

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

3. letnik.

Uredil
Anton Kaspret.

Maribor, 1906.
Tisk tiskarne sv. Cirila.

Vsebina III. letnika (1906).

I. Narodopisne razprave in Mala izvestja.

Stran

a)

Ilešič Fr. dr.: Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju	1
Kovačič Fr.: »Muže« in »mužanje«	33
Štrekelj Karol dr.: Razlaga nekterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju I.	41
Kotnik Fr.: Donesek k zgodovini praznoverja med ko-roškimi Slovenci	65
Žigon August: Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah	113

b)

Strekelj Karol dr.: Nekaj prispevkov k slovenski bi-bliografiji	78
Kotnik Fr.: Nova brambovska pesem iz l. 1809	86

II. Nekrolog.

F. K.: † Luka Zima	91
--------------------	----

III. Književna poročila:

a) Zgodovinska.

Levec Vlad. dr.: Pettauer Studien III. A. Kaspret.	92
Přikryl Fr. dr.: Ss. Cyrill a Method v upomínkách pa-mátek starožitných na Moravě. F. K.	105
Kapper A. Dr.: Das Archiv der k. k. Statthaltereie in Graz. A. Stegenšek.	107
Strzygowski Jos.: Die Miniaturen des serbischen Psal-ters der k. k. Hof- und Staatsbibliothek in München. A. Stegenšek.	108
Niederle Lubor dr.: Slovanské starožitnosti. I. in II. 1. zvez. M. Murko.	214

b) Narodopisna.

Francev V. A.: Materialy dlja istorii slavjanskoj filo-logii. Dr. K. Štrekelj.	95
Šašelj Iv.: Bisernice iz belokranjskega narodnega za-klada Dr. K. Štrekelj.	99
Mehmed Dželaluddin Kurt: Hrvatske narodne ženske pjesme	110

IV. Društvena poročila	110, 225
------------------------	----------

V. Imenik društvnikov	226
-----------------------	-----

030024830

Inhalt des III. Jahrganges (1906).

Seite

I. Volkskundliche Aufsätze und Kleine Mitteilungen.

<i>a)</i>	
Ilešič Fr. Dr.: Die Anfänge der steirisch-slovenischen Literatur im 18. Jahrhundert	1
Kovačič Fr.: Die Schwarzfärberei der bäuerlichen Ruptleinwandkleider in den Morastgruben bei Pöltschach mit Berücksichtigung der einschlägigen Gebräuche, Sagen und Volkstrachten	33
Štrekelj Karl Dr.: Die Erklärung einiger Ortsnamen in der slov. Steiermark	41
Kotnik Fr.: Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens unter Kärntner Slovenen	65
Žigon August: Die Jahreszahl 1833 in Prešerns Poesien. [Das Jahr der Entstehung des Sonettenkranzes (1833) und dessen erste Veröffentlichung (1835), Datierung der »Liebesperiode« (1831), Aufklärung der chronologischen Angabe (1833) im Einleitungssonette zum Sonettenkranze und die Architektonik und Eigenheiten der einschlägigen Poesien als besondere Beweismittel.]	113
<i>b)</i>	
Štrekelj Karl Dr.: Einige Beiträge zur slovenischen Bibliographie	78
Kotnik Fr.: Ein neues Wehrmannslied aus dem Jahre 1809	86

II. Nekrolog.

F. K.: † Lukas Zima	91
---------------------	----

III. Literaturberichte.

a) Geschichtliche Werke.

Levec Vlad Dr.: Pettau Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III. Abt. M. d. A. G., Wien Bd. 35. 1905. S. 64–98 und 154–196. Anton Kaspert.	92
Přikryl Fr. Dr.: Cyrill und Method in den alterslavischen Denkmälern Mährens. F. Kovačič.	105
Kapper Anton Dr.: Das Archiv der k. k. Statthalterei in Graz. A. Stegenšek.	107
Strzygowski Jos.: Die Miniaturen des serbischen Psalters der k. k. Hof- und Staatsbibliothek in München. A. Stegenšek.	108
Niederle Lubor Dr.: Slawische Altertümer I., II. 1. Dr. M. Murko.	214

b) Volkskundliche Werke.

Francev V. A.: Materialien zur Geschichte der slawischen Philologie. Dr. K. Štrekelj.	95
Šašel Ivan: Perlen aus dem weisskrainischen Volkschatze. I. Rudolfswert 1906. (Sprichwörter, Volkslieder,	

	Seite
abergläubische Gebräuche, Mythologisches, Sagen und Märchen). Dr. K. Štrekelj.	99
Mehmed Dželaluddin Kurt: Kroatische Volkslieder. Mostar 1902. I. F. K.	110
IV. Vereinsnachrichten	110, 225
V. Das Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder	226

Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju.

Napisal dr. **Fran Ilešič**.

Dosle se je o početkih slovenske književnosti za štajerske Slovence mislilo tako-le:

1. Štajerski Slovinci so se pojavili na književnem polju še le z l. 1770., ko sta Gorjup in Rupnik izdala vsak po eno knjigo.

2. Slovinci celjskega okrožja so imeli prej knjige v svojem narečju, nego Slovinci mariborskega okrožja, odnosno sekovske škofije, ki jih je uvedel v slov. književnost Volkmer še le l. 1783.

Pri tem se je prezrla beležka prof. Jos. Westra v »Ljublj. Zvonu«, 1901, str. 647/648.

Nastopna razprava bo natančneje pokazala,

1. da je za štajerske Slovence bila izdana knjiga že l. 1758. in

2. da se je to zgodilo za Slovence mariborskega okrožja (sekovske škofije).

Zajedno pa bo razvidno, da sta bili prvi dve izdaji knjige, namenjene onim štajerskim Slovincem, v svojem bistvu kajkavsko-hrvatski.

§ 1. Izdaje in vsebina prve knjige, namenjene štajerskim Slovencem.

L. 1758. je izšla v Gradcu »Občinska knjižica izpitavanja teh pet glavnih štukov maloga katekizmuša poštovanoga patra Petra Kaniziuša.¹«

Na prvih 22 straneh je Kanizijev Mali katekizem, od 22. do 134. strani pa v katehitični obliki njega natančnejša razlaga, razdeljena v tri (koncentrične) »šколе«; prva »škola« obsega razlago »za malo deco«, druga »za vekše i bol pri-rašene«, tretja »za vse one, kerí vekšo razloženje i navuk ali ne morejo se navučiti ali ne morejo imeti« (torej prav za prav le »mala tretja škola, v-kerí se naj potrebnešo spitavanje te vekše tretje škole razloži, za one, kerí vekšo razloženje ali ne zapopadejo ali nemajo k — rukam«). Pred to pravo vsebino knjige je ena stran navodila za čitanje, predgovor o jeziku in »zapovedanje škofa« o poučevanju krščanskega navuka, na koncu knjige (134—171) so pa pesmi, ki so se pele pred krščanskim naukom, pravila »Bratovščine krščanskega nauka« in vnanji ustroj poučevanja, nazadnje lavretanske litanije.

Leta 1764. je bila knjiga drugič izdana, v večjem formatu, brez paginacije. Spremi manjka tej drugi izdaji navodilo za čitanje in predgovor o jeziku, zadi pa je za lavretanskimi litanijami dodana pesem »Te Deum laudamus«.

Tretjič je izšla knjiga l. 1777. v sličnem formatu kakor l. 1758., s paginacijo (1—168).²

¹ Ves naslov v Simoničevi Bibliografiji I. 56/57. Prim. tudi naslednjo opombo tega mojega spisa!

² Prva in druga izdaja se nahajata v po edinih dosle znanih primerkih v admontski benediktinski knjižnici, prva je 12°, druga 8°. Naznanil in na kratko označil ju je najprej prof. Wester v »Ljublj. Zv.« 1901, 647/648; po njegovi beležki ju navaja Simonič, Bibl. I. 56/57. V admontskem primerku prve izdaje je na platnici podpisan »P. Godefr. W. P. Adm.«, na primerku druge izdaje pa »P. Leander«, razen tega

§ 2. Črkopis in jezik.

Prva izdaja (iz l. 1758.) in druga (1764) imata kajkavsko-hrvatski pravopis, tretja (iz l. 1777.) pa že bohoričico. Jezik prve izdaje je skoro čista kajkavščina, jezik druge izdaje lavira med hrv. kajkavščino in štajersko-slovensko govorico, jezik tretje izdaje ima le malo sledov kajkavščine, a očitno že znake zapadnega vpliva.

To se nam poda kot rezultat iz natančnejšega razmotrivanja, ki naj tu sledi.

Črkopis in jezik prve izdaje. (1758).

Pravopis. Na zadnji strani naslovnega lista je abeceda velikih in malih črk (Aa, Bb, Cc, Dd itd.) brez sestavljenih znakov in pod njo na isti strani to-le »Kratko Razlozenie. Potrebno znati, da fze léfi morejo chetiti po horvaczki fegi piřzane rechi ali befzede. ch, fze izreche kakti nemsko tsch. chlovek, *fchlovek*. cz, kakti nemsko z. czelo, *zelo*. Edno s, fze izreche malo mehkei, kak nemsko fch. fena, *fchena*. Dvoino ff, kakti nemsko fch. duffa, *duffcha*. fz, kakti nemsko f. fztarofzt, *ftarofst*. fch, kakti nemsko fchtch, pufchava, *pufchtfchava*. z, kakti nemsko s. zemla, zlato, *femla, flato*.« Torej c = cz; č = ch; — s = fz; š = ff; — z = z; ž = s (f). To je v principu kajkavska ortografija, kakor jo nahajemo pri Pergošiću, Vramcu, Petretiću, Hablediću, Zagrebcu, Fučku, Mulihu, Gašparotiju. V knjigi sami nahajamo glas 's' pred 'k' in 'p' izražen z 'z': obchinzki, gozpodov, fzlovenzki, zpraviřcha itd. (vendar

opomba: »Bibliothecae Admontensis Windischer Canisius vielmehr Croatischer.« — Tretja izdaja (v 12°) dosle sploh ni bila znana; nahaja se v ljublj. lic. knjižnici. Naknadno je ta primerek omenjen v »Bibliografiji« I. 615. V tej 3. izdaji je zadi za lavretansko litanijo dodanih še četrvero nepaginiranih listov o »Pripravljanju k—enoj srečnoj smrti«, spredi pa je namesto vsega, kar nahajamo pred pravim katekizmom v izdaji l. 1758., abecednik, obsegajoč 8 nepaginiranih listov, brez naslova. Ta abecednik (in znabiti tudi zadnji listi o »pripravi za srečno smrt«) pa prvotno pač ni spadal h katekizmu; o tem glej zadi konec te razprave!

Neznana je dosle bila tudi »Knishiza poboshnosti presvetega oltarskega sakramenta, sa hasek vseh bratov, ino sester tote bratovzhine, is nemshkega na slovensko prestavlena. S—dopushzhenyom tih viřhiřliih. V.—Grazi pri Widmanřtatterskih Erbih. 1777. — Ta knjiřica je po času in jeziku v zvezi s tretjo izdajo navedenega katekizma.

tudi: fzkerbitel, fzpove, fzpitavo, fzpanye); tudi to je tako pri kajkavcih, samo da se pri njih tudi pred 't' piše znak 'z' (tako Petretič, Zagrebec, Fuček, redko Mulih in Gašparoti), dočim ima naš prevoditelj tu znak »fz«; zadofzta, fztarfli, fztan itd. — Glas 'š' je običajno izražen z 'ff', a pred 't' (in 'k') stoji le en znak: stukov, postuvanoga, To-varustva, nemskoga (nekolikokrat tudi 'f': fegi), chinis itd.

'n' = ny: izpitavanye. Namesto 'lj' skoro vedno 'l', na pr. bolffe, nedela, dale, vendar tudi: bolye, vezelje, olye.

fzmert itd. — 'molio, tvoih', celo 'fzmeo' = smejo itd.

Pravopis je torej precej verno kajkavski. O jeziku knjižice pa čujmo »Predgovor«:

Szlovenzki jezik je telko fele, dabi, ako bi fze vfzakomi htelo zadofzta vchiniti, vu vfzaki fari drugo knificz potrebno bilo pritizkati. Da pak to ne-more biti, preftimali fzo duhovni poglavari, da fze edna obchinzka knificza, kera je, na pol horvaczko napravljena, konchema v - takffe fare vpala, kere vech od horvaczkoga, kak od krainzkoga jezika imajo.

Kak pako je czil ino konec ovih knificz ne, da bi fze tudi novoga jezika vuchili, temoch dabi fze Kerfchanzki navuk léfi e. nako vuchio; tak budo vfzi furmaftri znati, da fze morajo ne fznamo (!) polek ovih knificz derfati ino rav-nati, temoch tudi zavekfji kafzen dufs, ino povekfjanje kerfchanzkoga navuka polek fege ino navadnoga guchanya fzvoje fare. Ako fze more biti neke befzede nezname vidio kakti: merttuchlivofzt, nazlob, i vech druge, kere v - fzlovén-zkem jeziki ne naide, fo zoto iz horvaczkoga vzete, da fze pochvfzi tak lehko budo na tote befzede navadili, kak na krainczke, ali nemske.

Polglasnik je izražen z 'e': den, denefz, Mefnik, ze vfzemi, toda: shao (4, 32); prim. Archiv für slav. Phil. XXVI, 536. Prefeftvo (9, 39) se nahaja obojekrat v desetih božjih zapovedih in je tem laže umeven znak kranjskega vpliva. Oblika 'kada' je često poleg štajersko-slov. gda, nekda ter je hrv. vpliv; tu naj omenim še 'gde', ni eden, niedna, nigdo, nikai (polog: nich, 136).

'i' je v nenaglašanih zlogih izražen včasih s polglasnim 'e': od mertech, v-nebefzeh. Oblike 'velki, kelko' se morajo omeniti in menujem = imenujem (136).

Nosni 'o' je izražen vedno z 'u' razen v slučajih: nagnoli, dopad-nolot, mogochno, szo (in v obče v 3. os. množ.), od onod, fzobota, fztan ti, pad-noti, fzoper; to so do zadnje besede samo izrazi, ki so v izt. štajerskem govoru čisto običajni; primerjajmo pa: fzkupost, fzudni den, zatufeni, bu-des, znuternja poleg noterfnyo, naput poleg pot. Očividno je pisec skušal povsod pisati 'u', a pri nekaterih iz domače govorice mu zelo znanih besedah je nadvladalo domače narečje. Deležniki sedanjega časa imajo u, vendar rekoch (str. 20.)

'l' je prešel v 'o', 'l' pa v 'u' (le 'doponimo', 29). 'r' je izražen z 'er': fzmert itd.; 'nemreš' je štaj. = ne moreš.

Asimilacija samoglasnikov predstoječim soglasnikom je večinoma opuščena: *tvojo ime našo zavupanye, z-pohuffanyom* itd. 'Reczi' (93) ni izt. štaj., če je čitati: reci. Čudno je: *zdei* = sedaj (31, 45, 67, 92) poleg 'zdei' (samo 148) in 'vezeti' (40) = Zeit; take asimilacije ni v štaj. izt. govoru.

'šč' menja s 'š': *profchenye, ochifchen, odpufchenye, ifche, kerfchunz'vo, zadowolf hina, pokorfchina* — *odpuffenye, odpuffajo, iffi, tes* (= tešč). Izt. -štaj. je 'š'. Iz domače govorice je piscu ostal parkrat 'n' mesto 'm': *v-fzmertnen grehi* (53), *nefzen* (93), *po nafzen* (99). Hrv. vpliv pa je v pisavi: *naredjen, zamudjenyom, obsudyen*.

Omeniti še je te posebnosti: 'vu' menja z 'v': *vun, zvun: razvi; domo; ebui* = ubij; *nai prea* poleg *napre*, *negda pred* (parkrat: pervle); *prez; koz* = skoz (dosledno), *prevzodig, ches*¹ poleg enkrat *kres; ofzlobodi*.

Ženska sklanjatev:

Imenovalnik se glasi: *czirkva, molitea*; tožilnik: to *moliteo, z - moliteo* Nahajam le imenovalnik *ocha*, vendar dajalnik *ocheti*; tož. *ima Boga ocho* 47, roditeljski je *ochi*: od *Boga ocho* 43, 44, v imeni *Boga ocho*, na *desznici* Boga *ocho* 99 (a na isti strani enkrat tudi: od *Ocha* ino *Szina*). Tožilnik se sploh glasi na — o. Družilnik se končuje *zdaj* na — o, *zdaj* na — om: *z-gnado Bosjo, z-pomochjo, z-pobofnoftjo*; — *z-ponifznoftjom* ino *gorucho lubezno; z-bezfedom, z-djanyom; z-duff m, z-telom*: v teh dveh zgledih bi mogli misliti, da je paralelizem s srednjim samostalnikom podpiral končnico — om pri ženskem samostalniku, a imamo tudi zglede, kjer stoji ženski samostalnik sam: *z-rechjom, z-marlivofzjom, pred fzmertjom*. Važna sta še ta dva slučaja; *nad gna li Bosji, nad fzmerti Kristuffevi* (110); v teh oblikah vidim zamenjavanje družilnika z dajalnikom in sicer najbrž pod vplivom nemščine, ki bi imela tu dativ. — Na *ofzeboine fztrane ali tale fzrete Meffe* (110).

Moški in srednji samostalniki imajo v dat. in lok. končnico — i, le tri izjemne slučaje sem si zabeležil: *k-odreffnyo* (147), *v-nebefzkem rajo* (140), *pri pchetku* 153, toda prva dva slučaja sta v pesmih in posledica rime. Nahajamo tudi vokativ: *gozpone*.

V množini je pred vsem poudariti imenovalnik srednjega spola: *dobre dela, vufzte, nefezze*, a tudi *nebefza, ofzem blasenfztoe, perfze* in *perfza, djnyo, te fzercze*. Lokal.: *v-nebefzeh* in *v-nebefzah*. (Odkod ta e v imenovalniku samostalnikov, ki ga v izt.-štaj. narečjih ni?)

V roditeljski imamo poleg pravih oblik, kakor: *dobrih del, fzvojih grehov*, tudi take-le slučaje: *staczie rimzkich czirkvah* (158), *chini treh Bosjih krepofztih, znanye zkrienofztih, p-leg recheneh navukih ino nachinov* (1), *iz obeh*

¹ Vsi slovenski pisatelji XVI. in XVII. stol. poznajo in rabijo ta predlog v obliki »čez« — Oblak v »Ljub. Zv.« 1887, 692. Koroški katekizem iz l. 1762 pa piše »zhries« = črez.

zpravščah. Tu se je v roditeljski vrtili oblika lokalova; največ teh zgledov je ženskega spola; po vsej priliki je po analogiji pridevnikov genitiv izjednačen z lokalom. Obratno enkrat: *v-drugh varaffoo*. Ta — h se nahaja že pri slov. protestantskih pisateljih, a tudi pri kajkavcih (Oblak, Archiv XIII. 35).

Instrumental pluralis ima često krivo končnico; poleg pravih: *med Szvetniki, z-rukami* čitamo: z-tem Szvetnikom (plur. 51), z-tem duffam (51) z-dobrim delam (večkrat), *med totem perffonam, z beffedam ali rechmi, pred 5. letam, z-vufzom, pred Angelom ino ludmi*, pa tudi: z-delami, fzlovami (28). Kakor se vidi, je pisec za instrumental rad rabil obliko dativovo, zamenjaval je torej instr. z dativom; zato ni opore niti v govorici Slov. goric niti v kajkavščini (Oblak XII Arch. 402); tudi tu je bil pač pod vplivom nemščine, koji služi često dativ v smislu našega instrumentala.

Pisec se v sklanji ni trdno držal govorice Slov. goric, ki loči jasno oba skloni, ampak je, pač nezmožen, iz govorjenega jezika abstrahirati njega slovnico, hotel jezik spraviti na lat.-nemški kalup samo štirih po končnici različnih sklonov, kakor so to delali naši slovnicearji do Gutsmanne.¹

Pridevniki in zaimki imajo v genitivu in dativu (in lok.) v prvem zlogu končnice *o* ali *e*: maloga, kerščanzkoga, naffoga bliſnyega, tega drugoga; — naffemo lublenomi Ochi, ednomi goripofztavlenemi, mojemi Bogi, pametnomi chloveki, ocheti nebezkom, naffomi bliſnyemi, eden drugemi. Dativ se končuje kakor pri samostalnikih običajno na *i*, vendar imamo tudi: k — tretjem, večkrat: nyemo, ali često brez končnice: k-ednem dobrem deli, k-vekfsem hafzki, k-duffnem zvelichanyi, proti czelom lzveti, proti mefznem pofelenyi, k-kerščanskem navuki. V teh zadnjih zgledih je rabljena lokalova oblika; tega v govorici Slovenskih goric ni.

Obratno ima v lokalu dativno obliko: vu fzerczy naffemi (146), v imeni Bosjemi (146).²

¹ Bohorič in po njem Hipolit imata na petem mestu vokativ, na šestem ablativ z opombo: »gen. et abl. duales sunt similes, gen. et abl. plur. conveniunt terminationes; gen. dualis: sin ozhetov, ozhet, ozhov, abl.: od tiu ozhetov, ozhet, ozhov; gen. plur.: tih ozhetih, ozhetov, ozhov, abl.: od tih ozhetih, ozhetov, ozhet, ozhov.

Bohorič je vzel v dvojini za ablativ genitivno obliko, v množini pa na prvem mestu (osebito pač radi »tih«) lokalno!

Vendar pač ni misliti na vpliv Bohorič-Hipol. slovnice, prej na vpliv čitanja zapadnoslovenskih knjig.

² Kako se je pisec dal zavesti analogiji, kaže ta-le zgled: pod ednom vidlivom ali ochitnom poglavarom. — Pomešane so oblike na pr. v slučajih: v-nyim, v-nami, vu vami.

Glagol. Nedoločnik: poftuvanye, szramuvati, kraluvo, imenuvo, obrejuvanye, goftuvanye, nepoftujenje (1, 118), falivanye (= žalivanje); morebit (113), oblehti (tudi v izdaji iz l. 1764, l. 1777. pa: oblezhi), zvelichenye (večkrat).

Sedanjik: ako ne budte, bute (108); fzliffa, fzliffajo, na pr.: ne znajo kai fzliffa k-fpovedi (večkrat); velelnik: prid (139), bud (143); deležniki: klehech, preminuch, (ne)znajuch, goruch, molech, bogabojech, vmirajuch, popevajuch, pozfzechujuch. Oblika 'mo' (= bomo) je znak Slov. goric.

Značilna je razpostava besed: Duha Szvetoga (tudi 1764, a leta 1777: Svetega Dúha); tvojo ime, kraleftvo tvoje, vola tvoja (takisto 1764, 1777).

Kajkavske besede: kotrig, anda, nazvezftiti, neimre (neimire), pod fzpodobu kruha, falivanye, takai, ofzeboino, za hman, fsvetczki, jofche, ar, milofzerdni, gozpon (poleg: gozpod), fzmilui fze chez nafz, dichimo, tri bosje krepofzti, chin vere, potlam, takaiiffe, refino telo prieti, rech = beseda, polek zapovedi, vech puti (sicer: krat); pokedob, czedula, broi, en ftimani ocha (47), mefno fegnivanye, nut (66), vezda, fztaliffa, na peldo, akoprem, onde, pogerdenye, bolvanfztvo, blaznenye (117), ovde, chetiri (poleg: ftiri, ftertich), prekoredno, illiti, mertuchli-vofzt (126, 128), fztanovito, pohoditi betefnike. V litaniji lavretanski: Mati nevrafena, Mati ne vtepena (1764: Mati ne ranyena, Mati ne vtepena; 1777: Mati neranyena, Mati bres vfga madefta.)

Značilne so za pisca še te-le besede: nefteri, toti, betefnik, taifzte, almuftvo, skola, flizig, diklichi, dechak, kakti, fztvornik, navuchitel, luzke fene, opervich, hicze, pervle, denok, taki (= takoj), fele, oduri, odurjava, veli, fantiti fze, fantanye, trapiti, temnicza, czonjavanye, fitek = življenje; — delavczom se placha odlacha (str. 18, v vseh treh izdajah).

Kajkavski izrazi so potolmačeni: Mefzni red ali legen; vero valuje ali zpozna; fzvedochanfztvo ali pricha; chinanye ali diane; zla ali hudoga; nenaividnofzt ali nevoftlivofzt; naput ali rat; zvanye ali fztan; putnike ali fztranzke; dugovanye ali rechi; ta vechna fztina ali rifznica; zverftena ali popunoma grivinga; z rechjom ali befzedom; veren ali zvezfti; fzudecz ali rihtar; obchinfztvo ali gmaina; poftujemo ali chafztimo; rafaleny ali zbantuvanye Boga; vremenito ali pozfvetno; grivinga ali zkruffenye; za onda ali za tifzti chafz; akoprem che glih; vefzt ali duffno zpoznanje; pogibel ali nevarnofzt; grivinga ali falivanye; Szuprot ali krez . . . , ne terzis ali ne zkerbis; aldujem ali offram; chifzlo ali rofenkrancz; v pozfli ali deli; kipecz ali fsvetinya; nakanenye ali maininga; ne prazni ali nemas prefefztovati; nazlob ali odurjavanye; v-fzmertnem vremeni ali chafzi; z-drugimi fzlovami ali puh-

ltami;¹ izprichanye ali zagovarjanye; vidljivo ali očitno občinštvo ali gmajna; nenavidnost ali nevozlivolost; zlochestocha ali hudoba.

i menja z ino.²

Molitve so večkrat podane v dvojnem besedilu: *Vu imeni Oca, i Szina, i Duha Szvetoga. Nesteri pak rečejo v-imeni Boga Obheta, ino Szina, ino Duha Szvetoga* (str. 2; na str. 33. je samo prvo, kajkavsko besedilo, istotako na str. 42., le da je na teh dveh mestih tiskano: *Ocha*.)

»Oče naš« str. 12/13: *Ocha nafs, ker fzi vnebeszeh: Pofzvecheno budi tvojo ime. Pridi knam kralefstvo tvoje. Zidi fze vola tvoja kak na nebi: tak i na zemli. Dai nam denefs nafs vszak deni kruh. Odpufzti nam naffz duge, kak i mi odpufztimo naffim duffnikom. Ne pelai nafs v-fzkuffnyavo. Temoch nafs refši od zlega, Amen.* ('ker' je znak štaj. govora; dandanašnji se ne stavita zaimka 'tvoje', 'tvoja' za samostalniki; tudi 'budi', 'i' ni štaj.).

NB. *Nesteri pako po horvackem molio, zato jofche horvacki Ocha nafs fzem pofztavim: Otec nafs, ki fzi na nebeszeh. Szveti fze ime tvoje. Pridi kralefstvo tvoje. Budi vola tvoja kak na nebu, tak i na zemli. Dai nam denefz kruha naffga vszak denyega. Otpufzti nam duge naffz, kak i mi odpufztimo duffnikom naffem. I ne vpelai nafs v-fzkuffavanye. Neg ofzlobodi nafs od zla, Amen.*³

Na str. 14.: *Zdrava budi Maria milofzti puna ...* NB. *Nesteri molio chafztila, ali cheffena fzi Maria.*

Na str. 39/40 je deset božjih zapovedi: *Ja fzem gozpod Bog tvoi nemei drugih Bogw razci mene. Na primi ime gozpoda tvojega za hman v-tvoje vufzta. Szpominitze, da fzevetke fzevetis. Postui ocho, i mater, da budeš dugo fiv na zemli. Ne vbui, ali ne mas vbuiti. Ne praznuj, ali ne mas preffestva vchiniti. Ne kradni, ali ne mas krafzti. Ne govori kricoga fzedochanfzta zoper tvojega blifnyega, ali ne mas krive priche govoriti krez tvojega blifnyega. Ne pofeli, ali ne mas pofeliti luczke f.ne. Ne pofeli, ali ne mas pofeleti lucz-*

¹ Str. 28.; tu je opomba: »Te rechi v-totih chinih, kere fzo z-drugimi fzlovami, ali puhstami piščane, znamenujo ino kafejo ti prvi zrok ali urfah, zakai verjemo itd.« Toda pogosto pomeni ležeči tisk le razlago, na pr.: rechi *befzede*, ali pa str. 68., 93.

² Seveda mnogo teh izrazov ni izključna posebnost zagorsko-kajkavskega govora.

³ V razlagi očenaša (str. 101.—103.) je spojeno oboje besedilo: *Pofzvecheno budi tvojo ime, ali fzveti fze ime tvoje. Pridi k-nam kralefstvo tvoje. Budi vola tvoja, ali zidifze vola tvoja kak na nebi, tak i na zemli. Dai nam denefz nafs vszak deni kruh. Odpufzti nam duge naffe, kak i mi odpufztimo naffim duffnikom. Ne vpelai nafs v-zkuffavanye. Temoch nafs odrefši od zlega, ali nego nafs ofzlobodi od zla.*

koga blaga, ne hiše, ne polja, ne hlapca, ne dekle, ne vszega, kai je nyegovo.
(Prim. razlago zapovedi str. 119 sl.)¹

Črkopis in jezik druge izdaje (1764.)

Izdaja iz l. 1764. ima mnogo večji format (8°) ter obsega osem pol (A—H), 128 str. a brez paginacije.

Navodila za čitanje na zadnji strani naslovnega lista ni, takisto manjka tudi tisti zanimivi »Predgovor« o jeziku, pač pa je pred početkom katekizma »Zapovedanye skofa«.

Pravopis je kajkavski kakor v prvi izdaji, samo da za glas *s* očitno tudi pred *k*, *p*, *t*, nadvladuje znak *sz*: *rimszkega*, *kershanfskega*, *obchinfzkil*, *naturalfzka*, *lifzlov*, *fzpoznanye*, *fzkrivnofzt*, *fzpravifchah* (poleg: *szpravifch*).

Jezik njige pa je odločneje krenil od kajkavščine stran.

V glasoslovju je za to najznačilnejši štajersko-slovenski *u* in pa refleks nosnega *o*. Večinoma čitamo *ü*, na pr.: *Düßa*, *krük*, *tüdi*, *drügo*, *vüpanye*, *vüra*, vendar tudi: *druge*, *vupanye*, *opuffenye*, *chuje* poleg *chüje*, *rachun* in vedno *navuk*. Namesto običajnega *hüdo* nahajam enkrat tudi *huido*. V nenaglašenem zlogu je ta glas izražen z *i* v besedi: *obidin*, *obiditi*, *obidi* poleg *obüdenye*. — Nosni *o* je v večini slučajev podan z *o*, manjkrat z *u*: *bodo*, *bos*, *pokleknoti*, *narochili k-rokam*, *fzodit*, *fzkopofzt*, *znofzrfnya* itd., a: *razluchen* poleg *razlochen*, *znajuch*, *vmirajuch*, *fzudnyi den*, *fzudnik* poleg *fzodba*, *odkuä*, *pozvechajuch*. Tu naj še dodam *glob'ina* za *glubina*.

Na štajersko-slovensko stran kaže razen tega še: *fleti* za *chleti*, *gda* običajno namesto *kada*, *bole* za *bolye*. Značilno je tudi *kuchemo* za

¹ Radi umljivosti pa je prevoditelj tolmačil tudi druge izraze, ki niso baš samo-kajkavski, tako: *mezto* ali *krai*; *pokopan* ali *v-grab*; *polofen*; *milofzt* ali *gnada*; *ifztina* ali *refznicza*; *okrepi* ali *poterdi naßz*; *obilno* *popunoma*; *lakomnofzt* ali *poßiranye*; *lenofzt* ali *vtraglivofzt*; *jezero* *taufent krat*; *zrok* ali *urfaß*; *doponimo* ali *zverßlmo*; *velio* ali *zovejo*; *nichemorne* ali *hudobne grefnike*; *fztarße* ali *roditeile*; *kelko* *verßtni* ali *kelko fele*; *poßzedno olye* ali *mazanye*; *chednofzt* ali *mu-droßzt*; *pot totem nachinom* ali *v-takßfo ftaut*; *czaga* ali *zdvoji*; *zlo* ali *hudo*; *v-pogibeli* ali *nevarnofzti*; *zapazio* ali *zamerkajo*; *flifz* ali *marlivofzt*; *skoda* ali *kvar*; *zverßo* ali *vchino*; *zamucho* ali *zatajo*; *zklenes* ali *dokonchas*; *pobofnofzt* ali *andoht*; *kinch* ali *shacz ino dika*; *prebavim* ali *poßiram*; *pogublene* ali *verdamane*; *tela* ali *ßivota*; *po-veßßavanye* ali *nagmeranye*; *zagovori* ali *oblube*; *nevernofzt* ali *nezve-fztofzt*; *nafzladnofzti* ali *mezni lufti*; *na imetki* ali *blagi*; *chuvati* ali *braniti*; *pameti* ali *razuma*; *rafzipnofzt* ali *potroßfenye penez*; *mochnofzt* ali *jakofzt*; *fantanye* ali *kaftiga*.

tuchemo, kershenik običajno za kerschenik.¹ Perle poleg perule. Zaponim, zaponi, fzponiti.

Tudi oblikoslovje kaže očiten okret na štajersko-slovensko stran. V tem oziru je posebno značilen instrum. sing. ženskih samostalnikov in pa vokal pridevniške sklanjatve v ednini.

Dosledno se glasi instrumental fem. na — *oj*: z *majoi*, z *gnadoi* Bosjoi, pod kershanzkoi czirkvoui, pred fzpodoboi, z marlivofstjoi, z-tifstoi, z-keroi, ztak gorechoi lübeznoi itd.; tudi z-toboi (poleg z-tohom)

Pridevniška sklanjatev kaže v končnici razen par slučajev proti koncu knjige dosledno *e*: kershanfzkega, za totega, naffeni teli, k-totemi konezi, k-ekffemi zafzlfufenyi, v potrebnem itd. Imamo nyemi za nyemo in pa dvojino nyüi, dat. sing. totoi za toti (v izdaji iz l. 1758), nyoi = nyi, v-enoi czirkvi = edni.

Na slovensko stran kaže *niffe* za *nigdo*, ki se pa tudi nahaja enkrat, *jafz* za *ja*, *v-kuper* za *vkup* in *nega* (enkrat za *né*, *ni*); pač tudi naglas *zkox vodö*, *fzamö*, *vléti* za *vliti*.

V obče se ta druga izdaja odlikuje po večji slovniški uvidevnosti. Lokal in instrum. plur. se skušata ločiti od genitiva, oz. dativa; zato imamo instrumentale: *ztemi fzvetimi fzakramenti*, *z-postenimi befzedami*, *med totemi perffonami* (izdaja 1758. ima na pr.: z-fzakramentom, befzedam), — z *vufztmi*, z *drugimi dobrimi delami*, *pred petimi letmi*, z *grehmi* (1758.: z-vufztom, *delam*, *letam*, *grehom*). Enakost lokala in genitiva ženskih i — samostalnikov v izdaji iz l. 1758. je hotelä druga izdaja odstraniti, a pri tem je genitiv izgubil končnico; zato imamo: *nai prestimanéffih fzkrivnofzt*, *pozlednih rech*, *od Treh Bosjih krepofzt*, *hüddih perlofnofzt*, *pét zapovid* (1758: *krepofztih*, *rechih*). Genitiv srednjih samostalnikov: *zpravifch* (1758: *pravifchah*).² Ta oblika je tu pač plod slovn. teorije, prim. Oblaka v »Archivu» XIII. 34.

Nadalje se raba samostalniških števnikov obrača na pravilnejšo stran; imamo: *defzetere Bosje zapovedi*, *petere czirkvene*, *ofzmera fzvelichanfzta*, *te fzedmere krepofzti* — *fzedem grehov*, *pet flükov*, *v-deanaifzti flükih*, a tudi še: *fzedem Szakramenti*, kakor sploh v izdaji iz l. 1758.

Beseda *ocha* ima pravilni genitiv *oché*, akuzativ *ochö*; vendar nahajamo tudi kakor v izdaji iz l. 1758.: *za oché ino materé* (torej roditeljski obliki!). Kriv pa je deležnik: *navuchechi fze*: *fzliffi* stoji poleg *fzliffaio*.

V istem smislu kakor v glasoslovju in oblikoslovju se je knjiga izpremenila tudi glede besednega zaklada.

¹ Nenaglašen *i* se v nasprotju z izdajo iz l. 1758 ne izraža z *e*, na pr.: pod *totim nachinom*; neglašeni *ě* se piše rad z *i*: *zapovid*, *chlovik*, *divicza*. — Polglasnik ima posebnost zopet le v besedi: *shao*.

² Pri srednjih samostalnikih nadvladuje *a*, že v nom. plur., potem v dativu: proti *nebefzam*, v *mezstah*, v *fzpravifchah*. Istr. gl. gori. Dat. plur. i — sklanjatev je očitno nagajal, zato *mifzlam* (1758: *mifzlom*).

Besede: *che*, *reznica*, *ka*, *prizlo*, *moja*, *obudjenje vere*, *k* — *chafzi kak*, *zapfztoin*, *cherchke*, *fzodnik*, *perlofznofzt*, *kak*, *mekelko*, *fztan*, *potli*, *zanichavanye*, *gverati*, *tedaj*, *fzodenye*, *do fzchdob*, *mernofzt*, *fmetno*, *Terpeslivoftz*, *fzvar*, *no*, *ino*, (le parkrat i) *milofzerchen*, *ne ranyzna*, stojé namesto: *ako*, *ifztina*, *da*, *dofzlo*, *pot*, *chin vere*, *kak nai berfe*, *za hman*, *fzlova*, *fzudecz* ali *rihtar*, *pri-lika*, *neg(o)*, *nefteri*, *fztalifs*, *potlam*, *odurjavanye*, *povernuti*, *onde*, *fzud*, *do ovde*, *mertuchlivoftz*, *tesko*, *Terplivoftz*, *fzvorjenje*, *i*, *milofzerden*, *ne vrasena*, ki se nahajajo v izdaji iz l. 1758. One besede dajejo jeziku mnogo bolj slovenski značaj, dasi se nekatere nahajajo tudi pri kajkavcih.¹ Ali besedi *tedaj*, *priložnost*, nista znak kranjskega vpliva?

Štajersko-slovenski je ali v pomenu *anda* (torej): *kak ali* (1758: *kak anda*); *bodi ali* (1758: *Eja* [?] *anda*; *kelko ja ali Bogov* (1758: *anda*); *kaj ali*. Piše se poleg menda enkratnega *koz* dosledno *zkoz*. *Vragi*, *hūdichi*, *zlodje* (1758: *Vragi*, *hūdichi ali hudi Duhi*). *Vuchenik ali dēte* (1758: *De'e ali Dichak*). Enkrat *kērfztiani* namesto običajnega *kerfcheniki*.

Novost so obili naglaski: *dērfati*, *fītēte*, *kērfzt*, *pēvri*; *nē fzamo*, *naiprestimanēfī*, *popēva*, *fzповē*, *tēlo*, *naprē*; *ché*, *dén*, *v-Imēni Boga Ochēta*, *materē*; *znān*, *polā*.²

Vendar je ostalo še več kajkavskih besed: *kotrig*, *ar*, (parkrat namesto običajnega *kaiti*), *pakehdob*, *takaiſſe*, *nazvefztiti*, *fulivanye*, *broj*, *rech*; na novo je uveden glagol *prichefztiti* (1758: *izveto reſſno telo prijeti*). Beseda *naimre* je rabljena v pomenu *osobito*: *Raiſi tauſent krat vmreti*, *kak tebe prelūbi Ocha nebeſzki z-ednim fzamim grehom naimre pak fzmernim rafaliti* (1758: *ofzeboino*); *fzvēte Szakramente vſzigdar v-ficlenyi*, *naimre pak v-fzmētni vūri prijeti* (1758: *ofzeboino*); *naimre pak*, *gda* ... 1758: *ofzeboino*, *kada*). Vendar se nahaja tudi *ofzeboino* in pa *poſzebo*.

Ker je na ta način postal jezik bolj štajersko-slovenski, se v tej drugi izdaji nahaja manj tolmačenja besed; nahajam še v tekstu: *milofzt ali gnada*, *zdvojiti ali czagati*, *pāli ali zopet* (1758: *zopet*), *zopet ali pali*, *fzumlivoga ali hūdega* (1758: *fzumnyivoga*). Namesto dvojnega izraza v izdaji iz l. 1758. imamo tu le enega: *pod totim nachinom* (1758: *pod totem nachinom ali v takiffo ſtaut*); *ché glih* (1758: *akoprem che glih nevāni* (1758: *pogibelni ali nevarni*), *rat* (1758: *naput ali rat*), *nevoslivoftz* (1758: *nenavidnofzt ali nevofzlivofzt*), *zdvojjenje* (1758: *zdvojjenje ali czoganye*).

Pač pa se nahajajo v začetku knjige pod tekstom pojasnila nekaterih besed: *reche*, pod tekstom (na dveh mestih): *ali pravi*, *ali veli*; *boga*: *ali chūje*; *na greh draſiti*: *ali nagovarjati*, *ali napelavati*; *muchati*: *ali tiho biti*; *fztanoviten*: *ali gviſſen*; *obiſzkavati*: *ali pohajati*, *fzkerblivo ali ſliſzig*; *nēke*: *ali neſtere*; *verjeti*: *ali vērvati*; *nakanenye*: *ali meininge*. Ta zadnja

¹ Besedo 'nut' je ta izdaja kratko malo izpustila.

² Mnogokrat je tiskano: *ſtūk*, *z* — *dūſſoi*, *ekāp*, *hūdo*, *pūſztio*, *pohūſſa-nje* itd.; ta *ū* je očitno čitati z *ū*.

opomba je na četrti strani druge pole (na 20. strani), pozneje ni več takih opomb pod tekstom.

Kjer ima izdaja iz l. 1758. molitve v dvojnem besedilu, tam nahajamo v drugi izdaji le eno in sicer tisto, ki je bolj slovensko (prvo); tako je pri desetih božjih zapovedih izpuščeno: *ne mas vbuiti, ne mas krafzti* itd. Za šesto božjo zapoved pa ni ugajalo niti *praznovanje* niti *preffestvo*, zato je ta zapoved podana čisto drugače: *Ne grefsi nechifst.* — Pomni še: *Zdrava fzi Maria* itd.

Namesto izraza »bolvanštvo«, ki ga ima izdaja iz l. 1758, nahajamo tu *Boganinštvo*; izdaja iz l. 1777. ima *Boga neiftvo* ali *neverftvo*. Iz tega izvajam, da je beseda po vsej priliki skovanka in ji je za podlago služil izraz »Boga ni (nei)«.

V izdaji iz l. 1758. imamo *velki greh, neimre pogerdenye Szvelega Szakramenta*, a v izdajah iz l. 1764. in 1777.: *Bogarafzboini greh* (odnosno bojarasboini).

Že v izdaji 1758. je v odgovoru na vprašanje, kaj prepoveduje 1. božja zapoved, navedeno: *bolvanštvo, krivoverštvo, czoprio, fatrenye*; 1764: *Boganinštvo, krivoverštvo, czopria, fatrenye*; 1777: *Boga neiftvo, ali neverftvo, krivoverftvo, zoprio, shatrenye*.

Črkopis in jezik tretje izdaje. (1777).

Še bolj nego izdaja iz l. 1764. je od kajkavščine na slov. zapad krenila tretja izdaja, izdaja iz l. 1777. Na mah nam očituje to že pravopis; ta tretja izdaja je namreč natisnjena v (nekoliko neurejeni) bohoričici, le za omehčavo *n* → *a* se rabi kajkavski (in Gutschmannov!) kompandij *ny*: *shiclenye, snanye*. Prim. Dodatek!

V glasoslovju je *z u* za nosni *o* izginil zadnji važnejši znak hrvatske govornice; deležniki dakako so ohranili svoj *u*, ker so bili izposojeno blago: *snajuzh, posvezhajuzh, emirajuzh*; le enkrat *fulnik* in *odluzhi* (a to le v verzu v rimi z *vūzhi*). Na drugi strani se množe znaki kranjskega vpliva, na pr. imamo *dofèhmu* (1764: *do fžéh dob*); *ě* se izraža z *é* ali *ei*: *hitrei* in *hitré, fpovei* in *fpové, naprei* in *napré, réfli* in *reifli, nei, fnei* itd.

Oblikoslovje je enako izdaji iz l. 1764; vendar imamo tudi tu par znakov, ki vežejo knjigo že tesneje na štajersko zemljo; tako *perta* (str. 61) za *proti*; *zirkev* in *molitev* (a vendar tudi *zirkeva*); *naibofhega*.

Kajkavskim besedam skoro ni več sledu; le enkrat še je *rech*, sicer vedno *beseda*: *shalicanje*; *nafefto*; *ada*; *potlam*; *naimre* (66, 67, 68, a na teh mestih pač tudi rabljeno posebno), *nazlob, neg.* — Na drugi strani je še več slovenskih znakov: *Zhesheha fi Maria, gnade fi puna; terdofezhen* (1764: *tèrdokoren*); *zhudni* (1764: *gerdi*) *guzh* (govorenje), *znavé* (1764: *puli*); *posdigavanye* (podigavanje) *tresnost* (1764: *Mernofzt*; 1758: *Mertuchlifofzt*); *dare* (1764: *gda*; 1758: *kada*). Opombe pod tekstom v izdaji iz l. 1764.

so vzele v tekst; tudi to pomeni poslovenitev jezika. V naslovu manjka sploh izraz »kotrigov« popolnoma; namesto njega stoji: »vŕéh Bratov ino Séster«.

Zapadno-slovenski vplivi: *v-bogomé* za *Almoŕstvo*, ki se tudi nahaja; *en revni zhlovek* (1764: *nevolni*); *diati* (1764: *vehiniti*); *zaŕtopiti* (1764: *razmeti*),

Posebnost vseh treh izdaj: *delo* (delavcem) *odlachati*; pomni še *boga-rasbojni greh*; *Boga neŕŕstvo* ali *neverŕstvo*; *ŕhatrenje*; *nevmertelno in brümmo* (te dve besedi v dodatku); *tebe läbim ober vŕega*.

Na slabše je obrnjeno brez dvoma: za *nachin* ima *ŕhlant*, *zaŕtopiti*, za *razmeti*, *ŕe protistavijo* za *ŕzo protivni*; *ŕe nasai dershati* za *ŕze zderŕavati*.¹

§ 2. Vnanji povod knjige.

Vnanji povod knjige je podan v nje naslovu; izdana je bila »za hasen vseh Gospodov farmaŕŕtrov, duŕŕŕrbitelov, Œkolnikov, Dece, Starŕov i vseh Kotrigov Bratovŕŕŕine Krŕŕŕanskoga navuka«.

Knjiga je torej katekizem, namenjen potrebam Bratovŕŕine krŕŕŕanskega nauka, ki se je za Marije Terezije ŕiril

¹ V ozki zvezi s to tretjo izdajo katekizma je »Knjiŕica poboŕnosti« iz l. 1777., ki jo znaŕijo ta-le svojŕŕŕa: Menjava *e z ei*: *nei*, *ŕapoveish*, *preik*, *reisho*, *zeilim poleg*: *zelega*; *redko ü* namesto obiŕŕajnega *u*; za *u* iz nosnega *o* le par primerov: *vmirajuzh*, *bluditi* (trikrat), *totu refnizo* (ŕe ni pomota!) *poŕeg*: *klezhozh*, *rekozh*. — Znaŕilne besede: *kada*, *net*, *ŕkim* (= s ŕim), *denuk*, *konzhemar*, *valujem*, *ada*, *ar*, *ŕkriven* (= *ŕkrit*), *broi*, *obzhinska kashtiga*, *dofehmau* — od *ŕehmao*, *ozel* (= *jeklo*), *punesliv*; *naimre*: *ŕhegaŕi vŕe krŕŕiane popreik* ... *naimre* pa vŕe brate ino *ŕestre tote bratovzhine*; ... da *ŕe* bodem od *sai* vŕeh *grehov varvao naimre* pa *totih N. N. kerim ŕem jaz* *nai bole podverŕhen bio* (B 2 a, B 2 b). — Vaŕno je izraŕevanje *ŕ—a*; obiŕŕajno je *o*, vendar imamo tudi: *ŕau* (= *ŕal*), *dau* (dvakrat *poŕeg*: *dao*), *dofehmau* (*poŕeg*: od *feh mao*), *vreuzhina* (= *vrelŕina*) in konŕno *a*: *reka*, *luba*, *moga*, *polona*, *dopernesa*, *pepea* (= *rekel*, *lubil* itd.); toliko ŕtevilo oblik na *a* ne more biti pomota, marveŕ je oŕito, da so se piŕcu vsiljevale oblike na *a*, doŕim je hotel piŕati oblike na *o*; in v tej zvezi dobi pomen tudi en ŕluŕaj »reka«, ki ga nahajam v katekizmu iz l. 1777.

Tudi pravopis (neurejena bohoriŕica) je knjigama isti. Primeri Dodatek!

po Notranji Avstriji in ki jo je najvneteje pospeševal jezuit Ignacij Parhamer.

Knjiga ni nič drugega nego prevod Parhamerjega katekizma.

Gibanje Bratovščine krščanskega nauka, razvito neposredno pred jožefinskimi preuredbami cerkvenega življenja, pa ni dalo posebnih katekizmov samo štajerskim Slovencem, marveč tudi kranjskim in koroškim in zasluži že radi tega pažnjo kulturnega in literarnega zgodovinarja.

* * *

Ne dolgo po ustanovitvi jezuitskega reda je v Rimu nastalo društvo svečenikov in posvetnjakov, ki ga je kot bratovščino krščanskega nauka potrdil in škofom v zaščiteništvo in širitev posebno priporočil papež Pij V. l. 1571. Iznova potrdil in »pogmirou« (to je, rimsko bratovščino povišal v »arhi-bratovščino«, ki je bila sredotočje drugod nastalih bratovščin) jo je papež Pavel V. l. 1607. (»na šesti den Miholščaka«) ter ji dal mnogo odpustkov. Dne 19. marca 1732 je »letu vkopsbranie ali Bratoushiña« pod pokroviteljstvom nadškofa Koloniča bila uvedena na Dunaju in istotam ponovljena l. 1750.

Vodstvo bratovščine, ki je bila v Rimu združena z Bratovščino oznanjenja Device Marije, so imeli povsod jezuiti; z misijoni so jo širili.¹

Z Dunaja se je novi pokret okoli l. 1755. obrnil proti jugu.²

¹ Literatura, ki sem jo rabil za zgodovino Bratovščine krščanskega nauka: Uvod in zadnji del katekizmov, o katerih govorim v tej razpravi; »Österr. Schulbote« 1857 in 1859; Helfert, Die österr. Volksschule I. 39/40. — Istotam je tudi najti opise vnanjega ustroja bratovščine, ki svedoči o organizacijskem talentu jezuitov in je meril na sijajni učinek za oči.

² V uvodih kranjskih katekizmov naše bratovščine je povedano, da je l. 1755. bila bratovščina ustanovljena »v veliku drugih deshelah

Tako je l. 1755. bila bratovščina »v-Stajarzki defeli k-velkom hafzki decze podignyena« (izdaji iz l. 1758. in 1764.; tretja izdaja, iz l. 1777. pravi: »na flovenfkem ftajari«). Dne 14. septembra tega leta je dal sekovski škof Leopold Ernest (grof Firmian) iz Gradca »decretum episcopale«, v katerem opozarja »fztarffe, dufs-fzkerbitele, skolnike (keri sfo namefztniki fztarffov)« na veliko moralno dolžnost poučevanja v kerščanskem nauku. Sicer je bil škof že prej vsem svečenikom »ne fzamo v-navadnih letnih fzpravischah, nego vech puti koz lifzte« naročil krščanski nauk; a dogajalo se je, da deca niso bila dovolj podučena in pri izpitavanju niso »obstala«, kakor bi bilo potrebno, »i to ne iz drugoga zroka ali falinge, neg da fze je iz vech fele knificz vuchila ino izpitavala«; zato je škof sklenil, v celo svojo škofijo »ino gde fzmo mi namefztniki shofofszi«, vpeljati občo knjižico, po kateri naj bi se vsi ravnali. Izbral pa je v to svrho baš pričujočo, ker je »drugim, kere fzo v-Tridentinzki Shofii pred 5. letam izdane, ino drugim v-naffi Skoffii navadnim knjigam ednaka«.

Tri leta pozneje, 1758. so že imeli štajerski Slovenci tako »občinsko knjižico«. Izšla je, kakor čitamo na naslovnem listu, »na visoko zapovedanje i potrdenje duhovnih i svetskih poglavarov iz nemškoga prestavljena.«

Nikjer v tej knjižici sicer ni imenovano Parhamerjevo ime, vendar ni dvoma, da je to prevod Parhamerjevega katekizma, ki je izšel prvič l. 1750. (preveden tudi na madžarski, »ilirski« in češki jezik — češki prevod je ostal v rokopisu).

Zaman sem skušal dobiti v roke nemški Parhamerjev katekizem; zato tudi ne morem reči, katera izdaja je služila slovenskim prevoditeljem; bilo je več izdaj; Parhamer sam je

inu krajih«; koroški katekizem pa navaja l. 1756. kot leto, ko je bila bratovščina »v' družeh deshclah gor perpraulena«. (Če ni pomota v poročilu »Ljublj. Zv.« 1897, 694).

preurejal svoj katekizem (Österr. Schulbote 1857, 38). Pač pa poznam en naslov: Allgemeines Missions-Frag-Büchlein. In drei Schulen... eingetheilet; mit beige-setzten Gesängern (!) und nutzbarem Bericht von der Christenlehr-Bruderschaft vermehret; anbei mit den fünf Hauptstücken Petri Canisii versehen; herausgegeben zum Gebrauch aller Seelsorgern (!), Eltern, Kindern und Mitgliedern der Christenlehr-Bruderschaft in der Wienerischen Erzbischöflichen Diözes im Jahre 1759. Wien, Kaliwoda, 12°, 168 str. — torej prav toliko strani, kakor n. pr. slovenska izdaja iz l. 1777.¹

Naša knjižica je tisti prevod Parhamerjevega katekizma, o katerem poroča po arhivnih virih prof. Apih (»Let. Mat. Slov.« 1895, 178), da so ga uvedli na Slov. Štajerskem — letnica pa, ki jo navaja tam, namreč 1753 je nastala pač pod peresom iz: 1758.

Pokret Bratovščine krščanskega nauka se je vršil istodobno in vzporedno s prvimi zasnutki terezijanske šolske reforme.

Ko je vlada l. 1751. dala vprašati, kaj mislijo njeni organi in cerkveni krogi o šoli, so župniki v svojih poročilih omenjali tudi krščanski nauk ali izpraševanje v cerkvi po Parhamerjevem načinu; iz teh poročil vidimo, da so se čisto ljudje le deloma odzvali klicu svojih dušnih pastirjev in niso pohajali radi in redno h krščanskemu nauku; župnik v Grizah je tožil, da mu odgovarjajo odrasli ljudje prav ošabno ali pa mu nočejo odgovarjati (Apih, Letopis Mat. Slov. 1894, 263), po leti morajo deca krave pasti, po zimi pa sede za pečjo, ker nimajo obuvala in obleke; mnogih pa roditelji iz gole nemarnosti ne pošiljajo v cerkev. Celjski okrožni glavar je bil za to, naj gosposke silijo kmete se udeleževati izpraševanja,

¹ Na mestu, kjer so gori v nemškem naslovu pike, je strgan list tistega primerka, ki ga je rabil poročevalec v »Öst. Schulbote« 1857, Nr. 5.

kaznujejo pa naj se ljudje, ki se tako uporno vedejo v cerkvi kakor kmetje v Grizah; zakaj „slovenski kmet živi bolj po podedovani prazni veri nego bo utemeljenih naukih kršč.-katoliške vere“.

Drugod dakako ni bilo bolje. Trebalo je vatrenosti Parhamerjeve, da se je vseobče mrtvilo izpremenilo v življenje.

L. 1747. je začel dunajski jezuit Ignacij Parhamer svoje plodonosno delo za pouk ljudstva in osobito mladeži v krščanskem nauku. »Im Jahre 1754. durchreiste er als Missionär und Vorstand der katechetischen Missionen der österr. Länder die Steiermark, Kärnten und Krain, Tirol. Nach Art der Pilgrime den Stab in der Hand, von einem Mantel umhüllt, herunterwallenden Bartes, hielt Parhamer bei seinen meist eine Woche dauernden Missionen 2, auch drei Predigten des Tages, geißelte in seiner markigen, häufig von kaustischen Witzen durchbrochenen Vortragsweise die herrschenden Unsitten und Gebräuche, deckte in ungeschminkten Zügen die Häßlichkeit des Lasters auf... Vor keiner Schwierigkeit zurückscheuend, alle Hindernisse, die ihm Mißgunst und Scheelsucht in den Weg legten, vor sich niederwerfend, Schimpf und Hohn verachtend, hat Parhamer durch seine Missionsreisen überall gute Früchte zur Reife gebracht, an vielen Orten nachhaltige Erfolge zurückgelassen; der rührende Gesang »Heilig, heilig«, den er beim Volke in Übung brachte, ist heute noch ein lebendiges Denkmal derselben.« (Öst. Schulbote 1857, Nr. 5).¹

Očividno je njegovo misijonarjenje v letu 1754. pobudilo sekovskega škofa, da je naslednjega leta pokrenil izdajo Parhamerjevega katekizma in ga velel tudi posloveniti.

¹ Parhamer je bil rojen l. 1715. v Schwanenstadtu na Gornjem Avstrijskem; l. 1734. je bil v Trenčinu sprejet v jezuitski red, končal svoje študije v Banjski Bistrici, Trnovi in v Gradcu ter zajedno poučeval v teh mestih (razen tega je učiteljeval tudi v [pač Stolnem] Belgradu.

Parhamerjev nastop pa je učinkoval tudi na Kranjskem in Koroškem.

Na Kranjskem se je razvila bratovščina nekoliko kasneje, a zato očitno jako bujno. »Lansku leytu 1760. je ta Bratoushina na Dolenski Strani Krajnske deshele, letos pak 1761. na Gorenskimi s' velikim veseliam... tolkain rasti inu gori jemati sazhela, de so se zeile Fare inu Gmeine s' velikim aifram v' to Bratoushino sapiffat puftile.« Katekizem, ki je bil plod novega verskega pokreta na Kranjskem in v kojega uvodu je citati pravkar navedene besede, je v desetih letih doživel pet izdaj. Še l. 1773. je poročal dolenski okrožni glavar: »Kdor ve, kako se poučuje nekaj let sem (v Dolenjskem arhidiakonatu) mladina in tudi odrasli ljudje v verskih resnicah, mora naravnost reči, da se v tem oziru ni moglo več storiti («daß man es nicht weitertreiben könne» — Apih v Let. Mat. Slov. 1894, 278).

Za Koroško je izšel v Celovcu l. 1762. »Catechismus. Tu je bukvize Tega sprafhuvanja.«¹ Tu je uvaževati misijonarstvo jezuita Gutsmanna.

Ko se je l. 1755. sekovski škof Leopold Ernest grof Firmian obrnil do cesarice Marije Terezije, naj bi smel uvesti misijone tudi v Štajersko, je cesarica ugodila njegovi želji in povrh še izjavila željo, da bi se isto storilo tudi v sosednih deželah, tako na Koroškem in Ogrskem; iz cesarske blagajne je določila večjo svoto za »potujoče svečenike« (Sendpriester), ki bi hoteli prepotovati one dežele. (Helfert, I. 42). In Guts-

in Jagru [Erlau]. Od l. 1747.—1759. traja njegovo delo za Bratovščino kršč. nauka. L. 1759. pa je bil imenovan sovoditeljem sirotišnice »auf dem Rennwege« na Dunaju, kjer je uvedel za mladež prave vojaške manevre. Kot izpovednik cesarja Franca je imel zveze v najvišjih dvornih krogih.

¹ Ali se nahaja knjižica v Oblakovi ostalini? — V varaždinski kapucinski knjižnici sem si zabeležil celovško izdajo iz l. 1761.; gotovo se nisem zmotil v letnici, zakaj tudi ostali naslov varaždinskega primerka se v malenkostih razločuje od tistega, ki ga navaja Oblak o izdaji iz l. 1762.

mann je bil izza l. 1760. tak »missionarius vagus per Carinthiam«, torej po stanu in delovanju Parhamerju enak.

Posnetek: Pokret Bratovščine krščanskega nauka je prinesel Štajerski, Kranjski in Koroški, vsaki deželi poseben prevod Parhamerjevega katekizma. Prevodi so vzporedni n se na pr. celovška izdaja ne more v eno vrsto devati z ljubljanskimi izdajami (kakor je to storil Oblak v »Ljublj. Zv.« 1887, 692 in Glaser, I. 175).

§ 4. Avtor knjige.

Gre nam seveda le za prevoditelja.

Prevoditelj ni nikjer imenovan niti se da dognati, je li vse tri izdaje oskrbel eden ter isti pisatelj.

Domovina pisateljeva v širšem pomenu besede ni dvomna. Bil je iz Slovenskih goric doma. Tu nam pomaga zgodovinsko vprašanje, kateri kraji so že l. 1758. spadali pod sekovsko škofijo, in pa jezik.

Ono zgodovinsko vprašanje pride radi tega v poštev, ker je prevoditelj delal po nalogu sekovskega ordinarijata, ki je želel, »da fze vřzem farmostrom, i vuchenitelom edna obchinska knificza napre da, kera fze v czelo naffo skofio, ino gde fzmo mi namefztniki shofofszki, mora vpelati, ino fze vřzi duff-fzkerbiteli po tífztéh imajo ravnati.«

»Gde fzmo mi namefztniki shofofszki!« To je toliko kakor: Kjer smo mi (škof sekovski namreč) generalni vikarij kake druge škofije.

Pred l. 1786., torej v dobi, ko so izhajali naši katekizmi, ni nobena slovenska župnija spadala direktno pod sekovsko škofijo, pač pa je bil sekovski škof generalni vikar salzburškega nadškofa za mnogo slovenskih župnij, ki so vse spadale pod arhidiakonat Straßgang. Pod ta arhidiakonat odnosno pod generalni vikarijat sekovskega škofa so spadale poleg nemškega distrikta Rein te-le čisto ali na pol sloven-

ske dekanije: dekanija Lipnica, distrikt mariborski, dekanija Ptuj, distrikt nemškega reda (Velika Nedelja), dekanija Radgona. V distriktu mariborskem so bile te-le župnije: Mestna župnija mariborska, Sv. Peter pod Mariborom, Sv. Martin v Kamnici, Sv. Marjeta v Selnici. V dekaniji ptujski: mestna župnija Sv. Jurija, Sv. Andraž, Sv. Ožbald, Sv. Marjeta pri Ptuj, Sv. Lovrenc v Slov. goricah, Sv. Rupert, Sv. Vrban. V distriktu velikonedeljskem: Velika Nedelja, Ormož, Središče, Sv. Nikolaj. V dekaniji radgonski: mestna župnija, Apače, Sv. Križ pri Ljutomeru, Ljutomer, Mala Nedelja, Sv. Jurij ob Ščavnici, Sv. Anton v Slov. goricah, Sv. Benedikt, Negova; vikarijata sta bila Sv. Peter pri Radgoni in Kapela. V dekaniji Lipnici: Jarenina, Sv. Lenart v Slov. goricah, Svičina, Luče, Sv. Peter in Pavel v Gamlici (in nekaj nemških župnij). (*»Bestandtheile und Eintheilung der heutigen Diöcese Sekau vor circa hundert Jahren«*, dodatek šematizmu sekovske škofije za l. 1873; tudi Simonič-Meškova knjiga *»Dr. Gr. Plohel 12—17.»*)

More se torej reči: sekovski škof je bil generalni vikar salzburškega nadškofa po vseh Slovenskih goricah od Maribora do Ljutomera in Središča (na levem bregu Drave!) Za Slovenske gorice je po takem bila pisana naša knjiga in v njih je bil doma brezdvomno tudi nje sestavljatelj.

* * *

V jožefinski dobi, ko je izšel »normalni katekizem«, je dakako Parhamerjev Kanizij zapadel pozabljivosti in se sploh do pred par leti ni znalo za nobeno teh knjig, a še sedaj je znan le po en primerek vsake izdaje.

Samo pri enem starih slovenskih slovničarjev nahajam naš katekizem omenjen, in to je Šmigoc (*»Windische Sprachlehre«*, predgovor pisan 30. jul. 1811). Na strani 11. v opombi, na strani 20. v opombi, ki sega na str. 21., omenja

Smigoc izrecno »Knishizo spitavanja téh pet glavnih fhtukov, welches die dritte Auflage erlebte«, ter citira iz nje par stavkov; tudi jezik in pravopis teh citatov kaže, da misli Šmigoc na tretjo izdajo, na izdajo iz leta 1777.¹ Druga opomba se tiče instrumentala na -oj, prva pa glasu -ü, češ: »Den Dativ hört man sowohl in u (welches u denn allzeit als ein französisches u [ü] lautet) als auch in i, und diese letzte Form ist bey Luttenberg und Pettau gebräuchlicher; daher sich der Verfasser des Büchleins, betitelt: Knishiza . . . durchaus der letzteren Form bedient.« S temi besedami nam je Šmigoc pač nekako namignil, da je bil pisatelj iz lju-tomersko-ptujskih krajev doma, a kaj novega, določnega s tem nismo zvedeli. V opombi, ki sega s strani 31. Šmigočeve slovnice na str. 32., ponavlja slovnicar citat s strani 11. ter dodaja: »Das Büchlein, welches dies enthält, ist von einem Freund im Marburger Kreise geschrieben.«

Tudi s tem krajevno nismo na boljšem, a za čas je važna opazka »von einem Freund im Marburger Kreise«. Te besede je pač tolmačiti v pomenu: »Šmigočev prijatelj«, torej bi še pisec katekizma iz l. 1777. živel v l. 1811; l. 1777. bi si ga morali misliti najmanj že posvečenega, mladega duhovnika, vsaj 25 let starega, torej bi bil leta 1811. že kakih 60–65 let star. Je-li pa mogoče, da bi l. 1811. še živel mož, ki je oskrbel izdajo iz l. 1758.? Ta bi bil l. 1811. že kakih 80–85 let star; bi ga Šmigoc mogel še imenovati svojega prijatelja? Iz tega bi sledilo, da je pač izdajo iz l. 1777. oskrbel že nekdo drug, ne tisti, ki je imel opraviti s prvo izdajo (1758) in eventuelno z drugo.²

* * *

¹ Na str. 11. Šmigočeve slovnice navedena citata se nahajata na str. 101. Katekizma iz l. 1777., citat na str. 20./21. Šmigočeve slovnice je na strani 74. te izdaje Katekizma.

² Seveda se mi vsiljuje tudi ta-le misel: Kaj pa, ko bi Šmigoc pozabivši izpustil besede: »(von einem Freund) der slowenischen

Z jezikovnega stališča bi za izdajo iz l. 1758. bila pomembna ta-le znaka: nai prea (poleg: napre, negda pred, parkrat: pervle), hice = vice.

Za drugi dve izdaji pride instrumentalna končnica -oj v poštev, ki se čuje pri Sv. Urbanu in jo ima Volkmer, ki pa je Danjko nima.

Za tretjo izdajo je važen refleks jata: $\ddot{e} = ei$ in za vse tri izdaje $l = o$.

Vsi ti znaki mi kažejo na južni in zapadni del Slovinc (ptujski okraj).

Enkrat nahajam v izdaji iz l. 1777. deležnik *reka*; to bi mogli imeti za tiskovno pomoto, ko bi v »Knjižici pobožnosti«, ki je izšla istega leta in ima isti značaj, ne našli več takih oblik: reka, luba, moga, polova, dopernesa, prisha, pepea; iz tega smemo sklepati, da so se piscu vsiljevale oblike na -a, dasi je praviloma hotel pisati -o. Po takem bi (vsaj pri tretji izdaji) smeli misliti na moža, ki je z doma govoril -a.

Na misel mi tu prihaja dr. Gregor Plohel iz Ivanjkovec pri Svetinjah doma.

Gregor Plohel je bil več »slovenskega, kranjskega in hrvaškega« jezika, kakor vemo iz njegovega lastnega poročila iz leta 1793., in je po vsej priliki slovel baš po zgovornosti v narodnem jeziku.¹ Od l. 1757.—1758. je bil kaplan pri Sv. Marjeti niže Ptuja ter pridige sam opravljal, »ker župnik jezika ni bil tako zmožen«; potem pa je prišel za kaplana v Ptuj (do 1766) in za kormeštra (do 1769), dokler ni postal naslednik nadžupniku grofu Inzaghiju, ki ga je bil sam priporočil.

Sprache? — Za avtorstvo nič ne odločujejo besede Krempljeve (Dogod. 212): »Kadar je Marija Terezija bratovščino kerščanskega navuka vpelala, je slovenske Katekizmuše vu večih govorstvah dala na svetlo priti, ker so z' kratkim podvučenjom slovenskega branja se začeli.« (Prim. ib. str. 251.)

¹ Meško-Simonič, Dr. Gregor Jožef Plohel (V Beču 1888, str. 6. in 18., 19.).

Bil je Plohel očitno ljubljenec Inzaghijev; sekovski škof Leopold Ernest Firmian ga je posvetil l. 1753; na to se je par let v Gradcu pripravljaj za doktorat, ki ga je dosegel l. 1757.

Kaj je verjetneje, nego da so v Gradcu mlademu doktorandu ali doktorju poverili poslovenitev Parhamerjevega katekizma?

Plohel je takoj spočetka v Ptujju tri leta (1758 do 1761) vodil razne bratovščine in pobožne družbe, pozneje kot dekan svojim cerkvam v Rimu izprosil razne odpustke, vodil procesije itd.¹

Posebe je ptujjska bratovščina presvetega reš-njega telesa dne 6. junija 1777 za vse dni v osmini vernih duš in za vsak torek v tednu dobila pravico privilegiranega oltarja. In ta letnica se ujema s »Knjižico pobožnosti presvetega oltarskega sakramenta za hasek vseh bratov in sester tote bratovščine«. Če smemo Plohelna v ožjo zvezo spraviti s to Knjižico pobožnosti, je s tem tudi utrjeno naše stališče pri ustanovitvi pisatelja katekizma iz l. 1777.; zakaj jezik je isti v obeh knjigah.

Plohelna je zavičaj, šolanje in pozorišče njegovega delovanja vleklo na hrvatsko stran; iz tega nam je značaj knjižic umljiv.

Da je cerkvena oblast izmed svojih slovenskih krajev mislila najprej na ptujjsko dekanijo, je umljivo; bila je ta-le po dostojanstvu prva med Muro in Dravo, saj je postala l. 1786. okrožna dekanija. Nadalje je zavzemal od 1731—1768 to mesto mož, ki je že po svojem rodu moral v Gradcu reprezentirati spodnji del škofije, Franc Ignacij grof Inzaghi (iz rodovine, koje jedna grana je izza 17. veka v Štajerski igrala odlično ulogo). Tudi se je literarna tradicija z Volkmerjem nadaljevala baš v ptujjski dekaniji.

¹ Slekovec, Škofija in nadduhovnija v Ptujju, str. 155, 159—160.

Volkmerja pa ločijo od naših knjižic te posebnosti: Volkmer ima deležnike na *-a* (na str. 20. Pajekove izdaje je radi rime *sejo* [= sejal]) in pa dosledno *u* (ne *ü*); pač pa ima: *pejti*, s *kosoj*.

§ 5. Hrvatsko-kajkavski in kranjski knjižni jezik v Slovenskih goricah.

Pisatelj prve izdaje se je odločno oklenil kajkavščine in to najbrž iz več razlogov: prvič je narečje Slov. goric v naravni in bližnji zvezi s kajkavsko govorico, ki jo je gotovo poznal iz dobe šolanja na Hrvaškem; drugič pa je tu valjda odločevala tudi vsa kulturna tradicija.

Slovenski Štajer, ležeč ob meji našega jezikovnega ozemlja in pogrešajoč vsako jezikovno-kulturno središče (večje mesto!), se je naravnost moral nasloniti ali na Hrvatsko ali na Kranjsko. Jugozapadni del je kulturno spadal k Kranjski, severoiztočni pa k Hrvaški.

Trubarjev slov. protestantski pokret očitno ni dosegel Slovenskih goric.¹ Na drugi strani pa so nadloge turških

¹ G. Robert Košar, učitelj na Runču pri Veliki Nedelji, je lani v kmetski hiši župnije Sv. Tomaža zasledil en primerek Dalmatinove biblije. Knjiga je prišla baje tja od Sv. Križa na Murskem polju. Vendar ta najdba ne more ovreči gornje trditve; knjiga prvotno sigurno ni bila last kmetijske hiše; zakaj na par mestih nahajam latinske rokopisne beležke in to je znak, da je knjigo nekda rabil kak duhovnik, ki je bil Bog ve od kod doma in jo je prinesel s seboj v one kraje — tekóm 17. ali 18. stoletja; pozneje je prišla iz župnišča po kakem slučaju v kmetijsko hišo.

V predgovoru Kūzmičevemu »Novemu zakonu« (1771) govori pisec predgovora Torkoš o raznih slovanskih prevodih sv. pisma, tako o lužiško-srbskih (1670, odnosno 1693 in 1706, 1728), o Dalmatinovem prevodu (češ., prevedel je sv. pismo, »zvelikim, kak pravi trüdom ... in folio«; Kūzmič-Torkoš sta torej poznala knjigo samo, ne le po kakih izvestjih, prav tako tudi Bohoričevo slovnico, ki ji citirata uvod) in o glagolskem Novem zakonu iz l. 1562. in 1563. (»z Glagolſzkimi i Czyruliskimi piſſzkmi, kak naſi exemplárje ká'zeje, in 4 to«). Toda že radi vzporejanja slov.-

vojsk, priseljevanje Uskokov, bližina varaždinske gimnazije in kajkavsko-hrvatskega literarnega dela vezale one pokrajine s Hrvatsko. Množina kajk. knjig, ki so se še pred kratkim nahajale povsod tam, so temu neoporečen dokaz. (Prim. o tem moje »Hrvatske utjecaje u starim istočno-štajerskim tekstovima«, Preštampano iz »Rada« Jugoslav. akad., knj. 162.¹)

Tudi stari jezični spomeniki (prisege, oporoke, pravila bratovščin, dopisi itd.) iz iztočnega Štajerja, kolikor jih dosle poznamo, niso popoln odsev ondotnih narečij, marveč kažejo ali vpliv zapadni ali pa kajkavsko-hrvatski; ta dva sta si v razmerju 1:3. To razmerje svedoči, da so Slov. gorice bile pretežno na hrvatski strani.

Pričujoča razprava pa kaže, da iztočni Štajer ni samo rabil hrvatsko-kajkavskih knjig, prirejevanih od zagorskih kajkavcev, marveč da so bile v hrvatsko-kajkavskem jeziku pisane

kranjskih del s hrvatskimi in osobito z mnogo poznejšimi lužiškimi kaže, da tu ni misliti na staro udomačitev slov.-kranjskih knjig med ogrsko-slov. ljudstvom. Protestantstvo so med ogrskimi Slovenci z velikim uspehom (po zgledu medjimurskih Zrinjskih) okoli l. 1605. širili madžarski plemenitaši, brata Széchy (Prim. A. Trstenjaka »Slovenci v šomodski zupaniji na Ogrskem« str. 52. in »Lj. Zvon« 1901, 241.) — Neverjetno konfuzijo čitamo o tem v Glaserjevi »Zgodovini slov. slovstva« I. 199.

¹ Med župniki, ki so se l. 1751. ugodno izrazili o šoli, je bil tudi (Matija Zemljč?) župnik jurjevški ob Ščavnici, a izjavil je, da je za šolo le tam, kjer postanejo iz šolarjev posvetni ali duhovni gospodje; ako bi se pa naučili vsi ondotni otroci čitati in pisati, a bi ostali kmetje, bi iz sosednjih ogrsko-slovenskih luteranskih pokrajin prodrlo k nam krivo-verstvo (slično se je župnik hajdinski bal luteranskih predikantov, ako bi kmetje znali čitati). Apih v Let. Mat. Slov. 1894, 258.

Iz tega pač smemo sklepati, da se je v naših krajih znalo za kratko novo književnost protestantskih ogrskih Slovencev. (Temlinov katekizem 1715, Sevrov »Red zveličanstva« 1747. Druge ogrsko-slovenske knjige pred 1751 dosle menda niso znane.) Strah jurjevškega župnika bi utegnil biti pripomoček pri rešitvi vprašanja, katere vere so bili prvi ogrsko-slovenski pisatelji (prim. »Ljublj. Zvon« 1901, 241—242).

tudi celo prve knjige, ki so izšle na Štajerskem za štajerske Slovence.

Ipak se vidi, da je pisec prve izdaje poznal tudi kranjski knjižni jezik.

Kaj da je odločilo preokret v drugi izdaji, se ne more reči. Nastala je valjda med duhovniki struja, ki ji je še bolj nego izdajatelju prve izdaje bila pri srcu le verska stran gibanja in ki je radi tega želela v knjigah prav tak jezik, kakor ga je bilo čuti v omenjenem slovenskem ozemlju sekovske škofije. V tej misli se pač zlagam z Apihom, ki poroča (Let. Mat. Slov. 1895, 178 sl.), da prevod Parhamerjevega katekizma v prvi izdaji (o letnici gl. gori!) menda v jezikovnem oziru ni ugaljal vsem dekanatom, češ, da je malo let potem sekovski škof dal izgotoviti nov prevod istega katekizma.¹

Pri tretji izdaji pa je mogel odločevati že glas o Marku Pohlinu in debata, ki se je vnela radi njegovih novotarij; protipohlinske opombe, ki jih je l. 1770. dodal Gutschmann svojim »Christianskim resnicam«, so bile sestavljene »aus Anweisung und Einstimmung solcher Leute, die in der slawisch, böhmisch, kroatisch, krainerisch und windischen Sprache eine genugsame Kenntniss besitzen« (pač ne samo eden, na pr. Popovič).

Da je tretja izdaja v istini v zvezi z Gutschmannovim delovanjem, nam kaže jasno uporaba znaka *y* za mehčanje *n*-a, n. pr. *spitaranye*. V pomnoženi izdaji protipohlinskih jezikovnih pripomb, ki so bile prvotno dodane njegovim

¹ V kakih neprilikah je bil na pr. župnik pri Sv. Križu (pač na Murskem polju), ki je na poziv vlade l. 1751. odgovoril, da so njegovi župljani, »kakor jim pravimo, trdi Slovenci, ali pravzaprav govore neki poseben, na pol slovenski, na pol hrvatski jezik; zaradi tega pa ni mogoče naučiti otrok, neveščih jezikov in še brez razsodnosti, niti slovenskih niti hrvaških tiskanih in pisanih črk...« (Apih, Let. Mat. Slov. 1894, 265). Slovenske črke = bohoričica? hrvatske = kajkavski pravopis?

»Kristjanskim resnicam« (1770), pravi Gutschmann, naj se *y* rabi za mehčanje, n. pr. *oginy* = *oginj*. To se je zlagalo s kajkavskim pravopisom, kakoršen je bil v prvih dveh izdajah štaj. Parhamerjevega katekizma. (Po vsej priliki je v tem oziru kajk.-štajerski zgled vplival na Gutschmanna.)

Vez štajerske šolsko-cerkvene književnosti s književnostjo kajkavsko-hrvatsko se je morala zrahljati, čim je terezijanska država l. 1774. s posebnim zakonom uredila svoje šolstvo za »dedne dežele«, a l. 1777. »Ratione educationis« za Ogrsko-Hrvatsko.

Takrat je država začela centralizovati šolstvo; za njo so se povele dakako šolske komisije poedinih provincij; prej je mogla na pr. sekovska škofija v svojih slov. predelih uvažati katekizem, ki bi se jim bolj prilegel, a odslej se je pri prenapredbi knjig trebalo ozirati na politično pokrajino, na pr. na ves Slovenski Štajer; iz te koncentracijske težnje je nastal oni jožefinski katekizem, ki sem o njem razpravljal v prvem letniku »Časopisa«.

A to ujedinenje se ni izvršilo tako gladko. Centralistična vlada je morala tako rekoč po sili jediniti; mislila je, da »Kranjci in Štajerci menda razumejo slovenski (krai-nerische) jezik«! Drugega mnenja je dakako bil sekovski škof, češ, da je slovenski jezik ne samo od kranjskega jezika, ampak tudi sam na sebi v slovenskih dekanijah sek. škofije tako različen, da je moral preskrbeti tisti novi prevod Parhamerjevega katekizma. Zato je dal sekovski škof Herbersteinov kranjski prevod jožefinskega katekizma župnikoma na Ptuj in v Cmureku kot slovenščini posebno veščima v presojo, a ta dva sta soglasno poročala, da se kranjski katekizem čisto nič ne glasi po štaj.-slovenskem narječju in da rabi mnogo popolnoma nerazumljivih in nenavadnih izrazov... (Let. Mat. Slov. 1895, 179. — V Cmureku je bil takrat župnik dr. Jakob Kampust, Ljutomerčan, v Ptuj pa Plohel.).

Prvi poizkusi centralizacije so prinesli rezultate, ki so bili bolj negativni za zajednico s Hrvatsko, nego pozitivni za združitev s Kranjsko. Domača, lokalna govorica se je s tem okoristila ter se uvajala v knjigo (Volkmer, Danjko).

Vezi s Kranjsko so do Murka (1829) bile slabe, pač pa so trajale tradicije hrvatske po Jaklinu, Modrinjaku in dr. tja do Stanka Vraza in ilirske dobe. In to je kulturni omen: Vrazova domovina ni samo po legi in jeziku navezana na Hrvatsko, ampak je delila z njo tudi kulturno življenje.

Dodatek.

A.

Najstarejši (ohranjeni) »Abecednik« iz
18. stoletja?

L. 1765. je Pohlin izdal svojo »Abecediko«, a knjižica je dosle popolnoma neznana.

Najstarejši mi znani »plateltof« je plateltof iz l. 1784. (»O pouku slov. jezika« str. 8).

Pač pa so bila nabožnim knjigam iz prejšnjih desetletij 18. veka pred nabožnim besedilom dodana navodila za čitanje.

Paglovec je skrbel za to, da bi se ljudstvo učilo čitati. Svojemu »Zvestemu tovaršu« iz l. 1742. je dodal »Tablo teh puštabou, ino vižo se navučiti Crainsku, ali Slovensku brati« in sicer na zadnji strani naslovnega lista (»O pouku slov. jezika«, str. 117), takisto v drugi izdaji te knjige iz l. 1745. (»Izvestja Muz. društva za Kranjsko XIV. 77/78); nekoliko obširnejšo »tablo« in »vižo« ima očitvidno tretja izdaja iz l. 1767 (Izvestja XIV, 199—201); poznejši ponatisk nima več table, najbrž zato ne, ker je med tem izšla Pohlinova »Abecedika«, pozneje razni »plateltofi« kot posebne knjižice in je šola nadomeščala privatno učenje.

Tudi Paglovčev »Tomaž Kempenžar« (prva izdaja 1745) je imela 6 strani obsežen »Abecednik« (»O pouku slov. jezika«, 102—103, »Izvestja« XIV. 79).

Abecedno navodilo v koroškem katekizmu iz l. 1762. obsega 4 strani.

S »tablo« prvih dveh izdaj »Zvestega tovarša« je primerjati navodilo za čitanje v prvi izdaji našega katekizma 1758, s tablo »Zvestega tovarša« iz l. 1767. pa 4 strani obsegajočo »Visho brat se vuzhiti« v celovškem katekizmu naše bratovščine iz l. 1762.

* * *

Primerek »Knjižice spitavanja« iz l. 1777., ki se nahaja v ljublj. lic. knjižnici in je prišel v njo s Kopitarjevo knjižnico, je vezana knjižica; ko jo odpreš, se začудиš, da naslov »Knishiza spitavanja« ni v začetku knjige, marveč da je pred naslovnim listom 16 strani obsežen abecednik.

Mislím, da je bil ta abecednik posebna knjiga in da si jo je Kopitar dal samo s katekizmom vkup vezati.

Evo, kar mi utemeljuje to misel:

1. Abecednik obsega prav eno tiskano polo v osmerki (8 listov), dočím je katekizem sam v dvanajsterki (12 listov 1 pola);
2. abecednik nima paginacije, dočím je katekizem paginovan;
3. abecednik se nahaja pred naslovom »Knishiza spitavanja itd.«, dočím je navodilo za čitanje v izdaji iz l. 1758. za naslovom (na zadnji strani naslovnega lista) in prav tako »Visha brat se vuzhiti« v koroškem katekizmu iz l. 1762.; (na katero izdajo je mislil Krempelj v gori citiranih besedah?);
4. papír je v abecedniku očividno boljši in črke večje;
5. abecednik je preobširen, nego da bi ga bilo smatrati zgolj za uvod v katekizem;

(Dosedaj navedeni razlogi involvujejo samo ločitev abecednika od katekizma; v sledečem pa se morebiti tudi malo pozitivneje pojasni njuno razmerje.)

6. jezik vobče ne daje opore za ločitev, pač pa pravopis: v abecedniku ni nikjer, niti med zlogi niti v »redu čerčke zbirati ino besede delati« glasu *ŷ*, le v desetih božjih zapovedih, ki so tudi med tem čtivom, je enkrat *lŷzke*, a skoro nato: *luzkega*; — nadalje sta v abecedniku znaka *,S* in *,Sh*, v katekizmu ju ni; to kaže, da je abecednik sestavljen pod vplivom tiste pravopisne struje, ki jo je zastopal Gutschmann v jezikoslovnih pripombah svojim »Kristjanskim resnicam« iz l. 1770. in pozneje 1777. v slovnici; ako si mislimo, da je abecednik od drugega pisatelja nego katekizem (1777), potem se o njem samo da reči, da je iz dobe po letu 1770. in radi *y* po pomnoženih Gutschmannovih »Anmerkungen«; ako pa je od istega pisatelja, potem ga moramo smatrati mlajšim od katekizma (torej po l. 1777);

sicer je tudi pravopis v abecedniku nekoliko bolj urejen; evo primerjave:

»Knishiza spitavanja«: ¹ (1777, po prvih 16 straneh)	abecednik
glas <i>s</i> : <i>f</i> (samo dve izjemi: pismi, skos)	<i>f</i> (na koncu <i>s</i>)
» <i>š</i> : <i>fh</i> in <i>sh</i>	<i>fh</i> in <i>sh</i>
» <i>z</i> : <i>f</i> (običajno), <i>s</i> (manjkrat)	<i>s</i> (vendar: <i>jafvez</i>)
» <i>ž</i> : <i>sh</i> (malo izjem)	<i>sh</i>
<i>y</i> = <i>nj</i>	» <i>y</i> est quasi aspiratio« (<i>nyegovega</i>).

¹ S »Knjižico spitavanja« (1777) se zлага v pravopisu »Knjižica pobožnosti« iz istega leta; tudi v njej je *ny* = *nj*, dalje:

za glas »*s*« je znak *f* ali *s* (*fem*, *fi*, *fam*, *flaboŷt*, *ferze*, *vŷe* — skos resnizhno, misli);

»*š*« *fh* ali večkrat *sh* (*fhe*, *povekfhana*, *nafhŷh*, *ŷveteifha* — *dushe*, *nashoi*, *fadovolshina*, *pobolshana*);

Za primerjavo jezika more dobro služiti čtivo, ki sledi v abecedniku za črkami in zlogi kot vaja v čitanju; to so molitve: oče naš, vera, sedem sv. zakramentov, deset božjih in pet cerkvenih zapovedi; vse to se nahaja kajpada tudi v »Knishizi spitavanja« in sicer dvakrat, enkrat v katekizmu samem, enkrat pozneje v razlagi; v malenkostih se razločuje besedilo molitev v abecedniku od molitev v »Knishizi«, a ker si besedilo molitev niti v tej-le sami ni enako, ne moremo iz tega izvajati nikakih zaključkov.

Abecednik ima na prvi strani veliko in malo tiskano latinsko abecedo, nadalje malo pisano latinsko abecedo in pa imena črk; nazadnje: »sh fh st ft y est quasi aspiratio«. — Od druge do 11. strani je vsaka stran razpolovljena; nad črto so zlogi, kakor: ba, be, bi, bo, bu, zraven ab, eb, ib, ob, ub itd. za vsak glas; pod črto so besede za vajo čitanja zlogov, na pr.: Bar ba ra, Be fed nik, Bi fter itd. — Od 12. do 16. strani je »Red zherzhke sbirati, ino befede delati« in v ta namen so uporabljene molitve: očenaš, vera, sedem sv. zakramentov, deset božjih in pet cerkvenih zapovedi (besede so ločene z vejico).

Po tem svojem ustroju spada naš abecednik med prvo vrsto abecednikov Felbigerjeve dobe (na pr. kranjski plattelfi iz l. 1789., 1798. in 1813.), kakor sem jih označil v spisu »O pouku slovenskega jezika« str. 8.—9. in 24.—25.

Ker nam Pohlinov abecednik ni ohranjen, smemo reči, da je to za Trubarjem najstarejši znani obširnejši slovenski abecednik. Zajedno je reči, da so besede dobro vzete iz obzorja ljudstva, kateremu je knjiga namenjena.

za glas „z“ je znak *f* tudi *s* (fvelizhar, nafozhi, fnash, fapoveish, vleo — sdershish, svelizhar);

„ž“ *fh* in *sh* (krifhi, fhelish, fhaluvanye — faslushenye boshanski, krishno).

Pod zlogi so za vajo navedene poedine besede in izmed njih izticam: Befednik, Fiolica, Foringash, Furati, Gumila, Hamiza, Herganya, Hrovatinka, Jafvez, Jiloviza, Krugla, Lublana, Pavuzhina, Remenilo, Rukaviza, Sonze, Satilek, Shoiza (tudi v Volkmerju!) Turzhija, Vaivoda.

Izmed teh so *Pavuzhina*, *Rukaviza*, *Satilek* znak kajkavščine in v primeri z maloštevilnimi sledovi kajkavščine v Knjižici sami je to precej mnogo.

B.

Kakor je bilo povedano že gori v začetku te razprave, ima katekizem iz l. 1777. v primerku ljublj. licejske knjižnice na koncu »Pripravlanje k enoi srezhnoi smerti«, ki ga v prejšnjih izdajah ni in ki obsega štiri liste.

Listi niso več paginovani; z zadnjo paginovano stranjo (168.) se končuje baš 13. tiskana pola (G), torej so naši listi komad nove pole, a nimajo običajnih znakov (moralo bi biti H) marveč *, *₂, *₃ in še en list brez znaka. Nad tekstom ima prejšnji del knjige okraske, na teh listih jih ni.

Na koncu strani 168. so besede: »Vše Bogi na neiveksho zhaft ino hvalo«, ki so v drugih izdajah na koncu knjige. Torej se vidijo naši listi tudi v tem oziru kot dodatek.

Na zadnjem listu je opomba: Pritifkana v' Gratzi pri Widmanstätter. Erb.; tega v drugih izdajah na koncu ni. Zdi se torej, da so ti listi izšli posebe.

V smislu pričujoče razprave bi bile dosle naši bibliografiji ostale neznane te-le knjige:

1. »Knishiza spitavanya... tretjo krat vün dana« 1777. (Naknadno v Sim. »Bibl.« I. 615.)
2. »Knishiza poboshnosti... 1777.«
3. Abecednik po vsej priliki nekoliko po l. 1777.
- (4. »Pripravlanje k-enoi srezhnoi smerti«, 1777?)

»Muže« in »mužanje«.

Donesek k zgodovini domače obrti in narodne noše.

Priobčil F. Kovačič.

Kdor primerja slovensko ljudstvo na Štajarskem s sosednimi Madžari in Hrvati ali pa na severu s Čehi, zapazi, da je naše ljudstvo pod vplivom novodobne omike in industrije zadnjih 50 let primeroma zelo naglo spremenilo svoje običaje in nošo. Ta nagla izprememba je zapustila očitvidne sledove v ljudski psihologiji, v politiki in v narodnem življenju. Novejši zarod ne bo imel kmalu niti pojma o življenju in običajih svojih dedov v prvi polovici 19. stoletja. Noše in razne šege so že izginile, sedaj gineva že tudi spomin na nje. Slovenskim narodopiscem bije že enajsta ura, da še otmejo pozabljivosti to in ono.

Z naslednjimi vrstami hočem rešiti košček zgodovine naše domače obrti, čitatelje pa opozoriti, da naj skrbno zbirajo take in slične drobtinice. Oni, ki žive med narodom, še dan na dan mnogokaj gledajo, pa ne vidijo in ne domislijo se, kako važne so za zgodovino in narodopisje take vsakdanje in navidezno malenkostne reči.

V nekem pogovoru me je slučajno opozoril prijatelj, kako so krog Poličan nekdaj prirejali domačo obleko. To je seveda že zdavna prenehalo, a ohranil se je še živ spomin na one čase. Po prijateljskem posredovanju je gdčna. Marija Bohak v Lušečki vasi pri Poličanah prav večje opisala to proceduro in opis priposlala »Zgodovinskemu društvu«. Naslednje vrstice se tesno oklepajo tega popisa.

Vsa obleka je bila iz debelega domačega platna, takozvanega hodnika, barvali (»mužali«) so si jo sami v »mužah«. Poiskali so primeren prostor, najrajši v močvirnatem kraju, blizu kakega izvirka in le v črni zemlji, druga ni veljala. Blizu so morale rasti jelše, in če so stale kje tri skupaj, je bil to najpripravnější prostor za »mužo«. Na takem prostoru je dotični posestnik izkopal kak meter globoko, enako dolgo pa precej široko jamo. Ker močvirnate kraje ondotno ljudstvo imenuje »mužaste«, je tudi te jame imenovalo »muže«. V novoizkopano jamo so napeljali nekoliko vode, potem pa nasuli v njo črne prsti in dobro premešali v blato. Potem so nabrali hrastove skorje in treščic, svežih orehovih lupin (po ondotnem nazivu »klinge«), »knopra« (die Knopper, ježice) in jelševih »abrankov« ter vse to pomešali v blato in tamo pokrili. Čez nekaj mesecev, ko je vse to nekoliko preprhnelo in se še večkrat premešalo, je bila »muža« pripravna za »mužanje«. Boljša je bila stara »muža«, čim starejša, tem boljša je bila. Kdor pa si je moral napraviti novo, storil je fo v jeseni, da se je čez zimo »muža« lahko pripravila. Po zimi se je pridno trlo, prelo, tkalo in šivalo, spomladi in po leti pa se je »mužalo«, ker se je ta čas obleka lažje sušila. »Mužalo« se je pa tako-le:

Dotična obleka se je položila v »škaf«; nato so vlili iz velikega lonca na obleko vrelo vodo, v kateri se je dve ali tri ure kuhal »knoper«, in izsuli tudi »knoper« na njo. Ko se je voda shladila, obleka dobro premešala in vsaka guba dobro pobarvala, pustili so jo še v »knoprovi« vodi kake pol ure, potem pa so jo obesili na solnce, da se je posušila. Znovič se je voda pristavila k ognju in pustila prevreti. Ko je bila obleka suha, črnkasta je že postala po prvem polivanju, — so jo zopet polili, potem pa posušili in tako še tretjokrat. Po tretjem polivanju se je pa vse skupaj neslo k »muži«. »Knoprovo« vodo so izlili v »mužo« in pre-

mešali z blatom; to so potem razgrnili in vanj položili obleko, jo lepo razprostrli, da je v vsako gubico prišla barva, potem so jo pa dobro zagrnili z blatom. Če je bilo več obleke, se je na prvo plast položila druga itd. Čez noč je ostala obleka v muži, drugo jutro se je s čisto vodo očedila, polila s knoprovo vodo in pustila sušiti. Zvečer so jo zopet položili v mužo, kjer so jo potem pustili ležati tri do štiri dni. Vsak dan so jo po enkrat splahnili s čisto vodo, da se je videlo, je li že zadosti črna. Navadno je bila tretji večer že zadosti barvana. Čim dalje se je »mužala«, tem lepša je bila, postala je po daljnem »mužanju« svetlo-črna.

V »muže« so devali naslednjo obleko: moške »bregeše«, »lajblce« in »firtuhe«, ženske »tihlne«, »kočomajke«, »janke« in »kujhenške«; pa tudi »plahte« in »krušence« so si nekatere ženske »pomužale«, češ, ni treba potem tako pogostoma prati (!).

Največ se je pobarvalo »bregeš«, ki so se morale lepo svetiti in če so se vsled sedenja nekoliko oglodale, so morale zopet v mužo. »Bregeše« so zastopale sedanje hlače (niso torej zamenjati z »bregušami« na Murskem polju). Segale so le do kolen in imele na koncu hlačnice štiri prste široko prerezo. Ob zgornji prerezi je bila prišita »pulka«, precej velik, štirivoglat kos hodnika; nanj so bile pripete »ruče«, katere so zadej pripenjali z gumbom, ki je bil tudi iz platna sešit. Take so se imenovale »bregeše na pulko« ali »na firtuh«, imeli so jih namreč tudi brez »pulk« in pri teh so bile »ruče« prišite za pas.

Stari očanci so bili ponosni na te »bregeše«, in ko je prišla nova moda »cajgastih« in »štofnatih« hlač, so stari možaki ostali zvesti svojim »bregušam«. Bile so pa »bregeše« zelo trpežne, kakor sploh vsa hodna obleka, a kdor jo je nosil, se je moral premagovati, zakaj gotovo ni bilo prijetno nositi za kožo ostro hodno srajco in enake »gate«,

povrh »bregeše«, potem »firtuh« in često še »lajbelc« (kratka suknja, ne telovnik). Kogar je dež ujel v tej obleki, se je komaj gibal, tako težka in trda je postala. Pri delu si je včasih kdo do krvi ogulil kožo s trdo hodno srajco. A za život je bilo to zdravo, posebno za delavne ljudi, ki se redko preoblačijo in kopajo.

Beliti (»plehati«) hodnika niso marali, da bi postal mehkejši, ker bi se potem prehitro raztrgal. Če je po dolgi rabi hodna srajca postala tanjša in mehkejša, se je odložila za nedelje — »k meši«.

Ženske so pa imele iz hodnika celo obleko: srajco, »kočomajko« (jopico), »janko« in »kujhenšek«. — Vsi ti večinoma tuji izrazi kažejo, da ti deli obleke niso pradomači, ampak so se razvili pod nemškim vplivom, saj še celo srajco (srakco) izvajajo iz germanščine ali latinščine, češ, da je prišla iz juga (dr. Murko).¹ Bolj domača utegne biti panonska in kajkavsko-hrvaška »robača«. »Kujhenšek« (pri Pletteršniku kúhinjščak = Küchenvortuch) je bil silno širok predpasnik z »ručami«. Rabile so ga ženske mesto koša ter nosile v njem z njive zelenjad za svinje, pač sploh potrebne reči za kuhinjo, odtod tudi ime. Stare ženice se hvalijo, da so nesle v takem predpasniku več, kakor sedaj dekla trikrat v košari. Tudi »plahte« so rabile mesto košev, v njih so nosile listje iz šume, če je pa deževalo, so služile mesto dežnika.

»Krušence« so devale na košarice, ko so kruh mesile in z njimi pokrivala testeni hleb. Nosile so jih pa tudi na glavi.

Posebno skrb so imele ženske za »janke« ob sobotah popoldne, da so si jih pripravile za nedeljo. Cela »janka« od pasa navzdol se je morala lepo zložiti v gube in djati

¹ J. Peisker, Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen str. 64.

pod težo, da se je v nedeljo »lepše držala«. Za težo so pa rabile najrajši železne zagvozde, in moške so se često jezili ob sobotah popoldne nad ženskami, ker so jim vse zagvozde znosile na »janke«, da so morali brez zagvozdcipati drva.

»Mužale« so navadno le ženske in pri tem so se večkrat po svoji navadi sprle. Če so prinesle istočasno obleko od več strani, se je gotovo vnel prepir, ker je vsaka hotela imeti svojo obleko bolj na vrhu, zakaj od spodaj jo je bilo težko izvleči. Pripetilo se je večkrat, da je bila muža že polna obleke, ko je prišla s svojo robo domača gospodinja; kratkomalo je pometala iz jame tujo obleko in vložila svojo. Boj z jeziki je bil pri tem seveda neizogiben. Eno in isto »mužo« je namreč rabilo po več hiš in celo vasi, zakaj prostor za »mužo« ni bil povsod primeren, vrhutega so bile stare in večkrat rabljene muže veliko boljše. V okolici poličanski je bila zlasti na glasu »Strmska muža«, kjer so smele mužati Stanoščanke, Razkoščanke, Dolšečanke in Lušečanke. Slednjim je pa lastnik muže, Strmčan, pozneje prepovedal mužanje, ker je nekoč opazil, da so iz muže blato domov nosile, da bi doma mužale in si tako prihranile precej dolgo hojo. Ker tedaj »pod Strmec« Lušečanke niso smele več, v Razgorje in Čreto pa je bilo predaleč, morala si je Lušečka vas omisliti novo mužo, ki pa ni bila dolgo v rabi, ker je kmalu potem mužanje prenehalo in so jamo zasuli. Poleg strmske so bile še na glasu Razgorška, Čretna in Pušna muža. Nekaterne muže so bile v rabi že od pamtiveka, morda več sto let. Ker je mokrota prodirala navzdol, je muža postajala vedno globlja, blato pa vedno bolj črno in zato tudi vedno bolj rabno. Strmska muža n. pr. je bila bojda tako globoka, da se z najdaljšo »ostrvjo« ni doseglo do dna. Gorje, če bi kdo notri padel; potegnili bi ga, Bog ve, kaj — v globočino — Bog ve, kam. Nekoč je bojda padel v

strmsko mužo vol, in niso ga videli več. Sled te starodavne in skrivnostne muže se vidi še dandanes.

Ljudska domišljija je tudi te prozaične jame ovila z vencem poezije, ki nam da zreti globoko v ljudsko dušo, kako narod časovne razmere in spremembe ve okriti z bršljanom mične pripovedke.

Stara »Prtinčevka« še ve pripovedovati kot »čisto resnico«, da je nekdanj v starih časih bilo mužanje mnogo lažje in uspešneje kakor pozneje, zakaj pomagale so pri mužanju »divje žene« (gozdne vile). Živele so v »Belunječi« na Boču in prinašale pogosto v mužo raznovrstna zelišča, katera so le one poznale in drug nihče. Obleka, barvana v taki muži, se je posebno lesketala in ni nikoli zgubila barve. Ni bilo treba dolgo mužati — le en dan je zadoščeval, in človek, ki je nosil takšno obleko, bil je obvarovan vsakršne nesreče. Ljudje so bili divjim ženam zelo hvaležni in v znak zahvale so nastavljali k mužam mleka, ki je bilo divjim ženam posebno ljuba pijača.

V ondotni okolici so zahajale vile le k Strmski muži, ki je bila med tremi jelšami in okoli je rastlo vse polno lepih, vitkih jelš, ki so divjim ženam najljubša drevesa. Vse-skozi pošten človek je tudi lahko videl divje žene. V mraku ali v mesečni noči je moral iti vrh grička nad mužo in videl jih je, kako so »rajale« pod jelšjem.

A prijateljstvo teh dobrih žen ni trajalo vedno. Ko so se ženske začele pri mužah prepirati in psovati, so jim obrnile vile hrbet in nihče jih ni več videl blizu muže. Odslej ni bila več mužana obleka tako svetla, in do muže je dobil oblast hudobni duh. Često so našle ženske zjutraj obleko razmetano okoli muže, raztreseno po jelšah ali povaljano v bližnjem potoku, večkrat je obleka celo izginila, — hudobci so jo odnesli, Bog ve, kam. Le če so zvečer napravile križ čez mužo, se ni nič zgodilo, a pozneje, tudi križ ni več po-

magal in muže so morale prenehati. Možje so se pa jezili nad ženami, češ, da so one krive, da ima sedaj hudobni duh oblast nad mužami.

* * *

Pred kakimi 60 leti se je nastanil v Slov. Bistrici barvar, ki je znal ljudstvo privabiti, da je k njemu nosilo obleko na barvanje. Dopovedoval je ljudem, koliko časa, dela in truda si bodo prihranili, če opuste mužanje; pri njem barvana obleka bo tudi lepša, trpežnejša itd. Na razpolago je imel vzorce vsakovrstnih cvetlic, katere je vtisnil v barvano platno, kar je zlasti ženskam zelo ugajalo. In začele so opuščati mužanje.

Ni bilo dolgo, pa je tudi bistriškemu barvarju začel pojemati zaslužek. Kakor bi iz zemlje vzrastli, so se po vaseh nastanili trgovci, ki so imeli v prodajalnicah vsakovrstnega blaga, kateremu se je borni hodnik moral umakniti. Ženske niso več marale nositi na glavi »krušenc« in hodnikovih prtov, ampak dobile so za dober denar pri trgovcu finih robcev — naravnost iz nemških, francoskih, angleških tovarn.

Pri moškem spolu pa je nadomestil hodnik mehki »barantin«, ¹ iz katerega so si dali napraviti kratke suknjice. Kmalu je prišel hodnik ob vso veljavo, »barantinu« pa se je odkazalo častno mesto celo v narodni pesmi:

Mi 'mamo lajblce z barantina,
Deklinče, daj nam rožmarina!
Pa ktera nam ga hoče dat,
Mora prav friško gori vstat!

(Fantovska podoknica.)

* * *

¹ Barantin, nemško-štaj. v starih inventarjih Ferandin in Ferentin, 'Name eines Kleiderstoffes im 17. Jahrh.' (Unger-Khull 220) poljski ferendyna, ital. ferrandina, frc. ferrandin m. in ferrandine f., 'vrsta svilenega blaga'; to blago je baje tako nazvano po nekem lyonskem tkalcu z imenom Ferrandin. K. Štrekelj.

Ko se je opustil stari hodnik in je prenehalo »mužanje«, je tudi lan odrekel (»sfrankeral se je«, pravijo ljudje). Nekdaj je rastel do metra visoko, bil je lepo vlačen, predivo pa mehko in svetlo, dočim sedaj zraste redko za polovico nekdanje visokosti, ne dozori prav, se ne da lepo tretji in predivo je slabo.

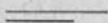
Osemdesetletni Matijče se še rad spominja starih časov hodnika in muž, češ: »Nosili smo nekdanj mužan hodni »gvant« in pili dobro vince — lepo po pameti, čeravno ga je bil poln vsak čeber, novi rod pa je opustil mužanje in hodnik, pa se je udal pijančevanju, in vse gre rakovo pot.« Tudi staremu občinskemu beraču se toži po hodniku in mužah, ker si je nekdanj s šivanjem zaslužil marsikatero dvajsetico, češ, ko bi še le lan zopet »gratal«, pa bi tudi muže zopet oživele in zanj bi se vrnili boljši časi.

Žal, da je mnogo trpke resnice v tem ljudskem modrovanju. Izginile so muže, zahiral je lan, zastavil se je kolovrat marljivim predicam, a s tem je izginil tudi iz kmetske hiše dobršen kos poezije in srečne zadovoljnosti.

Narodopiscu, ki zbira ostanke minulih narodnih šeg in noš, se nehote vsiljujejo besede pesnikove:

Casi beže naprej in naprej . . .
Bilo je, kot bi nikdar ne bilo
in nikdar ne bode poslej.

(A. Medved, Poezije 15.)

Razlaga nekterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju. I.

Spisal dr. Karel Štrekelj.

Krajevna imena se v tujih ustih spreminjajo tako, da jim pozni rodovi ne morejo več najti prvotnega glasu in in pomena. Pa ne samo tujci, ampak tudi domačini dajejo premnogokrat iz raznih vzrokov imenom, ki so jih sprejeli od očetov, tako vnanjo obliko, da živ krst ne more več določiti, kako se je kdaj govorilo, in kaj je to ali drugo ime pomenjalo v resnici. Na nastopnih listih podajem nekaj blaga, ki sem mu skušal nekdanjo obliko določiti po listinskih izpiskih v Zahnovem »Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter«, oziraje se kolikor moči na imena drugih Slovanov. Velika večina razloženih imen je narejena iz osebnih imen. Z določbo teh sem skušal obogatiti poznavanje našega staroslovenskega imenoslovja. Bravec bo iz mojega pisanja spoznal, da naši prednjiki niso bili v tem oziru niti v naši domovini veči reveži od drugih Slovanov, ampak da je njih imena treba očistiti samo poznejših peg, pa se nam precej pokažejo v pravem starem blesku.

Nekterikrat vidimo, da so bili Slovenci od Nemcev tako odvisni, da so sprejeli celo od njih spačeno ime in je postavili na mesto domačega, katero so potem docela pozabili.

Ker so nektera imena le vsled enega, dvoje ali troje glasov postala neumljiva, mislim, da bi jim nič ne škodilo,

ko bi jim vrnilo umljivost ter jih začeli tudi zopet pisati, kakor so jih govorili prednjiki.

V tem spisu omenjena slovenska imena krajev, kjer žive dandanes Nemci, so tiskana z debelo kurzivo; zgodilo se je to zategadelj, da mi jih ne bo več treba omenjati v razpravi o slovenskih krajevnih imenih po nemškem Štajerju.

1. Arlica.

Arlica se imenuje središče Pohorja. Slovenski pisatelji bi bili že z ozirom na nemško prelogo Arlberg morali pisati prav *Orlica*. Zapeljal jih je v pisavo Arlica pohorski izgovor, kteremu moramo zahvaliti tudi Vélíko kapo namesto Velike kope. Listine, v kterih bi nas sicer *a* za slovenski *o* ne smel iznenaditi, pišejo vendar našo besedo tudi z *o*: 1436 an der Orbitcz! (pisna napaka); 1450 auf der Orlas! 1460 Orlicz, an der Arliczen, 1463 zu der Erlicz, 1468 auf der Orlass!, an der Orlicz, an der Arlicz. Ime je torej isto, kakor ime gorovja v kotu med Sotlo in Savo, ki se navadno piše prav.

Orlic je na Štajerskem še več. Zovejo se nemški:

- a) **Orless**, severovzhodno od S. Petra nad Ljubnim (Leoben) pri Brezinji (Friesing), omenjena l. 1437.
- b) **Orletz**, krajina severozahodno od Arnolža (Arnfels) pri S. Johannu i. Sackauthal: 1480 die Arlicz.
- c) *Orlize*, vinski svet pri Lembahu, leta 1480 in der Arlitschen.
- d) *Arlicz*, selišče na severozapadu od Gornjega grada: in der Arlicz (1424) = Knebeljščak v Orlici.
- e) **Erlsberg** der, južno od Jelnika (Irdninga) pri izlivu potoka Donnersbach: 1272 mons Orls in valle Anasi, XIII/2 Oerls, 1395 am Ors, 1434 Orels, 1450 der Erlsparg. Preglas je nastopil vsled nastopnega *i*; *s* na

koncu besed za slovenski *e* ni v nemščini nič nenavadnega.

2. Barislovci.

Barislovci so vas na ptujskem polju pri Trnovcih ter se imenujejo nemški Barislofzen. V listinah nahajamo te oblike: 1207 Brizlausdorf, 1265 Warissen, 1357 Prizlaus, 1450 Werislabetsch, na karti generalnega štaba 1820 Warisell, l. 1870. pa Varisl (tako piše tudi Ortsrepertorium statistične osrednje komisije iz l. 1872); Schmutz (Hist. topogr. Lexicon 1823) pa ima Warisell. Končnica *-sell*, *-sl* je skrčena iz končnice slovenskih osebnih imen na *-slav*; primerjaj *Lasselsdorf*, prej Lazlausdorf (1139), Lauzlavstorf (1145), Ladazlawistorf (1147) iz Vladislav-storf. Prvi del besede pak je *beri-*, ki se je čisto ohranil še v obliki Werislabetsch, nekaj pokvarjeno pa v obliki Warissen; vse ime se je torej glasiló *Berislav* s povdarkom na predzadnjem zlogu, vsled česar se ni staremu piscu listin zdel prvi vokal dovolj jasen ter ga je vsled tega tudi izpustil ali pa prebrnil v *a*. Ta naglas je bil tudi vzrok, da se je v poznejši dobi zlog *-slav-* premenil v *-slov-*. Ime *Berislav* je v Srbih zelo razširjeno; narejeno pa je iz *b_{er}ati*, *bera* 'nehmen, wegnehmen'. Istega korena je tudi krajno ime sela *Berkóvci* (Werkofzen) pri Bolehnečicah, izpeljano od *Ber_{ko}*. Da bi bilo ime *Barislavci* nastalo iz *brislja* 'stolzes, aufgeputztes Mädchen', kakor misli Žunkovič (Die Ortsnamen des oberen Pettauerfeldes 32), je neosnovana domneva.

3. Boletina, Bolečka ves.

Boletina je selo v šmarskem sodnem okraju v krajni občini ponikovski. V starih listinah se imenuje nemški: o. 1490 Wolenstein, Woletein. Pri Sv. Mariji na Ptujski gori je vas, ki se nemški imenuje Woletendorf, slovenski *Bolečka ves*, v. starih listinah pa: 1440 Wollitschendorf, Wulitschen-

dorf, Wolitschendorf, 1441 Wolleczenndorf. Besedo je izvajati od osebnega imena *Bol'eta* m. od *bol'b* (več); to ime tiči tudi v češkem krajnem imenu Boletice, in nahajamo je tudi v srbsčini kot osebno ime Boljeta. Sinonim je z imenom Bolje-slav. S končnico *-jъ*, *-ja* je iz *Boljeta* izvedeno *Bolječ*, *Bolječa*, kar tiči v Wolleczenndorf. Iz *Bolječa* (sc. vas) je s sufiksom *ьskъ* izpeljano dalje *Bolěčka ves*. Izhajati pak smemo namesto od *bol'b* tudi od *bol'ъ*, ker imamo v Srbiji selo Boleč (gen. Bolěča) in rečico Bolěčica (z *l*-om, ne *l'*-em).

4. Braslovče.

Braslovče so trg v sodnem okraju vranskem. Nemci ga imenujejo Fraslau, v starih listinah pa se nahajajo te-le oblike: 1140 Frazlov, 1173 Vrasclav, 1237 Fraslau, 1262 Vrazloutz, 1278 Vrazlaus, 1319 Wraetzlau, 1323 Wrazlau, 1328 Vrazla, 1330 Vrasla, 1335 Wrazlau, 1348 Braetzlau, 1352 Vrazzla, 1444 Fraslau, 1467 Fraslach itd. Da tiči v drugem zlogu nemške besede naš *-slav*, je jasno; negotovo pa je, kaj obsega prvi zlog. Misliti bi se dalo najprej na *vratl*-, kar nahajamo v osebni imenu Vratislav, od ktere-ga izvaja Miklošič (Personennamen 47) slovenske Vratislavce (menda tiste, ki jih pod Wratislafzen navaja Schmutz («eine Gegend im Bzk. Malleck, im Flächenmaß mit der Gem. Godemerzen vermessen»); se-li res govori tako? Schmutz navaja tudi Wratislowetzberg «eine Weingebirgs-gegend, 1/2 Stunde v. St. Lorenzen, 1 1/4 Stunde v. Dornau, 2 1/2 Std. vom Pettau»). Pri Polensčaku ležeča vas, ki jo piše Ortsrepertorium *Bratislovetz* (Bratislavci), se zove v listinah: 1286 Bratuzlausdorf in Bratizlausdorf, 1322 Bratizlastorf, 1597 Bischofslausdorf oder Wratislawitz. Ker se okoli l. 1300. piše za slovenski *v* le *w*, za *b* pa *b*, *p* ali *w*, se mi zdi, da tiči v tej zadnji besedi *Bratislav*, ime, ki je izpričano pri Srbih v XIV. stoletju (Rječnik I. 604) poleg *Bratoslav*, na

ktero kaže zgoraj omenjena oblika Bratuzlausdorf. Enake dublete imamo tudi sicer: Radoslav – Radislav, Jaroslav – Jarislav, Svetoslav – Svetislav, Vitoslav – Vitislav itd. Ako pomislimo mimo tega, da je mogel namesto vokala *o*, *i* pred končnicama *-slavъ* in *-měrъ* nastopiti celo polvokal *ъ*, *ь*, ki je potem kajpada izpadel (Bratoměrъ, Bratiměrъ, Bratъměrъ; Spytъslavъ [p. Spyčslaw]; p. Wislaw iz Vitъslavъ – Vitoslavъ, Vitislav; č. Drslav iz Držъslavъ – Držislav, p. Dzierław – Dzierżysław; p. Krzesław iz Krzesisław; č. Proslav iz Proslav itd.), potem nas nič ne ovira, da smemo tudi za *Fraslau* izhajati od slovenskega imena *Braslav*, kakor se je zval neki Pannoniae dux: rex Arnulfus in Hengistfeldon cum Brazlavone duce colloquium habuit (Mon. Germ. Ann. I. 408).

Miklošič izvaja to zadnje ime sicer iz *ber*, *brati*, toda težkoče, ki se stavijo njegovi razlagi, so velike, odkar vemo, da se glasi staroslov. infinitiv v resnici *bъrati* in ne *brati*. Češki Zbraslav bi se moral namreč potem glasiti *Sebraslav; tudi ni mogoče spraviti ž njim v zvezo poljskega imena Zbrosław. Pomisliti je dalje, da se od nedoločnika glagolov V. vrste ne izvaja nobeno ime na *-slav*. Najverjetnejša je torej razlaga imena *Braslav* iz *Bratъslavъ*. Iz tega se je lahko razvilo potem nemško ime tega kraja, ker v stari dobi (900 do 1200 približno) prehaja naš *b* v nemški *f*, česar ne moremo trditi o *v*, kateri ostane *w* ali postane *b*¹; potemtakem bi tudi *Vratъslav* (p. Wrocław — Breslau) ne mogel dati oblike nemškega imena.

Nektere zgoraj naštetе oblike (Vrazlautz, Vrazlaus) kažejo pa že tudi nadaljno pot, ki vodi k Braslovčam: mogoče je namreč, da tiči v njih slovenski *Braslavec*, na ktereга je pozneje pristopil še sufiks *-jan*, kar je potem dalo v množini nom. *Braslavčane*, dat. *Braslavčam*, lok. *Braslavčah*

¹ Če se kje za slov. *v* bere nemški *f* tudi v poznejši dobi, se je zgodilo to le vsled narodne etimologije: tako se za *Volk* (Vouk), krajino

itd.; k tem padežem se je naredil potem nov nom. pl. *Braslavče*. Ker pa je bil povdarek vedno na prvem zlogu, je nepovdarjeni *a* pred naslednjim *v* moral preiti po našem novejšem glasoslovju v *o*, š čimer dobimo današnjo obliko *Braslovče*. Če si vse to zapomnimo, nam torej kajkavsko selo v podžupaniji zagrebški, zvano *Braslovje* (Braslovlje), n. sing., ne bo več »postaña tamna« (Rječnik I. 593): to ni namreč nič drugega, kakor Braslavovo sc. selo.

Z imenom *Braslav* je pač v zvezi tudi kraj, ki se v listini iz l. 1380 zove in dem *Wrūzzlawe* in ki ga stavi Zahn na severozapad od Celja k Lembergu.

5. Bratonečice, Bratonečici.

Bratonečici so vas in krajna občina v ormoškem sodnem okraju. Slovenski pišejo tudi *Bratanečici* in *Vratonečici*, nemški se zove vas danes *Wratonetschitsch*, pri Schmutzu *Wratoneschitz*. V starejših listinah pred 1500 se kraj menda ne imenuje, ker Brathoscha (1500) ne spada morda k našemu imenu. *Bratonečici* je pokvarjeno iz *Bratonežiči*, to je kraj, kjer ima svoje ljudi in domovanje *Bratoneg*, Srbom dobro znano ime, izpeljano od *brat* in *něga* 'mož, ki skrbi za brata'. Iz *Bratonežiči* je nastalo vsled asimilacije soglasnika *ž* k nastopnemu *č* najprej *Bratonečiči*, kar se je ohranilo tudi v nemškem imenu; pozneje pa je začela delovati analogija po mnogih drugih tvorbah na *ice*, ker se je beseda mnogo-krat rabila v tožilniku: 'v Bratonečiče' se je torej najprej premenilo 'v Bratonečice', zatem je *e* nastopil tudi v drugih padežih.

6. Bučečovci.

Bučečovci so krajna občina v sodnem okraju ljutomerskem pri Sv. Križu. Nemški se zovejo danes Wudischofzen,

pod Selnično med Selnico na Savi in Planino, bere v listinah 1490 Volckenstain, okoli 1590 pa že Falkenstein.

v starejših listinah pa se pišejo: 1445 Woltschicz, 1480 Woltschetzophcen, 1500 Wolcizophen. Ker je v tej dobi nemški *w* naš *b* in naš *v*, ker bi se dalje stari *olb* (Bolbko) ne spremenil pozneje v *u*, zato je jasno, da je našo besedo razlagati le iz *volk* (vlbkb): *Volčičevci* od *Volčič*. V obliki *Buččorci* se naslanja *b* na dolenještajski nemški izgovor našega *v* kot *b* (prim. bermer bajn trinkn), *e* pa je vsled prvotne nepovdarnosti postal iz *i*. Tu vidimo torej vpliv nemškega jezika, oziroma izgovora, na domače izgovarjanje! V zdanji nemški obliki je *d-sch* nastal po dissimilaciji iz *tsch-ts* v *t-ts*ch, *d-s*ch.

7. Čagona, Čakova, Čača ves, Čanje.

Čagona je vas med Sv. Ruprtom, Sv. Antonom in Drbetnico (Trebetnico) v sodnem okraju šentlenardskem. Nemški se imenuje danes Tschaga, v starejših listinah 1300 Schagew, 1299 Schagaw, Tschagaw, 1425 Ober Zaga, Oberschagew, 1343 Tschagaw, 1445 Cschagaw. Schmutz imenuje to vas slovenski tudi Tschagova; toda to ime se daje sicer v nemškem jeziku vasi pri Sv. Juriju na Ščavnici, katera se piše navadno *Čakova* (Tschakova). To zadnje ime je — kakor *Čakovci*, selo v Slavoniji, *Čakovec* (Tschakathurn, Csáktornya) v Medžimurju — izpeljano od osebnega imena Čakb od korena *ča-* 'erwarten, hoffen'. Ker se včasih *k* in *g* v nemških listinah menjujeta, bi se dalo misliti, da je tudi *Tschagaw* — *Tschaga* izvajati iz *Čakova*, kakor je pač od tega imena izvedena (Ortsnb. 514a omenjena) krajina pri Voitsbergu *Zakkau* (o. 1300 an der Tsakkaw, 1390 die Tsakaw, 1494 die Zackhaw). Sitnosti dela naša *Čagona*. Ako se res govori tako, potem moramo ločiti Čakovo od nje. *Čagona* potem ni družega, kakor *Čagovina* od *Čagoj*, kakor *Radgona* iz *Radijovina*, *Radigojevina* (pri Belostencu Radgovina). — Od imena Čakb je tudi *Čača ves* = Čakova ves (1490 Zasselsdorf, Zazen-

Schoschen-) in pa koroški kraj Čače. Tudi Čanje, vas v župniji selniški (pri Savi) je izvajati morda od korena ča-: Čajanъ kakor Čakanъ 'der (lang) erwartete, erhoffte', torej Čanje = Čajanovo selo; Čanje bi bilo potemtakem skrčeno iz Čanje.

8. Činžat.

Činžat je vas na severozapadu od Maribora pri Sv. Lovrencu v Puščavi. To čudno ime imajo Slovenci od Nemcev, Nemci pa od Slovencev. Dokazujejo nam to listine. Imenuje se namreč ta kraj: 1289 Zinsat, Wisen, 1381 Wisen, o. 1630 Wisen oder Zinsath. Ker se torej ime vzporeja z nemškim Wiese, ni dvoma, da tiči v besedi *Zinsat* slovenska beseda *senožet*, ktera je popolnoma pravilno prešla v *Zinsat*, če ne zabimo, da se je začetni slovanski *s* premnogokrat premenil v zemški *z*, nepovdarjeni *e* pa v *a*; *o* je kot vokal v presledku kompozita moral preiti praviloma v *e* ter potem izpasti. Nemci so seveda povdarjali besedo po svojega jezika svojstvu na prvem zlogu (prim. Schélodiz iz slovenskega želódec). Slovenski podaniki so nemški prekovano besedo dobili nazaj v nerazumni obliki in so kakor iz besede Zins — činž napravili tudi iz *Zinsat* svoj Činžat.

9. Destinci, Destvine, Destrnik, Drstela, Vestrnica.

Destinci so krajna občina v župniji sv. Urbana v sodnem okraju ptujskem. O tem imenu bi na prvi pogled vsakdo mislil, da spada k besedi *desetina* 'Zehent' in pomenja desetini zavezane ljudi. Za nepričakovani izpad drugega *e* (iz *e*) bi se tak razlagavec lahko skliceval na oblike *enajst*, *devanajst*. Tudi oblika listin (1322 Zdeztanzen [to je Ze-D.], 1433 Destanczen, 1441 Destanecz, 1441 Distanz itd.) bi se tej razlagi ne upirala preveč, ker nahajamo večkrat končnico -inci zamenjano s končnico -anci. Vendar bi taka razlaga ne bila prava. Že zgodaj je začel *v* v slovenščini izpadati za dentali

in guturali, kar se da dokazati ravno iz krajnih imen, posebnost tistih, ki so narejena od postave gvozdb (gozd). K temu spada tudi naše ime.

Južnozapadno od Starega trga pri Slovenjem Gradcu nahajamo namreč vas *Destvine*, imenovano 1247 Vertwein, 1375 Vestwein, am Bestwen!, am Destwen, am Restwein. Če to ime zvežemo z imenom *Destinci*, vidimo, da je izpal v prvem samo *v*, kakor v *storiti* namesto *storiti*, *trd* namesto *trrd*, *vzdigniti* namesto *vzdigniti*. Potemtakem izvajamo lahko *Destinci* iz *Destvinci*. Toda potok in selišče južnozapadno od Planine pod Golobinjakom se zove *Drstven* (Derstwen, pri Schmutzu *Destwen*); listinske oblike (o. 1490 Torstweinpach, Dörstweinpach, Ober Derstwein) pa kažejo določno na to, da se je to ime glasilo iz prva *Drstrin*-. Zakaj je *r* izginil? Da se tudi tukaj misliti na primere, kakor *dežela* iz *držela* (prim. država; gl. več o tem v mojem spisu »Zur slav. Lehnwörterkunde«, Denkschriften WAW. L. 33, 35, 81). Mogle pa so na to vplivati tudi druge besede, kjer je začetni *de*- nastal iz *dr*-.

Blizu Destinec v isti fari sv. Urbana nahajamo kraj, ki se zove *Destrnik*, nemški Testernigberg. Schmutz menda po krivici navaja zanj naravnost isto slovensko nazivalo kakor za Destince; starejše listine zovejo ta kraj Terstenik (1398, 1441) in Dersternikh (1495). Ta zadnja oblika se mi zdi interesantna in ne nenarodna. — Drugi *r* je nastal v nji po nekaki asimilaciji: *r* prvega zloga se je namreč ponovil v drugem, kar se mnogokrat dogaja (prim. Brugmann, KVG. § 342, 2, a). Ko se je to zgodilo, se je ščasoma isti glas dveh tako bližnjih zlogov zopet v enem opustil; v našem primeru na prvem mestu: *Destrnik*. Ta oblika je torej potem lahko vplivala tudi na obliko *Drstvin*-, da se je ogladila v *Destvin*. Vsem tem besedam je torej v podlago deblo, ki se začenja z *drst*-. To deblo tiči tudi v imenu *Drstela*, v krajnem ime-

niku pisanem tudi *Drstale*, nemški Tristeldorf. Samostalnikov z začetkom *drst-* pozna naša slovenščina četvero: *drster* (gen. *drstva*), *drsten*, *drstelj* in *drstel*; vsi pomenjajo 'Kies: razdrobljeno kamenje, posebno pesek v čiščenje bakrene posode' in 'Kalkspath, krystallinischer Tropfstein'. O njih glej Miklošičev Et. Wtb. 42 b: ders-. Potemtakem so *Destinci* (iz prvotnega *Drstvinci*), *Destvine* (iz *Drstvine*), *Destrnik* (iz *Drstenik*) in *Drstela* kraji, kjer je mnogo *drstva*, *drstena* ali *drstelja*. Da *Destrnik* ne more biti od *trst*, 'Rohr', kakor bi kdo vtegnil slutiti, to že zategadelj ni verojetno, ker *trstja* ne bomo iskali na gori ali hribu, in vendar imamo *Testernigberg* pri *Destincih*, kakor tudi drugi *Terstenigberg*, ki ga Schmutz navaja v okraju ormoškem (»Pfr. Allerheiligen, 2³/₄ Std. von der Hschft. Dornau«). *Drstela*, pri Schmutzu *Derstelle*, je pač iz prvotnega *Drstelje* n. sg. Listinske oblike (1322 *Drizdel*, 1441 *Drischl*, 1441 an dem *Dristal*, 1495 *Drystall*) ne govore zoper to. Istega izvira je tudi ime *Tristelberg* (»Marburger Kreis, eine Weingebirgsgegend in Wind. Bücheln«) in pa *Trisselberg* (»Judenb. Kreis, am Grundlsee, zwischen dem Wiesberg und der Arbeseben, dem Hühnerarsch, Geiswinkel und Grundlsee«). Hrib *Drstelj*, kjer je mnogo *drstelja*, je tudi na goriškem Krasu nad Lipo proti Gradišču ob Vipavi, in kraj *Drstnik*, *Drsnik* se omenja tudi na Belem Drinu nedaleč od Peči (Monum. serb. 58 iz leta 1293.—1302.).

Zelo se mi domneva, da spada k besedam, obravnavanim spredaj, tudi kraj *Vestrnica* na zapadu od Maribora med Kamnico in Selnico. Čudno je namreč, da se kraj imenuje danes nemški *Tresternitz* in se v listinah berejo te oblike: 1200 *Trestonicz*, 1265 *Drestonicz*, 1286 *Tresconitz*, 1300 *Trestenicz*, *Dreztanicz*, 1305 *Trestanitz*, *Traczantz*!, 1317 *Trestanich*!, 1330 *Trestonicz*, 1334 *Trestenicz*, 1334 *Dreztanitz*, 1435 *Destonitz*, 1338 *Drestanicz*, 1406 *Drestenitz*, 1408 *Tresternicz*, 1427 *Trestanicz*, 1436 *Dressternicz*, 1459

Tresternicz. Oblike z dvojnimi *r*-om so tu torej precej pozne. Pri krajnih imenih, katerim se ne zna več pomena, ni predstavljanje, vstavljanje in vničevanje sorodnih glasov nezaslišano; človek se največkrat zareče pri besedah, ki so mu temne. Taka se mi zdi tudi z imenom vasi, o kateri je govor. Na *trstb* 'Rohr' ni misliti po legi kraja, v kolikor jo je razvideti z zemljevida, pač pa je mogoče, da je tam in dalje gori, kjer teče enako imenovani potok, svet drstenast. Tako bi torej smeli kot prvotno obliko nastaviti **Drstvenica*; iz tega je moglo nastati **Dvrstvenica*, **Dvrstnica*, **Dvestrnica* in naposled *Vestrnica*, zlasti če se je beseda rabila v zvezi s predlogi, ki se končujejo na *d*: pod, pred, med, nad.

10. Grabšinci.

Grabšinci so vas v krajni občini Galušak, v sodnem okraju gorenjeradgonskem blizu Sv. Jurija na Ščavnici. Nemški se imenujejo zdaj Graboschinzen in Grabaschinzen, v listinah pa se imenuje kraj: 1422 Grabatschinzen, 1427 Grabatynschen, 1443 Grabischinczen in Grabitschinzen, 1500 Krana-tinzen. Iz teh oblik je razvidno, da nam je izhajati od osebnega imena *Grabiša* (od grabiti 'rapere, wegnehmen') č. Hrabišč (Grabissa), s. Grabiša. Hrabišin, Hrabčšin je krajno ime na Češkem.

11. Hranigovci.

Hranigovci so vas v krajni občini koračiški v sodnem okraju ormoškem pri Veliki Nedelji. V listinah se zovejo: 1441 Kranestorf, 1468 Kranigestorf, 1456 Kranisgestorf, 1500 Kreingastorf, Krangestorf, Kromgastorf. Težave dela razlagi soglasnik *g*, ker nimamo besed na *igb*. Očividno je naša beseda skrajšana. Konsonant *g* je, kakor bomo videli tudi sicer, samo ostanek nekdanjega zloga *goj*, in vsa beseda se je nekdanj glasila *Hranigojci* od *Hranigoj*. Končnico *-ojci*, ki na-

rodu ni bila več umljiva, je spodrinila navadnejša končnica *-ovci*, ki jo nahajamo v mnogih drugih krajnih imenih, ter je nastopila na okršeni *Hranig-*, kakor bi ta tvorba sploh bila v slovenščini mogoča. Vendar tudi ni nemogoče, da je beseda skrčena iz *Hranigojevci*. Razlagi od *Hranigoj* se tudi ne upirajo nemške oblike tega imena: Kranigestorf je iz *Kranigöstorf in to iz Hranigojstorf. Osebo ime Hranigoj je paralelna tvorba imenom Hraniměr in Hranislav (od hrana 'die Erhaltung, Bewahrung'), ki sta znani drugim Slovanom.

12. Kumerska graba.

Tako se zove del krajne občine Slamnjak v sodnem okraju ljutomerskem, ki se nahaja v repertoriju pod nemškim imenom *Kummersberg*. Ker rodi svet tam okoli najboljše vino — v bližini raste imenitni Eisenthürer — ni zlahka misliti na nemški *Kummer*. In če pregledamo imena za Kummersberg v listinah ter najdemo tam: 1333 perg ze Guemiren ze Luetenberch, 1399 der Gremarerperg! 1405 Gumern, 1461 Guemrärperg, 1467 Gawbranberig!, 1468 Gamrerperg, 1474 Gonmererperg, 1480 Gumerperg, bode vsakemu takoj jasno, da imamo opravka z izpeljavo od osebnega imena stsl. *Goiměr*, slov. *Gojmer*, 'mož, imenovan po miru (goj = pax).

V besedi *Gojmer* se *j* rad izgublja: prim. Gomerci pri Sv. Antonu v Slov. goricah,¹ hrv. Gomirje iz Gojmirje, Goiměrje; glej tudi razlago imena Čagona. Potemtakem prehod vokala *o* v prvem zlogu v *u* (ue), namesto v *ü*, nikakor ni nezaslišan.

Iz iste slovenske besede *Goiměr* si imamo pač razlagati tudi še nekaj drugih štajerskih krajnih imen:

- a) **Kummer**, krajina na jugozapadu od Obdacha pri Sv. Ani v Lavantecku: XVI/I am Chummer.

¹ Kako se slovenski zove vas »Gomarenzen« v krajni občini Cogetinci, sodnem okraju šentlenartskem?

- b) *Chumer*, an dem Chumer — (in der pharr ze s. Nicola an dem Sawsal).

13. Lastigovec.

Lastigovec je selo v krajni občini Poljanci v sodnem okraju ptujskem na severovzhodu od Ptuja. Nemški se imenuje danes tudi Lasigovetz, in obliko brez *t* nahajamo že od nekdanj v starih listinah: 1322 Lassigoitz an der Brezzencz, 1423 Lassegowecz, 1433 Lasigacz, Lassigabicz, Lassegawicz, Lassigas, Lassigonicz, 1465 Lassigowecz, 1466 Lassigowicz, 1468 Lossigowetz, 1486 Lassigabecz. Ker se tudi za *Lastinja ves* v slovenjebistriškem okraju nahaja v listinah v obliki Lasestorf (1494), si moramo nemški *ss* razlagati iz *st*. Če pa je temu tako, potem kaže najstarejša oblika Lassigoitz izpeljanko od osebnega imena *Vlastigoj*, na katero smemo sklepati po imenih Hranigoj, Trěbegoj, Radigoj... Paraleli k njemu sta zopet imeni na *-slav* in *-měr*: Vlastislav in Vlastiměr; to zadnje se je ohranilo v našem *Lastoměrci* (iz Vlastiměrci) pri Zbigovcih¹ blizu Radgone. To se piše 1300 Lazmerstorf, 1500 Laschmerzin, in od teh oblik nam zlasti prva zopet kaže, da prehaja *st* v *ss* (*z* se piše v nemščini tudi za *ss*). Iz *Lastigojec* je po analogiji mnogih imen na *-ovec* zgodaj postalo *Lastigovec*. Brez te domneve si ne moremo razložiti so glasnika *y*; primerjaj besedo *Hranigovci* (št. 11).

14. Meretinci.

Meretinci so krajna občina pod Ptujem. V listinah bemo oblike: 1322 Meretinzen, 1371 Moretinzen!, 1433 Meritnicz!, 1442 Mertinczen, 1495 Meretinczen. »Ortsrepertorium« piše kot slovensko obliko Muretinci. Ko bi ta bila prvotna, bi bili iz nje napravili Nemci Mūretinzen; torej nam ni

¹ Ibigovci v repertoriju so pač le pomota. Se li res govori tako?

izhajati od debla *murъ* 'schwarz' (od koder je osebno ime Murko). Tudi od Mar-, Marin (prim. hrv. Maretić) bi dobili le *Märetinzen. Pač se dá izvajati naše ime od *Mireta* (moško ime), č. *Mirata*, p. *Miržeta*. Z ozirom na to, da se na vzhodnjem Štajerskem izgovarja vokal *i* pred *r*-om ko visoki *e* (prim. umérati, podpérati namesto umirati, podpirati) dobimo iz *Mireta* prav lahko *Méreta*, odkoder je dalje izpeljano *Meretinci* po posredovanju tvorbe Meretina 'das Gut, das Heim des Mireta'. Osebno ime *Mireta* samo je izpeljano iz *mirъ* 'pokoј, Friede'; tudi beseda mir sama zase je v Slovencih osebno ime (prim. priimek Mir). Ker pa se *i* izgovarja pred *r*-om včasih ne samo kot *e*, ampak tudi kot *ü* (šürok = širok), zato je knjižen človek lahko namesto pravega *Miretinci* vpeľjal v »Ortsrepertorium« obliko *Muretinci*, kakor da bi imeli prebivavci te vasi kaj opraviti z Muro (Müro) reko.

15. Okoslavci.

Okoslavci so vas in krajna občina v gorenjeradgonskem okraju pod Sv. Jurijem na Ščavnici. Nemški se imenujejo danes Koslafzen, v listinah pa nahajamo te-le oblike: 1443, 1460 Warkuslecъ! Wusskoslawecz, 1480 Wokoschaschcen, 1500 Wolkofslawczperg. Ta zadnja oblika nam kaže, kje imamo iskati vir besedi, namreč v osebni imenu *Volkoslav*, stsl. *Vlъkoslavъ*, s. Vukoslav, Vukosava, Vlksava. Tudi v Srbih se nahaja kraj, imenovan Vukosavci. Pri nas se je iz pravilne dijalektične oblike *Vukoslavci*, kjer se je *v* smatral za predlog, naredilo naposled *Okoslavci*, naslonivši besedo na *oko*, od katere pa se ne delajo osebna imena.

16. Radenci, Radvenci in sorodna imena.

Radenci so vas in krajna občina v gorenjeradgonskem sodnem okraju, na jugovzhodu od Radgone; znani so danes povsod po svoji slatini. Nemški se zovejo Radein,

in to že leta 1436. in dalje; ali je kraj z oznamenilom Radusch (1445) res iskati v njih, nimam časa preiskovati. — Nemška beseda Radein je osebno ime *Radin*, srb. Rādin (prvotno je torej povdarjen zadnji zlog), srb. dimin. Rādinko, p. Radzin. Tudi nemški *-ein* kaže na povdarjeni *-in*; potem-takem je *Radenci*, *Radenski vrh* le oblika z oslabšanim *i* v *e* (prim. Noršenci namestu Noršinci...). Po tem imenu, izpeljanem iz *rad*, je nazvan tudi v nemškem Štajerju *Ransbach* pri Mutarjih (Mautern in Magdwiesen), zvan v listini 1364 im Radeinspach, 1395 im Rednischpach!, 1450 Reinspach.

Od istega debla *rad* so tudi *Radvenci*, vas v krajni občini negovski v sodnem okraju gorenjeradgonskem, nemški Windisch-Radersdorf. Čudno je pri tem kraju zopet to, da izhajajo starejše oblike v listinah pač od drugega imena, kakor mlajše; kajpada so oboje iz istega korena. Starejše oblike kažejo namreč na ime *Radigoj*: 1408 Raddesdorf, 1425 *Radigestorf* an der Stencz, Radestorf, mlajše pa se strinjajo z novim imenom *Radvenci*, kar izhaja iz *Radovanci*: 1445 Radawencz, Rodwenczgrundt. Tudi v nemškem delu se nahaja blizu Gross Wilfersdorfa pri Ilnici (Ilz) vas *Radersdorf*, ki se že leta 1197 imenuje Radigoystorf, 1215 Radeginstorf, 1347 Radigestorf (?); drugi nemški kraj *Radersdorf*, pri Studencih južnovzhodno od Gleisdorfa, pa se 60 let pozneje (1406) imenuje le Raetesdorf, 1444 Rattersdorf; in, da bo zmešnjava še večja, se *Deutsch-Radersdorf*, na južnozapadni strani od Radgone, imenuje l. 1265 celo Radozlausdorf, 1286 Radesdorf, 1432 Radistorf, 1445 Radenstorf. To vse dokazuje, da so se polne oblike *Radoslav* (*Radislav*) in *Radigoj* mogle okrhati v nemških ustih v *Rade-*, *Rüte-*, *Raden-*, *Rader-*, tako da bi prenašel raziskovavec mogel misliti na slovanski *Rade*, *Rado*. Toda ne samo to: tudi Radovan kaže iste premembe, če je moja domneva, da je Radmansdorf = *Radovansdorf prava. Radmannsdorf pri Videžu (Weitz) se namreč imenuje

1220 Retenstorf, 1237 Rattensdorf, 1238 Ratinsdorf, 1290 Ratensdorf, 1300 Ratesd., 1344 Ranmanstorf.

Pri Slivnici pod Mariborom se nahaja občina, zvana nemški *Radisell* (kako slovenski?); v listinah: 1463 Radessel, 1490 Radels. Ako se spominjano na Warissel, Varisl = Berislav, na Lassel-sdorf = Vladislav-storf, smemo pač v tem čudnem imenu iskati ime *Radislav*, ki še tako krepko živi v *Radislavcih* pod Radgono (1441 Radislacz, 1445 Radischlauczen, 1473 Radissletz, 1480 Rodischlafczen, Radischlafczen, 1500 Radislavczen).

O nekih drugih iz debla *rad-* izvirajočih še nepoznanih krajevnih imenih spregovorim o drugi priliki.

17. Ročica.

Ročica se imenuje več vasi: dve sta krajni občini v sodnem okraju šentlenartskem pri Svetem Benediktu (Rotschützen in Ober-Rotschützen); dalje se zove tako vas v krajni občini šentjakovski v sodnem okraju mariborskem pri Jarenini (Rotschützen); po Schmutzu ima v slovenščini to ime tudi krajna občina v gornjegrajskem okraju pri Mozirju, nemški zvana Rietz. Toda za to zadnjo pišejo danes in menda tudi še govore popolnoma pravilno *Rečica*, iz česar je nastalo nemški Rietz (trg: 1247 villa Rize, 1291 Ryetz, marcht Rietz; 1424 Nyder Riecz, Dolne Reczicze; vas: 1419 Rielcz!, 1485 Rietz, 1490 Riecz). Tako se je moral v prejšnji dobi imenovati Suhi potok, ki se danes pri Spodnji Rečici izliva v Savino. Povdarek *Rečica* je star, kakor kaže srbski rječica (iz rčica); v nemščini je kajpada stopil naglas na deblo. Kakor je iz savinske Rečice nastala v slovenščini *Ročica* z naslombo na dimin. *ročica* od *roká* vsled ohranjenega povdarka na predzadnjem zlogu, ko bi po današnjem jeziku pričakovali **Rečica*, tako si moramo isto misliti tudi o prvih treh zgoraj navedenih Ročicah. Vsi ti kraji leže namreč ob enako ime-

novanih potokih: Ročica prvih dveh občin izvira pod Krembergom, teče po ročiškem dolu in se izliva v Drvanjo; Ročica tretje vasi pa priteče izpod enako imenovanega vrha in teče v Obovnico (Kogonico). Vse vasi, zvane Ročica, se vrhutega v starih listinah ne pišejo nikdar z *o*. Tako nahajamo za Ročico pri Jarenini: 1130 Riesitz, 1200 Rietsitz, Reetsitz, 1319 Retschitz, 1383 Reschitz, 1406 Reczicz, 1414 Retschitz, 1443 Reczicz, 1496 Reschitz; za Ročico pri Sv. Benediktu pa: o. 1300 in der Rethschitz, 1449 Reschnicz!, 1475 Resthnicz. Iz vsega tega je očitno, da je vsaka naša *Ročica* edino le *rečica*, kar ne pomenja le male reke, ampak sploh majhno tekočo vodo. To ime je zelo razširjeno. Na Štajerskem je še: Rečica na Paki pri Mozirju (1262 Retschitz), Rečica nad Debrom (Tüffer, Laškim) (1347 Retschitz in prae-dio Tyver, 1460 das tal Reschitz); med Nemci nahajamo **Retschitz** blizu Osoj (= Aussee: 1030 Resiza, 1300 Retzschicz), pri Schedru: 1483 die Retschitsch, in pri Semriach je **Retsch** (Rötsch): 1367 in der Retsch.

18. Séjanci.

Séjanci se imenujejo vas, krajina in potok na severo-vzhodu od Ptuja, v krajni občini bratonežiški (glej to ime zgoraj). Nemški se imenujejo danes *Seanzen*, v starejši dobi pa so se zvali: 1322 an der Selncz, Zelnczerperg, 1422 Zellnicz, 1442 Zelncz, 1486 Selnicz, 1493 Selniczerperg. To nam kaže, da je naša moderna pisava popolnoma kriva. Schmutz in Ortsrepertorium spričujeta kot slovensko obliko *Seance*, ozir. *Seanci*. To popolnoma odgovarja izgovoru dotičnega kraja. Iz *Selnica* — tako se je po dokazilu listin moral zvati kraj v stari dobi — je nastal najprej f. pl. *Selnice* in nato, ker je tam okoli mnogo krajev s končnico *-ci* v množinskem imenovalniku, je nastalo *Selnici*, kjer se mora *-el-* izrekati kot *-eq-* (drugi Slovenci pravijo Seunica) prav tako, kakor živel — živeā, smel — smeā.

Tako so Séanci (dvozložno) sicer naseljeni (Selnica od selo — Sedlo), ne pa nasejani. Selnic je mnogo: na zahodu od Maribora (Selnica na Dravi), na jugovzhodu od Spielfelda v Slov. goricah (Selnica na Muri); in der Zelnicz se l. 1166. imenuje krajina pri rifniškem Sv. Juriju itd.; še več Selnic je v Zagorju. Ne morem verovati, da bi tudi Selnica na Savi (Lichtenwald) bilo kaj drugega.

19. Slabtinci ali Slabotinci.

Slabtinci ali Slabotinci so krajna občina v ljutomerskem okraju blizu Sv. Jurija na Ščavnici. V starih listinah se imenujejo: 1381 Slābatinczen, 1396 Slapartinczen, 1431 Slabatinczen, 1143 Slawatinzen, Slabentinznn, 1445 Slabatinczen; 1500 Slabaniczperg. Izpeljava od *slab* 'schwach' se mi ne zdi mogoča; od priloga *slab* ni namreč pri drugih Slovanih najti takih tvoreb, to je, imena *Slabęta, *Slabota ni opaziti nikjer. Ker je predrugačba po analogiji verojetna, se mi zdi bolje, če sploh izhajamo od *slava*, iz česar je narejeno pri Čehih, Poljaki in Rusih ime Slavata, Slavęta, Slawięta, Slavjata. Od tega dobimo potem tvorbo Slavetinci; prim. v Čehih Slavětín in Slavětice (več vasi), v Poljaki Slawięcin. Ker je bil pozneje pri nas privednik *slab* bolj razširjen od besed, narejenih iz *slava*, *slaviti*, zato je prav lahko izpodrinil to zadnjo besedo, in tako smo z ozirom na abstraktni substantiv *slabota* 'die Schwäche' dobili *Slabotince*. Ni nemogoče, da je k temu pripomoglo najbrž kako zabavljanje bližnjih sosedov.

20. Stanetinci, Stanošina, Stanovsko.

Stanetinci so dvojni: eni so krajna občina v sodnem okraju gorenjeradgonskem, drugi pa vas v krajni občini cerkevnaški v sodnem okraju šentlenartskem. Prvi se 1445 imenujejo Stanetinczen (in s. Jörgen pharr an der Stanz),

1480 Stanatinczen, 1500 Stantniczen, drugi pa že 1322 Stanetintzen, 1399 Staynatintzn, 1431 Stainetintzn, 1455 Stane-tintzn. To ime je iz *Stanetina*, kar izhaja zopet iz *Staneta* (moško ime iz *stanъ* = Stanislav). Toisto osebno ime nahajamo v češkem Stanětice, v poljskem Stanęcin. Stanetinec in Stanetinski vrh sta tudi dve seli v Medžimurju.

Iz istega debla *stanъ* je *Stanošina*, potok in krajina na severovzhodu od Rogatca. Stare listine pišejo: 1265 apud Ztanossen, 1429 der Stainpach, 1440 Stanoschin, 1461 Stainasyn, pa ne ve se, ali ni to samo osebno ime. Tu nas posebno moti nekaj vokal *o*, nekaj *š*. Iz *Stanovščina* bi tako zgodaj komaj bilo nastalo Ztanossen, dasi bi *o* ne delal še takih zaprek, kakor *šč*. Najverjetnejše se mi torej zdi, da je izhajati iz *Stanišina*, kar je izpeljano iz os. imena *Staniš*, *Staniša*; mogoče pa je tudi ime na *-oš*, *-oša*, *-uš*, *-uša*. Pisava listin Stain- nima nikakega pomena, kakor nam kažejo navedki pri imenu Stanetinci.

Od debla *stanъ* je izhajati tudi za razlago imena *Stankovsko*, ki ga nosi vas pri Poljičanah. To ime bi nam spričevalo, da se pri krajnih imenih, ki so iz osebnih imen, izhaja v raznih časih večkrat za isti kraj od različne oblike osebnega imena. Stankovsko se imenuje v listinah: 1265 Ztanchendorf, 1300 Zancckendorf, 1478 Stankawycz, Stana-gaycz, 1490 Stanesken. Edino ta zadnja oblika bi se strinjala z našo. Prve oblike pa kažejo na podstavo imena *Stankovo*, to je na osebno ime *Stanko* = Stanislav; Stankovo se je preložilo v nemščino popolnoma prav z Stankendorf. Manjkanje preglasa v starih nemških oblikah (*a* ostane *a* in ne postane *ä* ali *e*) kaže na to, da drugi (in kak tretji) zlog slovenske besede ni imel jasnega vokala (*i*, *e*).

Ker sem v teh listih naštel že celo vrsto osebnih imen na *-goj*, naj omenim še eno iz podstave *stanъ*, to je *Stanigoj*, ki se je prelepó ohranila v imenu Stanegoiestorf 1138, Stani-goistorf (1140), Stanegestorf 1147, iz česar je potem nastalo

Stangersdorf na severu od Lipnice, kar pa so zapazili že drugi (Krones, Kämmler). Preglas tu ni nastopil zategadelj, ker se je beseda pač naslonila na nemški samostalni *Stange*. Tu imamo torej zopet paralelo: Staniměr – Stanislav – Stanigoj!

21. Stoprce (Stoperce).

Stoprce se imenuje krajna občina v sodnem okraju ptujskem, v župniji majšperški (monšperški); nekteri pišejo *Štoperce* (ali se res govori tako?). Nemški se danes zove ta vas Stoperzen, l. 1440. pa jo zove listina Stamphendorf. Nad tem imenom je nekoliko poznejša roka zapisala »Stampfer«. Druga listina iz omenjenega leta zove kraj Stamphern in na tem nazivalom je nekoliko poznejša roka pripisala »Sto-parczen«. L. 1440. se zove kraj v listini Stainpharn, kar je pač pomota za Stampharn. Če pomislimo, da so ptujski menihi minoritje imeli v tem kraju stope, potem nam je ime takoj razumljivo in vsakdo ve, da bi se kraj moral imenovati *Stoparci*. Nenavaden je v tej tvorbi edino sufiks *-bcb*, ker bi pričakovali *Stoparji* (ali akk., ki mnogokrat nastopa za nominativ, *Stoparje*). Končnica *-ci* (*-bci*) je za končnico (*j*)i nastopila po vplivu premnogih drugih v sosesčini navadnih imen na *-ci*. Oblika Stoprce kaže tožilnik za imenovalnik.

22. Šalinci, Šalovci.

Šalinci so vas na jugozapadu od Radgone pri Kristancih v sodnem okraju ljutomerskem, Šalovci pak vas na severovzhodu od Ormoža v fari središki. Oboje ime nahajamo tudi med Kajkavci: Šalovec pri Zagrebu, Šalinec, Šalinovec pa pri Varaždinu. Obema je v podstavo deblo *šala* 'Scherz'. Iz nje je narejeno osebno ime *Šalb*, kakor iz hvala ime *Hvalb*, iz něga — *Něgb*, iz tēcha — *Těchb*, in iz tega so izpeljane navedene tvorbe s posrednjimi sufiksi *-in* in *-ov*. Toda ka-

kor današnji dan imenujejo isto osebo sorodniki in znanci, prijatelji in sovražniki z različnimi pretvorbami in hipokoristikami (n. pr. Mihael, Mihel, Miho, Miha, Mihálj, Miško, Mijljač, Mihec itd.), tako se je godilo v stari dobi tudi še, ko se je z dotične osebe imenom že začel imenovati tudi kraj njegovega domovanja. Tako si moramo misliti, da je naš *Šal* bil zvan ne samo Šalin, ampak tudi Šaleta in Šaljak⁷, ali Šal'bk⁷, prim. poljski Chwałęta, Chwalak, češki p. Chwalek.

Listinske oblike Šalincev, ki so se 1265 zvali nemški in se zovejo še danes Schaldein, 1300 Schaladin, 1431 Schaladin, 1445 Schaladin, kažejo naravnost *Šalętina iz *Šaleta*; ta oblika se še govori v Črni gori, kakor spričuje Vuk Karadžić: »šaleta muški nadimak.« Starejše listinske oblike Šalovcev: 1322 Schaelacheutz, Schalicheutz, 1430 Schalakoucz, Schalachaczen, Schalachawczen (Schalawczen še le 1486), pa kažejo na *Šaljakovec iz Šaljak⁷, *Šal'kov⁷ iz Šal'bk⁷.

23. Trbegovci.

Trbegovci so selo in krajna občina v radgonskem okraju pri Sv. Juriju na Ščavnici. Danes se imenujejo nemški Terbegofzen, v listinah pa imamo te le oblike: 1265 Trebkoystorf, 1300 Trebchoistorf, 1430 Tribuneyczen am Zobyach!, 1433 Tribonovczen! 1445 Tribegoyczen, 1480 Trebegoitzen, Trebeguetzen, Trebengortzen, Trebigoitzen, Trobugoitzen, 1500 Trewegoinzen. V tem krajnem imenu je osebno ime na *-goj* jasniše ohranjeno kakor v imenu Hranigovci. Izpeljavati moramo namreč to ime iz *Trëbégojci*, oblike, ki se je ohranila v listinah iz l. 1480. Starejša nemška nazivala so slovenskemu osebnemu imenu pridela naravnost svoj *-torf* (Trebkoyst. = Trëbegojstorf). Končnico *-gorci* namesto *-gojci* nam je razlagati prav tako, kakor pri besedi *Hranigovci* namesti *Hranigojci*. Zanimivo je, da že leta

1500 nahajamo tudi obliko *Trewegoizen*, ki bi odgovarjala obliki *Trěbegonjci*. Odkod tukaj *n*? Nastopila je pač lahko zopet le po analogiji in ne morda iz tvorbe *Trěběgojinci iz *Trěbegojina. Vzorci za premembo končnice *-jci* v *-njci*, oziroma *-jka* v *-njka* (prim. moje opombe v »Časopisu za zgod. in nar.« I. str. 38–40) so krajna in druga imena na *-anee*, *-anka*: *anjec*, *-anjka*. — Ime *Trěbegoj* je sicer drugim Slovanom neznano, kakor so sploh imena na *goj* pri njih menj v rabi, vendar ni dvojiti o njem, ker je jasno ohranjeno v naši besedi; Poljaki imajo paralelo Trzebiesław = Trěbeslavъ. Pomen ji je 'ugoden, koristen mož'.

24. Vitomarci (Vutomarci).

Vitomarci so selo pri Sv. Andražu v Slovenskih goricah v sodnem okraju ptujskem. Nemški se imenuje zdaj ta kraj Wittmannsdorf, pri Schmutzu se kot slovensko oznamenilo piše Witmaretz. Starejše listine imajo te le oblike: 1307 Vitomersdorf bei der Peznitz, 1327 Widmanstorf, toda še o. 1480 zopet Vitmersdorf. Ti podatki kažejo, da je prvotno ime bilo *Vitoměrci*, to je kraj, kjer živi s svojimi ljudmi mož *Vitoměrъ*, katero ime se v starih listinah pripisuje odločno Slovanom: Vitemir slavus, Wittimar slavus; srbski Vitomir (Miklošič, Personennamen 43). Ime je narejeno iz *vitъ* s končnico *měrъ*: vitati 'wohnen, sich aufhalten', pa tudi 'grüssen, bewillkommen, einladen', kar vtegne biti prvotnejše: Vitoměr bi bil torej kakor Vitoslav in Vitigoj tak mož, ki rad koga pozdravi, pogosti in ohrani. — *Vutomarci* se je izcimilo iz *Vitomarci* vsled posebne asimilacije. Ni namreč zabiti, da se je *ü* razvil ne samo iz etimologičnega *u*, ampak včasih tudi iz *i*, če je ta bil pred temnim vokalom; prim. opomnje Ilešičeve v »Archiv für slavische Phil.« XXI. 199–200.

25. Vodranci, Adrijanci.

Vodranci so krajna občina v sodnem okraju ormoškem blizu Središča. Pri Schmutzu se nahaja pač pogrešna oblika Nodranze. Starejše listine pišejo: 1322 Odriancz, 1405 Gadrianczen, 1441 Godrianczen, Gorianczen, 1461 Adrianzen pey Sparberspach, 1486 Godriancz, 1491 Odrianczen. Iz tega je razvidno, da je prvotna oblika **Odbrjan_{bc}ei*. Ker se v narčju središkem omehčani *r* ($r' = rj$) vtrdil v *r* (gl. Ozvald, Zur Phonetik des Dial. v. Polstrau § 22), zategadelj imamo za pričakovani slovenski **Odrjanci* zdaj *Odranci*; toda nemška oblika Adrijanzen in vse listinske oblike, pomešane z Gorjan_{bc}, kažejo še na mehki *r*, katerega res še tudi nahajamo celo v Kajkavcih: *Oderjan* pri Klostru (Pitomači). Beseda je torej narejena s sufiksom *-jan*, *-janin_{bc}*, na katerega je pristopil sufiks *-bc*. Podstava besedi je *Odra*, ime vode ali potoka, kar zahteva že sufiks *-janin_{bc}*. To ime res nahajamo kot ime vasi in potoka na Hrvaškem pri Zagrebu in drugod; z reko *Odro* kajpada beseda ni v sorodu. Naša *Odra* bo pač iz *Otdbra* 'die wegreichende (Ache)'. — Podstavo *Odrjan* nahajamo tudi v imenu vasi *Adriach* blizu Frohnleitna, ki nam je ohranjeno v listinah tako-le: o. 1066 Agriach, 1103 Agriach, 1148 Adriach, 1159 Adria, 1265 Adryach, 1409 Atriach, 1439 Adriach. Ta oblika je lokal pl. slovenskega *Odrjane*: Odrjah.

26. Žiče (Zajčki kloster).

Kadarkoli sem bral ime Zajčki kloster ali Zajckloster, kakor je vedno pisal pokojni Trstenjak in poje celo »prvi« naš poet, tedaj me je vselej nekako zaskelilo. Slutil sem, da beseda ne more biti nemška, dasi rabi čudno sestavo Zajckloster naš narod sam. Kaj neki naj bi pomenjal prvi del, če ne našega slovenskega zajca ali pa nemškega Seits-a, ki je hipokoristikon za Seifried, Siegfried? Toda je li mo-

goča v nemščini oblika Seits iz Siegfried že dvanajstem stoletju? Prav tako malo, kakor je sestava Zajckloster slovenska!

V listinah se ime tega znamenitega kloštra imenuje že 1173 *Syze uallis S. Johannis de Saunia*, 1182 *Sitz*, 1203 *Sisci!*, 1229 *Sishe!* in še le od 1233 dalje *Seits*, *Seyts*, *Seycz*. Isto nahajamo tudi za gorenještajerski *Seitz* v krajni občini Kammern v mutarskem sodnem okraju v lesniški dolini (Mautern im Liesingtal): 1145 *Sits*, 1160 *Sitse*, 1230 in dalje *Seics*, *Seits*. — Te obike nas učijo, da je korenski samoglasnik bil sprva *i*.

Beseda je popolnoma slovanska, seveda nima ravno iz zadnjega vzroka nič opraviiti z zajcem. Nič drugega ni, ko slovenske *Žiče* pl. t., katero oznamenilo se je za ta kraj še ohranilo v narodu. In naše *Žiče* se popolnom strinjajo s srbskim imenom *Žiča*, ravno tako slavnim samostanom. *Žiča* pa ni nič drugega kakor *Žitbča* sc. vas, t. j. *Žitkova* vas (iz *Žitbk-ja*), torej posestvo moža, zvanega *Žitbk* ali *Žitko*. *Žitek* je še dandanašnji na Štajerskem navadno družinsko ime (priimek). Razlika med srbsko *Žičo* in našimi *Žičami* tiči le v sklanji. Naše *Žiče* je namreč izvajati iz *Žitbčane*; po dativu, lokalu, instrumentalu *Žičam*, *Žičah*, *Žičami* se je razvil nov nominativ *Žiče*. *Žitbčane* pa so stanovniki vasi *Žitbča* = *Žiča*. Srbi so torej ostali pri stari nepodaljšani tvorbi. Isto je veljalo za staro dobo tudi pri nas, ker nikjer ne nahajamo v listinah kake oblike *Sizach*, *Seizach*, iz katere bi mogli sklepati, da je podstava nemškemu imenu imela v slovenščini množinsko obliko. Ta se je razvila še le ščasoma.

Donesek k zgodovini praznoverja med koroškimi Slovenci.

Fr. Kotnik.

Praznoverje je bilo med Slovenci jako razširjeno. Temu se ni čuditi, ker nam je primanjkovalo izobraževalnih sredstev. Zato se je tudi praznoverje, ki se je preneslo od drugod, kmalu vkoreninilo.

Gosp. A. Stegenšek poroča v »Časopisu« II. l. str. 68. o nemško tiskanem listu, ki ga hrani »Zgodovinsko društvo« v Mariboru in ki predstavlja Marijino velikost ter se mu pripisuje posebna moč, če ga kdo nosi seboj.

Sličen list, tiskan v slovenskem jeziku, je našel g. Josip Rudl, bogoslovec v Mariboru, v Šmihelu nad Plibrkom na Koroškem. List je tiskan na obeh straneh¹ v v štirih oddelkih.

Vsak oddelek je z dvema črtama obrobjen. Prva dva sta že toli poškodovana, da se besedilo ne da več popolnoma popraviti. Tekst slove od besede do besede in z istim pravopisom:²

I. stran:

GOREI OFRVVANIE TE SVETE DELAVE MARIE?

1. O Maria ti lapota tah angelov? vsemi od mena to andohtlivo molitvo katero sim jas vtei svetei delavi htaba

¹ Oblika mu je 36 x 33 cm.

² Radi preglednosti zaznamujem besedilo s številkami po štirih oddelkih.

frihtov: inv prosov: o pomai mena is mo¹--- in--- vsemi
to--- mena: jas drvja tabe nezh nemam dati: O Marija
jas tabe prosem perporozhi mena tvo--- vsv.---njo vro
bodi permēna O Marija: inv pomai Mena te hvde duhove
sasra--- na: inv shtejejo prad tvojega sina Jesusa: Cateri
je sanas vse sadoval stve---: --- bom mogov: v tam
Nabeshzham jervsalemi se veseliti, Amen. Ta je na prava---
--- v devize Marije Mathare boshije! Catera Mera je she
dendonashni sraniana v anam--- na je vsam testam, Ca-
teri so to sveto delavo: is andohtijo Cvshvali: 700 liet od-
pufti--- -ov inv poterdov: ta sveta delava je vdrvkana v
keliranje vtam lete 1715. K. 15. K.

Na strani v istem oddelku, ločeno s črto od drugega
besedila, je tiskano z večjimi črkami:

J
O
J O H A N
A
N

2.) -- sveta Maria shegnana-- tvoja S. G----- S
Troize Croniana biva! shegna--- --- k' so ta prve-
vobart tu dietze Jesvsa Sagladale: sheg - bodita tvoje
S. S. vshete k' so tekai barti--- Napoviane ble: shegnani
bodita tvoji S. S. Shnabli: k so tv dietze Jesvsa antekai barti
Cvshvali: shegnane bodita tvoje S. S. Melze: k' ste tekai
barti tv dietze Jesvsa luble: shegnane bodita tvoje S. S.
rozhe: Catere sta vriedne ble tomi dietzev Jesvsv poftriezhi:
shegnane bodita tvoje S. S. rame: katere sta vsolei perprav-
lane ble tv dietze ji objemati: shegnane bodita tvvie S. S. persi:
Caterah se je tv dietze Jesvs Dotikvavo: shegnano bodi
tvoje S. serze, Catere je tekai barti bras Nehania prveti Jesvsv
gorevo: shegnano bodi tvoje S. Crievo: v' Cateram je tekai

¹ Kar je poškodovanega, to zaznamujem s črtami.

barti tv dietze Jesvs svadkv saspavo, shegnane bodita tvoje S. S. Coliene, katere so tekai barti se k' molitvvi popognile: shegnane bodita tvoje S. S. noje: k' so 63 liet tekai terdah stopin stuerle: shegnano bodi tvoji S. trvpvo v' kateram je ta venzhna besieda 9 Miesnzov svadkv pozhivov: shegnana bodi tvoja S. delava: katera je Jesvso od sazhetka dopadva: hvalana bodi ta S. Delava; k' se Madnio ti angeli veselijo: zheshzhana bodi S. Delava: na vse venzhne zhase Amen.

Na strani, kakor v 1. oddelku, stoji:

J
O
J O S E F
E
F

3.) Sēda se Sazhna tu liepo zheshzhenje: inv shebranje Catere je od te brvmne nashe lube Frave: tam andohtlivam htroshti vdrvkano h' tver tv is andohtijo inv is aifram shebra: te bo gvishno od te Naisvelizhaneishe Matare boshije: velzhe gnade sadobiv posiebno na konz shivlenja te smertne vre:

Stvetavshent barti bodi zheshzhano: skves vso Mvezh boga † Ozheta ti devizhno serze Marje prad roiftvam: stve tavshent barti bodi zheshano: skves tv shivlenje noi terplenje inv smert, — i gorei vftajenje inv vniebvhojenje tvojega lybiga sina jesvsa tvoje devizhno serze Marije v' roiftvvi: stve tavshent barti bodi zheshzhano skves to lybiesn S. duha: ti devizhno serze Marije poroiftvi: stve tavshent barti bodi zheshzhano skves tvoje S. Delavo: ti vesieli gartelz S. S. Trojize: shegnano bodi tvoje S. roiftvo inv v' soko zhaftito bodi tvoje S. gorei ofrvanje: v tam S. templni: inv vsoko huale vriedvo ma biti tvoje osnanvvanje hvale inu zhafti vriedno bodi tvoje obiskanje: o velka zhaft ane vniebo vsete zhafti vri — Marije devize noi Matare boshje noi hvava inv vriednoft — —iei S. Delavi?

Na strani:

M
A
M A R I A
I
A

4.) Resnizhna inv gvishna delava inv tovshava nashe lvbe Fraue inv te shegnane Nabeshzhe Cralize? MARIE, catera S. Delava je zbor Nashidaftam pantlei se dajava tam rvemarjam: cateri so to S. Shisho v' Marija Lovreti obiskali: daso sabo mov na duem nesli: kateri zhvovak bodi Moshka al shenska parshona: ano tako sveto Delavo persabe nosi alpa pod strieho jema: te bo velzhe gnade od nashe lube Frave sadvebov: karkv samo to zhasno: tvde tam venzhno: htver to S. Delavo nashe lvbe frave persabe nosi alpa doma jma: inv tefto Naprasnzhe tah S. S. godov nashe lvbe Frave is andohtijo shebra htver pa brati cna sna tepa navse gode nashe lube Frave 36 obomari: al zheshzhana si Maria shebra: h' zhesti Nashe lube Frave starofti: inv nie S. Delava posiebno se jema tam porodnam shanam poveti: kader mojo roditi da to S. Delavo Nanaje okveli sabe opasajo bojo Savgishno furt ano posiebno Mvezh noi trosht pozhutle inv tv skves Marijene proshnje: Amen.

Na strani:

J
E
J E S V S
V
S

Tudi to besedilo je najbrž služilo kot tolmač »delavi« ali traku, na katerem je bila zaznamovana Marijina dolžina.¹ V marsičem se ta tekst strinja z onim, ki ga je objavil Fr.

¹ Glej o tem tudi »Časopis« II. l. str. 86.

Größl v »Zeitschrift für österreich. Volkskunde«. Wien 1897. Zunanja razlika med tem in našim je ta, da naš list ni tako dolg.

Pod tekstom je na onem listu tudi merilo. »Die Länge des betreffenden unter dem Gebetstext fortlaufenden Maßstriches beträgt 1·88 m.«¹ V našem tekstu pa ni merila. Tudi o dolžini Marijine noge se v našem listu nič ne omenja. Tekst pa se v marsičem strinja z onim: »die gewisse und warhafte Läng unser lieben Frau, als der übergebenedeyten Himmelskönigin Maria, welche heilige Läng zwar (na našem listu »zbor«!) auf seidene Bänder denen Pilgrammen, welche das heilige Haus zu Loretto besuchen, ausgetheilet wird.«² (Prim. 4. odstavek našega teksta!) Potem sledi: »Welcher Mensch es sey Manns- oder Weibsperson eine solche Läng bei sich trägt oder in seiner Behausung hat, der wird absonderliche große Gnade von unser lieben Frauen zu erwarten haben, nicht allein hier zeitlich sondern dort ewig. Wer diese usere lieben Frauen Läng bei sich oder in seiner Behausung hat, der soll es alle H. Frauenfeste mit Andacht bethen; wer nicht lesen kann soll alle Frauenfeste 24 Ave Maria bethen, zu Ehren unser lieben Frauen Alter und H. Läng, absonderlich sollen es ihnen die schwangern Frauen empfohlen seyn lassen, wann eine Frau, die in Kindsnöthen ist, es um den bloßen Leib bindet³ selbe wird besondere Hilf und Beistand von unser lieben Frauen zu erwarten haben« (tam, str. 366. in 367; prim. s tem 4. odstavek!).

Molitve »k sveti delavi« se ne zlagajo povsem z onimi, kar jih je priobčil Größl.

Naša »delava« je tiskana »v keliranje v tam lete 1715. K. 15. K. Na listu, katerega tekst je Größl objavil, menda ni

¹ Zschr. f. österr. Volkskunde 1897 str. 366.

² Prim. tudi: »Časopis« II. str. 86.

³ V našem listu »Nanaje« (= na nage), kar pomenja v rožanskem in gorenjskem narečju isto.

letnice, ker samo poroča, da je tiskan »zu Köln am Rhein«. Letnica 1715 se ne vjema z letnico na drugi strani lista, kjer je tiskana »Ta Sveta Delava Jesvsa Criftvsa«, ki je vdrvcana v' Celiranie v tam lete 1655. K. 15. K.¹ Da bi bil ta list tiskan v Kelmorajnu, na to ni misliti.

O Marijini dolžini še poroča H. Moses v »Zeitschr. f. österr. Volkskunde« 1898. IV. Bd. str. 152. Marijina dolžina na tem listu znaša 186 cm, dolžina Marijine noge pa 15·5 cm. Tekst je enak onemu, ki je objavljen v III. letniku Z. f. ö. V. 1897.

II.

Na drugi strani lista je tiskana »Kristusova delava«. Črke so večje kakor na prvi strani. Tekst slove:

GVISHNA INO RESNISZHNA DELAVA NASHA LVBA GOSPVEDA: JESVSA CHRISTVSA.

1. Ta delava je Naidana biva na svetam grvebi v' jervsa-
leme: K' se je --- ta VIII ta jemena povedov inv
potrdov! daje Jesvs na svetam Crishi takv v --- ana
shiva zhvoveka pa potle Cadr bo vmerv mertla spet: bomo
videli da j --- shivleniie: Mora drobiti svvo hvda ta
Smrt: data Zhvoveka tako vtegna: --- navsmilano
vtegvali: da so morli glidi shnieh crajov ven stopti!

Na strani:

J
E
J E S V S
V
S

2. Sedej se sazhnajo te liepe Molitve od Svetiga
ozheta F---

¹ Kaj pomenja »K. 15. K.«, mi ni znano.

Gospved Jesvs --- ba, da ti mena skrijesh notr vtvoje
 pra S. --- kervave rane inv --- troju pra S. Roshn far-
 bano kerjo inu mena opashash is trojo¹ S. Delavo S. Trojiza
 bodi moja va --- oba --- v ---venje pred vsiemi moimi
 faintami: vidiozhemi, noi Navidiozhemi v tam jemenv boga
 † ozheta: inv boga † sina: Noj boga S. † Dvha. Amen?
 bveg † ozha bodi moi srednik: bveg † sin s tvei prad mano:
 bveg S. † duh stvei raven mena! inv htver je mozhneishi
 kaker so ti driji Moshi inv ta pra S. Delava! Jesvsa Chri-
 ftvsa: te ko pridi noi shkodvei mena: tv pomai mena bveg
 † ozha! bveg † Sin! bveg † S. Duh! Amen: jas Cershainsh-
 zhi zhvovak savpam na tv terplenje moiga lvbega Gospveda
 Jesvsa Chriftvsa: Noi is svelizharja jas Cershainshzhi zhvo-
 vak saupam dabo mena obarvov prad vsiem hudiem: inv
 mena perpelov vtv venzhno vesele? Amen:

Na strani:

H
 A
 H A N N A
 N
 A

3.) JESVS † MARIA † JOSEPH

Jas kershainshzhi zhvovak: le na sama boga noi na
 nasho lybo fravo MARIO mam savpanje? jas se uvasho
 volo sklenam JESVS MARIA JOSEF: jas kershainshzhi
 zhvovak: se sto S. Delavo Jesvsa Chriftvsa vpam srezhno shi-
 veti inv vmrieti: inv ano srezhno venzhnost vnabesah sa-
 dobiti: Amen?

JESVS † MARIA † JOSEF
 Amen

¹ Tisk. napaka mesto tvojo.

Shebrei vsako Nedelo 5 ozhanashov inu 5 obomari
Noi ano vero h' zhefti: htam S. S. 5 Kervavam ranam: Je-
svsa Criftvsa.

Na strani:

J
O
J O H A M
A
M

4.) Chrifvts Gospodvja: † Crifvts † raigiera: Crifvts
† pramaga: † skves niegovo terplenje † inu smert: Na dra-
vesi ta S. † Crisha Jesvsa Criftvsa: † inu skves shegn Ma-
rije devize Mathare boshje inv vsah is svolanah boshijah:
Noi skves ta pra S. titel Nasha odreshenika Na S. Crishi
INRI? Jesvs od Nazaretha an Cral tah jvdov: bodi mena Mier
prad moimi faintami: vidiozhemi noi Navidiozhemi: prad
tiemi obarei me te S. Mosh, Catheri je smert stverov: na
dravesi ta S. Crisha? ta S. Delava Jesvsa Criftvsa shegneime
ta S. Delava bodi mena hpomvezhi: ta S. Delava Jesvsa
Criftvsa obarei Me: tazhs da me on ksabe vsema vto venzhno
glorijo al vesele: v tam jemenu boga † ozheta inv boga
† sina noi boga † S. Duha. Amen.

Ta Sveta Delava Jesvsa Criftvsa je vdrvcana v' Celi-
ranie v tam lete 1655. K. 15. K.

Na strani:

J
O
J O H A N
A
N

* * *

Praznoverje o Kristusovi dolžini je kaj staro. Dr. Čeněk
Zibrt je priobčil o tem zanimivo razpravo v »Věstniku krá-

lovské české společnosti náuk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytna. (1894). Ta razprava je lep donesek k zgodovini tega praznoverja. Zato povzamemo iz nje glavne točke. Vseučiliška knjižnica v Pragi hrani književni spomenik staročeški iz XIV. veka, ki je okrašen z miniaturnimi slikami. Imenuje se Kunigundin pasijonal. Naročila ga je Kunigunda, najstarejša hči Přemysla Otokarja II. in opatinja v šentjurskem samostanu na pražkem gradu, v letih 1312—1314. Tekst je spisal menih Kolda, dokončal ga je in z miniaturnimi slikami okrasil kanonik Beneš. Naslikano je Kristusovo trpljenje, Kristus na oljski gori, Kristus na križu, vtisnjeno obličje Kristusovo »Veronica« in cela vrsta orodja, s katerim je bil Kristus mučen. Med tem je naslikana tudi 13 cm dolga črta, z napisom: »Haec linea sedecies ducta longitudine demonstrat Christi.« Tudi češki napis je pristavljen.

Telo Jezusovo bi bilo po tem 208 cm dolgo. Gotovo je umetnik črpal iz starejših virov, a odkod je sprejel to merilo, se ne da določiti.

Torej je bilo to že v začetku XIV. veka, gotovo pa že tudi prej v navadi. Ščasoma pa se je spremenilo spoštovanje orodja in Kristusove dolžine v praznoverje. Priprosto ljudstvo ni razumelo, da je s črto označena le domnevana dolžina Kristusova in je častilo dolgi papir (ali trak) kot relikvijo, jo nosilo s seboj in ji pripisovalo čudotvorno moč. To praznoverje se je tako razširilo, da je cerkev morala nastopiti ostro proti temu. Razglasila je, da je greh nositi »dolžino« s seboj in pretila s cerkvenimi kaznimi. Ostro je nastopil proti temu praznoverju v začetku XVIII. veka Václav Klugar, župnik v Skalici nad Opavo.

Ljudstvo je hranilo dolžino Kristusovo in Marijino in blagoslov sv. Mihaela. Pripisovalo je tem predmetom veliko moč, češ, da strela ne udari, da ogenj ne napravi škode, da bo srečo imelo itd. Če se te reči s tem namenom hra-

nijo, je to praznoverje, kajti v sv. pismu tega ni. Bog ni dal tem stvarjem take moči in tudi cerkev ne ve nič o tem. Tako Klugar. To dokazuje, da je bilo to praznoverje med ljudstvom jako razširjeno. Kaka je bila dolžina, o tem Klugar nič ne pove. Razvidimo pa lahko, kako moč ji je ljudstvo pripisovalo.

Cerkvi se je posrečilo zatreti praznoverje o dolžini. Zibrt je še zasledil poročilo o njej v molitveni knjigi v »Perličkah«. Drugih poročil med Čehi ni. Verjetno je, da je že v prvi polovici 19. stoletja spomin na to prazno vero pri Čehih izginil. Zibrt je popraševal po njej pri starih ženskah, a koderkoli jo je zasledoval, nikjer je ni zasledil. Naposled pa pripominja: morebiti se drugim posreči, da jo zasledijo.¹

Nadalje nam Zibrt poroča o dolžini, ki so jo našli v »Přistoupimi u Českého Brodu«. Meščan je porušil skedenj in našel v zidovju skledico iz zelenega stekla in papirnat zavitek. — Znano je, da so devali stari ljudje, če so gradili nova poslopja, na temelj ali v zidovje reči, ki so služile kot obrambna sredstva proti ognju, gromu in nesreči. — Papirnat zavitek je zložen v šest delov, 9 cm širokih in 33¼ cm dolgih, torej je 200 cm dolg. Na dveh stolpcih po 7 vrst čitamo, da je to prava dolžina Kristusova, ki dela čudeže tistim, ki jo pri sebi hranijo. Kakor poročajo oni, ki se je spominjajo, je bila vložena v zidovje h koncu XVIII. ali v začetku XIX. stoletja. A to ni odločilno za starost te prazne vere, kajti najdeni list je samo prepis iz starejših vzorcev, ki so bili razširjeni med ljudstvom. Že leta 1746. si je Klugar štel v dolžnost pokarati tiste, ki so radi praznoverja hranili to dolžino. Na listu stoji, da je papež Klement VIII. leta 1655. potrdil to dolžino.

Temu pa nasprotuje poleg drugih spomenikov tudi Kunigundin pasijonal, ki dokazuje, da so domnevano dolžino

¹ Kdor bi preučil dela naših predigarjev, bi morda tudi naletel na sled tega praznoverja.

Kristusovo že v začetku XIV. veka šteli med znake Kristusovega trpljenja. Klement VIII. ni mogel l. 1655. te dolžine potrditi, ker je papeževal od l. 1592.—1605.¹ — V pasijonalu se je dolžina Kristusova samo označila. Pri najdenem listu pa ne smemo vpoštevati samo dolžine ampak tudi tekst, in ta je najvažnejši. Sestavljen je deloma iz obljub, kako bo dolžina čudovito vplivala, deloma iz molitev, ki so spisane po vzorcih tistih rekel, katera so se rabila pri blagoslavljanju in zdravilnih zagovorih XVII. in XVIII. veka.²

O dolžini Kristusovega telesa poroča H. Moses v »Ztschr. f. ö. V.« (IV. 1898, str. 152.). Dolžina znaša 189 cm.³ Kristusova dolžina bi naj pomagala ženam k srečnemu porodu: »Und so eine schwangere Frau solche bei ihr hat, wird ohne Schmerzen leicht gebären und wird ihr nichts misslingen in der Geburt«.

Drugo poročilo podaja Karol Reiterer v istem letniku omenjenega lista str. 208. Drugi del molitve je enak molitvi v 2. oddelku naše »Delave«. Glasi se: O Herr Jesu Christe! Ich bitte dich, das du mich verbergest in deine heil. fünf Wunden, und mich abwaschest durch deine heilige Länge und mit deinem H. rosenfarben Blut die heil. Dreyfaltigkeit sey mein Schild und Schirm für alle meine Feinde sie seyen sicht- oder unsichtbar: Im Namen Gottes Vaters und des Sohnes und des heiligen Geistes Amen. Gott der Vater ist mein Mittler Gott der Sohn ist mein Vorgeher und Gott der heilige Geist ist mein Beystand, und welcher dann stärker

¹ Prim. 1. oddelek našega lista na 2. strani! Na našem listu je mesto o papežu Klementu poškodovano. Letnice ne nahajamo -- a mogoče je bila na čelu lista, a »vdrvcana« je »Delava« že leta 1655. »v' Celiranec« pa še slovensko je »vdrvcana«!

² Stvar glede molitev v naši »Delavi« bi najlaže kak teolog razjasnil.

³ Tudi dolžina Buddhe je natanko določena in znaša 18 čevljev. Prim. o tem opazko ¹⁾ v »Z. f. ö. V.« I. Jg. (1895, str. 276.).

ist als diese 3 Mann und diese H. Läng Christi, der komme und greife mich an. Das helfe mir Gott der Vater der Sohn und der heilige Geist, Amen. Und auf meinen Herrn Jesum Christum, meinen lieben Seligmacher, steure ich mich christlicher Mensch, der beschütze und führe mich in das Leben Amen.«

Bodi še omenjeno, kar poroča dr. A. Ilg v »Z. f. ö. V.« (I. Bd., str. 380): V Neuberghu na Štajerskem se nahaja oljnata slika na platnu iz konca XVII. ali začetka XVIII. veka, na kateri je naslikano Kristusovo truplo v življenjski velikosti. Kakor pravi napis na sliki, je to prava dolžina Kristusova.

V cesarski galeriji slik se nahaja majhna oljnata slika na bakru, ki nam predstavlja sv. Leopolda. Pod sliko je črtamerilo. Če se to 12 krat poveča, se dobi prava velikost svetnikova.

Iz vsega tega je posneti sledeče:

Začetek te prazne vere je iskati na slikah. Že v začetku XIV. stoletja nahajamo Kristusovo dolžino v Kuni-gundinem pasijonalu. Spoštovanje, ki ga je skazovalo ljudstvo pasijonskemu orodju in dolžini, se je tekom časa spremenilo v praznoverje. Cerkev je proti tej prazni veri nastopila, predigarji so jo karali.

Spoštovanje se je spremenilo v praznoverje, ko se je ločila podoba od mere. Na mesto podobe je stopil tekst, (molitve, pojasnilo itd.).

Razločevati je 2 vrsti »dolžin«: a) take, na katerih sta mera in tekst združena (po 2 metra dolge papirnate trakove¹) in b) take, pri katerih je bila mera (dolžina) posebej (na svilnatem traku, tekst pa se je dodal na posebnem listu. Sprva se je gotovo delila ali prodajala samo mera

¹ Tako dolžino s slovenskim tekstom ima neki kmet v beljaški okolici, kakor mi poroča dr. J. Arnejc.

(dolžina), ker ljudstvo še ni znalo brati. Pri koroških Slovencih nahajamo obe vrsti, — glej naš tekst in poročilo Arnejčevo.

Naš tekst je prestavljen iz nemščine. To dokazujejo navedeni nemški primeri in jezik sam. Jezik navedenega teksta je narečje Zvrhnjega Roža.¹

Letnice 1655 in 1715 niso odločilne za starost tiska, ne samo iz navedenih vzrokov, ampak tudi zato, ker rožansko narečje v teh letih bržkone še ni bilo tako, kakršno je na tem listu.

Odločilno besedo o tej stvari pa bomo še-le tedaj lahko izrekli, kadar bomo imeli dovolj nabranega gradiva.

¹ »Zvrhnji Rož« je prava slovenska oblika in ne »Gorenja Rožna dolina«, ki je prestava iz nemščine.

Mala izvestja.

Nekaj prispevkov k slovenski biblijografiji.

Simoničeve »Slovenske bibliografije« prvi del je zdaj zvršen. Nečemo se spuščati v nje oceno; naj ima kakršnekoli nedostatke, tudi najstroži kritik bo moral vendar pritegniti, da nam je ž njo zelo olajšano preskuševanje dozdanjih tiskovin glede na to, so li biblijografom že znane ali ne. Ko sem nekaj takega blaga, ki ga hranim sam, iskal v Simoniču, sem zapazil, da tam še ni zabeleženo. Omejevalje se — izvzemši en primer — na dobo pred 1850. letom, se mi zdi potrebno, opozoriti na spodaj naštete tiskovine, ki sicer niso slovstveno Bog ve kako važne, pa jih zastran popolnosti vendar ne sme manjkati v podobnem delu.

1. Na strani. 51. je za 28. vrsto vtekniti pod značnico *Bukve* to-le knjigo:

— Molitne Bukve sa Slavenze. Molile (!) pres honjanja. V' Graza (!). Joseph Fr. Kaiser 1816. 12° 406 str. — Naslovnemu v jeklo slabo rezanemu listu je priložena enako slabo izvedena podoba sv. Florijana; mimo tega ima še dvanajst mršavo izvedenih jeklorezov, kažočih mašujočega duhovnika. Čudno je vsekakor, da je naslovni list vrezan in ne stavljen. Kaiser¹ je najbrž še le pozneje dobil lastnino tega molitvenika, dal odtrgati prejšnji naslov in napraviti novega s svojim imenom, toda s staro letnico. Knjiga je pisana v štajerskem narečju in ima v jezikovnem oziru marsikaj zanimivega. Črkopis je nedosledna

¹ O tem Kaiserju glej opombe Ilešičeve v »Časopisu za zgod. in nar.« II. 85.

bohoričica; zlasti v prvem delu se mešata s in z, š in ž. V primeru podajem s strani 169. in 170. ta-le košček:

Molitva vu velkem tjedni. — O lubesnivi Jesus! toti tjedn terpljenja tvojega, kerega spomin sdaj svetimo, je bil fhaloften sa te! Sazhetek je bil vesel, ino zhaftitliv, al po tem je bila sama fhaloft ino britkost! Na zvetno nedelo je tebi vso jerusalemsko ludftvo vso zhaft skafhuvalo, kak mogozhnemi krali svojemi, ino te je sa Messiasa, sa odrefhenika spoznalo; zhres tri dni pa te grejo lovit sodni hlapzi, ino fhodneri, ino te pelajo vjetega pred duhovno ino defhelsko gospodsko, ino ti bodefh kak velki hujdobnik k' smerti obsojen. Vso ludftvo je krizhalo s' velikim glasom: krifhaj ga, krifhaj ga. Tako fhego imajo ludje! o mogozhen Bog! tak malo se je na nje sanefhi, oni zelo nedofhnega zhloveka obsojujejo tak, kak da bi naj velkfhi hujdobnik bil. itd.¹

2. Na strani 58. je pri tiskovini, omenjeni pod značnico *Castelli* v vrsti 5.—9., opomniti, da je izšel ta spis v Majerjevi nekoliko drugači slovoči prelogi tudi v Celovcu z naslovom:

— Le fem Slovenci! poslufhajte, kaj fe je une dni v Dunaji (v Wieni) sgodilo! Po nemfhkim je povedal Castelli, po flovenfko pa pove svojim ljubim Slovenzam Matia Majer v Zelovzu. 8°. 8 str. b. l. in k. (Natisnil Janez Leon.)

3. Na strani 125 v vrsti prvi in dalje domneva Simonič, da je izšel prvi natisek »Zlatih bukvic« *Glaser*-jevih okoli leta 1840. Zgodilo se je to še le leta 1842. Popolni naslov te izdaje se glasi:

— Slate Bukvize od Serza Jesufa, ali brumno navishanje serzhne lubesni k' Jesusi no Mariji. Sa vse brate ino feftre totega sedinfva. S' dopufhenjom, Vifoke zhafti naj Vrednefhlega Gnadlivega Firfhta Gospoda Romana, Sekovfkega Shkofa; na fvetlo dal Marko Glaser. Na prodaj pri Joshefi Sirolla v' Gradzi. 1842. 12°. XXIV. 228 + 32 + 4 str. (Natifk ino Papier od Andréja Lajkami naflednikov v' Gradzi.) Tu posebej omenjenih 32, za-se paginiranih strani obsega spis s posebnim naslovnim

¹ Napisavši te črtice sem zapazil, da je knjižica znana tudi že p. Stanislavu Škrabcu, ki je omenja v »Cvetju z vertov sv. Franč.« XXIII. str. 24 in 25 (v listu samem, ne na platicah).

listom: Kratka Visha, Sveti Krishov Pot obiskati. Popifan od brumniga ino bogabojezhiga P. Leonarda a Portu Mauritio, is ojftréfhega Ordza (!) f. Francifhko.

4. Na strani 202. po vrsti 3. je pod značnico **Katekizem** vtekniti to delce:

— Ta mali Katekismus s' prafhanjami, inu odgovormi sa te nar majnfhi otroke v zeffarfkih deshelah. Kofta svesan 7. nemfhkih kr. Na Rimsku Zeffarsku Krajlevu Povele v' druk dati perpushen, tudi S' perpushenjam Vikfhi Duhovne Gosposke. V' Lublani, Stifkan, inu se najde per Joan. Frid. Egerju, Normalfhulbukuvsakladovzu. 8°. 39 str. b. l. — (Izdaja z nemškim in slovenskim besedilom: na levi nemški, na desni slovenski tekst.) — Ta izdaja, v kateri se rabi repati *e (e)* in se za *s* piše večkrat *fs*, je gotovo starejša od tiste, ki jo omenja v »Mittheilungen des historischen Vereins für Krain« 1857 str. 91 Jarnej Lenček in katere ni omenil Simonič (spadala bi na stran 199), to je:

— Mali katekise s prafh. inu odg. za narmanjfihi otroke v zefarskih deshelah. V Lublani. Natis. per J. Rezerju 1805. — Na mesto teh izdaj pozna Simonič izdajo iz l. 1818. Prva tu omenjenih izdaj je najbrž Japljeva, na kar kaže deloma pravopis.

5. Na strani 212. po 33. vrsti je pri isti značnici **Knjiga** dostaviti, da je doživela tista tiskovina nov natisek z naslovom:

Kniga molitvena sztarozszlovenszka. V-steroj sze najdejo razloesne Molitvi, Litanie, szv. Peszmi za vszako prilozsno potrebsino, i szv. krizsna pot. Na haszek katolicsanszskim krscesnikom. Najde sze v' Radgoni pri Weitzinger-Janosi. (V Gradczi 1864. Natis i papir od Andreja Leykama i dedičev [sic!] [naszednikov].) 8°. 419 + 7. — Imprimatur na str. 3 je dal »Duhovni sztol szekovske knezovladike v Gradczi dneva 15. aprila 1846. Roman s. r.« itd. Tabla premičnih praznikov pa sega že samo od leta 1864 do leta 1900. Radgonski knjigovez jo je torej dal brez novega dovolila duhovne oblasti iznova natisniti. Tu pa tam je slovenski stavec v

knjigi, pisani v madžarskem pravopisu, že vteknili kak slovenski š, č, ž namesto dotičnega madžarskega znamenja (s, cs, zs).

6. Na strani 407. pred prvo vrsto je vtekniti pod značnico **Postava:**

— Postava sa zol in dershavino famoprodájo. V' Ljubljani. Natisnjena v' Egerzhni poglavarfki natifkavnici. 1837. 8°. II + 230 str.

Ta knjiga je, v kolikor jaz vem, prva večega zakona preloga v slovenskem jeziku. Prej so bili priobčeni samo posamezni krajši cesarski razglasi in patenti, tukaj pa je poslovenjen velik, 463 paragrafov obsegajoč zakon, za tedanjo dobo še precej dobro delo, ako pomislimo, kako težavno je bilo takrat prelagati enako tvarino. Izdaja je pač uradna; na to kaže na naslovnem listu cesarski orel s črkama F. I. (Frančišek I.) v sredi. Ne bom se motil, če pravim, da je oskrbel prelogo Fr. Metelko; pisana ni v njegovem pravopisu, ker je metelčica l. 1837 že bila pokopana in je vlada izdajala uradne stvari v bohoričici. Na Metelka je misliti že zategadelj, ker je bil on uradni tolmač od Vodnikove smrti do leta 1847. V pokušnjo podajem § 398:

d) Pravize zolnih opravilnikov in postavljenzov v' sadévku ladij v' savétje sateklíh.

Zolni opravilniki, in postavljenzi mejne in perhodkne ftrashe imajo pravico, na ladije v' savétjih zolnih isjémkov satekle podati fe, in zhe fo s' rezhmi dershavine famoprodaje naloshene, dokler se té v' opravilfko hranitev ne oddajo, ali do is-hoda ladije, oftati, kakor tudi potrebne naprave uginiti, da se ubrani, de kaj téh rezhi od ladije ne odnefó. Zhe imajo kako dolshljívoft, de fo rezhi dershavine famoprodaje fkríte, naj imenovani opravilniki in postavljenzi, vprizho gosposkinega opravilnika, ali ko bi taziga opravilnika ne bilo sraven, vprizho kteriga foséskiniga mosha ladije proftore, kamre, omare, butare, svéske, ali druge f-hrambe odpró, in preifhejo, dokler se to preifkanje ne spolni, naj ftrasho na ladjo postavijo, in imenovane naprave sa odvernitev razlézhbe uganajo. Opravilnikam, kteri se v' spolnovanji svojih slushbinih dolshnoft na ladii mudé, naj fpodobno prebivalifhe saftonj dajo.

7. Pri knjigi, ki je omenja Simonič pod značnico *Leonardo* da Porto Maurizio na str. 264, 265, je omeniti izdajo iz l. 1762. Ker se naslov loči v ortografiji od Simoničevega, ga podajem tukaj vsega:

— Pot svetiga krisha. Pervu u' lafhkim Jesiko od brumniga Pater Leonarda imenuanga A Portu Mauritio is oistreifhiga ordna Suetiga Franciska resloshen; potler nemfhku, fedei pak krainsku k' zhafti Christufoviga terplenja Od eniga drusiga Paterja taiftiga Ordna na svetlobo dan S' perpushenjam tyh Vikfhih. Je utifsnenu, inu imeti u' Lublane per Joannesu Jurju Heptnerju 1762. 8°. 63 str. Toda tu knjižica v resnici še ne neha, ampak se nadaljuje v drugi knjižici, katera ima sicer nov naslovni list, toda ne posebne paginacije. Strani se štejejo namreč iz »Poti svetega krisha« dalje do 86 ali 87 strani (konca manjka mojemu izvodu). Ta druga prinatisnjena knjižica ima na nezaznamovani str. 65. ta-le naslov:

Andohti pouna visha sveto mafho fhlfhati. Od zhaftitlouga, Boga Bojezhiga P. Leonarda imenuvaniga à Portu Mauritio Is ostreifhiga Ordna S. Francishka U' lafhkimu Jesiku fpifsana; pokler od eniga is taiftiga Ordna na nemfhku, fedej pak na krainfku prebernjena. S perpushenjam tyh Vikfhih. (Tiskar, leto in kraj tu ni zaznamovan, ker se je očitvidno štel ta del za celovit del vse knjižice.)

Da je obsegala vsa knjiga 86 do 87 strani, sklepam po izdaji ljubljanski iz leta 1767 (glej Simonič 265) in pa po neki drugi izdaji iste knjige, ki je pa ne morem določiti, ker ji manjka naslovnega lista. Iz konca te izdaje je namreč razvidno, da je vtegnilo biti teksta še za dve, kvečemu tri strani. Ta naposled omenjena izdaja brez naslovnega lista v mojem izvodu je mlajša od ljubljanske iz l. 1767; raba črke S in mnogo ličnejši jezik kaže na to, da spada na konec 18. ali začetek 19. stoletja. Loči se po obsegu od izdaje l. 1762. v tem, da ji manjka spredaj 33 strani obsegajoč uvod o prizadevanju P. Leonarda, kako bi uvel in razširil pobožnost sv. križevega pota, in pa o moči in odpustkih te pobožnosti. Sodeč po številu strani, navedenem v Simoniču, nista tudi ljubljanska izdaja iz l. 1753.

in celovška brez letnice imeli prinatisnjene zgoraj navedene »Andohti polne viže«, ali pa se je ta vezala morda v dotičnih izvodih sama za-se, ker je imela najbrž, kakor izdaja l. 1762., poseben naslov, če tudi ne posebne paginacije.

8. Na strani 624. v v. 23. pod značnico *Robida* omenjene knjige naslov je popolniti tako:

— Veliki teden, kakor ga obhaja mati katolihka zerkev. Spisal K. Robida, ménih benediktinarfkgiga réda. V Zelovzu per Ferd. od Kleinmayra natifkvavzu, b. l. m. 8°. 217 + (3) str.

9. Na strani 654. je po vrsti 12. vtekniti pod značnico *Schlör*:

— Molitvánje sa fhéft porédnih nedel na zhaft fvetemi Alojsi od Gonsaga, katero sadershi: popifanje shivlenja od to-tega fvetnika, premifhlávanje, molitve, litanijo, juterno, ve-zherno, mefhno, fpovedno, ino obhajilno opravilo. Nemfhki na-pisal Dr. 'Shlör Alojs; ino en mefhnik na flovenfko preftavil. S' dopufhenjom Vifoke zhafti naj Vrednéfhega Firfhta ino Shkofa, Gofpoda Romana. V' Gradci, 1841. Se najdejo pri Jo-shefi Sirolla, bukvovesari na velkem plazi N. 222 12° (s podobo sv. Alojzija). Moj izvod ni cel, vendar obsega 100 strani, manj-kati vtegne en list. Ta knjiga je pač prva izdaja pri Simoniču na isti strani v v. 12. in dalje naštetega (Gutmanovega?) dela.

10. Na strani 478. je po vrsti 20. vtekniti pod značnico *Slovenija*:

— Sloveniji slobodni njé zvesti sinovi na Dunaju. (Pervi slobodni slovenski natis na Dunaju.) (Armenskiga samostana tiskarnica.) 8°. 3 strani. — Tako slove pesem iz 9 osmerovrstnih strof, ki se začnja:

Moči deržavne v strah narodov
Hudó jezile so prostóst,
Morivši duha sad, zaplodov
Ljubezni vbratene krepóst;
Velavnost cenene pravice
Bil sméh je le in zaterti žár;
Edinosti, nebés danice,
Réditi plam, ni bilo már. itd.

11. Knjigi, omenjeni pri Simoniču na str. 505. v v. 12. in dalje pod *Skrinja*, bi bilo na strani 468 za značnico *Skrbi* napraviti značnico *Skrinja*, ker je ta oblika navadnejša in odgovarja tudi naslovu knjige same, preložene iz italijanščine. Opis dopolni na koncu tako: V' Vidmi natifnil L. Vendrami 1837. vel. 12° 429.

12. Opomnja o knjigi, omenjeni pri Simoniču str. 522. vrsta 9—11 pod značnico *Tauffrer Franc*: Kratki Sapopadik kerfhanfkiga Navuka 1773.

M. Pohlin govori v Bibl. Carn. 54 (prim. Šaf.-Čop 48) o izdaji l. 1770. Da bi bila ta letnica napačna, dvojim; saj bi bil to pač opazil vestni Marn, ki je gotovo imel knjižico v rokah, ker je iz nje ponatisnil nekoliko ravno tistega teksta, ki je bil v poznejših izdajah izpuščen. Prvo izdajo nam je torej staviti v leto 1770. Po Marnu se za latinskim predgovorom razlaga krščanski nauk na str. 1—85; za tem prihaja še le »Methodus cum aliqua solemnitate prima vice communicandi proles« (str. 85—116). Te knjige Simonič ne omenja nikjer, ampak iz Šafařika-Čopa 118 samo nje drugo izdajo iz l. 1773., v kateri se je Methodus že opustila in ktera obsega le 108 strani. Če smem soditi po nekem poznejšem natisku, izdanem v Ljubljani 1805, ki obsega enoliko strani, kakor izdaja iz l. 1773., in ki se tudi v naslovu ne loči od njega (razen kmetifhke in da pa je prodajavec drugi »Se najde per Joann. Rezerju«), tedaj se je že druga izdaja morala v vsebini mimo oddelka »Methodus« v mnogočem razlikovati od prve. V izdaji l. 1805. prihajajo namreč za latinskim spodbudilom škofa (tedaj Jožefa bar. Brigida), da naj duhovniki marljivo gojé podučevanje naroda v verskih resnicah (str. 3—6), najprej na str. 7—8 glavne molitve: besede, kadar se dela križ, oče naš, češčena si Marija in vera. Potem prihaja še le krščanski nauk v 16 paragrafih (str. 9—79), na to obsega § 17. (od str. 79—108) »Andohti eniga brumniga kristiana sa vfaki dan«, t. j. jutranjo in večerno molitev, molitve pred jedjo, po jedi, pred delom itd., zdihoвање in molitve pred obhajilom in po obhajilu.

Glaser (Zgodovina slov. slovstva I. 174) je tudi pri tej nikakor ne važni knjižici napravil nekoliko zmešnjave. Citira namreč izdajo iz l. 1773., kakor jo navaja Šafařík-Čop, in pravi potem: »Po latinskem uvodu se razlaga krščanski nauk str. 1 do 84 (!), nato sledi navod v latinskem jeziku, kako podučevati to tvarino.« Ker Šaf.-Čop ne govori nič o razdelbi tvarine, in ker vse kaže, da Glaser ni imel knjige v rokah, česar mu ni šteti v greh, moram sklepati, da je vzel vso to stvar iz Marna (Jezičnik XXII. 48), kjer pa stoje o izdaji l. 1770. te besede: »Po latinskem predgovoru (to je na začetku knjige in ne po strani 84!) razlaguje se krščanski nauk stran 1—85 (sic!); nato latinski in slovenski Methodus...« Iz navodila, kako je ravnati, kadar otroci gredo k prvemu svetemu obhajilu, je torej Glaser napravil »navod v latinskem jeziku«, ko je vendar ta navod (»Methodus«) tudi slovenski, kakor izrečno pristavlja Marn!

13. Knjiga, navedena pri Simoniču str. 582., v. 19—20 pod značnico **Zabukovšek** (sic), je v drugem natisku naslovljena v resnici tako:

— Naúkapolne pripověsti sa flovénfko mladost. Drugi natis. V Gorizi. Na prodaj per Paternolli 1846. vel. 12° (od str. 25. strani dalje 6°). 84 str. Jožef Zabukošek je podpisan še le za predgovorom na str. 3. Je-li to res isti pisatelj, kakor pisatelj nadaljnih pod isto značnico navedenih knjig? Kako je Zabukošek kot Štajerec prišel do tega, da je tiskal svojo knjigo v Gorici? Iz l. 1854. pri Simoniču navedeni natis bo pač tretji, če je res kdaj izšel. Nenatančni naslov pak mi vzbuja sumnjo, da ga je Simonič posnel morda samo iz kakega bukvarskega književnega oznanila (inserata), kjer je knjiga navedena že v gajici; ni-li letnica 1854 posneta samo po letu takega oznanila? O Paternolliju sicer vem, da je rad ponatiskaval slovenske knjige, ki so izšle v njegovi založbi in so se dobro spečavale, ne da bil poprej poprosil pisateljev, naj jih za novo prelogo primerno popravijo (prim. 2. izdajo Soavejevih »Podučnih povesti« v prelogi Kociančičevi).

14. Naposled naj omenim, da ne najdem nikjer omenjene tiste knjige, ki jo citira Schmigoz (Theor.-prakt. Wind. Sprachlehre 1812, str. 11, 21) in je tudi meni neznana:

— »Knishiza spitavanja téh pet glavnih fhtukov', welches die dritte Auflage erlebte.« Kdo vé kaj o nji?

Dr. K. Štrekelj.

»Nova brambovska pesem« iz l. 1809.

Avstrijska armada se je po burnih letih v zadnjem desetletju XVIII. in začetkom XIX. veka znatno skrčila. Treba je bilo novih moči, kajti vojna z Napoleonom je bila neizogibna. Osnovala se je deželna bramba. Duševni oče ji je bil nadvojvoda Ivan. Sistem je že l. 1807. izdelal. Patent o njej je izšel 9. julija 1808. l. in obsega med drugimi te točke:

Deželna bramba naj obstoji iz vseh sposobnih mož od 18.—45. leta, ki ne služijo že v armadi. Deli se po provincijah in tukaj zopet po okrožjih. Brambovci se naj vežbajo ob nedeljah in praznikih v majhnih oddelkih, enkrat v mescu pa se združijo v večje. Častniki so onim, ki služijo v liniji, enaki. Možje od 45.—60. leta se uporabijo za stražo in za službo pri transportu.

Nadvojvoda Ivan je sam prehodil vse kronovine, da bi stvar hitreje napredovala. V Ljubljani je bil dne 1. julija 1808. Ta dan je izšel okrožni ukaz za osnovanje deželne brambe, in 4. julija so že pričeli z naborom. V Ljubljani so oborožili tudi dijake. Osnovanje deželne brambe so izdatno pospeševali meščanski kori. Mesca januarja l. 1809. je bila organizacija kranjske deželne brambe, ki je obsegala 7 bataljonov, končana. Nadzoroval jo je 4. aprila nadvojvoda Ivan in izdal ukaz v slovenskem in nemškem jeziku.¹

Nemški narod je težko nosil Napoleonov jarem. Nastopali so pesniki kakor Körner, Collin in drugi, ki so navduševali

¹ Glej o teh stvareh Dimitz: Gesch. Krains IV. Bd. str. 265.—268.

mladino za boj proti sovražniku. Vlada je podpirala to gibanje. Brambovske pesni so razdeljevali med vojake. Tako je nadvojvoda Ivan prinesel iz Dunaja v Gradec Collinovih pesni in je ukazal, naj se razdelijo med brambovce.¹ A tudi v posameznih deželah so nastopali lokalni brambovski pesniki. Za nemške Štajerce je pesni zlagal Fellingner, ki je vstopil v štajersko deželno brambo in kmalu postal častnik. V Ljubljani je izdal l. 1809. Valentin Vodnik »Pefmi sa Brambovze«. V Celovcu so izšle slovenske »Pesme za deshelski bran. Zelovez 1809».² Dolej ste nam samo ti dve zbirki slovenskih tiskanih brambovskih pesni znani.³

G. Jožef Rudl, bogoslovec v Mariboru, je našel v šmihelski fari pri Plibrku na Koroškem pri stari ženski, ki se je preselila iz Kamnegorice na Gorenjskem na Koroško, zajedno z Vodnikovimi brambovskimi pesnimi sledečo pesem:

Nova
Brambovska Pefem
sa svefte Gorenze 1809.

1.

Svetli Zesar so votli
Povele ven dat
De tiſti Podloshni
Se morjo meſhtrat.

¹ Gl. Fr. Vidic: Valentin Vodnik, der erste slovenische Dichter. (Arch. f. slav. Phil. 1901. str. 457.)

² O teh pesmih bom o drugi priliki poročal.

³ Prelagal jih je iz nemščine tudi Jan. Nep. Primic, a ostale so v rokopisu. Glej o tem L. Pintar: Iz pozabljenih rokopisov. Zb. M. Sl. IV. zv. str. 232 sl. Znana je tudi: Pefim kranjskih Brambovzov per Banderſkimu Shegnanji v' Lublani 30. dan maliga Trauna 1809. Natifnena Leopold Egerju. [Gl. A. Žigon Zb. M. Sl. V. str. 147.]

2.

Pod Franzosam Na lashkem
Je davnej toko
Tud Pod zelem zefarstvam
Bo sdej glih toko.

3.

Pod vsokem Lubelam
Tershishko goro
Se Meshtramo s vefelam
De Nikdar toko.

4.

Kaj zhe se Meshtramo
My fantje mladi
Nizh mj Naszagajmo
Sej fe ne fami.

5.

Poglejmo moshake
Ker Ugljdeh ftoje
Jen is fantmj vred se
Meshtratj Uzhe.

6.

Tud Udjmo shtudente
S' kokardam tam stat
Kok suzhejo Pufhe
Kse vadjo Mefherat.

7.

Mladenzhy Gospofki
Tud sravnj gredo
Jen flvshbe ofzerfke
Tud gori jemlo.

8.

Oberlajtmont Jabornik
Ta shlahtni Gofpod
V' foj ftarost nam kashe
De ima povfot.

9.

Zefarsko Povele
Dopovnjeno bit
Zhe v' nashjh dushelah
Zhmo mjr sadobjt.

10.

Prjnz Johan, Prjnz Johan
Je Vajvoda nafh
Negovo povele
Zhmo dershat usak zhaf.

11.

Na vfokem Pezhovji
Ti tvrnj ftoje
Ker bodo sashganj
Pa pojdemo mj.

12.

Mj pojdemo v' borfhte
Na vfoke gore
Tj drvgj Soldatje
Na ravno Pole.

13.

Na kranfke dvfhele
Mejah zhmo obftat
Jen ferzhnost naf Kranzov
Sourafhnjk fkasat.

14.

Sa Nafhe dufhele
Ozhmo krj Prelit
Jen Nashmo Zefarju
Lub mjr sadobjt.

15.

Deb Njkdar vezh eden
Naflifhov leto
Deb fovrafhnik hodiv
Zhef nafho semlo.

16.

Stajfitem vojfkvatj
Se ozhmo ferzhnó
Jen Nega konzhatj
S boshjo pomozhjo.

Pesen obsega štiri strani male osmerke. Oblika je torej taka, da se lahko razdeli kot letak med brambovce.

Tiskana je l. 1809. in se imenuje »nova brambovska pesem«. Ime si lahko razlagamo na ta način: Vodnik je izdal l. 1809. brambovske pesmi. Te so imele bolj splošen pomen, zložene so bile za vse Slovence: »Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se s' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva; kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!«¹

Tudi vsebina Vodnikovih pesni ima splošen pomen. »Nova brambovska pesem pa je zgolj lokalnega pomena za Gorenjsko. Razločevala bi se naj od Vodnikovih pesmi za brambovce, ki so bile že znane, a niso ustrezale lokalnim razmeram tudi po imenu.

¹ »Pesmi za Brambovce« str. 5.

Že na prvi pogled vidimo, da te pesni ni zložil Vodnik, kajti ta grafika, ta jezik in ti okorni verzi niso Vodnikov. Zložena pa je po vzorcu nekaterih njegovih pesni, v gorenjski štirivrstičnici. Zložil jo je mož, ki je dobro poznal lokalne razmere na Gorenjskem in mogoče sam bil brambovec.

Fr. Kotnik.

† Luka Zima.

Dne 18. sušca t. l. so v Varaždinu pokopali znamenitega učenjaka in književnika hrvaškega, štajerskega rojaka Luka Zima. Profesor J. Milčetič mu je govoril krasno nagrobnico, v kateri je orisal njegove zasluge na znanstvenem polju.

Rodil se je Luka Zima dne 13. oktobra 1830 v Jurjevem selu župnije Majšperg. Sedem gimnazijskih razredov je dovršil v Mariboru, 8. razred in maturo z odliko pa v Zagrebu, kjer se je oklenil takrat cvetoče ilirske ideje. Vseučilišče je pohajal v Gradcu in v Pragi. Dovršivši vseučiliščne študije, je v jeseni l. 1856. odšel v Karlovce, kjer je služboval kot profesor celih 20 let. Leta 1876. je nastopil gimnazijsko službo v Varaždinu, kjer je služil 16 let, potem pa je stopil v pokoj. Kot vpokojenega profesorja ga je srbska vlada poklicala v Belgrad na ondotno visoko šolo, da bi predaval grški jezik, a zaradi oslabelih oči je moral že čez štiri leta odstopiti. V priznanje njegovih zaslug mu je srbski kralj podelil red sv. Save. Živel je potem do smrti v Varaždinu.

Luka Zima je bil eden najboljših poznavalcev hrvaško-srbskega jezika in jugoslovanskega narod. pesništva. Bil je dopisujoč ud jugoslovanske akademije v Zagrebu pa častni član »Matice srbske« in »Srbskega učenega društva«. V programih karlovačke in varaždinske gimnazije pa v »Radu« jugoslovanske akademije je napisal dolgo vrsto člankov jezikoslovne vsebine, med temi zlasti je omeniti razpravi: »Podobe v našem narodnem pesništvu« pa »Sintaktične razlike med čakavščino, kajkavščino in štokavščino«.

F. K.

Književna poročila.

Levec Vladimir Dr. †: Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III. Abteilung. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien Bd. 35. 1905. Str. 64—98 in str. 154—196.

Pokojniku ni bilo usojeno dovršiti ta spis, ampak njegov učitelj dvorni svetnik Luschin je posamne liste, na katerih je bil spis deloma samo načrtan, tako sestavil in spojil, da je nastalo enotno delo. Temu gre zato posebna hvala, kajti nihče drug bi ga ne bil tako temeljito priredil za tisk.

Levec imenuje svoje delo nadaljevanje spisov, katere je bil objavil v 28. in 29. zvezku »Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien«, a kdor ga je dobro preučil, ta bo pritrdil, da je Levec iznova predelal ves predmet.

V uvodu je zgodovinski pregled Dravskega polja, katero so, če ne noriški Tavriščani, gotovo pa Rimljani poselili. Ti so imeli od časov Avgusta na mestu, kjer stoji danes Haidinja, stanišče in legijski tabor Poetovio kot branik Posavja in vzhodne noriške meje. Tu so se stikale ceste od raznih strani in nekatere rimske ceste so še danes deloma podlaga okrajnim cestam. Na hajdinskem polju, na mestu legijskega tabora Poetovia, je stala tudi naselbina Ulpia Traiana Poetoviensis, ki se je dotikala civilnega mesta, sedanjega Ptuja. Vodovod, ki je od Frama ob Pohorju dovajal mestu vodo, in pa razne izkopine pričajo še danes visoko kulturno delavnost Rimljanov na Dravskem polju. Naselbino Ulpia Traiana so bili razrušili ali Huni ali pa Obri do dna, in kar se je izkopalo v novejšem času, ne zadostuje, da bi razjasnili rimsko naselstvo na Dravskem polju. Ko je Karel Veliki potolkel Obre, je okoli l. 803. ustanovil Vzhodno in Furlansko marko; poslednja se je delila na štiri grofovine in ena izmed teh je obsegala ozemlje potlejšnje marke »Saunia« in tej je pripadalo Dravsko polje. Te naredbi so bili porazili Madžari, in še le po bitki na Liškem polju (955) nahajamo na Dravskem polju upravni okraj, grofovino Rachvinovo, ki se popolnoma ujema s Ptujsko marko XI. in XII. stoletja, in tej marki je pripadalo Dravsko polje. In prav ta čas (985), ko se je uredila nova uprava, so novi oblastniki začeli pusto ali redko obljudeno Dravsko polje naseljevati z ljudmi. Levec namreč trdi, da so se Slovenci, pri-

šedši v alpske dežele, naseljevali samo na obronkih, a izogibali se širokih podolij ob rekah. Ali se ta trditev ujema z dejanskimi razmerami ali ne, bodo dokazale nadaljnje preiskave.

Na podlagi zgodovinskih virów, kakor *Rationarium Stiriae* (1265–1267) in *Liber predialis vrborie in Rayn et Lichtenwalde* (1309), sklepa Levec, naslanjajoč se na Peiskerjevo teorijo o dvoplastnosti pri starih Slovanih, da so se Slovenci Južne Štajerske še v XIII. stoletju delili na dve ljudske plasti: prva plast je obsegala pastirske plemiče, župane imenovane, druga pa zemljedelce. Tačas niso bili prvi selski sodniki, ampak pastirji, oziroma živinorejci in posestniki dveh zemelj (pastvin), dajali so torej povečem živino ali pa med za davščino. Ker so bili premožni, so stali socialno više od meščanov, gotovo je bil njih stan privilegovan. V dobi pred nemškim gospodstvom so bili pastirskemu plemstvu podrejeni zemljedelci, ki so v krajih, katere so jim določevali župani, žgali laze in krčili gozde za jaro setev. Toda čim več so množnejši zemljedelci pokrčili gozdov in napravili lazov, tem bolj so županom utesnili pašno zemljo. Zato so nastali prepiri in boji med gospodujočimi župani in podložnimi zemljedelci; ti so se ali s silo osvobodili gospodstva županov, ali pa so utesnili njih oblast ter ustanovili kmetsko državo. Na tak prevrat spominja po Levčevi razlagi obred pri umeščanju koroških vojvod. Kmetu, ki sedi na knežjem kamenu, pristoji vojvodska oblast, koroški vojvoda je torej kmetski vojvoda. A s to razlago se ne ujema, da pripelje vojvoda kmetu bika in kobilo za pleme kot zastopnika živinoreje in da mu kmet za oboje prepusti vojvodsko oblast. Še le nove preiskave bodejo razjasnile to stran umestitve kmetškega vojvode, samo to je dognano, da so že sredi osmega stoletja po tem obredu umeščali vojvode.

Nova doba je napočila alpskim Slovencem, ko so za Karla Velikega in drugič l. 955. prišli pod nemško oblast. Po nemškem pravu je pripadal ves svet, ki ni imel zasebnega lastnika, kronski imovini; to so nemški vladarji delili med duhovske in posvetne slovenske in nemške velikaše, ki so kolonizirali redko obljudene slovenske dežele. Obsežna posestva so imeli na Južnem Štajerju salzburški nadškofje, Sponheimovci, Ostrovrharji, Planinarji in drugi.

Levec razlaga v četrtem delu, po katerem sistemu se je vršilo naseljevanje od središč Maribora in Ptuja. Navadno se je podeljevala kronska imovina po dolinah in ravninah naselnikom po izmeri kraljevske zemlje (kmetije, *mansus regalis*), ki obsega 48 ha; a delila se je zemlja tudi po izmeri slovenske zemlje (*mansus sclavonicus*), ki obsega redno 12 ha, torej četrti del kraljeve zemlje. Imenovali so jo tako, ker so nemški zemljiški gospodi delili take zemlje samo slovenskim podložnikom, ki so v socialnem oziru takrat manj veljali kakor nemški priseljniki.

Obdelovanje zemlje je bilo v dvanajstem in trinajstem stoletju in tudi še pozneje kaj priprosto. Naseljenci so krčili gozde in žgali laze med omejenim ozemljem in posejali požarišče z žitom; ko je pa ponehala rodovitnost obdelovane zemlje, so jo pustili počiti ali pa so pasli živino na njej. Nato so začeli na drugem kraju, toda med določenimi mejami, krčevino kopati. Zato ni bila lega njiv stalna, ampak se je pomikala od kraja do kraja v ozemlju, katero je zemljiški lastnik odmeril nekaterim kmetskim rodbinam v krčenje. Zato se za ta čas ne da natanko določiti obseg zemlje, ki se je odmerila posamezni zemljedelski rodbini, oziroma posameznemu kmetu. Obseg deleža od »pomikajočih se njiv« je bil torej zavisen od števila zemljedelcev in njih domov in pa od rodovitnosti zemlje.

Naposled razpravlja Levec krajevna imena Dravskega polja in dokazuje, katera krajevna imena so se razvila iz goro- in vodopisnih pojmov, katera iz rastlinstva, ali pa iz osebnih imen. Ker je pretežna večina krajevnih imen Dravskega polja slovenska, sklepa Levec, da so bili naseljenci večinoma Slovenci, katerim so se v XVI. stoletju celo Srbi (Uskoki) priselili. A prav tako je dognano, da so se tudi Nemci naseljevali po Dravskem polju, saj so bili nadškofje salzburški največji pospesevalci nemške kolonizacije po Južnem Štajerju. Kakor drugod, kjer so bili Slovenci v večini, so se tudi na Dravskem polju poslovenili nemški naseljenci, in samo nemška rodbinska imena (Greif, Lobenwein in dr.) še spominjajo na njih prvotno narodnost.

Levec je sam čutil, da se nahaja marsikateri nedostatek v tej preiskavi, kajti gradivo, ki mu je služilo, je bilo večinoma nedostatno in neobdelano; gotovo bi bil to in ono popravil in dodelal, ko bi bil sam priredil razpravo za tisk. Vzlic temu je to delo Levčevo postaviti na prvo mesto. Kajti pisatelj razjasnuje gospodarstvene in socialne razmere med alpskimi Slovani pred nemškim gospodstvom, kolonizacijo Južnega Štajerja pod nemško oblastjo, delitev sveta med naseljence, obdelovanje zemlje, pridelke in davščine in, kako je med štajerskimi Slovenci ekstenzivno zemljedelstvo prehajalo v intenzivno. Posebno zanimivi pa so oni podatki Levčeve razprave, ki dokazujejo ozko zvezo med starejšimi dogodki in sedanjimi razmerami. Med drugim je Levec dokazal, da je posestvo salzburških nadškofov na Dravskem polju merilo natanko 100 kraljevih zemelj t. j. 4992 ha (à 4992 ha), in prav toliko sveta si je bila salzburška nadškofija prisvojila na podlagi listine, ki je bila ponarejena pred l. 977., a služila za podlago darilni listini l. 977. 1. oktobra, v kateri je cesar Oton II. nadškofiji potrdil vsa posestva na Dravskem polju. Salzburško posestvo na Dravskem polju, ki je obsegalo vasi: Starše, Zlatoličje, Slovenja vas, Hodoše, Skorba, Breg, Nova vas in Pobreš, je torej identično s kraljevimi zemljami, katere si je nadškofija prisvojila na podlagi omenjene

listine. Pohvalno je še omeniti, da se je Levec oziral tudi na slovensko znanstveno literaturo (Kos, Slekovec) in ji pripomogel do zasluženega priznanja. Bodi pokojnik tudi v tem slovenskem zgodovinarjem vzgled!

A. Kaspret.

Francev V. A., prof. imp. varšavskago universiteta: **Materialy dlja istorii slavyjanskoj filologii. Pisma k Vjačeslavu Hankě iz slavyjanskich zemelj.** Varšava 1905. (4° [= leks. 8°], str. 16 + 1296 + VII). (S podobo Hankovo.) Čena 6 rublej.

Ne samo kot shramba gradiva za zgodovino slovanske filologije, kakor je ta debela knjiga označena s splošnejšim svojim naslovom, ampak zlasti tudi kot zakladnica prezanimivega materiala za zgodovino neučnega slovstva posameznih slovanskih narodov zasluži Francevlje delo pozornost vseh preiskovavcev duševnega razvoja Slovanov v prav obili meri. Celo narodopisec bo našel tu pa tam raztreseno marsiktero zrno, ki ga sicer ni zapazil zabeleženega drugod. Kajpada bodo veči slovanski narodi (Rusi in Poljaki) pobrali zase iz tega dela največe in najlepše kose; nekaj malega odpade z obilo pokrite mize vendar tudi za naš Slovence, katerih število je mnogo manjše.

Najsi imamo o Hanki dandanes kakršnokoli mnenje glede njegove nadarjenosti in njegovih falzifikacij, nihče ne bo mogel oporekati, da je skušal vselej in povsod širiti znanje o Slovanih, njih vzajemno poznavanje in s tem — približevanje, kar ni majhna zasluga. On spada brez dvojbe med glavne prvorce slovanske vzajemnosti. To nam na glas spričuje ravno ta knjiga listov, ki so mu jih pisali razni pisatelji in obdelovavci knjižnega polja slovanskega, zahtevaje od njega večinoma kakih uslug in pomočkov za knjižno svoje delovanje in za preučevanje slovanskih jezikov in slovanske zgodovine ali pa zahvaljevaje se za storjene take usluge. Če pomislimo, da je sprejel izdajatelj v to drobno tiskano delo samo liste, ki imajo kako važnost v oziru knjižno-zgodovinskem, in da je ostala nevpošteta vsa korespondenca Čehov samih, se moramo pač čuditi živahnosti in obilosti Hankovega dopisovanja in pa premnogim zvezam, ki jih je on imel z vsem slovanskim svetom. V Prago prihajajočim Slovanom književnikom kakor neknjiževnikom je bil nekaj slovanski konzul, pri katerem se zgledati si je štel vsaki Slovan v dolžnost; pa ne samo to, bil je tem romarjem v zlato Prago tudi brezplačen vodnik in razkazovatelj slavne češke prestolnice.

V Francevli knjigi so z listi zastopani ti-le Slovenci: Janez Bleiweis (1 list), St. Vraz (1), Štefan Kociančič (12), Fr. Levstik (2), M. Majar (2), Fr. Metelko (3), Fr. Miklošič (2) Jarnej Francelj (3) in A. Einspieler (1). — Brez posebne važnosti je pismo Bleiweisovo, v katerem se zahvaljuje za poslani kraljedvorski rokopis in pošlja v zahvalo 3 letnike pratike. — Pismo Vrazovo je že l. 1896. objavil v

Viencu M. Murko. — Pisma Kociančičeva se tičejo Hankovih knjig, ktere je prvi naročal za goriške bogoslovce. Iz njih izvemo, da je Kociančič sam nameraval preložiti na slovenščino Počátky posvátného jaz. slov. in da je knjigo Božestvonnaja služba prelagač na angleščino neki v Gorici živeči Anglež, William Frederic Wingfield, Kociančičev prijatelj. Kociančič je poslal Hanki snimke nekih glagolskih rokopisov, ki so mu bili doneseni s Krka. Na pismeno prašanje Hanke o Levstiku (16. III. 1855) je odgovoril Kociančič, ki ni nič vedel o ljubljanskih kovarstvih zoper našega pesnika, popolnoma objektivno: »Gospod Levstik, od katerega mi pišete, da je kralj. rok. poslovenil, je pri nas znan ko dober pesnik; gotovo bo tadaj to njegovo delo svojega mojstra hvalilo.« Novo nam je tudi to, da se je dr. Newman, rektor katol. vseučilišča v Dublinu, poznejši slavnoznani kardinal, zanimal za Slovane in slovanške jezike ter želel pridobiti za nje učitelja na vseučilišču dublinskem. — Najzanimivejša sta za nas brez dvojbe lista Levstikova. Ona sta živa spomenika krivice, ki je zadela tega pesnika, in tožnega stanja, v katerem je bil, ko je moral zapustiti olomuško bogoslovnico ter se je bavil na Dunaju: živo nam potrjujeta resničnost tega, kar pripoveduje o Levstiku Stritar v Ljublj. Zvonu 1889 (str. 18–20). Levstik je namreč, kakor izvemo iz teh listov, ponudil svojo prelogo kraljedvorskega rokopisa najprej Hanki, naj bi jo izdal ta za primeren honorar. Da bi to svojo zahtevo opravičil, mu piše v prvem listu precej obširno o svojem žalostnem stanju, v katero je zašel vsled izdaje svojih »Pesmi«; kar pripoveduje, se vse strinja s poročilom Stritarjevim. Novo se mi zdi to: »Sie (»Pesmi«) wurden von einem Supplenten, der zugleich Pater¹ ist, am Gymnasium zu Laibach als Vorlesebuch eingeführt, aber die Folge davon war eine traurige.« Kdo je bil to? Hanka je hotel seveda poznati izvirne Levstikove pesmi ter je želel od njega en iztisek, po kterega je pisal Levstik zaman trikrat v Ljubljano Blasniku, ki mu je še le na četrti list odgovoril, da je vse pod pečatom. Iz 2. lista izvemo dalje, da Levstik ni mogel edinega izvoda, ki ga je imel, poslati Hanki, ker je mislil napraviti novo izdajo. »Imenitni« Blasnik je, kakor pri Prešernovih poezijah, ravnal tudi v tem primeru nekam — čudno. Dasi je vendar že razprodal dovolj iztiskov Levstikove knjige, s kterih izkupilom so bili gotovo do dobra že poplačani vsi stroški, je hotel izročiti rokopis pesmi le proti temu, da mu vrne prejeti honorar 35 gl. konv. den.! To pridrževanje rokopisa je bilo vzrok, da Levstik ni mogel odstopiti Hanki edinega izvoda. Glede kraljedvorskega rokopisa mu javlja v istem listu, da je izročil prelogo Mohorjevemu društvu, ker ni hotel, da bi Hanka prinašal žrtve zanj. Od honorarja tega društva se

¹ Tukaj rabi Levstik besedo Pater pač v pomenu, kakor se sliši na Moravskem in Češkem, kjer se z njo zaznamuje tudi navaden svetni duhovnik.

je nekaj časa siromašno preživel. »Zdaj sem pak v najhujši bedi. Roditelji mi ne odgovoré na nobeno pismo; tu na Dunaju imam mnogo, toda le revnih prijateljev, nobenega zavetnika in nobenega zaslužka, navzlic vsemu dozdanjemu prizadevanju. Res ne vem, kam se mi je obrniti in kaj početi! Vse se je, kakor kaže, zarotilo zoper mene. V Ljubljani imam pač baje mnovega tihega zavetnika, toda jaz ne vem nič o tem! Drznem se zategadelj Vašega blagorodja prositi kake podpore. Moja samozavest me je dozdej odvrčala od takega koraka, dokler me ni zadela najhujša stiska; toda zdaj nimam nikakega upanja, dokler ne izdam vnove svojih pesmi, kar bi se lahko zgodilo v dveh mesecih, ako bi imel založnika. Tako bi si mogel mnogo prislužiti. V Ljubljani nečejo tisti, ki imajo moje delo, odstopiti ga nikomur niti za ogromno ceno 5 gl. in več! Bi-li ne bilo mogoče tiskati knjigo v Pragi? V Ljubljani in povsod drugod je dovolj knjigarjev, ki bi jo radi spečevali, to vem natančno.« Ta dva lista sta za slovenskega književnega zgodovinarja dragocena dokumenta; upam, da mi bravci ne bodo zamerili, če sem njih zadnji del preložil. — M. Majar prosi v prvem, ne datiranjem listu, najbrž iz l. 1846., naj bi mu Hanka nasvetoval kako češko prirodoepisno knjigo, ker namerja sam »u ilirskom književnom narečju« spisati za šolsko mladino podobno knjižico, ki bi obsegala živalstvo, rastlinstvo in rudinstvo. Z drugim listom pošilja nekaj slovenskih knjig za češki muzej. — Metelko naročuje l. 1853. in 1854. za svoje učence Ostromirovo evangelje (Hankovo) po nižani ceni. — Miklošič prosi po Kopitarjevi smrti Hanka, naj mu na kratek čas posodi Ostromirovo evangelje (Vostokovljo izdajo), katero mu z drugim listom vrača. — Jarnej Francelj, pozneje profesor v Varaždinu in vzbujevavec zagorskega naroda, poroča o učenju slovanskih jezikov v Celju v letu 1851. ter naroča rusko slovnico; v drugem listu, v katerem ga sprašuje zastran državne preskušnje pred praško komisijo, mu javlja tudi, da mu je zabranjeno učenje češčine, in naznanja ustanovo Slomšekove bratovščine sv. Cirila in Metoda za spreobračanje razkolnih Slovanov; tretji list mu piše iz Zagreba ter želi knjig, zlasti prelog starih klasikov v češčino. Franceljevi listi so pisani v neki čudni mešanici iz slovenščine, hrvaščine in češčine. — Andrej Einspieler želi naposled l. 1853., naj bi Hanka posredoval, da pridejo knjige Mohorjevega društva v roke cesarju Ferdinandu.

Slovencev se tičejo tudi še nekteri listi ruskega slavista Sreznevskega, kjer se govori o Kopitarju (večkrat omenjenem tudi sicer v izdanih listih), o Gradcu in graških Slovencih (Kvasu, Murku), o prodajavcih slovenskih knjig na Štajerskem, o slovensko-nemški jezikovni meji, o vzhodnještajerskem jezikovnem narečju in Haložanih, o Catu in Dainku, o Prekmurcih in Kajkavcih ter o potovanju po Zagorju in v Zagreb ter dalje proti Kranjski. Ti listi se po vsebini skladajo z listi, ki jih je pisal Sreznevskij materi ter so objavljeni v »Živi starini«

ruski II (1891); posnetke glej v »Dom in Svetu« 1899. 129, 161, 193 itd. Sreznovskega listi o Rezijanih in drugih italijanskih Slovencih so v glavni stvari objavljeni pravtako v »Živi starini« in pa že prej v spisu »Friul'skie Slavjane« (Sanktpeterburg 1881: Zapiski imp. akad. nauk XXVIII., priloženje No. 4).

Mnogim listom, toda ne listom slovenskih pisavcev, je pridejal izdatelj tudi Hankov odgovor na nje, če mu je bil pristopen; to je vse hvale vredno in povišuje zelo vrednost njegovega dela. Žalibog se to ni moglo in ne bo pač moglo morda nikdar zgoditi pri vseh listih. Ni pa izdatelja hvaliti za to, da ni izdal vseh v Pragi hranjenih dopisov Hanki iz slovanskih zemelj; če se je bal, da bi mu bila knjiga preveč narastla, naj bi vsaj povedal, kje je ta korespondenca že objavljena in dostopna sicer. Po njegovem delu bi si na primer človek mislil, da si Hanka ni dopisoval s Kopitarjem in Cafom. Zakaj ni torej vsaj s citatom navel prvega dopisov Hanki, ki jih je objavil Jagić v 2. zvezku svojih Materijalov »Novyja pišma Dobrovskega, Kopitara itd. Sanktpeterburg 1897« (= Sbornikъ statej, zvezek LXII.), kjer je objavljeno 134 pisem, in pa 26 pisem Kopitarjevih, ki jih je objavil Kunšič v spisu »Doneski k zgodovini književne zveze mej Čeli in Slovenci« (Zbornik slov. Matice I. 189—212)? Če pregledamo ti dve zbirki, vidimo, da se pogrešajo še Kopitarjevi dopisi Hanki od marca 1834 do junija 1836, ki so najbrž še v Hankovi ostalini nepregledani. Tudi ni omenil Francev korespondence Cafove, objavljene v navedenem Kunšičevem spisu na str. 157—188 (20 pisem), h kateri sem v drugem zvezku Matičinega Zbornika objavil jaz troje Hankovih odgovorov (str. 228—231). Izgovor, da je knjiga Jagićeva splošno znana, pač ne velja o zadnjih dveh publikacijah.

Glede natančnosti izdaje ne morem izreči določne sodbe, ker nimam pri roki originalov, da bi mogel določiti, kaj je (pisna) hiba že v originalu in kaj se je vrnilo napačnega še le med prepisovanjem in natiskovanjem. Gotovo je izdatelju na rovaš zapisati Mocun (1153) za Macun, Vančas (290) za Vancaš, ker si ni misliti, da bi pisatelj lista ne bil znal pisati teh imen. Tudi ni Majar (659) izdajal »Slavjana« od 1863—1865, ampak od 1873.—1875. leta. Indeks je pridejan delu samo eden, vrejen po imenih v pismih imenovanih oseb; toda v listih se ne omenjajo samo osebe, ampak tudi stvari, in zatégadelj zelo pogrešam stvarnega kazala, brez kterega naj bi se enaka dela ne objavljala nikoli. Izdateljeva dolžnost je, v kolikor moči olajšati rabo tako debele knjige.

Razporedbi listov po azbučnem redu piscev, ki so jih pisali, in pri vsakem piscu po hronološkem redu, v katerem so pisani, ni kaj prigovarjati, ker je neprisiljena in se ponuja sama ob sebi. Morda bi bila komu bolj všeč delitev piscev po narodnostih; toda ravno pri knjigi, kakršna je ta, se mi zdi neumestna. Saj je to delo, če mu skušamo na

sploh določiti pravo ceno, pred vsem drugim važen spomenik tistega v četrtem, petem in šestem desetletju prejšnjega veka bujnejše vzplamtelga duševnega gibanja med Slovani, ki stremi po medsebojnem zblizevanju, po tako zvani slovanski vzajemnosti; povsod v tej knjigi nam to stremljenje stopa bolj na videž, kakor oseba Hankova, kateremu so listi pisani. Kar pak ni hotelo biti ločeno po splošni svoji sméri, to ostani neločeno tudi v knjigi. Poznavatelj literature dotičnih narodov in strok si bo sam znal poiskati, česar mu treba.

Dr. K. Štrekelj.

Šašelj Ivan: Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada. I. V Adlešičih nabral I. Š., župnik. Založilo Kat. tisk. društvo v Ljubljani. Tisk. J. Krajec nast. (!) v Rudolfovem 1906. mala 8°. VII + 329 + 3 str. Cena 2 K.

Župnik Ivan Šašelj je že dolgo znan za pridnega in tudi precej natančnega nabiravca narodnega blaga belokranjskega, ki je je objavil v različnih naših perijodičnih tiskovinah: v starejšem »Slovanu«, v mlajših »Drobtinica« in pa v »Dom in Svetu«. Zdaj je svoje zapiske zbral in pomnožil s še neobjavljenimi, ter nam jih predložil v posebni knjižici, da bi v nji, kakor v zrcalu opazovali prebivavce, če ne vse bele Kranjske, pa vsaj ene fare, ki jo je zapisovavec natančno preiskal glede na njeno folklore ali znanje ustnih poročil. Vsi zapiski so podani kolikor moči v narodnem (dijalektičnem) jeziku, kar je gotovo vse pohvale vredno; da pa jezik ne more biti popolnoma enoten niti v eni vasi, zlasti ne v župniji, ki sestoji iz več vasi, to vé ne samo vsaki strokovnjak, ampak tudi preprosti človek, ki pravi, da vsaka vas ima svoj glas.

Knjižica je razdeljena v 7 delov, ki obsegajo: 1. pregovore in reke, 2. pesmi, 3. vraže, prazne vere in narodne običaje, 4. bajeslovne stvari, 5. pripovedke in pravljice, 6. slovarček in 7. tolmač neznanih besed, ki se nahajajo v pesmih.

V predgovoru omenja pisatelj, kako prodira vpliv slovenskega knjižnega jezika iz cerkve in šole v narodni govor, ter podaje k posameznim oddelkom svoje knjižice nekaj opomenj, od katerih so najbolj stvarne navedbe o pevcih in pevkah. Hvalo zasluži, da se je kot nestrokovnjak v vsem delu vzdržal vsakega razlaganja in etimologiziranja; samo v predgovoru si je privoščil nekoliko opazek, ki jih pa ni moči vseh pohvaliti. Kar namreč pravi o izrazih, ki se bodo po njegovem mnenju dala razložiti iz njih neka krajevna imena, to je vse vzeti le cum grano salis. Ime Hinje gotovo nima nič opraviti z ivjem (belokr. hinje); Dragatuš je krajevno ime iz starega osebnega imena (prim. Drahotouše, nemški Drahotusch na Moravskem); tudi Tušev dol bo s tuh 'krhek' le v daljni zvezi in izpeljan marveč prav tako od osebnega imena, kakršno tiči v Tuško, Tušek, Tuškan. Dasi leži črnomaljska Bistrica na robu pogorja, vendar dvojim, da bi imela svoje ime

od češpelj bistrice, ker bi v oznamenilo kraja potem gotovo imeli drugačno končnico. Ni-li kje tam blizu nobenega žleba za kak potok hudournik? Bistrica pomenja namreč tudi potok deževnik, ki samo po kakem dežju ali plohi bistro (= hitro) dere z gore v dolino. Tudi mundače ne stoji za »mudrače = modrače, ker so bolj modre barve«; od modr »blau« bi imeli namreč v Belih Kranjcih kakor v hrvaščini le *modrače; madrž »sapiens« pa ne more prihajati v poštev. V resnici je ta beseda izpeljiva samo iz stsl. mado »testiculus«, torej je mundača »prunum maius testiculi formam habens«.

Pregovore in reke (str. 3—16), ki so jako značilni, deloma prav originalni, humoristični in podučni, je vredil zapisovavec po abecednem redu prve besede, čemur ni kaj prigovarjati, ko obseg zbirke ni ravno velik; večja zbirka se bo morala kajpada vrediti drugači ter ji bo vzeti za vzorec poljsko zbirko Adalbergovo ali malorusko Frankovo. Povedati pak bi bil moral zapisovavec, kaj pomenjajo posamezni nenavadnejši pregovori, ali pa vsaj, o katerih prilikah se rabijo. Vsakdo namreč ne more kar od sebe umeti vsakega, n. pr.: Došlo je kljuse vúse; stoji kaj bablji zub; bol dojde z valom, a projde z lasom (prim. Bolezen gre v človeka z v o z o m, iz človeka po niti [v a l o m tisk. pomota ali = 'Welle' ?]). Tudi ne bo vsakdo precej spoznal, kaj pomenja »I mrhunc (mravlja) na svojem (= po svoje) jak«. Zanimiv se mi zdi pregovor »Ki ima žute lasi, je zmirom priden«, ko Slovenci nimamo (z mnogimi drugimi narodi vred, v nasprotju z židi) rdečih las v posebnih čisljih; toda prim. srednjelatinski pregovor: Homo ruber raro bonus, si est bonus, valde bonus.

V pesmih je ločiti take, ki vežejo Bele Kranjce s soslednjimi Hrvati, in pa take, ki jih spajajo s Slovenci. Zadnje so manjše poetične vrednosti. Glede vredbe se je držal izdatelj reda, ki ga je našel v mojih »Narodnih pesmih«, kjer sem jaz že objavil 26 tu priobčenih pesmi. Ker obsega ta oddelek Šašljeve knjige (str. 17—179) z varijantami vred 95 pesmi (87 številke), je torej novih lepo število 69, od katerih so neke resda le varijante že objavljenih, neke pa so popolnoma nove vsebine (št. 3, 5, 11, 12, 15, 23, 28); pesem 50. je pač umetna. V resnici pak obsega knjiga še več pesmi, toda nekatere so priobčene v oddelku za narodne običaje, namreč jurijska (str. 188—189), ivanjske (str. 191 do 197) in kolednici (str. 203—204); od teh so nove: jurijska, potem ivanjska 4., 5., 6., 7. in 8. in pa obe kolednici. Kajpada imajo vse sorodnice v drugih belokranjskih pesmih: jurijskih (moje zbirke III. 4992 do 4996), ivanjskih (III. 5075—5117) in v kolednicah (III. 4743—4747). Izdatelj je pri prvih pesmih navel povesod sorodnice, ki se nahajajo v moji zbirki, kar bo le pospeševalo rabo njegove knjige. Dodati bi bilo še te-le navedbe: Pesem 2. spada k pesmim o nevesti, ki srečno ubeži naklepom hudobne tašče, torej je podobna pesmim I. 108—111 moje

zbirke; s št. 22 primerjaj v moji zbirki I. 609—110, s št. 27 pa razen pesmi, ki so omenjene že v Šašljevi knjižici, tudi III. 5080, 5098, 5104; s št. 60 prim. III. 5519—5522 moje zbirke, s št. 62 pa št. 22 v III. razdelku zbirke »Hrvatske nar. pjesme Naše sloge« str. 15.

Med vraže, prazne vere in narodne običaje (str. 181—209) bi bilo uvrstiti tudi ves razdelek »Bajeslovne stvari« (str. 213—220), iz pravljič in pripovedek pa št. 3 (hudič polhar), s katero je primerjati, kar piše Jurčič konec prvega poglavja svojih prizorov »Jesensko noč med slovenskimi polharji« (Zbrani spisi II. 202—205). V »bajeslovnih stvareh« se govori o divjem možu (prim. Kobetov spis o istem bitju v Novicah II. [1844] 156), o Vidovini (= vedomcu, vampirju) in o vilah. Posebno zanimivo je, da se je v Belih Kranjcih še ohranila navada nastriganja las (str. 209), kar imenuje Srb šišanje; želeti bi bilo samo, da bi bil pisatelj vso ceremonijo popisal natančneje.

Prav medel je oddelek »pravljice in pripovedke« (str. 221—237); upajmo, da nam prinese zapisovavec več takega blaga v II. zvezku. Št. 4, 5 in 6 so pripovedke. Prva pripoveduje, da je kralj Matjaž začel vojso s Kristusom, zato je zaprt v goro; to pripovedko poznajo tudi na Vipavskem in Primorskem. Druga (Kófanji vrh) je etimologična pripovedka, t. j. k navidežni etimologiji je naredil narod pripovedko, da si je tako razložil pomen krajevnega imena. Tretja (Turki pod Žežljem) kaže znani motiv o prevarjenem sovražniku, ki misli, da je neprijatelj lev ko listja in trave, ker gre ista mala četa večkrat okoli vrha gore; prim. v ponarejenem kraljedvorskem rokopisu pesem 'Čestmir in Vlaslav'. — Pravljič je petero. V prvi se Burja in Jug, ki sta si bila v gosteh, spremljata domov; Jug zdrobi, ko spremlja Burjo, s svojo gorko sapo Burjini kočiji na kolesih vse špice (to besedo piše pisatelj v ušescih, kar je nepotrebno, ker je dobro domača). — Druga številka podaja znano pravljico o mačehi in pastorki; poslana o božiču iskat jagod jih najde ta s pomočjo Jugovo, vtem ko se njena napitna sestra vrne zmrzla, ker se je zamerila Burji¹; prim. v Plohlovih »Hrv. nar. pj. i prip.« I. 101—102.

¹ Ad vocem *burja*! V novejšem času so začeli naši listi, zlasti taki, ki se radi pobahajo, da pišejo najlepšo in najčistejšo slovenščino, namesto slovenske oblike *burja* rabiti italijansko obliko *bora*; prej je po Krasu in Trstu pilhala burja, zdaj pa razsaja tam po mnenju teh pisačev le bora. Potrebno se mi zdi, da se kot pošten Kraševac uprem takemu spakovanju. Naša burja nima z boro glede etimologije nič opraviti; prva je najbrž v zvezi z lat. furia 'Wut, Raserei', grškim φύρω 'bringe durcheinander', lit. būrys 'Schauer' itd. (gl. Walde, Lat. Et. Wtb. 255), druga pak se izvaja iz gr. βορρῆς 'Nordwind', kar spravljajo nekteri učenjaki v zvezo z našim gora, tako da so jim stari hyperborejci isto, kar nam naši zagorci. Toda bodisi etimologija obeh besed kterakoli, to je gotovo, da si besedi nista v sorodu in da ni domače

'Veter i zločesta cura' in pa 'Veter i dobra cura' (obe spadata vkupe in druga pred prvo); dalje prim. tam I. 130. pravljico »Mačuha, njejna čer i pastrka« in v Sl. Glasniku 1862, 291 pravljico, ki jo je zapisal Podgoriški (= B. Krek, Slov. nar. pravlj. št. 39), in pa deloma pravljice o pepeljugi, kjer je ta motiv na začetku pravljice v nekem zapisu A. Pegana iz Vipave; gl. tudi pri Grimmu 'Frau Holle' I. št. 24. — V tretji pravljici (št. 7) proda kmet hudiču, da mu ta pomaga izvleči voz, sina, o katerem ne ve, da se mu je v tem času porodil doma; sin odvzame siloma hudiču zapis duše in spové spokorjenega grešnika, prim. med slovenskimi pravljico, priobčeno v Slov. Bčeli III. 1852. 233—235 in pravljico 'Tolvaj Matjaž' v Slov. Glasniku 1859, 12—14 (tudi v švabski pravljici se imenuje grešnik ali ropar Matthes, v poljski pa Madej); glede nadaljne literature primerjaj navedbe učenega poznavatelja pravljic, praškega profesorja J. Polívke, v Archiv f. slav. Phil. XVII. 574 (št. 60, 61, 62 in 74), XIX. 245 (št. 21), XXVI. 458 (str. 3 n.), 462 (str. 97 n.), 465 (str. 174). — V četrti pravljici (št. 8) nauči rešeni gad pastirja da naj si pri njegovem očetu izprosi za plačilo 'nemštím' (že ta beseda kaže, da je došla pravljica iz Srbohrvatov, kjer nahajamo v pripovedkah nemščini jezik 'die Sprache aller Tiere'). Po »nemštímu« izve pastir za zaklad, ga izkopá in se oženi. Jahaje z ženo se zasmije, ko sliši pogovor konj, ki ju jezditá. Žena hoče vedeti, zakaj se smeje, on pa ne sme povedati, ker bi precej umrl. Pes že žaluje po njem, ker se boji, da izda skrivnost, le petelin je trdosrčen, češ, če jaz vstrahujem svojih dvesto bab, zakaj bi on ene ne. Grof udari nato ženo za uho: ná, to je vsa skrivnost. Prav podobno pravljico nahajam v ostalini Jak. Volčiča iz Istre; glede literature prim. navedbe J. Polívke v Arch. f. slav. Phil. XIX. 244 (št. 7). — V zadnji pravljici so razni motivi zelo pomešani. Trije kraljeviči varujejo zlata jabolka. Starejšima jih odnese devet 'pavunic'; mlajšemu pa sede deveta na prsi in mu da dve jabolki. Ta dobi kraljestvo, hoče za ženo to pavunico in je gre iskat. Pavunice najde pri nekem gradu, kamor zahajajo na vodo. Ker se kraljevič tri noči ne zbudi, dasi sede njegova pavunica nanj, odleti ta z naročilom, da se več ne vrne. On je gre iskat dalje v pavunovski grad, kjer jo dobi in ž njo ključe do vseh gradov, katerih enega pa ne sme pre-

burje zamenjavati s tujo boro. In če bi tudi bila naša beseda istega izvira kakor italijanska, ne bi li že konservativnost zahtevala, da ostanimo pri stari udomačeni obliki, ki jo podpira tudi stara slovenščina, češčina, poljščina, ruščina, bolgarščina, torej ves slovanski svet? Vendar se bojim, da ostane moj klic glas vpijočega v puščavi. Morda se dotični časniki poboljšajo in spokoré, ako pridrvi na nje Burja iz prve slovenske operete ter zroji nad njimi: »Tumpe! tape! macafure! * Šeme! buče brez možgan!« in kar je v »Belinu« na str. 8. še drugih podobnih »lepili« vzdevkov nimfam.

gledati. Prelomivši prepoved gre vanj; v njem je sod, v sodu zmaj; zmaj razbije obroče in odnese pavunico v zmajski grad. Kraljevič gre za njo in stopi tam v službo: tri dni in tri noči mora zmajevni varovati kobilu in žrebe. Pomagajo mu prvo noč ribe, drugo lisice, tretjo miši. (Tukaj je gotovo nekaj izpalo: zakaj mu pomagajo te živali?) Po navetu pavunice vzame za plačilo najgršega konja in na njem ubeži ž njo srečno domu. Prim. deloma Plohl I. 121 d.; glede začetka prim. deloma opomnje J. Polivke v Archiv f. slav. Phil. XXVI. 464 in 467 (str. 190), pa tudi v Národopišnem sborn. VII, 220 (č. 18), in pa opomnje, ki jih v istem zvezku podaje na str. 67, 68 V. Tille.

Zares dobrodošel je slovarček (str. 238—324); vendar bi si gledé njega želeli izrečne izjave, da tamkajšnji narod sploh ne rabi več besed, ki jih je za slovarčkom priobčil zapisovavec v »tolmaču neznanih besed, ki se nahajajo v narodnih pesmih«; to zdaj bravec samo sluti, ker bi sicer sploh ne bilo povoda temu razlikovanju (vendar glej besede pavunica, ki se rabi na 243 itd. v pravljici in je navedena le v tolmaču!). Ker je izdajatelj ponatisnil celó mnogo besed, ki jih je vsprejel že Pleteršnik, bi pač ne pričakovali stavka na str. 267: »Razne dele krosen sem priobčil v Dom in Svetu 1896, str. 320«: če je namreč ponatisnil druge že objavljene stvari, zakaj tudi ne tega, gotovo zanimivega besedja? Ne zdi se mi dalje prav, da se v slovarčku razlagajo nekatere besede z rekli in besedami, ki so bravcu enako temne in jih ne najde niti v Pleteršniku, n. pr. vútora = vavtora (kaj je to? ali bavtora = Falltor?) vratnjak = škrofelj (? Skrofeln?), žmečki adv. = žmeč (kdo naj vé, da je to particip?). Nekih besed, ki bi jih pričakovali v slovarčku, ker jih bravec ne razume, iščemo zaman, n. pr. macika, krčlja, kuča na str. 186.

Ako pregledamo bogati jezikovni zaklad Belih Kranjcev, zapazimo precej, da je romanščina vplivala nanj bolj od nemščine, dasi žive prav blizu Kočevci. Romanski izrazi so prišli v Bele Kranjce prek čakavskih in kajkavskih Hrvatov iz Primorja in Istre (prim. batuda, bartuda, baril, banjati, bergla, bersa, bolet, bragešnik, benda, brižiti, capa, cokelj, čavelj, čikvertin, duplir, duplik, durati, finiti, galjuf, guštati, javol, kapara, komun, kontentirati, korda, mazana, minati, mirak [iz miracolo], piljun, pladenj, salvijet, škola, škuda, štramac, štacun, tapun, tenda, tutor, vena, volta, voltati, žoladija, žmukler; ságama 'orodje, s katerim se dela napustek pri zidu', hrv. saguma 'Gesimsbrett, Schablone', it. sàgoma 'Simsverk'...). Precej razširjena je tudi romanska končnica -ija: trgovija = trgovina, in zlasti -ncija (bijencija, obilencija, otimancija, pretežencija 'težava', prevarancija in varancija, trdancija) in -ant: varant, prevarant 'goljuf'. Med končnicami kaže sufiks -ik v označenju kraja, kjer raste to, kar pove osnova (cerik, brinik, brezik, topolik...), prebližnjo sorodnost tega narečja s hrvaščino ali srbščino, kjer

je ta končnica v tem pomenu zelo navadna. V glasovnem oziru je zanimiva za polglasnik: *stoza*; v spihalnik prvi *i* pač ni čist, ampak nadomešča polglasnik, ker se na Kranjskem in drugod govori *spřhaunik*: *přh-*, *přhati*. Čudna je raba *v* za *l*: *murla* = *murva*, *muhljíč* = *muhvič*, *mrlnici* = *mrvine*, *mrve*; *duželnik* = *deževnik* (že Dalmatin piše *deželnik* poleg *dižeunik* 'Rohrdommel'); zanimiva je menjava *r* in *e*: *štrbalce*, *štrbalje* = *stebelce*. Novo polnoglasje nam kaže *sirobot* iz *srobot* (na Krasu *sàrabot*). Metatezo vidimo v *tlan* iz *tnal-o* in pač tudi v *škvavla* iz *škalba*, **škalva* (*skalba*).

Nepričakovana oblika je sklezena za slezena; prim. *slizek* poleg *sklizek*. V *šivatka* za *šivanka* vtegne tičati vpliv participov na *-t*, ki zamenjujejo participe na *-n* (dat, znat. . .), kakor da bi *šivanka* bilo narejeno iz part. *šivan-* in ne iz *šivańka* od **šivadlo*, **šivadłna*, torej **šivadłńka* (prim. *kuhanca* iz *kuhadłńica*), vpoštevaj tudi druge enake tvorbe v Archivu XXVI. 531, kjer piše o njih Ilešič. Iz dveh besed je spojena tvorba *trščije*; v njih se je pomešala beseda *trsje* in **trče*, kar je, dasi je *tj* sekundarna skupina, nastalo iz *trtje* (prim. *treči* za *tretji*).

Zanimivosti je v tem slovarčku za jezikoslovca toliko, da bi nas predaleč zapeljalo, ko bi hoteli navesti vse. Omenimo naj le še dvojce, troje stvari. Z *deska* 'die Totenbahre' prim. nemški 'Totenbrett', z *grk*, *grčina* 'orjak, velikan' prim. staroruski *spolinř*, *ispolinř* od *naroda*, *zvanega Spoli*, in č. obr. p. *olbrzym* od *obrinř* 'Avarus'. Nerazložena je dozdaj beseda *okvir* 'Rahmen'. Ako je belokranjska oblika *okovir* (na *okovir* = na okolu 280) prvotna, potem smemo misliti, da je s končnico *-yř* nastala iz *okovř* 'der Beschlag, die Fassung, Einfassung', kakor imamo *mehir* iz *měř*, itd. (Miklošič, V. G. II. 93). Izgubo samoglasnika *o* nahajamo pri *deblu kov-* tudi sicer; *naklo*, *nakvalo* (na Krasu) iz *nákovalo*, *podkva* iz *podkova* (tu je vzrok izpadu, ker je beseda prešla v *u-debla*: *podkev* po *cerkev*); mogoče pak je tudi, da je hkratu vplivala na izpad vzporednost adjektivov od *u-debel* s samoglasnikom *k* pred končnico, od katerih imamo oblike na *-kven* in *-koven*: *crkven* — *crkóven* (iz *-krvńń*, oziroma *-krvńń + vokal*). To omahovanje med *crkven* in *crkoven* je lahko dalo povod oklevanju med *okovir* in *okvir*. — Beli Kranjec rabi kaj v pomenu 'kot, kakor': sam kaj Bog brez brata, enako dakaj 'vsakakor'; ta kaj je iz *ka* s pridejanim *j* (kakor v *včera* itd.), *ka* pak je strnjeno iz *ka* in *to* iz *kako*, kakor v *hrvaščini*. — Zanimivi so tudi nekateri primeri narodne etimologije: *jakša* — *jelša*: *jak*, *jesenovec* 'Essigessenz': *jesen* 'Esche', *mrhunec* — *mrav(lja)*: *mrha* (malovredna žival) itd.

Pripomniti mi je še nekaj o naslovu in obliki knjige. Jaz si namreč ne morem domisliti, kaj naj pomenja v naslovu beseda 'Bisernice'. Ako je mislil izdatelj na bisernica 'Perlenmuschel', je to pač nekam

čuden naslov; ni-li je hotel reči biserje, biserci ali biserna zrna? Glede vnanje oblike mi ne ugaja potrata popirja pri pesmih. Čemu toliko praznega prostora? Ko bi se bile pesmi tiskale zdržema druga za drugo, bi se bilo lahko prihranilo tri pole, kar ni majhne vrednosti pri naši revščini. Sploh prašam, čemu večkrat po nepotrebnem plačujemo dragi popir, ki ga moramo dobivati od drugod, če tiskamo svoje stvari tako skane široko in potratno? S tem se podraža tudi tisek. Ta moja opomba ne velja samo založniku te knjige, ampak tudi drugim našim založnikom in zlasti literarnim društvom. Posebno naše novejša zbirke pesmi so ti večkrat tako potratno, da ti iz zbirke na mestu verzov zija nasproti prazen prostor, in navzlic tej potrati iščeš zastoj kazala. Nehote si misliš, da je tistega, ki je naročil tako opravo, premamila ob naročevanju pesnikova 'časa opojnosti'.

Svojo sodbo o Šašljevi knjigi sklepam navzlic vsem prigovorom, ki sem jih izrekel v tej oceni, z odkrito pohvalo in z željo, da bi izdatelj nadaljeval svoje delovanje in vzbudil za nje še novih delavcev, ter da bi tudi Slovenci pokazali, da jim navzlic odurnemu zabavljanju nekterih gospodov zoper folkloristiko vendar še ni izumrla za njo ljubezen, ki so jo vzbudili v nas pisatelji petdesetih in šestdesetih let prejšnjega stoletja.

Dr. K. Štrekelj.

Přikryl dr. Frant.: Ss. Cyrill a Method v upomínkách památek starožitných na Moravě. Kroměříž, 1905. Vel. 8°, str. 110, c. 1 K 80 h.

O naših blagovestnikih imamo sicer že obilico knjig in razprav, vendar je še v njunem življenju in delovanju marsikaj zakrito in zato z veseljem pozdravljamo vsak nov poskus na tem polju. Doslej so cirilo-metodijsko vprašanje obdelovali le bolj jezikoslovci in zgodovinarji, v tej knjigi se je pa oglasil arheolog. Dr. Přikryl se ozira v svoji knjigi zlasti na dva vira: na živo ljudsko izročilo pa na umetniške spomenike iz Ciril-Metodove dobe.

Odbor za preiskovanje groba sv. Metodija je pisatelju pred nekaj leti poveril nalogo, da na podlagi zgodovinskih in topografičnih podatkov sestavi sliko Velehrada l. 863. To ga je napotilo, da je s arheološkim svedrom brskal po zemlji, med ljudstvom pa zbiral spomine na sv. Cirila in Metodija. Posledki so jako zanimivi in doslej skoro celoma neznani širjemu svetu.

Omejil se je pisatelj le na prvo bivanje sv. bratov na Moravskem, iz Velehrada kot središča Rastislavove države zasleduje njuno misijonsko potovanje na razne strani. Rastislav jima je dal na razpolago trdnjavo s cerkvijo blizu mesteca Osvětiman, nedaleč od Velehrada, kjer sta ustanovila bazilijanski red s slovanskim obredom; v pozimskem času sta poučevala duhovski naraščaj, spomladi sta pa šla na apostolsko po-

tovanje. Iz bližnje okolice Velehrada — nekdanjega Dčvina — nam podaje pisatelj sila zanimive arheološke podrobnosti ter zasleduje najprej stopinje sv. blagovestnikov ob veliki cesti (»Hradská«) od Velehrada proti Olomucu; tu je našel več prastarih colninskih kamenov in kamenitih križev iz časa sv. Cirila in Metodija, zlasti je znamenit križ v Slavoninu, ki je bil dolgo časa pozabljen in je služil za brv čez cestni jarek, a ljudje so ohranili živ spomin, češ, da mora moliti očenaš, kdor gre čez ono brv, ker je tu križ sv. Cirila in Metodija. Dvignili so ono brv in bil je res na drugi strani vklesan križ s kopji, kakor se rabijo pri sv. liturgiji grškega obreda.

Potem zasleduje pisatelj sv. brata na cesti proti Pragi. Ob tej cesti nam kaže starodavni »kraljevi stol«, starinski kamen »na Bunči«, prastare križe, Cirilov studenec, kameniti oltar in cirilometodijsko krstilnico v Vitohovu (str. 44, 45) ali nekdanjem Děstochovu, vrh tega zvemo tudi veliko ljudskih pripovedek o Cirilu in Metodiju.

V 4. delu svoje knjige nas pisatelj vodi po cesti od Velehrada proti Brnu. Tu zasledimo med drugim jasne sledove sv. apostolov v Žarušicah, v Uhřicah in pa v Brnu samem, kjer še vedo celo za hišo kjer sta prenočevala sv. brata (v sedanji lekarni h. št. 49). Vračala sta se iz Brna v Osvětiman čez Vel. Meziříčí, kjer je po mnenju pisateljevem nekdanj stoloval kralj Samo, mudila se na gradu Bělkovem itd. Ob cestah je več njunih studencev, kjer sta počivala in krstila. — Naslednja cesta nas pelje od Osvětimana proti Krakovu, a le do moravske meje; tudi tu nahajamo ob cesti »sv. vodo«, kjer sta krščevala, v Tečovicah sta imela misijon, najzanimivejši je pa ob tej cesti Radhošt, kjer nam pisatelj kot večš arheolog razkazuje prastari tempel paganskih Slovanov, a na istem mestu sta oznanjevala z velikim uspehom Kristusov evangelij solunska brata, v Pavlovicah pa občudujemo zopet krstilnico iz Ciril-Methodove dobe. Tudi med Slovake proti Trenčinu na Ogrskem spremljamo s pisateljem sv. brata. Iz teh krajev je dobil pisatelj sicer le malo podatkov, ker vsled znane madžarske uljudnosti madžarska pošta ni niti dostavila adresatom pisem s češkim naslovom, ampak jih vrnila, a zato so tem bolj zanimivi oni podatki, ki jih je dobil, ker spričujejo, da tudi med Slovaki še ni zamrl spomin na sv. Cirila in Metodija. Tudi ob cesti od Velehrada proti Nitri je zasledil pisatelj več spomenikov cirilo-metodijskih, zlasti cerkve in bazilijanske samostane, ki segajo v ono dobo.

V zadnjem (VIII. poglavju) spremlja pisatelj sv. brata na potu v Rim; zadnji spomin na sv. brata na moravskem ozemlju je v Podivínu, kjer je studenec »Cirilka«. Pisatelj misli, da sta šla odtod proti Dunaju, pa čez Semering na Štajersko, potem skozi Koroško preko Pontebe v Videm, v Benetke, Padovo, — v Rim. Stvar bo nekoliko drugačna. V ranem srednjem veku so še služile potnikom stare rimske ceste. Velika

rimska cesta iz Italije proti Donavi pa ni šla preko Semeringa, ampak se je izognila gornještajerskim planinam in šla od Petovija preko Sabarije v Carnuntum in v Vindobono. Sploh marsikatera trditev pisateljeva ni dovolj podprta in zlasti ljudske tradicije jemlje včasih s preveliko gotovostjo, vendar splošno je delo hvalevredno, ker je tu zbrano mnogokaj (vse seveda ne), kar še moravsko ljudstvo hrani o sv. blagovestnikih. Po arheološki poti bi se še o svetih apostolih marsikaj spravilo na dan tudi drugod, zlasti pri nas. Le arheologija bi nam morda mogla rešiti vprašanje, kje je pravzaprav bil Kocelov grad. Spomin na sv. Cirila in Metodija živi še tudi pri nas na Štajerskem: Kršovščak pri Mali Nedelji, Jarenina in Sv. Benedikt v Slov. goricah, Zreče pri Konjicah hranijo spomine na sveta brata. Zanimivo je, da so pripovedke o Cirilovem studentu na Moravskem prav iste, kakor jih je pisatelj teh vrstic leta 1904. zasledil pri Zrečah.¹ Dokaj močen in bister studentec v zakotnem kraju zahodno od Zreč imenujejo Cirilov studentec in mu pripisujejo zdravilno moč. Blizu potoka je kmet po domače Klemenjak. Pri tem studentu sta po izročilu Ciril in Metod počivala, kruh jedla in vodo pila. Pripovedka je pa znana le nekaterim bližnjim obiteljim. Za čudo, česar se ljudstvo več ne spominja, našel je arheolog, prof. Ferk, ki misli, da je baš ondi šla rimska cesta Konjice—Stranice—Celeja, o Cirilovem studentu seveda on nič ni vedel. Ljudstvo si tega pač ni lahko samo izmislilo, inteligentni krogi (duhovniki, šola ali knjige) mu tudi niso vdehnili te ideje, ker nikomur še na misel ni prišlo, da bi v onem zakotnem kraju bila kdaj tako važna prometna žila. Enake drobtinice naj se ne prezro, kjer se še morda zasledijo.

F. K.

Dr. Anton Kapper, Das Archiv der k. k. steiermärkischen Statthaltereien. Mit drei Tafeln. Graz. Moser's Buchhandlung 1906. 8°, VIII + 153.

Veliko birokratičnih ovir je bilo treba premagati, predno se je preteklega leta 1905 v Gradcu ustanovil in uredil novi namestniški arhiv. Listine in akti, ki so že stoletja bili stlačeni v zaduhlih sobah, začasoma celo trohneli v kletih, so se zbrali in razpostavili v lepi nekdanji jezuitski avli, pozneje vseučelišni knjižnici nasproti graški stolnici. Kako ugodni so ti v slogu Marije Terezije okrašeni svetli in veliki prostori, kjer zavzemajo v starih baročnih omarah akti prostore nekdanjih knjig, to kaže troje slik v zgoraj naznanjenem delcu, o tem se je podpisani tudi sam prepričal, ko je preteklo leto še med urejevanjem smel rabiti ta arhiv. Obsega pa arhiv listine in akte od l. 1184.—1854. ter namestniško registraturo od l. 1854. do 31. dec. 1905, vsega skupaj 21.119 fasciklov, 1550 repertorijev in 540 protokolov, torej kakih 23 tisoč folijantov; poleg še pride namestniška knjižnica s 7000 zvezki. Prav primerno konča sedanja razporedba v

¹ Priobčeno v »Slov. Gospodarju« l. 1904., dne 7. julija.

arhivu s preteklim letom, ker se je z novim letom, kakor je znano, pri namestništvu uvel nov poslovni red, po katerem prestane enotna registratura, ker dobi radi hitrejšega poslovanja vsak odsek svojo. Cesarški svetnik dr. A. Kapper, ki je na vladen poziv uredil novi arhiv, poroča v naznanjeni knjižici o njegovi vsebini. Čeprav so samo nekateri fascikli natančneje opisani, vendar najdemo že v tem kratkem pregledu nad stokrat imena južnoštajerskih krajev; to tudi ne more drugače biti, ker arhiv obsega vse akte politične centralne uprave Štajerske (in dokler je bil Gradec središče notranjeavstrijskih dežel tudi Kranjske in Koroške) in sicer z ozirom na politično, upravno, versko in gospodarsko življenje. Vsakemu, ki se hoče pečati z domačo zgodovino po prvotnih virih, priporočam najtopleje to knjižico in čestitam pisatelju, ki si je z požrtvovalnim urejevanjem pridobil velike zasluge za domačo zgodovino.

Aug. Stegenšek.

Die Miniaturen des serbischen Psalters der k. Hof- u. Staatsbibliothek in München. Nach einer Belgrader Kopie ergänzt und im Zusammenhange mit der syrischen Bilderredaktion des Psalters untersucht von Jos. Strzygowski. Mit einer Einleitung von V. Jagić. Mit 1 Tafel in Farben —, 61 in Lichtdruck und 43 Abbildungen im Texte. (Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Kl. Bd. LII.) Wien 1906. Alfr. Hölder, Gr. 4°, LXXXVIII + 140.

Zgodovina umetnosti spada med najmlajše znanosti in zato šteje še mnogo nerešenih vprašanj. Nas Slovane zanima pred vsem vprašanje o postanku in razvoju krščanske umetnosti na vzhodu, ki se navadno imenuje bizantinska umetnost. Pred nekaj leti je bilo še splošno sprejeto, da se je rimska umetnost razvila iz grške, starokrščanska pa iz rimske; za Konstantina je bila po tej teoriji starokrščanska umetnost na vzhodu in zapadu enaka in ista, ko pa je Konstantin ustanovil Carigrad, je začela vzhodna umetnost hoditi svoja pota in se sama za se razvijati; njeno središče je bilo novo prestolno mesto; ta carigrajska, bizantinska umetnost pa je v svojem poznejšem razvoju spravila slovanski jug in iztok v svoje območje. Globlje študije pa so privedle graškega profesorja zgodovine umetnosti dvorn. svet. J. Strzygowskega do drugih zaključkov. Ko se je v osemdesetih letih preteklega stoletja začelo živahnejše zanimanje za bizantinsko zgodovino in kulturo in je Krumbacher kot prvi zasedel novoustanovljeno stolico bizantinskega slovstva v Mnihovem, ko je Rus Kondakov izdal svojo zgodovino bizantinskega slikarstva, tedaj se je posvetil Strzygowski edino zgodovini bizantinske umetnosti. Kot novinec je še hodil izkraj po utrjenih potih tedanje bizantinske znanosti, čimbolj pa je spoznaval vzhodne spomenike deloma na svojih razsežnih orientalskih potovanjih, deloma po slovstvu — v tej stroki so na čelu Francozi in Rusi — tembolj se je osamosvojil in je

spoznal, kako neutemeljeni so dosedanja nazoni o početkih bizantinske umetnosti. L. 1901. je stavil odločilno vprašanje v svoji knjigi »Orient oder Rom«, namreč, ali se nahajajo viri bizant. umetnosti v Rimu, kakor se je splošno mislilo, ali pa na iztoku — v Mali Aziji, Siriji, Egiptu. Pomniti je namreč treba, da se je grška umetnost obenem z grškim jezikom za časa Aleksandra Vel. in diadohov razširila po vsem iztoku, a je vsprejela razne podrobnosti od domače, samorasle umetnosti vzhodnih pokrajin, egipčanske v Egiptu, mezopotamske v Siriji, hetitske in drugih v Mali Aziji; ta prerojena grška umetnost nosi ime helenistične umetnosti. Tudi Rim ni sprejel stavbenih in skulpturnih oblik visoke grške umetnosti za Perikleja, ampak šele oblike njegove vnukinje — mednarodne helenistične umetnosti. To naziranje je dandanes splošno sprejeto. Na vprašanja »Orient oder Rom« je odgovoril Strz., da vir biz. umetnosti ni ta poznohelenistična rimska struja, ampak vnovič iztok — zopetni vpliv samoraslega vzhodnega umetniškega življenja. Posebno je razvil to misel v knjigi »Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte«, 1903, in v »Byz. Denkmäler, Bd. III.« 1903. Obenem pa je opozoril na samostane kot nositelje tega gibanja in je celo dokazal, v kako tesni zvezi so početki zapadne romanske umetnosti z maloazijskimi in armenskimi vzorci. V pričujoči knjigi »Die Miniaturen des serb. Psalters« pa gre Str. še dalje. Ti vplivi, ki so vstvarili carigrajsko umetnost, niso izginili v njej, ampak so se ohranili poleg nje. Raditega bizantinska umetnost ni tako enotna struja, kakor se je zdelo, in zato je v vsakem slučaju, kadar se sluti njen vpliv, treba se še vprašati: Orient oder Byzanz?, je-li morda dotični vpliv ni došel naravnost iz Iztoka in ne preko Carigrada? Tako tudi slike tega srbskega psalterija, ki je pisan šele začetkom XIV. stol., niso narejene, kakor bi vsakdo mislil, po bizantinskih vzorcih, ampak po sirskih; posredoval pa je tudi tukaj kaki samostan ali na Atosu, ali na Sinaju, ali pa v Jeruzalemu, kjer povsodi nahajamo srbske menihe. To je torej splošno interesujoče ozadje znamenitega dela Strzygowskega, to je obenem rezultat njegovih raziskovanj. Za jugoslovanskega zgodovinarja umetnosti pridejo v poštev poleg zapadnih in bizantinskih vplivov tudi odnošaji s samoniklimi vzhodnimi umetnostmi. Tako so n. pr. cerkvene stavbe na Atosu in v Rumuniji v zvezi z egipčanskimi samostanskimi zgradbami.

O pričujoči knjigi omenim še to-le. Opisani srbski popirnat kodeks v 4° s 229 listi je bil nekda last knežje rodovine Brankovičev (Katarina Brankovičeva je nam Štajercem znana kot soproga zadnjega celjskega grofa Ulrika, † 1356), pozneje je prišel v samostan Pribina glava v Sremu in odtod na Bavarsko, kjer se sedaj čuva v mnihovski kr. knjižnici. Ko je še bil v Sremu, dal je pečanski (Ipek) metropolit v letih 1627—1630 njegove slike v okusu tedanje dobe kopirati; to kopijo so zasledili l. 1866. v Peču in jo je kupila srbska vlada za 37 zlatov

ter se nahaja sedaj v Belemgradu. Tekst obojnih psalterijev je mojsterski opisal in posebnosti razložil V. Jagić. Mnihovski psalter se naslanja na novorecenziran bulgarski prevod iz XIII.—XIV. stol.; belgrajski tekst pa ima dodan še običajni komentar, ki se nahaja enak tudi pri drugih slovanskih psalterjih in je potekel iz grškega vira. A vso važnost dobiva mnihovski tekst le radi zanimivih, dobro ohranjenih miniatur, ki so bile povod njegovemu izdanju. Slik pa obsega 154, v velikosti okoli 12 : 19 cm. Kažejo pa prizore iz »minljivosti človeškega življenja« (sl. 1—2) in iz življenja Davidovega (3—7) kot uvod, razne biblične prizore kot pojasnilo raznih psalmov (sl. 8—106) in kot ilustracijo sedmero himnov (107—120), nadalje povest o usmiljenem Samaritanu (120 do 123), podobe k *ἀναδυστορ ὕμνος* (124—148) in k jutrnica za soboto in nedeljo (149—154). Mnihovske miniature so svobodno, sköro impresionistiško izvršene, belgrajske pa so okorne in lesene. Knjiga je glede tiska in slik lepo opremljena; tiskovnih hib bi imel samo dvoje omeniti, v stvarnem oziru tudi ne kaj posebnega dostaviti, pač pa pripomniti, da je Str. sirski izvir mojstersko in prepričevalno dokazal, kje pa je bil naslikan naš psalterij, ni mogel določiti in razna ugibanja napravijo mučen utis. Tega pa ni kriv pisatelj, ampak še nerazorana ledina zgodovine jugoslovanske umetnosti. Upajmo, da bode to delo, katero dunajska akademija Srbom poklanja, oživilo simpatije za Avstrijo na Balkanu in ob enem vzpodbudilo k študiju jugoslovanskih umetniških starin! *A. St.*

Mehmed Dželaluddin Kurt: *Hrvatske narodne ženske pjesme* (muslimanske). Mostar 1902. I. Te pesmi so nekako ogledalo duševnega žitja hrvaškega naroda moslimske vere. Pisatelj ih je nabral po narekovanju svoje matere. *F. K.*

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Odborova seja dne 1. februarja 1906.

Davzoči: Predsednik dr. P. Turner, podpredsednik H. Schreiner, tajnik dr. F. Kovačič, blagajnik dr. R. Pipuš, knjižničar A. Stegenšek, urednik A. Kaspret, odborniki M. Ljubša, G. Majcen, Iv. Vreže. Po kratkem izveštvju tajnikovem o splošnem društvenem stanju položi blagajnik dr. Pipuš račun za 1. 1905, ki se glasi:

A. Dohodki:

	K	v
Prebitek iz leta 1904	999	70
Udnina	1387	40
Kupnina za prodane tiskovine	58	92
Deželna podpora	200	—
Darila	193	—
Obresti naložene glavnice	22	12
Skupaj	2861	14

B. Izdatki:

	K	v
Nakupovanje knjig	39	68
Vezanje knjig	79	10
Nakupovanje starin	100	—
Tisek I. zv. »Zgodovinske knjižice« in ponatis »Celjskih grofov«	140	—
Tisek I. in II. snopiča »Časopisa«	390	29
Tisek III. in IV. snopiča »Časopisa«	417	—
Klišé za sliko v »Časopisu«	18	—
Pisateljske nagrade sotrudnikom I. letnika »Časopisa«	552	—
Pisateljske nagrade sotrudnikom II. letnika »Časopisa«	411	—
Naslovna slika »Časopisa«	50	—
Ponatisi	27	62
Pohištvo	56	—
Postrežba, poštnina, poslovne ti- skovine, koleki itd.	106	22
Skupaj	2386	91

Ako se od dohodkov K 2861·14

odbijejo izdatki . . . » 2386·91

ostane prebitka . K 474·23

katera vsota je naložena deloma v mariborski posojilnici, deloma v c. kr. poštni hranilnici.

Sklene se, tiskati odslej »Časopis« v 1000 izvodih; društvena poročila se sproti priobčujejo v vsakem zvezku, ne le v zadnjem zvezku. Sprejme se tudi predlog prof. Kaspeta, da se začne zbirati gradivo za zgodovinski latinsko-nemško-slovenski slovar, ki bi znatno olajševal rabo starih listin. V ta namen se dovoli 40 K.

Z ozirom na bližajočo se 100letnico rojstva Stanka Vraza sprejme odbor naslednje predloge:

1. »Zg. dr.« se po svojih močeh udeleži izdaje Vrazove korespondence. — V ta namen se je v »Domovini« in v »Slov. Gospodarju« objavil poziv, da prepuste društvu v porabo Vrazova pisma tisti, ki jih morda imajo v posesti ter društvu sporoče svoje spomine na Stanka Vraza oni, ki so ga še osebno poznali.

2. Društvo bo naslednja leta zaporedno prirejalo poljudna predavanja o Stanku Vrazu v Ormožu, v Središču in v Ljutomeru.

3. Opišejo se naj kulturne zveze vzhodnega dela Štajerske s Hrvaško s posebnim ozirom na Vrazovo dobo.

4. V literarno-zgodovinskem delu »Zgodovinske knjižice« se izda poseben zvezek o Stanku Vrazu, kjer se naj popularizirajo ideje njegovih pesmi.

5. Društvo bo pripomagal pri nabiranju doneskov za Vrazov spomenik.

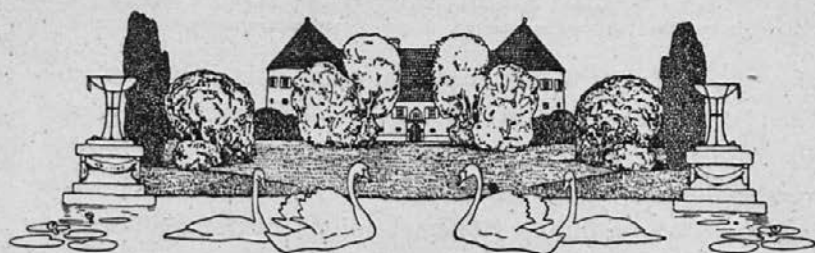
6. Izvoli se odsek za izvršitev teh sklepov in sicer gg.: dr. M. Murko, dr. Fr. Ilešič, Fr. Kovačič, G. Majcen, A. Kosi v Središču.

2. Odborova seja dne 29. aprila 1906.

Navzoči: preds. dr. Turner, podpreds. H. Schreiner, dr. Pipuš, prof. A. Kaspret, prof. J. Kožuh, dr. K. Vrstovšek, Fr. Kovačič, A. Stegenšek, I. Vreže, G. Majcen. Odbornik g. M. Ljubša je opravičil svojo odsotnost.

Poročilo tajnikovo in blagajnikovo o društvenem stanju ter urednikovo o »Časopisu« se vzame na znanje. Odobri se rokopis o prazgodovinskih izkopinah za II. zvezek »Zgodovinske knjižnice«, ki se naj tiska v Celju v 1000 izvodih. Glede južnoštaj. narodnega muzeja se vzame z obžalovanjem na znanje, da v sedanjih okoliščinah društvo ne more kaj uspešnega storiti zaradi pomanjkanja prostorov in gmotnih sredstev. Odobri se pa nakup nekaterih starin pri Sv. Juriju ob južni žel.

Sklene se, da se letošnji občni zbor, pri katerem se vrši tudi volitev novega odbora, skliče v jeseni začetkom novega šolskega leta v Maribor. Natančnejša določila se prepuste predsedništvu. V poletnem času se pa prirede poljudna predavanja na deželi. Sprejmejo se še nekateri nasveti, kako bi društvo raztegnilo svoj delokrog tudi na koroške Slovence.

Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah.

Odlomek iz zgodovine naše umetnosti.

Avgust Žigon.

»Delajmo čisto delo!«

Hribovec Joza.

Sklenili so srečno tudi učenjaki že, da je poet Primčeve Julije moral vendarle resnično čutiti do nje in v duši svoji nositi res nekaj takega, kar je bilo podobno čustvu, ki mu ljudje pravimo ljubezni hrepenenje. Ugenili so, da bi utegnili biti resnica, kar trdi o svojih pesmic in gazelic in sonetov »poeziji mili« jasno poet sam, da — »iz serca svoje so kali pognale mokrocvetiče rož'ce-poezije« (Poez. 1847. 135), a posebej še, da »je iz serca zrastel venec«, ki nosi črke njenega imena (148); in spet: če »od ljubezni u s t a so molčale... skrivaj so pesmi jo razodevale« (135). Tominšek uči, da je moral za to spoznanje priti »nam« na pomoč ruski učenjak Korš (Lj. Zv. 1905. 545). Če morda Tominšku, — nam ne. Nam je to spoznanje dozorelo že davno prej iz domačih šol. Imamo n. pr. v svoji zgodovini že dokaj let staro, literarno kritiko prebridkega sicer spomina, kritiko Mahničovo; zgodovinar jo mora registrirati. In ta kritika zdi-huje in spet ko grom rohni — precizno tudi proti Stritarjevi

»fikciji«, kako ni ta nič resnična, ampak da je v tisti »fikciji« po resnici toliko in toliko greha, ker žarečega ognja in žive krvi, vroče strasti in bridkega hrepenenja — »po ženski«, »po spolu«. Posebej govori o tem Mahničevih »Dvanajst večerov doktorja Junija« (1887.), ki jih ni prezrl ni Stritar sam (Zbr. sp. V. 364 i. n.). Korš pa, ki sloni sicer prav krepko le na Stritarju še in Levcu, je prišel več ko 10 let za tem mej nas (1901.). In videl je tudi on le spet, kar že drugi pri nas pred njim sami, in kar so vsaj čutili vsi bravci Prešernove poezije, kljub Stritarju in Levcu, če že prav ne tuintam kak — učenjak. To učenjaštvo pa je v novem času brez Korša mej nami samimi spet zavrnil oni odločni protest prof. Murka proti Stritarjevi fikciji, ki ga je 1. II. 1901. prinesel Lj. Zv., in ki ga omenja tudi Tominšek. (Lj. Zv. 1905. 546.) Tiste Murkove »Misli« pa niso nastale šele pod vplivom Korševe študije; vemo, da je bil Murkov spis nov. m. l. 1900. že pri uredniku — za Prešernov album, ko so gori na ruskem severu Korša šele tiskali: vsaj istočasno ste nastali ti dve študiji ter stopali v javnost, ter ž njima ono naziranje o »fikciji« Stritarjevi. Vemo pa še več: prof. M. je to takó učil v kolegijih svojih na Dunaju že in poslej v Gradcu davno pred objavo »Misli«. — Dajmo vsakemu svoje, zgodovinar! Slave sramoti izdajati pa le nikar! Smo pač tudi takó svetu in sebi že zadosti samo — Slovenčki, »brez časti in slave«.

Ta »Koršev« rezultat bodi tedaj poslej — prvi temelj o ljubezenski vsebini Prešernove poezije. Causa finita. Upala pa si je kritika še dalje, češ, da je Preš. razodeval to svoje duše čustvovanje Juliji z namenom ter upom, da si njo dobi za soprogo kedaj. In to bodi — drugi temelj. Dobro. Saj Preš. sam tega ne taji; vprašuje jo namreč v sklepu gazele 6. odkrito, »al se smél bo razodéti sáj pozneje«, o čemer dozda še nič ne ve — on, kaka je njena misel. Dovolj mu to dokaza, kdor ume Prešernov jezik. Res je vsaj izprva

bilo njegovo čustvovanje do Julije tako; kesneje pa se mu je razvilo in poglobilo do neke druge posebnosti, ki jo je doslej čutil in poizkušal izreči edini Stritar, a ji žal nadel krivo in nesrečno ime »fikcija«, kar priča, da si je niti on sam ni razbistril do jasne zavesti; izrekel je do danes še ni potemtakem nihče prav! O tem pa drugod kedaj.

Ukreniti pa so slednjič blagovolili učenjaki tudi, da prični ta poezije Prešernove vsebina l. 1833., ker se je Preš. »resno« zaljubil v Julijo, »kakor sam priča«, rečenega leta o deseti uri v jutru na soboto sveto v trnovski cerkvi. Bila je ta sobota pa l. 1833. dne 6. aprila. Izučilo jih je menda ob prvem vprašanju, da je dobro, če veruje človek Prešernu na besedo, in udarili so — tretji »temelj«: prva ljubezen je Prešernu vzklikla leta 1833. In na ta temelj kritika že res zida. Korš pravi na podlagi tega, da »Pèrva ljubèzen« izraža duševno razpoloženje poetovo pred znanjem njegovim z neko deklico, in po tem znanju ž njo, ko je bil poet že izkusil hladnost njeno do njega. Ta deklica pa da tedaj ne more biti še Julija, — po času (str. LXI)! Saj pesen da je iz l. 1832.; ljubezen do Julije pa da je mlajša, šele iz l. 1833. In odlanski prešernoslovec prof. dr. Jos. Tomišek zbere vso dosedanje učenost o tem v svojem znanem »odlomku — o Prešernovi ljubezni« (Lj. Zv. 1905. IX.) ter jo zvrhovi v pristno svojem novem rezultatu: »Sonetni venec je bil po zimi l. 1834. že spleten, seveda morda celo kaj prej! Ta navidezno malenkostni rezultat, ki ga je celo Korš prezrl (sic!), je naravnost odločilnega pomena za presojo Prešernove ljubezni do Julije: Leta 1833. se je Prešeren resno zaljubil in vsaj po zimi 1834. l. je spleten sonetni venec Juliji izrecno z njenim imenom na čast! To je tesna psihiška zveza!« (548.)

Pribito! Toda vse — v gibko vodo! Za umevanje in presojanje Prešernove poezije je dat o pričetku »ljubezenske dobe« njegove gotovoda odločilnega pomena. Resnici

pa ni prišel tu do živega do danes še nihče, tudi — Tomišek ne. In vendar je ta, in edini ta mej vsemi, ki so razpravljali doslej o tem problemu prešernoslovja, pisal že **po** objavi »Kastelčevega zbornika« (v Zbor. M. Sl. V. 1903.) in **po** Pintarjevih »Različnih korespondencah« (v Zb. M. Sl. VI. 1904.), daleč daleč tostran »Prešernovega albuma«, — ter edini imel potemtakem vse ravnostiste pripomočke v rokah, ki so omogočili sledečo razpravo. Ni en sam nov mi ni bil na razpolago.

I.

Prešeren loči sam v svoji poeziji neko dobo, ki jo imenuje prijatelju Vrazu »Liebesperiode« v tistem sicer nedatiranem, a meseca junija (po 10./VI. in pred 1./VII.) pisanim pismu iz l. 1837., kjer označi svoje dotedaj nastale pesni kot »meine Balladen und Sonette aus der Liebesperiode«, češ, da so te izšle vse že v Illyr. Blatt-u; kar jih pa še ni, da so vse v taki mejsebojnosti, ki jim ne pripušča v tisek posamnim. (Let. M. Sl. 1877. 158.) To pričevanje iz ust poeta samega pa naravnost sili tudi — raziskujočo kritiko, da loči in dožene to »dobo ljubezni« v poezijah njegovih.

Kedaj se tedaj pričenja ta doba?

1. Prva trdna tla so nam tu soneti Venca. Začetnice prvih štirinajst se sklepajo namreč v dve besedi, tisti dve, ki ju ponovi petnajsti sonet, Venčev Magistralé, v akrostihu »Primicovi Julji«.

Preš. nam tu s tem poda že nov dat, da določimo lahko, katera je tista »doba ljubezni« in komu je veljala njena poezija. Zato izrečemo lahko tisti prvi tema našega raziskovanja naravnost takó-le:

Kedaj nastopi ljubezen do Julije prvič v poezije Prešernove vsebini?

Ostanejo nam tudi sedaj trdna tla še vedno ko prej edino le Venca soneti. Ti so prva, in naravnost edina

Prešernova pesen, ki nosi v sebi sami historično-dokumentarno moč in pravico ter tirja, da jo pripoznamo Juliji. Vse drugo moremo in smemo le na nje podlagi — sklepati.

Iz katerega leta je tedaj ta umetnina?

Natisniti jo je poet sam dal dvakrat: drugič l. 1846. v Poezijah (z letnico 1847.), prvič pa nekako deset let prej posebej na štirih straneh velike osmerke, v formatu časnika »Ill. Blatt«; obakrat s celim svojim imenom. Precizne letnice o tem prvem natisku pa žal ne vemo do danes.

Za tisek namenil in priredil pa je poet Venec svoj še trikrat. Dvakrat v letih, ki leže mej obema imenovanima objavama. A kedaj? Sodim, da enkrat l. 1835. za Zhbel. V., ne da bi prvi natisek kaj predrugačil, a drugič mej l. 1837.—1840. za svoje »Pefme«, a takrat pač že v predelani obliki. In tretjič? To pa leži kronološko že onstran prvega natiska, najesneje v letu 1834. In to dejstvo je nam najvažniše!

Odkod pa sem zajel te svoje date?

Objavil sem l. 1903. v Zborniku M. Slov. »Kastelčev zbornik« Čopovih in Prešernovih fragmentov. In mej njimi imamo tudi en izvod prvega natiska Venčevega, ki pa ima na koncu še štiri s Prešernovo lastno roko pripisane sonete, in sicer:

1. Ni snál molitve shláhtnizh ...
2. Sanjalo fe mi je ...
3. Ni majhina bla, Togenburgar! méra ...
4. Vi, ki vam je ljubesni tiranija — nesnana ...

Kako je prišlo to v Kastelčev zbornik? Kastelic je bil urednik Zhbelize! In že v Zbor. V. (138—141) sem razpravljal, da je doposlal Kastelcu poet ta odtisek Venca, ki mu je pripisal še one štiri sonete, da bi on, takrat po smrti Čopovi edini urednik Zhbelize vse to vsprejel v rokopis in poslal skupno v nameravani Zhbelizi V. v cenzuro. In kedaj je bilo to?

Dne 26./III. 1836. prinaša Illyr. Bl. Prešernov sonet o Togenburgarju, brez podpisa sicer, a z nemškim prevodom

Prešernovim ter z dragoceno nam opazko: »(Aus dem noch ungedruckten 5ten Hefte der krain. Biene).« Kaj sledi iz tega?

Moral je pred dnem 26./III. 1836. imeti poet Sonetni venec že tiskan. Če imamo sonet o Togenburgu za Zhb. V. v Kastelčevi zapuščini že na odtisku Venca, moral je poet najprej imeti tak tiskan izvod, da je nanj pripisal to novo pesen; biti je moralo to tedaj pred 26./III. 1836. Jaz sodim pa še dalje. Če je 26./III., tedaj ravno o prvi pomladi leta 1836., ko je ravno izšel tudi že Kèrft (»Ende März«; pismo Čelakowskemu 22./VIII. 1836.), objavil poet že iz tiste četvorice v Zhb. V. ta svoj sonet, in to že z nemškim prevodom, kaže pač to, da je takrat (26./III. 1836.) bil že pač nestrpen radi Kastelčeve zamude; in pričel je Prešeren dražiti in zbadati že predolgo oklevajočega urednika, in objavljati kos za kosom iz Zhb. V.; najprej Togenburgarja (26./III.), potem »Kam?« (30./IV., tudi že — značilno! — z nemško prelogo), a 22./X. istega leta trojico sonetov: Blo Mojsefu je narozheno . . ., Ozhi fo le per nji . . ., Kadar obupa uzhenoft sdravnika . . ., vse z isto opazko, da so »aus dem ungedruckt. 5. Bdchen.« Te objave imajo potemtakem z ozirom na Kastelca-urednika vsebino nekega sršena, češ, stóri urédnik, kar bi bil že moral davno; če ne, saj vidiš, te ne bomo več čakali. In to misel mi potrjuje ono Prešernovo pismo Čelakowskemu z dne 22./VIII. 1836., kjer izreka poet svojo nevoljo o Kastelcu uredniku tako-le:

»Kasteliz hat die Erfahrung gemacht, daß ihm die lebendigen Bienen mehr eintragen als die literärische Zhbeliza; es ist ihm daher nicht zu verargen, daß er sich lieber mit dem Bienen- und Honighandel abgibt, als mit der Redaction der Zhbeliza.« (Lj. Zv. 1882, 110).

In v istem pismu že izreka tudi možnost, da Kastelic ne izda sploh nikoli več Zhbelize, s čemer že za svojo osebo računa, češ:

»Wenn über Jahr und Tag keine Zhbeliza erscheint, so dürfte ich eine Sammlung meiner pefme herausgeben«. (Lj. Zv. 1882, 112).

Zakaj pa uvažujem vse to tu?

Ker nam vse to kaže, da je moral Prešeren doposlati tisti tiskani izvod svojega Venca z onimi štirimi soneti Kastelcu za Zhb. V. že dolgo pred 26./III. 1836., ter moral tedaj že dolgo pred tem dnem imeti tisti prvi natisek Venca, ki je nanj pripisal one nove štiri sonete za — Zhb. V. A kako dolgo?

2. Togenburger je izšel 26./III. 1836. že z nemško prelogo. Te v rokopisu za Zhb. V. seveda ni. Pozdeva se mi pa, da je poet ta prevod dodal sonetu, ko ga je odločil za Illyr. Blatt, tedaj — po onem pripisku na izvodu Venca. Nadalje: Zhb. V. bi bila morala iziti pravilno že l. 1834.; a ker je šele Zhbel. IV. izšla radi cenzurzihi ovir l. 1834. namestu l. 1833. (prim. Zbor. V. 132, 133), recimo, da bi bila Zhbel. V. morala vsaj v cenzuro že l. 1835. In zdaj pa še l. 1836. ni bilo nič takega. Tretjič: Če vidimo 26./III. 1836. Prešerna, kako se je že naveličal čakanja (moralo je tedaj to biti takrat že precej dolgotrajno!), in če pomislimo, da je od marca nazaj do novega leta le tri mesece, ali nam bo po tem vsem takem le še samó šibka domneva, da je Prešeren doposlal svoje, tisto leto izredno bogate prispevke za Zhbel. V., mej njimi tisti tiskani Venec, Kastelcu — že pred l. 1836., ali vsaj jako zgodaj tistega leta.

Zato sodim že tu, da je Prešeren že l. 1835. imel prvi natisek Venca. A tudi: da ta ni izšel pred l. 1835. Zakaj to? Ker vprašuje dne 13./X. 1834. Janez Čop brata Matija z Dunaja v Ljubljano: »Warum sollte die Preßhernische Corona nicht erscheinen?« (Preš. Alb. 766). Dne 13./X. 1834. torej Venec še ni bil natisnjen, ker bi sicer Janez Čop to gotovo izvedel. Ta sklep mislim, da pač velja.

Od 13./X. 1834. pa do l. 1835. je pač res da še skoro eno celo četrt leta, ali vsaj dva dobra meseca: časa dovolj za natisek kakega Venca. A jaz domnevam drugače. Prešeren je moral imeti za svojo separatno objavo Venca izven Zhbel. V.

vendar kak poseben vzrok. Saj vemo namreč, da so ga bili že l. 1834. namenili zanjo, in sicer še preden je bila natisnjena sama Zhbel. IV. Kaj bi bilo moglo biti ta vzrok?

Bilo je 1./VII. 1834., ko je imel Janez Čop na Dunaju že Zhbel. IV. tiskano; tega dne piše bratu Matiju že pismo o njenih sonetih in drugi nje vsebini. (Prim. Preš. alb. 1900. 764/5). Izšla je bila Zhbel. IV. potemtakem vsaj v juniju.

Dogodilo pa se je že 27./I. 1834., da je zapisal Janez Čop bratu Matiju v pismu ta za prešernoslovje kaj blagoslovni stavek:

»Nel cafo poi che vi mancafsero dei materiali pel 5° volumetto, ha il Mashgon alcuni componimenti che bramarebbe inserirvi, come il primo fuo faggio.« (Preš. alb. 761).

Ž njim je namreč sprožil misel in korespondenco o Zhbel. V., in tako neposredno povzročil dragocene date in dokumente o Vencu. Odgovora Matijevega iz Ljubljane nimamo, žal. A komaj mesec dni za svojim pismom z dne 27./I. piše Janez Čop bratu drugo pismo, dne 1./III. 1834., a v njem naslednje:

»Io conosco benissimo i »Sonetti a corona«, dei quali il nostro ch. Poeta a darci un faggio nella nostra patria lingua ha intraprefso . . .« (Preš. alb. 762). In v istem stavku prosi brata Matija za en prepis že če bi morda prepovedali jim Zhbelizo: »... e se la pubblicazione della Zhbeliza farà proibita, cio che Dio guardi, mi farebbe cosa gratissima, se mi facessi avere una coppia in iscritto . . .« (Preš. alb. 762).

Iz tega besedila sklepamo lahko, da je moral mej obema tema listoma Janezovima Matija Čop odgovoriti. Bil je to odgovor na Janezovo pismo z dne 27./I.; in v tem odgovoru je moral pač Matija Čop svojega mlajšega brata poprašati, če pozna »Sonetti a corona«, nakar mu Janez pritrdi. Povedati mu je pa tudi moral, da namerava izdati Prešeren tak Venec sonetni, in sicer — v prihodnji Zhbelizi, če je ne bodo prepovedali. Zato odgovarja Janez: »... In če prepovedó Zhbelizo, kar Bog obvari, bilo bi mi zelo ljubo, če bi mi hotel omisliti en prepis«, namreč Prešernovega Venca.

Pisati je moral Matija Čop ta odgovor bratu meseca februarja, ker po 27./I. 1834. in pred 1./III. 1834. Da je pa tisti mesec takó dvojbil o Zhbelizi V., je umljivo. Saj dne 26./II. 1834., tedaj ravno tistega meseca kakor bratu Janezu ono svojo dvojbo o Zhbelizi sploh, piše M. Čop Šafariku še o Zhb. IV. to-le:

»Eine ähnliche Nase (kakor o metelčici namreč) wird sich Kopitar höchst wahrscheinlich hinsichtlich der Zhbeliza hohlen; sein unglaubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen derselben hat hier bey dem Gubernium selbst Indignation erregt, und wir haben nicht ermangelt, bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses 4. Bändchens dasselbe gehörig lächerlich zu machen, was bey dem Gubernium beyfällig aufgenommen wurde.« (Zborn. I. 131).

Še četrto Zhbelizo so torej meseca februarja 1834. pričakovali šele iz cenzure; vedeli niso tedaj takrat še niti, če jim dovolé to. Kaj šele nameravano prihodnjo, peto!

Eno pa je, kar spoznamo iz tega, in to je nam tu važno: Skrbeli in znašali so v Ljubljani takrat že za Zhbel. V.; in Janeza Čopa stavek o sonetih »a corona, dei quali il nostro ch. Poeta a darci un faggio nella nostra patria lingua ha intraprefso«, nam omogoči sklep, da so za njo namenili takrat tudi Venec, in da se temu cenzor Čop sam takrat ni protivil. Ko je namreč Janez Čop bil ponudil za Zhbel. V. Mažgonove doneske, sodim, da mu je Mat. Čop na to ponudbo odgovoril v naslednjem februarskem pismu svojem; in tu tudi pripomnil, govoreč o Zhbel. V., da imajo zanjó že tudi večje delo Prešernovo »i fonetti a corona«, ki jih namerava objaviti Prešeren naslednje leto, če jim Zhbelize sploh ne prepovedó. In mislim, da mi to sodbo potrja oni drugi del istega Janezovega stavka: »... e fe la pubblicazione della Zhbeliza farà proibita, cio che Dio guardi ...« Odgovor se mi zdi to na Matija Čopa opazko.

Dobrega pol leta za tem pa srečamo kar ono Janezovo pismo Matiju Čopu z dne 13./X. 1834.:

»Warum sollte die Preßhernische Corona nicht erscheinen? Wann erscheint überhaupt die Zhbeliza?« (Preš. alb. 766).

Ta Janezov »überhaupt« govori pač ravno še zadosti jasno, da so takrat v Ljubljani že nekaj oklevali z Vencem; zdi se, da se je Čop tu že vpiral objavi te umetnine v Zhbelici V. in to tudi izrekel bratu. Zato vprašuje ta: »Zakaj bi ne izšel Venec? Kedaj pa izide sploh Zhbeliza?« — češ, če že tudi prav brez Venca, ki ste ga poprej bili namenili zanj!

Toda odkod neki ti pomiselki cenzorja Čopa? Ne vemo tega. Slutimo pa lahko, da radi preodkritih podatkov o Juliji, ki je bila takrat že — zaročenka, tedaj javno oddana, in to mogočnemu gospodu iz vplivne družine Scheuchenstuelove! Čopu pa je bilo pač že dovolj sitnosti, kar jih je imel s Pavškom in Kopitarjem lansko leto radi Zhbel. IV.! Ni si hotel tedaj kopati spet novega vraga na glavo že sicer brez tega prenervozni »knjigobrski« Čop, ki bi si ga bil, če kot cenzor ne črta Venca! Mislil je na lanski »nos« Pavškov in Kopitarjev, in vedel, da mu tega nista in ne bošta pozabila blaga moža. A zdaj naj si nakoplje še Scheuchenstuelove ljudi! In to sebi in še bolj prijatelju Prešernu, ki je bil že tako pravzaprav dotlej še vedno brez svojega kruha!

Prijatelju Prešernu pa je bilo — za objavo Venca. In jaz domnevam, da je bil tu mej prijateljema z gorenjske strani spor radi te pesmi. Prešeren pa je moral pač spoznati, da ne bo spravil Venca v Zhbelizi V. na dan prvič; in naj mu ga prav urednik Kastelic vsprejme v rokopisa: črtal da mu ga bo cenzor Čop. In tedaj, mislim, da ga je dal natisniti samega. Vidi se pa iz tiska, da pri Blazniku, v formatu nekake priloge k »Illyr. Bl.«, dasi ni izšel nikoli kot resnična priloga tega lista! Zdi se, da mu ga je Blaznik tiskal kot privatno listino, ki je izšla brez vednosti cenzure, ali pa morda celó proti prepovedi njeni. Ta zadeva nam še ni raziskana do danes! Kaže pa vse, da je Prešeren hotel doseči svojo misel, in hotel videti svoj Venec tiskan, pa bodi to tako ali tako. Natisnil pa ga je s polnim svojim imenom:

»Dr. Preßhern«. Morda je nameraval s tem prepričati Čopa, da je bila njegova bojazen radi Venca prazna; upal je pač, da mu Venca ne obsodi ljubljanska javnost, ampak da mu ga bodo znali ceniti kot nekaj posebnega, ko ga bodo spoznali privatno; in potem mu ga pač tudi Čop vsprejme v Zhbel. V. kot ponatisek, ko bo videl ta vtis. A — Prešeren je naletel slabo . . . In zdi se mi, da sta ravno ta objava Venca in tisti spor s Čopom radi Venca bila glavni vzrok, da ni šla Zhbeliza V. ne leta 1834. ne leta 1835. in sploh nikoli več v cenzuro; to jo je pokopalo, in ne toliko nagla smrt Čopova sredi leta 1835., — po moji misli. Umeti je pa potem, zakaj je Kastelic l. 1836. še tako okleval s Zhbelizo V.; kaj bi ne, ko je vedel vse te dogodke iz l. 1834. in 1835. radi tistega imena Julijinega, ki ga je Prešeren zdaj vsiljeval — njemu in njegovi odgovornosti.

In iz vsega tega sodim torej: Venec je izšel šele tačas, ko je Prešeren videl, da ga Čop zares ne dopusti v Zhbelizo V., in da ta ne gre v cenzuro o novem letu 1835. Vsekakor: Čop pa ga je še doživel. Toliko o letu prvega natiska Sonetnega venca. Pripomnim naj še, da se mi zdi, ko da je vse to bilo še o nagli smrti Čopovi mej prijateljema, odkoder potem še večja bol poetova ob taki ločitvi brez čistega slovesa!

3. Dalje. Privedel nas je Julijin Venec že v leto 1834. Kar imamo sploh dokumentov iz tega leta za ljubezensko poezijo Prešernovo, so od l. 1835. navzdol naslednji:

V III. Bl. 24./V. 1834.: a) Liebesgleichnisse. I., II., III., trojica nemških sonetov; b) Sonett. Warum sie, werth, daß Sänger aller Zungen sie priesen . . . 10./V. 1834.

V Zhbel. IV. (meseca junija): a) Romanca od dohtarja; b) Strunam; c) Romanca od učenca in d) Gazele, česar pa obojega ni šteti to leto več za novo, ker so to le ponatiski poprej že izešlih prvih tiskov; zaradi tega tičejo drugam, v bolj zgodna leta.

V dunajskem pismu Janeza Čopa z dne 2./V. 1834. (Preš. alb. 1900, 763) imamo zahvalo bratu Matiju »pei sonetti tutti eccellenti«; po imenu našteje posebej le tretjega mej štirimi: »3° Sanjalo se mi je etc.«, ter

dostavlja: »Bello pure è anche il primo, secondo ed il quarto.« Sodim, da je to ona ista četvorica, ki jo imamo v Kastelčevem zborniku za tiskanim Vencem (Zbor. M. Slov. 1903. 138 i. u.), in ki sem o nji govoril gori.

V dveh pismih Janeza Čopa bratu Matiju: a) v onem z dne 1./III. 1834., ki v njem prosi za prepis Prešernovega Venca, in ki je mi že poznano (Preš. alb. 761); b) v drugem z dne 27./III. 1834., kjer se že zahvaljuje za poslani prepis: »Prima di tutto Ti ringrazio dell' improvvisata ben aggradevole che mi hai fatto coll' avermi mandato i sonetti del Prefhern che anche in Viena eccitarono gran furore presso tutti gli amanti della patria letteratura. Molto sorprendente fu anche per tutti di conoscere da essti la sua Fiamma che prima per un oggetto immaginario abbiamo tenuta . . .« (Preš. alb. 762).

Tako smo spet pri novem pozitivnem datu o Vencu. In ta dat je tak, da nam lahko velja za dat prve objave Venca; s tem pa izgubi dat prvega natiska Venčevega precej svoje važnosti v kronologiji Prešernovih poezij.

Kaj sledi pa za nas iz tega novega dokumenta o Vencu?

Že Pintar, ki nam je našel ter podaril ta pisma Janeza Čopa v albumu Prešernovem, je določil, »da je bil sonetni venec po zimi 1834. leta že spleten« (768). Rekli bi morda točneje, da pred pomladjo leta 1834.

Na teh trdnih tleh Pintar obstoji. In prav tam je ostal tudi Tominšek, ki ta Pintarjev rezultat vporablja za svojo novo »psihiško zvezo«, katera bodi nekakov nov dokaz, novo potrdilo za trdno resničnost pričevanja Prešernovega o l. 1833. kot pričetku Julijine dobe. Korš ne uvažuje v svoji študiji še Pintarjevega rezultata. Saj ga pa takrat sploh ni mogel ne Korš, ne nihče. Izšel je namreč šele z dotičnimi pismi vred v Preš. albumu decembra m. 1900! Korševa knjiga je bila pa takrat že natisnjena visoko gori na Ruskem, z letnico 1901. Primerjaj le »Russkija Vedomosti« 1900, šte. 353! A pa saj je tudi Lj. Zvon pri nas prinesel že 1. januarja 1901. obširni Aškerčev oglas o nji: »Ves Prešeren v ruskem prevodu« (str. 53 i. n.), z nekaterimi ponatiski. Moral je tedaj referat biti že decembra 1900. v ljubljanski tiskarni; zato je moral Aškerc imeti knjigo že pri nas v Ljubljani l. 1900.,

ker pred 1./I. 1901. Potemtakem pa dobi Korš po nepotrebnem tisto — opombico. Suum cuique! Sicer pa je to vse le pezdir v bratovem očesu: saj ni namreč prišel naš Tominšek ob tem novem, važnem datu do nikakega drugačnega, realnejšega in solidnejšega rezultata ko Korš brez njega. In vendar bi bil Tominšek to mogel in celó moral, če je hotel, da mu uvažuj kdo spis; če pa ne, zakaj tratiti potem tisek in popir, ljudem pa čas! Prazno delo.

Do meseca marca 1834. pride o Vencu tedaj že Pintar, in lahko rečemo, da do — 1. marca 1834. Saj je dne 27./III. imel Jan. Čop prepis Venca že na Dunaju; in ta dan že celó odgovarja bratu na pošiljatev. Ali pa odgovarja tu precej po prejemu prepisa? Ni verjetno; saj pravi že v istem pismu, kako je pripravil tudi Kopitarju že en prepis v roke (»Anche al Smolar ne feci avere una coppia . . .«), in to po — ovinkih. Tudi pripoveduje že, kako se je Kopitar o ti priči vedel. In hkrati omenja tudi že, kako so vsprejeli drugi ta spev in kako jih je presenetilo, ko so spoznali iz njega realno deklé poetovo, ki so jo imeli doslej vsi »per un oggetto immaginario«. A naj je sledil odgovor Matijevemu pismu prav naslednjega dne po prejemu Venca (kar pa ni!), sledil je 27./III., tedaj ravno 4 tedne za prvim, za onim z dne 1./III., ki v njem prosi šele brat brata, z Dunaja dol v Ljubljano, naj mu dopošlje prepis. V štirih tednih je tedaj a) pisal šele J. Čop po Venec, b) imel ga že v prepisu, c) iz Ljubljane na Dunaju, d) razglasil ga mej druge, e) prepisal in dostavil že Kopitarju, f) poročal že o vsem tem bratu. Vse to mej 1./III. in 27./III., kar šteje komaj časa dovolj prvič za dohod pisma z dne 1. III. v Ljubljano; drugič za odgovor Matijev in prepis Venca ter dohod tega marčnega pisma Matijevega na Dunaj; in tretjič: za vse ono, o čemer poroča Janez bratu dne 27./III. 1834. 1.

Potemtakem spoznaino pač, da Venec gotovo ni dora-stel šele v tistih štirih tednih mej 1./III. in 27./III.; imeti so

ga morali v Ljubljani dovršenega že prej, in sicer tedaj že, ko ga je Matija Čop bratu prvič omenil v svojem pismu. Odgovor Janezov na to, nam, če ne izgubljeno, a do danes vsaj neznano pismo Matijevo pa je slučajno že z dne 1. marca 1834. Moralo je biti tisto Matijevo pismo potem-takem iz m. februarja 1834., in sicer najkasneje z dne 25./26. februarja, ker je rabilo takrat tri dni do Dunaja iz Ljubljane. Najbrže pa je bilo še bolj zgodno.

Tako pridemo pozitivno z Vencem tja v mesec februar 1834. Ta pa je a) šele drugi mesec tistega leta; in pred febr. je le en sam mesec ali 31 dni do 1. 1833.! b) Preš. je bil takrat koncipijent pri advokatu dr. Baumgartenu (od svojega judicijelnega izpita celovškega, tedaj od m. aprila 1832. pa slučajno ravno do 1. marca 1834.)¹ c) Zahajal je pač tudi takrat že kaj v družbe o prostih urah, dasi ne toliko ko kasneje. d) Sonetni venec ima sam na sebi pa svojo določeno trdno arhitektoniko in težavne konpozicijske kakovosti, namreč: α) najprej toliko sonetov kolikor je verzov v enem sonetu; β) zadnji verz vsakega sprednjega soneta mora biti hkrati tudi prvi naslednjega; γ) kot zadnji verz štirinajstega soneta stoji prvi verz prvega soneta, ker mora biti ta verz prvi v naslednjem 15. sonetu: »Magistrale«; δ) začetni (in hkrati sklepni) verzi prvih 14 sonetov se morajo zlit v nov, štirinajsteroverzen, po vsebini in po obliki z drugimi venca soneti harmonično enoten petnajsti sonet »Magistrale«.

Te arhitektonske zahteve mora izpolniti vsak sonetni venec, kar je tudi Preš. sam za uvod Venca povedal v prvih njegovih verzih prvič tako-le:

Pev'z nôve ti zvetlíze v ven'z povíje:
 Petnájt sonetov táziga vesíla,
 De vší saz'hétki drúgíga shtevíla

¹ To dokazujejo jasni dati v prošnji Prešernovi za advokata iz l. 1846., in v uradni kvalifikaciji k njej. Objav. Levec, Lj. Zv. 1890. (176 i. n.).

Verfite fe 's sadniga, vfih domazhije.
 Ko v venzu rósha rosh'ze fe ovije,
 Takó kjer jenja prednja pefem mla,
 Prihódnja fe bó tamkej spét sbudila. —

(Prvi natis, sonet 1.)

A v »Poezijah« l. 1847. drugič:

Poet tvoj nòv Slovénec vénec víje,
 'Z petnajst sonétov ti takó ga spléta,
 De »Magistrále«, pésem trikrat péta,
 Vsih drúgih skúpej véže harmonije.
 Iz njéga zvíra, vanjga se spét zlíje,
 Po vèrsti pésem vsaciga sonéta;
 Prihódnja v prednje kóncu je začéta. — (str. 183.)

Preš. pa si obteži to arhitektoniko še z drugim originalno svojim konpozicijskim problemom: a) Venec nosi v inicijalkah prvih 14 sonetov — črke Julijinega imena, in č) potemtakem tudi Magistrale v svojem akrostihu. Da je pa Prešernov Venec vse to imel že mes. marca (in tedaj tudi februarja) 1834., priča nam Jan. Čopa pismo (dne 27./III. 1834.), češ, da so spoznali iz Venca Prešernovo dekle. e) Prišteti je povrhu še, da je jezik naš tiste čase bil še vse kaj drugega ko danes, in da je moralo biti oblikovanje kake umetnine tolikega obsega in celó s takimi konpozicijskimi ovirami pač zamudneje delo ko danes, in gotovoda delo daljšega časa kakor kar ga je v tistem dobrem mesecu od srede februarja 1834. nazaj do l. 1833.

Ali bo potemtakem komu le — hipoteza in le osebno domišljanje, če sklepam: Sonetni venec Prešernov je po ideji svoji ves in docela, po obliki pa gotovoda vsaj po večjem, če že ne v malenkostih, — iz l. 1833.!

To je moj prvi rezultat o Vencu.

Tistega leta pa imamo »trden« dan, preko katerega ne »sme« Venec nazaj: dan 6. aprila! No, do konca leta je odtedaj še dolgih osem mesecev. V teh pa rodi človeški duh, posebno tak ko Prešernov, lahko dosti. Saj je Preš. ustvaril o smrti Čopovi v dneh po 6./VII. 1835. in pred 25./VII. 1825.

čudovito nagrobnico »Dem Andenken des M. Zhóp«, ki jo je 25./VII. že prinesel tiskano Illyr. Blatt. In od istega dne Čopove smrti pa do konca leta 1835, tedaj komaj v šestih mesecih, je Preš. poleg te nagrobnice zložil ves svoj veliki globoki Kerft; vemo namreč, da je ta šel o začetku l. 1836. že v cenzuro v dveh lastnoročno Prešernovih prepisih, a prišel iz tiska že pod konec marca 1836. (Pismo Prešernovo Čelakowskemu, 22./VIII. 1836.; Lj. Zv. 1882, str. 110). Zato se mi ne zdi tu nič ovire in nič protislovja, tedaj nič dokaza proti moji hipotezi o Vencu.

II.

Poizkušati pa nam je odtu nov korak tja k odgovoru našega vprašanja o pričetku Julijine dobe.

1. Premaknil nas je Venec sam iz l. 1834. že v l. 1833. ! Trdno pa stoji še Prešernov dat o 6. dnevu aprila tega leta, o soboti sveti. Dobro. Kaj pa prinaša to leto 1833. samo o ljubezni Prešernuovi še novega?

Pravzaprav same edine »Gazele« 1.—7. (l. natis, dne 13./VII. 1833. Außerordentl. Beilage zum Illyr. Blatte).

Pred njimi pa imamo sicer še:

- a) [Romeo und Julia]; 29./VI., Illyr. Bl., brez vsakega podpisa; a meni se ne zdi ta pesem do danes trdno izpričana za Prešernovo, zato jo oklepam.
- b) [Sobota sveta: 6. IV. 1833.; Poezije 1847, 132.]
- c) V pismu Prešernovem Čelakowskemu dne 14./III. 1833. oni znani stavek: »... in sraven fim tako sanikarni pifar, de se mi je ljubesen s' nekakšino Gospodizhno v Gradzu le savolj tega poderla, ker fim ji premalokedaj pifal«. (Zbor. VI. 180.)

Drugega — nič! Vsaj do danes ne. Iz tega sledi, da imamo za ono »Liebesperiode« res le — edine Gazele iz tega leta.

Komu pa veljajo te? O tem pač še ni dvojbil do danes nihče. Saj pa tudi res prejasno govori vsa njih vsebina sploh, čigave so. Posebej pa že kaže to prva gazela kot prolog, ki motivira naslednje gazelice kot posledico spoznanja,

da bi bolj bilo škoda pozabiti nje n e g a imena kakor imen — vseh drugih slavnih ljubic, ki slovê že dolge vekove v slavnih pesmih. Zdi se ti skoraj, ko da že tu Preš. misli in namerava, da bi na kak poseben način ovekovečil njeno ime. Tu ji splete v ta namen prvi venec; a 27./III. 1834. je že na Dunaju nova pesem: poet njen je Slovencem zvil že »n o v venec«, ki pa nosi naravnost in okrito — črke njenega imena, Venec »Primicovi Julji«. Sodimo sicer tudi, da hoče v gaz. 5. vrstica: »de začnè se léto stárat' žé v S e r p á n i...« (Poez. 1847. 121) zakrito opomniti Julijinega imena, češ, s r p a n je — mali srpan ali julij (kar bi se z mislijo tistega verza vjemalo); to ime pa da ima iste glasove ko »Julie«. Odtod da je začetnica v »Serpáni« velika.

No, morda da je takó; a zdi se mi to tu vse le voda v Savo. Saj preveva vendar ista ljubezen te Gazele, ki polni Venec; to je isto čustvovanje in isto hrepenenje tu ko tam; to izprevidiš, če le čitaš obe umetnini sam. Lahko rečemo: če velja vsebina Venca, potem veljajo tudi Gazele — Juliji!

O Gazelah pa vemo dvoje že doslej: a) l. 1834. jih je prinesla Zhbel. IV. (z letnico 1833.); b) 13./VII. 1833. so doživele I. natis. Vemo o njih pa še več: c) bile so že pred 14./III. 1833. v dveh rokopisih Zhbelize IV. —

Odkod izvemo to? Dne 14./III. 1833. piše Preš. o Zhbel. IV. Čelakowskemu, da je prepozorni cenzor Čop zatrl v nji »ljufdske pefmi is Smoletove bere« (Zbor. VI. 179). Dne 16. IV. 1833. pa že roma rokopis Zhbel. IV. vsled šikan Pavškovih na Dunaj, o čemer nam pripoveduje tudi Preš. sam dne 29./IV. 1833. v pismu, pisanem Čelakowskemu.¹

¹ »... Und so ist unser Bienchen am 16. d. M. nach Wien geflogen, woher wir es vor einem Monate nicht erwarten.« 29. IV. 1833. Čelakowskemu (Levec, Lj. Zv. 1882. 51.) V Zbor. M. Sl. V. (132) sem objavil naslovni list in vnanji ovoj Kr. Zhbel. IV., kakor se nam je to ohranilo v Kastelčevem zborniku, v zapuščini Levstikovi. Tam govorim o opazki v spodnjem desnem voglu naslovne strani: »Imprimatur omiss. delet. 26. April 1833.« Tako sem čital to takrat, dasi nisem bil ni tačas na jasnem,

Čop je tedaj že pred 14./III. 1833. zatrl nar. pesmi Smoletove v Zhbel. IV., ker tega dne Preš. že piše o cenzuri Čopovi Čelakovskemu. V Zhbel. IV. pa imamo tudi — Gazele. Moral je torej poet imeti Gazele pred 14./III. 1833. dovršene in jih Kastelcu doposlati gotovoda že vsaj februarja, brže pa še prej. Prešernovi prispevki so namreč morali biti tisto leto posebno zgodni, ker stoje z Gazelami vred na prvem mestu Zhbel. IV. pred vsemi drugimi!

Kako pa naj potemtakem Gazele veljajo Juliji? Njena doba prični vendar šele 6. aprila 1833. Vsaj dne 14. marca 1833., (in še prej) imamo pa Julijine Gazele že v Zhbel. IV., tedaj vsaj tri, cele tri tedne pred — 6./IV. 1833., tri tedne pred tisto »soboto sveto«, ko je poet obiskoval božje grobove po Ljubljani. Nastati so morale potemtakem Gazele že pred 14./III.; ljubezen sama, ki je njih vsebina, ta pa naj je prišla poetu v dušo šele najmanj tri tedne (in celo več ko mesec dni) kasneje, dne 6./IV. 1833.! Živo protislovje!

Toda, je li pa res; da je Čop že do 14./III. 1833. imel s Zhbel. IV. vred v cenzuri tudi Gazele? Izšle so te v Zbel. IV. šele 1. 1834. Vemo pa, da je dobil Kastelic junija meseca 1833. svoj prvi manuskript Zhbelize IV., oni iz prvih mesecev

ali čitam prav. Številka »26« je namreč z naglo ohlapno potezo zapisana tako, da družu dvojko in šestico ena sama poteza. Ker pa sem mislil, da bi nad morebitno enojko pač stala pika, čital sem številko za 26. G. L. Pintar sam mi piše svojo misel o tem (19. V. 1906) takole: »Glede datuma: ali 26. ali 16. aprila je odgovor silno težaven, brati bi se dalo eno in drugo... Krivulja v začetku bi kazala na 2, od spodnjega konca naravnost do 6 potegnjena črta pa daje tudi misliti na 1.« — To me je potrdilo, da je pač verovati pismu Prešernovemu ter čitati »16. d. M.« = »16. Aprill 1833.« Ni tedaj to opazka dunajske (Kopitarjeve) cenzure, kakor sem to sodil v Zbor. V., ampak — ljubljanske, ki je odposlala vsled obiska škofa Wolfa pri guvernerju, in: »bei dem Umstande, dass beim ganzen Gubernium ein einziger Gubernialrath krainisch kann«, po nasvetu guvernerja samega, tisti tam zapisani dan — Zhbel. IV. (»corpus delicti«) na Dunaj v Kopitarjevo cenzuro. (Prešernovo pismo Čelak., 29. IV. 1833.)

l. 1833., spet po prvi cenzuri v svoje roke. Vemo, da so vložili Zhbel. IV. potem spet še enkrat pri ljubljanski cenzuri. Vse to vemo iz pisem Matija Čopa Kopitarju l. 1833. pisanih (Zbor. V. 101—106, 132 in 120).

Mejtem pa so 13. julija 1833. izšle prvič Gazele. Niso li morda dali Kastelcu šele zdaj Gazel, da bi obogatil zdaj šele Zhbel. IV., preden jo pošljejo drugič v cenzuro, s tem novim vencem? Če je bilo tako, potem izgine ono protislovje mej Gazelami in dnem 6./IV. 1833.!

Toda: prvotnega cenzurnega rokopisa za Zhbel. IV. niso predružačili nikoli. Iz česa sklepam to?

- a) Čopovo pismo Kopitarju z dne 17./VI. 1833. ima v pripisku z dne 20./VI. 1833. naslednjo parolo boja z dunajskim cenzorjem: »Die Zhbeliza wird so wie sie ist, noch einmahl so vorgelegt werden, mit der Bitte, man möchte streichen, was man nicht passierlich findet«. (Zbor V. 106). Kar je razprtega, je podčrtal že v originalu Čop sam.
- b) Tista dvojna uradna opazka na ovoju Zhbel. IV., ena iz l. 1833., druga iz l. 1834. priča, da je rokopis Zhbel. IV. bil šel dvakrat, to je obakrat celó z istim ovajem v cenzuro, ne da bi bili l. 1834. kaj predružačili lanski manuskript (Prim. o tem Zbor. V. 132). Dokazuje nam ta ovoj, da so ono Čopovo obljubo o Zhbelizi IV (»so wie sie ist...«), vdejstvili resnično, kakor so bili sklenili!
- c) Čop piše Šafariku dne 22./II. 1834. o Zhbel. IV., kakor že vemo, tako-le: »Eine ähnliche Nase (kakor o metelčici) wird sich Kopitar höchst wahrscheinlich hinsichtlich der Zhbeliza hohlen; sein unglaubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen derselben hat hier beym Gubernium selbst Indiguation erregt, und wir haben nicht ermangelt, bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses

vierten Bändchens der Zhbeliza dasselbe gehörig lächerlich zu machen, was bey dem Gubernium beyfällig aufgenommen wurde«. (Zbor. I. 131.) Tista beseda Čopova tu o Zhbelizi IV.: »bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses vierten Bändchens der Zhbeliza« nam pač spet potrjuje jasno, da se je zgodilo res, kar je obljubljal Čop l. 1833. (20./VI.) Kopitarju.

Potemtakem vstaja ono protislovje mej Gazelami in 6./IV. 1833. z novo močjo in bolj in bolj zmagovito! A dalje:

- d) Zakaj so izšle Gazele l. 1833. posebej izven Zhbelize kot priloga Illyr. Bl.-u? Poseči nam je tu v Čopov (in Prešernov) prepis iz l. 1833. s Kopitarjem.

27./IV. 1833. prinese Ill. Blatt konec prve Čopove razprave o črkah: »Slowenischer ABC-Krieg«.

2./V. in 3./V. 1833. pošilja to razpravo svojo Čop Kopitarju.

8./V. 1833. piše Kopitar Čopu že privatno pismo, ki v njem inenjuje Čopa na podlagi tiste razprave njegove »sovražnika« svojega; hkrati mu očita že — Zhbelizo IV. in nje nepopolno cenzuro.

12./V. 1833. odgovarja Čop prvič temu pismu Kopitarjevemu, a odgovora tega ne odpošlje. Čop brani tu že Zhbelizo IV. (Zbor. V. 102—104.)

1./VI. 1833. prinese Ill. Bl. odgovor združenih Metelkovcev na razpravo Čopovo. (Nr. 22.)

15./VI. 1833. sledi odgovor Čopov; druga njegova razprava o črkah: »Slowenischer ABC-Krieg Nr. 2«. (Ill. Bl. Nr. 23.)

A zdaj poseže Prešeren vmes — proti Kopitarju. Izdajati prične svoj trosonetni ciklus: »Des Sängers Klage«:

Ill. Bl., Nr. 24 (15./VI.): I. Obschon die Lieder...

Ill. Bl., Nr. 25 (22./VI.): Zweites Sonett. Wohl ihm, dem fremd geblieben...

[Ill. Bl., Nr. 26 (29./VI.): Drittes Sonett: Ihr hörtet von der Zwerge argem Sinnen:...]]

Tako bi bil moral namreč v tej številki Ill. Bl. slediti zdaj ta tretji sonet te skupine. Toda — ni sledil! Ohranil se nam je le: a) v lit. zapuščini Prešernovi (danes točka 24.), odkoder nam ga je objavil prvič Bleiweis v Letop. Mat. Sl. 1875 (str. 155); in pa: b) v dveh prepisih v »Kastelčevem zbor-

niku«, ki sem jih podal v Zbor. M. Sl. 1903 (str. 145.)* Zato sem ta sonet tu oklenil. Zakaj pa ni tam takrat izšel l. 1833.? Ker je tako odkrito oseben proti Kopitarju, dun. cenzorju ljubljanske Zibelize, da ga cenzura ni pripustila ali pa ga že urednik ni hotel vsprejeti. Bil je pač prehud punctum saliens tega soneta sklep:

»Wie heißt der Wicht?« — »Herr Barthelmä Kopiter«.

»Die Schöne?« — »Krainische Literatur«.

»Der Riegel, der ihm zu Gebot?« — »Censur«.

Med prvim in drugim sonetom te skupine so morali ravno dobiti iz cenzure »ostriženo« Zibel. IV. In če še ne, pa vsaj v Ljubljani je morala takrat že biti spet; in Čop vsaj je (kot cenzor) do takrat čital že Kopitarjeve cenzurne opazke o nji, ker dne 17./VI. 1833. piše namreč Čop Kopitarju:

»Die vierte Zibeliza ist Hrn. Kastelitz noch nicht zurückgekommen, doch habe ich Gelegenheit gehabt, Ihre Randglossen zu lesen, die wirklich merkwürdig sind...« (Zbor. V. 105.)

Seveda je Čop razglasil to Kopitarjevo cenzuro v svojem krogu; in tako so jo v njem že poznali pred 17./VI. 1833, tedaj zatrdno pred sonetom II. (25./VI.) in morda celo dva tri dni pred 17./VI., tedaj še pred sonetom I. že (izšel 15./VI.); vidi se pa, da je vsaj drugi nastal že iz žive ogorčenosti, ki jo je potem do osebnosti poostreno zajel vso zadnji (prepo-vedani) sonet. — Zdi se mi pa vredno pripomniti, da je na mestu tega soneta Prešernovega prinesla tista številka Illyr. Bl. trosonetni nemški ciklus: »Romeo und Julia«, ki je brez vsakega podpisa, a ga pripisujejo (od Marna sem: Jezič. XVIII., 1880., 45.) Prešernu! To mimo-grede.

Kaj pa je nam tu glavno? Da so v Čopovem krogu poznali pred G a z e t I. natiskom tistoletno Kopitarjevo cenzuro o Zibel. IV., ki mu je radi nje pisal Čop že 17./VI. 1833:

* Imenoval sem tam ta dva prepisa — Kastelčeva. G. L. Pintar me je opozoril, ko je došla tista zbirka lic. knjižnici, da je prepis a): Čopov, le z naglo pisavo pisan, prepis b): pa lastnoročno Prešernov. — Nulla dies sine linea!

»Einstweilen sage ich Ihnen soviel, daß ich nicht wohl dulden kann, vor der Landesstelle in dem Lichte zu bleiben, in welches Sie mich gestellt haben« (Zbor. V. 106); a v pripisku k temu pismu dne 20./VI. 1833. že, da si bodo radi Zhbelize poizkušali pomagati na ta način, da jo bodo predložili še enkrat, tako, kakršna je (Zbor. V. 106.); poznali da so tedaj tisto sodbo Kopitarjevo, ki jo 26./II. 1834. Šafaříku imenuje Čop »unglaubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen«, in ki o nji še pristavlja: ... (es) hat hier bey dem Gubernium selbst Indignation erregt«, a katere pa mi do danes ne poznamo še. Vedeli in spoznali so tedaj takrat že, da je Zhbelizi odzvonilo zdaj za tisto leto; in Preš. posebej, da tudi njegovim pesnim. Odtod njegov sonet, ki imenuje Kopitarja »Zwerg«, njegovo delo »arges Sinnen«; in ki spet zmerja njega: »schnöder Mädchenhüther«, »Wicht« — češ, da deva za zapahe — lepótico: kranjsko literaturo, s svojo cenzuro

A kaj prinese tu koj naslednja številka Illyr. Blatta?

III. Bl., Nr. 27, (6./VII.) Kopitarjev znani pamflet o Čopu in Prešernu: »Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit« (aus einem Briefe aus Wien an Herrn M***). —

Ali je zdaj zagorelo nanošeno gorivo v Čopovem krogu! Čop sede in piše koj odgovor. A prej ko ta, izide pa že koj v naslednji številki Illyr. Bl. kot nekaj prvi nagli odgovor Kopitarjevemu nasprotovanju ob Zhbelizi IV. posebna priloga — z Gazelami, to največjo Prešernovo pesnijo v Zhbel. IV.:

III. Bl., Nr. 28, (13./VII.): »Außerordentliche Beilage zum Illyrischen Blatte Nr. 28. vom 13. Juli 1833. — Gasele.«

In nadalje?

III. Bl., Nr. 29, (20./VII.) — pomeni nekaj premor.

III. Bl., Nr. 30, (27./VII.) pa prinese spet v posebni priložbi Čopov odgovor: »Slowenischer ABC-Krieg Nr. 3.« Hkrati pa drugi Prešernov odgovor, znane: »Literarische Scherze in Aug. W. v. Schlegel's Manier von Doktor-Dichter-Preßhern«, — češ, psuj nas tako, pa smo vendarle in se smemo tako imenovati prav resno tudi sami: »Dichter-Preßhern«!

To je nit dogodkov! Preš. je hotel dražiti Kopitarja cenzorja in izplačati ga s to objavo Gazel! Pač pa je imel poet gotovoda tudi osebne vzroke zanjo: leto 1833. je bilo

tisto, ko se je Julija — zaročala in, koliker dozda j vemo, tudi zaročila (Ernestina, Spomini 14.). Nekako mudilo se je ...

Noče pa vse to onega protislovja potemtakem kar nič ublažiti; to govori vse jasno le za dejstvo, da so Julijine Gazele eksistirale že pred 14. marcem 1833., tri tedne in še več — pred »začetkom Julijine dobe«: pred 6. IV. 1833.!

Gazel pa je sedem! In njih oblika je bila že takrat skoraj dobesedno taka, njih jezik takrat že tako nežen in dovršen ko danes: Gazel ni Preš. skoraj nič popravljal ter nič drugačil od l. 1833. do Poezij 1847.; edino le štiri pet mest pravzaprav, a še teh se je komaj dotaknil.¹ Objavi Gazel iz l. 1833. (Illyr. Bl.) in l. 1834. (Zhbel. IV.) pa nimata ni trohice razlike!

Oblika Gazel je tedaj že prvič, že l. 1833., koj taka, da priča sama o sebi, da pač ni nastala kar v enem tednu, tudi ne v enem mesecu, ampak čistila se pač le polagoma; za tako dolgotrajno nastajanje pa govori tudi arhitektonika vsake posamne gazelice in ona vse skupine gazel kot ene celote. Povrhu pa je vsebina teh sedmero gazelic tako raznolika in tako obila, da pač ni dozorela v dveh treh tednih ...

¹ Razlike mej l. 1833. (in 1834.) ter 1847. so te: Gazela 1. v. 10: »Blo bi posabiti fhkoda ...« (1833.); »Bi biló pozábit' škóda ...« (1847.); Gazela 2: v. 5: Zhe v tebe fo obernjeni pogledi ... 1847: a k v tēbe ...; v. 7: Al z h'e deklela druge ogledujem (1833.); Al, ak dekléta ... (1847); v. 10: Kako bi vstrégel ti, fromak ne vem (1833); Kak bi ti vstrégel, firomák ne vém. (1847.) Gazela 3: vse docela enako. Gazela 4. 1833: v. 2: Pravijo, v ljubesni moji ni refuize; v. 5: Al poslušhaj mojo fpov'd, in rekla bōfh, de ...; 1847: v. 2: Právjo, de v ljubézni ...; v. 5: Al poslušaj mōjo spōved, rēkla bōš, de ...; Gazela 5. 1833: v. 8: De je prozh pomlad nar dalfhi she v Serpani ...; 1847: De začnē se léto stárat' zé v Serpáni ... Gazela 6. 1833: v. 4: kōniz léta ...; v. 5: kupiz; v. 9: Lej takó tvoj pev'z gaséliz ...; v. 10: ... ferzé ti mérslo fe ogreje ...; 1847: v. 4: kōnec léta ...; v. 5: kúpec; v. 9: Lej tak pévec tih gazélic ...; v. 10: ... sercē ledéno se ogreje ...; Gazela 7. 1833: v. 1: Vem, de vřaki brav'z drugázhi pēsmi moje sōdi; v. 9: Jēst pa ...; 1847: Kdōr jih bēre, vsak drugáči pēsmi mōje sōdi; v. 9: Jēz pa ... — Iz tega se lahko vsakdo sam preveri o resnici. A. Ž.

Od 14./III. 1833. in do l. 1832. pa sta komaj dobra dva meseca. Že smo pa obveljavili, da je moral imeti Gazele Kastelic za rokopisa najmenj v začetku februarja. Kaj sledi iz tega? Da v samem januarju l. 1833. pač ni mogel Gazel poet zamisliti, osnovati in izdelati, ampak da segajo pač, če že ne vse, pa posamne, in če že ne po obliki, pa po zamislitvi, vsebini in arhitektonski zaosnovi gotovoda nele v konec, ampak precej tja vèn v sredo l. 1832.!

2. Venec nas je privedel samo do leta 1833.; a Gazele nas silijo že v l. 1832.! Kaj nam pa prinaša to samo in kaj nadaljna, poprejšnja leta?

Situacija vseh, nam znanih dokumentov o ljubezni Prešernovi iz še ostalih, tu vpoštevanja vrednih nadaljnjih let je naslednja:

1832:

- a) »Nach Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«.
(Zadnje celovško pismo Prešernovo Čopu, nedatirano, a iz dni zadnjega tedna v marcu: 24.—31. marca. — Lj. Zv. 1888. 691.)
Komentar k temu stavku je oni sklep pisma Prešernovega Čelakowskemu o »Gospodizhni v Gradzu«, z dne 14./III. 1833. (Prim. str. 128. tega spisa.)
- b) »die Romanze od Dohtarja«: v zadnjem celovškem pismu Prešernovem do Čopa (24.—31. marca); Lj. Zv. 1888. str. 691.
- c) She miru...
- d) Astrologam.
- e) Strah. Sonet. (En dan ozhí šo vid'le...)
Vse tri v Zhb. III., tiskani že do 24./III. 1832. v prvih dveh polah. (Prim. Čopovo pismo z dne 20./24./III. 1832.; Zbor. VI. 186.187.)
- f) »... Die Laibacherinnen scheinen mir im Allgemeinen hübscher zu seyn, als die civilen Klagenfurterinnen: jedoch hat eine der letzten einen Eindruck auf mich gemacht, von dem jemand nichts erfahren dürfte«.
(Prešeren v pismu z dne 5./II. 1832., iz Celovca Čopu v Ljubljano. — Levec, Lj. Zv. 1888. 568.)
- g) Romanza s shenfkimi afonanzami (kesneje v Zhb. IV.: Rom. od uzhenza): 14./I. 1832. (III. Bl. Nr. 2.)

1831:

a) Skupina štirih sonetov:

- α) Ozhetov nafbih imenitne dela ...
- β) Verh sonza fije sonzov zela zheda ...
- γ) Tak kakor hrepeni okó zholnarja ...
- δ) Kupido, ti, in tvoja lepa starka ...

Zhbel. II., (23./VI. 1831. jo Zhop pošilja Kopitarju: Zbor. V. 98; dne 9./V. 1831. je omenja Čop prvič, v pismu Šafariku, češ, »am zweyten [Bdchen] wird eben gedruckt«: Zbor. I. 101.)

b) Sonet. Verh sonza feje sonzov zela zheda ... 12./III. 1831. (III. Bl. Nr. 11.)

1830:

Tega leta nimamo nobene nove ljubavne pesmi Prešernove v Zhbeli I.; »Povodni mosh« je namreč že iz l. 1826. In oglašil se je poet to leto samo v Zhbel. I., drugje nikjer.

1827: Dekelzam — An die Mädchen. 12./I. (III. Bl. Nr. 2.)

1826: »Lashnivi praktikarji« (kesnejša »Astrologam« v Zhb. IV.) in »Povodni mosh«. Pismo Prešernovo Čopu, iz Celovca dne 13./II. 1832. (Lj. Zv. 1888, 570).

1825: Prophetischer Trost für Traun im Jahre 1825. (sedanja: Zarjovena dvičica.) — Kres, III. 1883, 377: Sket, Prešernova »Zarjavéla dvičica«.

Ali velja iz teh let morda tudi še kaj že Juliji? Šla je pot našega raziskovanja dotu odzgor (od Venca) navzdol; obrnimo njenó smer tu, ter pričnimo zdaj od spodaj, navzgor — proti meji!

Prešeren je dosegel doktorat dunajske univerze 27./III. 1828. (Diploma, obj. Levec, Lj. Zv. 1888, 302); 1./IX. 1828. je vstopil mladi doktor v odvetniško prakso pri ljubljanskem advokatu dr. Leopoldu Baumgartenu, ter služil tam do 9./V. 1829., kakor o tem priča izpričevalo šefovo z dne 15./V. 1830. (priobč. Levec, Lj. Zv. 1888, 303). Bil je namreč pred 27./IV. 1829. že vložil Prešeren prošnjo, da bi ga pri komorni prokuraturi ljubljanski vsprejeli za neplač. konceptn. praktikanta; 27./IV. 1829. komorna prokuratura poroča namreč že o tej prošnji guberniju, ki ji 7./V. 1829. že ugotovi, nakar dobi Preš. 9./V. 1829. poziv, da dojdí ob 10. uri k prisegi ter da

koj potem nastopi službo¹. Zato pa 9./V. 1829., kakor smo

¹ Dokumenti za vse to so nam uradne listine, ki jih je obj. Levce v Lj. Zv. 1888. (št. 5., 6., 7.), a odkril jih in rešil nam g. svétnik E. Guttman, sedaj v Gorici (prim. Lj. Zv. 1888. str. 507), kakor tudi en del »Zap. akta Prešernovega« ter ves »Kastelčev zbornik«. Na podlagi teh objav in še one Levčeve v Ljublj. Zv. 1890. (178), ki nam prinaša prošnjo Prešernovo za advokaturu l. 1846., uradno kvalifikacijo o njem ob ti priliki, in še druge tozadavne akte, dobimo to le sliko o službi in o delu jurista Prešerna:

a) »27. März 1828. zum Doctor juris promovirt«; b) »seit dem 1. September 1828 bis 9. May 1829 die Advokaten-Praxis bei mir (t. j. pri dr. Baumgartenu v Ljubljani) genommen, meine Kanzley während dieser Zeit ununterbrochen sehr fleissig besucht...« (Izpričevalo dr. Leopolda Baumgartena z dne 15. maja 1830.; Lj. Zv. 1888. 303); c) »seit 24. July 1829 bis 17. December 1831 (2 Jahr 5 Monate) bei der k. k. Kammerprokuratur zu Laibach die Praxis genommen«; d) »sich nach seinem Dienstaustritte in der Kanzley des Dr. Baumgarten... verwendet«; e) »u. seit 1. März 1834 bis gegenwärtig in der Kanzley Dr. Crobath zu Laibach«, t. j. do dne te svoje šeste prošnje za advokaturu, 26. aprila 1846. (Lj. Zv. 1890, 176); f) celovski dekret za Kranj: »Klagenfurt am 27. August 1846.« (istotam); g) ljubljanski dekret za Kranj: z dne 1. septembra 1846.; h) zaprisega Prešernova za advokata v Kranju: »Laibach den 5. September 1846.« (Lj. Zv. 1890.)

Potemtakem bi odšel Prešeren iz Ljubljane lahko že septembra 1846. A s tem se ne vjema dat v Kranju najetega stanovanja: »Miethzins seit 21. Okt. 1846 bis 24. April 1849«, kakor to stoji v listini o dolgovih v »Zap. aktu« na str. 39. Tedaj je prišel Preš. najbrže da šele v oktobru 1846. na svoje novo mesto. V Ljubljani pa so tiste dni ravno pričeli tiskati »Poezije« pri Blazniku, ter jih dotiskali v 1200 izvodih že do 15./XII. 1846. (Računa Blaznikova o tem v Zap. aktu str. 43 in 51). — Napaka je, če tedaj življenjepisci uče, da je Preš. služboval pri Crobathu celih 14 let, in da je od l. 1832. bil koncipijent pri njem (Murko, Otáiv Slovnik Naučny. XIII. díl. 1898, pag. 411). Bil je najprvo pri dr. Baumgartenu, od 1./IX. 1828. do 9./V. 1829, pa od celovških izpitov (april 1832.) do 1./III. 1834.; tedaj tudi tistega »osodnega« l. 1833.! Sodim pa, da je Preš. tudi kot praktikant pri kom. prokuraturi (od 9./V.—24./VII. 1829. kot šesttedenski preizkuševanec, česar pa kvalifikacija ne šteje, ter kot zapriseženi vajenec od dne svoje zaprisege: 24./VII. 1829. [Lj. Zv. 1888. 368] pa do izstopa 17./XII. 1831., ali recimo rajši do svojega odhoda v Celovec, t. j. zadnjih dni jan. ali prvih februarja 1832.) delal v dr. Baumgartenovi pisarni o prostih urah ter se živil od tega dela — za tlako pri prokuraturi; sklepam to iz stavka v — poročilu kom. prokurate z dne 3./VII. 1829. guberniju, naj potrdi zdaj po

videli, Preš. zapušča svojo dosedanjo službo pri dr. Baumgartenu.

Na podlagi teh dejstev je prišel tedaj Preš. za stalno v Ljubljano šele v drugi polovici l. 1828. Zato izključimo lahko vse ljubezenske pesmi njegove že a priori, ki so nastale pred tem časom; tedaj »Lashnive praktikarje« in »Pov. mosh« ter »Dekelzam«, ker o pesmi »Proph. Trost« ni da bi niti govoril tu. »Dekelzam« je že izšla l. 1827., ko je Julija bila komaj v 11. letu. O »Lashnivih praktikarjih« ter o »Pov. moshu« pa piše Prešeren sam dne 13./II. 1832. iz Celovca Čopu:

»Als Jurist des 4. Jahres hatte ich eine Theke Carminium carn. meinen Freunden gezeigt, unter denen mich ein gewisser Trenz, der gegenwärtig irrsinig ist, überredet hat, ich soll solche dem formul. lesen lassen Form. gab mir den guten Rath, ich soll sie ein Paar Jahre liegen lassen und dann die Feile zur Hand nehmen: Quod consilium secutus omnia incendio tradidi exceptis: Povodni mosh, Lenora et Lashnivi praktikarji. . . Alle übrigen habe ich als unverbesserlich voriges Jahr verbrannt«. (Levec, Lj. Zv. 1888. 870.)

Bil pa je Preš. četrtega leta jurist od jeseni 1825. do jeseni l. 1826. (Prim. E. L. v Dom in Svetu XV. 1902. št. 5, 317, in L. Pintar, Lj. Zv. 1902, 632.) Julija je bila takrat devetletno otroče.

Ker pa zdaj od l. 1828. potemtakem sploh nimamo ne ene pesmi Prešernove do l. 1830. (Zhbel. I.), a ljubezenske pa še tega leta ne (razun Pov. moža) nobene, prestópimo lahko navzgor kar v l. 1831., a o Juliji ne dobimo še nobene sledu v poeziji Prešernovi.

dobro se obnesli poizkušnji Prešernovo »definitive Aufnahme in besagter Eigenschaft . . ., in welcher ihm der Dr. und hiesige Advokat Baumgarten den erforderlichen Unterhalt für den Fall zusichert, wenn seine eigene Subsistenzmittel während der unentgeltlichen Dienstleistung erschöpft werden sollten« (Lj. Zv. 1888, 365). Zakaj bi mu sicer obljubljal tako podporo? Lahko tedaj pač rečemo, da je delal Preš. od 1./IX. 1828. pa do 1./III. 1834. (5½ let) v Baumgartenovi pisarni, potem pa do oktobra 1846. (12 let) v Crobathovi.

A. Ž.

Ostaneti nam potemtakem le še dve leti, l. 1831. samo in l. 1832.; to pa je tisto, ki smo je dognali že kot — leto Julijinih Gazel! Tako smo se približali meji.

Zastavim naj tu ob sonetu »Strah«! S tem združim obe še ostali leti v eno skupino.

»Strah« je bilo naslov l. 1832. v Zbel. III. (str. 30) sonetu, ki stoji danes na str. 130. Poezija: »Dve sèstri vidile so zmóti vdáne oči...« Ernestina Prešernova misli, da ima sonet poseben pomen z ozirom na mater Julijino, »Julijano Primitz, roj. Hartel«, ki je bila sestra ženi deželno sodnega svétnika Lavrina; pri tem da je bil Preš. nekaj časa domači učitelj poprejšnje čase, še preden je šel na Dunaj; tedaj pred jesenjo l. 1821. najkeseje.¹

Venera bodi Julijina mati; Amor bo torej Lavrinova gospa svétnica! Z Julijo samo pa po tej razlagi sonet nima prav nič dotike.

Čul sem pa tudi razlago, da poet z neko pesniško prostostjo primerja mater Julijino z Venero, a Julijo z Amorjem, češ da materi v poklon; potemtakem bi bilo to nekako »ad

¹ »Julijino mater primerja Prešeren z Venero, poslužujoč se najbrž pesniške pravice pretiranja, ker je bila takrat že blizu svojim petdesetim — svojo petdesetletnico je praznovala l. 1835. ali 1834. — Kmalu po smrti svojega moža pa je bila res mnogooboževana in lepa žena. Ali ni morda tedaj naredila posebnega vtiska na mlado, in za vse lepo tako goreče srce...?« (Ernestina, Spomini, 86). Na Šmihelskem pokopališču pri Novem mestu stoji na zapuščenem grobu koj za kapelo ob desni nje steni skromni nagrobnik:

»Ruhestätte der wohlgebornen Frau JULIANA PRIMITZ geborne Hartl, Handelsmanns Wittwe geboren zu Laibach am 27. März 1786, gestorb. zu Neuhoft am 26. October 1855. * Selig sind die Todten, die im Herrn sterben denn ihre Werke folgen ihnen nach, Offenb. 13. 15«.

Potemtakem je učakala svoj petdeseti rojstni dan 27. marca 1835. ter nastopila svoje petdeseto, a preživela in štela šele let devetinsitrideset. Koliko je bila njena sestra mlajša? Kedaj je njen mož umrl? Tega do danes še nisem mogel dognati. Sonet naš pa je nastal 1831. najkeseje, ker je izšel l. 1832. v Zhb. III. — Julijana mati = Venera (!) bila je takrat dama v svojem šestinsitridesetem in vdova! A. Ž.

captandam benevolentiam«, da prični pri materi, kdor hoče do hčere! Trivialno.

Po mojem ne velja »Strah« ne Juliji, ne materi Julijani, kakor ne gospé Lavrinovi. Kako to? In komu pa sicer?

a) Sonet pripoveduje:

Srečal je poet »en dan« dve sestri. »Ena nji visoka žena; devica majhine postave ena; obé — lepote cvet, in čast Ljubljane.« Primerilo se je tedaj poetu to v Ljubljani.

In ko je v gledal nju in njuno lepoto, pobegnil je pred njima! Zakaj? Zakar srna, če poprej nekoč ostreljena — poslej kedaj spet v gleda »strelzov trumo seleno«: spomni jo ta stare rane.

Pobegnil tak' fim, kakor ferna plane

Od lovzov v' prednih zhasih osterljena,

Ko sopet strelzov truma se selena

Prikashe, in je spomni ftare rane. (Zhbel. III. 30.).

Ne vzbudi srni to njeno srečanje a) ne stare rane, b) ne strahu stare rane, ampak — c) le spomin na njo. d) Strah njen — velja pa novi rani, pred katero beži, a rani enaki, kakršna je bila prva, ki jo je izkusila »v prednih časih« na sebi!

In tako, pravi poet, da je tudi ž njim. »V prednih časih« ostreljen pomni te »stare rane« ko srna svoje. In kakšna je bila ta stara rana?

Ranila mene s' ojitro fta pufhizo

Kupido strel'z, in mati s' njim njegova. (Zhbel. III.)

Pa se mu »en dan« zgodi, da se zazdi njegovim »zmoti vdanim« očem, ko da vidijo pred sabo kar ta dva strelca —

Ta dva fim miflil viditi bogova;...

in vsled te pač pesniški fingirane zmote sta ga oni »dve sestri« spomnili — stare rane, da je kar plašno pobegnil... Odtod njegov — strah.

Drugega čustva svojega pa poet tu ne izreka nobenega. Le »strah« ta. In nekdanji naslov soneta (»Strah«) naglašá res to čustvo kot vsebino te umetnine.

Sonet nam tedaj pripoveduje le spomin o neki stari, a za poeta ne ravno srečni ljubezni, ki mu poslej ni nič kaj v lepem spominu, ampak le kot srni »stara rana«; nič pa ne — o kaki novi. Naglasiti treba to tu. Videli so v sonetu doslej več kot je res v njem; in spet, dosti premalo!

Kaj sledi iz tega — za mater in hčer Primitz?

Julijana in Julija Primitz sta si bili — mati in hči, a ne — »dve sestri«. Julija je bila sicer res »d'viza majhine poštave«, to vemo; a je li bila nje mati — visoka žena? In povrh je bila mati že vdova, a ne žena več.¹

Kaj pa obe Hartlovi sestri? Od teh ni bila tistikrat že dolgo nobena več dekle-devica, ker obe že dolgo poročeni ženi in materi. Saj je Preš. kot gimnazijec baje pri Lavrinovih podučeval že Julijine bratrance! (Spomini Ernestine Prešernove, str. 30.) In izmej njiju naj bi bila katera podobna lahkokrilemu detetu — Amorju, če že prav morda katera ali pa obe — Veneri! Skoraj da — neslano.

Katerima dvema sestrama ljubljanskima pa velja tedaj ta sonet? Nam, ki hočemo umeti Prešerna človeka in umetnika, je to pravzaprav le bolj postranska zadeva. Gotovo, bilo bi prešernoslovju zelo prav, če bi to vedeli zatrdno, o čemer le ogiblremo dodanes. Pričata pa vendar vsaj meni vsebina in ton res o dveh pravih, ne samó po Evi si sestrah. Venera je mati svojega hudomušnega deteta; in vendar poet dvakrat v sonetu živo naglasi, da je bilo mej tema dvema ženskama, ki ju je srečal, razmerje dveh sestra! To je vendar neko nesoglasje v paraleli obeh skupin, na eni strani Amorja in Venere, na drugi obeh sester! In tu da bi bil poet žrtvo-

¹ Levec piše 1879. v Dun. Zv. (str. 53/54): »Po smrti svojega očeta, katerega je izgubila, ko je imela komaj pol leta, in po smrti svojega edinega brata bila je Julija edna najbogatejših deklic ljubljanskih«. Bila je tedaj Julijina mati potemtakem vdova že od l. 1816. ali najkasneje l. 1817. Moji poizkusi, da bi dobil dan smrti Julijinega očeta, so bili doslej vsi brezuspešni.

val ono enako rodbinsko razmerje mej materjo Julijano in hčerjo Julijo, kakršno ima že mej Venero in Amorjem, kar takó brez posebnega vzroka, na — kva r svoji paraleli! Saj vzraste iz te neenakosti umetniku velika ovira, ki se ž njo v sklepu soneta ravno kar naravnost bori! Saj mora ravno zato, da to drugačnost rodbinskega razmerja v paraleli svoji preglasi in premaga, da ti ne skali vtisa, poudariti s krepkim poudarkom v koncu soneta poet oni drugi moment, ki na njem slóni vsa paralela: podobnost si obeh skupin po — lepoti:

Sa Amorja imel fim lepo d'vizo,
Bla Veneri fi, feftra njé! enaka. — (Zhbel. III.)

Iz te umetniške potrebe naglaša poet takó — nju živo lepoto žensko, a ne, — da se pokloni vnapi telesni »ženski lepoti«. Za kaj takega je bil Preš. preglobok! V vseh poezijah njegovih — ni ne enega takega poklona, najmanj v dobi Julijini! Njegov duh je iskal in opeval v »ženski« vse kaj drugega ko — »lepo stvar« ... Zato pa je siromak moral peti vse svoje žive dni le »nesrečo ljubezni« in moral obupovati ob tem »od Boga prokletem rodu«, kakor pravi sveta knjiga in kakor pojó o tem ravno vse Prešernove Poezije. Ženska je pač — le ženska; ... ni iskati v nji drugega ko — ženske. To je vsebina pesmi Prešernovih! —

Ne; sonet ni nastal v poklon ženski lepoti, najmanj lepoti telesni magari še tako dične vdove Primčeve, ampak v prvi vrsti iz — lepote umetniškega motiva samega na sebi; da ti pred duha kar na hip ko z dletom izkleše poet z živo skupino onih dveh sester — bajeslovne dvojice prelepo skupino; oni grški motiv da ti oživi in utelesi, da mu pod piedistal res kar lahko zapišeš poetove besede: »Kupido strel'c, in mati z njim njegova«. S čudovito plastiko ti dene konkretno pred oko — dve prirodni sili, »dva bogova«, a s to vsebino: taki ste, da pred njima človek najboljše da kar beži...

To pa je le eno, a ne edino, zaradi česar Strah ne velja Juliji. Odeta so vanj namreč še globlja dejstva.

b) Dogodilo se je v Poezijah (1847., oz. 1846.) s tem sonetom nekaj posebnega. Postavil ga je poet, po obliki precej prekovanega, na str. 130. v to-le četvorico sonetov na zara-zano mesto:

- α) Očétov náših ímenítne déla . . .
- β) Verh sónca síje sóncov céla čéda . . .
- γ) Tak kákor hrepení okó čolnárya . . .
- — — — —
- δ) Kupído! tí in tvója lépa stárka . . .

Izšla je ta četvorica, kakor vemo, l. 1831. v Zhbel. II.; »Strah« pa eno leto kesneje v Zhbel. III. Ta poetova lokalizacija soneta pa se meni ravno zdi dokazilo in zdi potrdilo poetovo, da umevam njegov »Strah« prav, ker po — njegovo, če pravim, da ne velja ne materi Julijani, ne hčerki Juliji. Zakaj?

Oglejva si to četvorico samo, kot eno skupino zase, takó kakor je izšla v Zhbel. II. l. 1831. brez »Strahú«, ki je stopil šele v Poezijah vanjo!

Jasno kaže prvi sonet (»Očétov náših...«), da je nekak uvod ali prolog tej skupini. Kaj nam pripoveduje? O Prešernu-poetu: da kot pesnik ne bo pel epov, tega naj svet nikar ne čaka o njem, zato da bodo morali priti drugi; on da je le lirik, in sicer — lirik ljubezni. Tako ta prvi sonet.

In kaj pa naslednja dva? »Verh fonza« poje le, da se je poet zagledal v neko gotovo deklè... Ali je ta izmed ljubljanskih gospodičen? Te ogleduje rad še vedno; saj je njih polno ko zvezd na nebu, in pa saj so lepe:

Kar svesd nebó, imá deviz Ljubljana!

Rad ogledujem vaf, zvetezholizhne,

Ljubljanfke, ljubesnive gospodizhne! (Zhbel. II.)

Toda njemu so brez škode. Saj je zdaj »prizho nje«, ki »ji je, dragi, taka mozh zhes njega dana«, »flep sa

vfe — »zvetezholizhne, ljubljankke, ljubesnive gospodizhne«, in za vso njih lepoto. Prav kakor ni zemlji več za lune lepoto in luč, ko sije nanjo — solnce svoje žarke!

Zdi se človeku, kakor da bi hotel poet tu svojo »ferzá kraljizo« deti naravnost v kontrast z ljubljanskimi gospodičnami:

Al' dragi taka mozh je zhes me dana,

De prizho nje fim flep sa vfe devize...

zamaknjen v nje »mili obraz«, kakor je zemlja vsa izgubljena v solnce, ko »nazaj pripelje zarja ga rumena«...

A hkrati, ko da bi jim hotel tudi povedati, zakaj mu ni mari njih, in zakaj si ne izbira izmej njih nobene, naj jih je prav ko zvezd in naj so prav vse tako lepe! Ogleduje jih, a ne voli nobene, češ: ko luna ste ve, moja pa — ko solnce; zemlja pa ljubi, išče bolj solnce ko luno. Vidi se mi ta dosedanji poklon ljubljanskim gospodičnam nekaj iste sršenaste nagajivosti, ki je poetu posebno tisti dve leti (1831., 1832.) kar prekipovala...

Toda kaj, ali se pač človek tu o b t e m kontrastu ne spomni »Učenca« in njegove »lepe Rezike nemškute«? In ne potrjuje tega kontrasta li že u v o d n i sonet, kot nekaka dispozicija: »Pojó Krajniz lepoto moje strune, in tvojo zhaft, nevfmljena deviza...« Ni li tudi tu že mej njo in Kranjicami neko nasprotje? In nele nadaljevanje misli! —

Kaj nam pa pove naslednji tretji sonet: »Tak kakor hrepení...« Poprejšnji nam poje, da se je zagledal poet v njeno solnčno lepoto; ta pa izreka že živo hrepenenje poetovo po — žarkih svetlih (solnce!) njenih oči. Išče, čaka, da bi jih te zagledal, čaka tako hrepeneče in še bolj, kakor oko mornarjevo sredi pomorskega viharja tolažilne zvezde na nebu, rešilnih Dioskurov, jasnega azurnega neba, — lepega, spet mirnega vremena! Če njo vgleda, zvedri se tudi njegovo nebo: umiri se vihar na morju njegove duše, zjasni njeno nebo; potolaži, ublaži se mu duše hrepenenje, žejanje

po lepoti — ob lepoti žarkov njenega pogleda. Samo to, in nič drugega nam ne pove ta sonet o poetu! A mar, da mu ona vrača ljubezen, takó kakor si je on želi? Ali mar pojeta ta in prejšnji sonet srečo ljubezni? Sodi sam, kdor take stvari ume, in rekel bo, da ne. A mar to tretji, sklepni sonet?

Kupido, ti, in tvoja lepa štarka
 Ne bota dalje me sa nos vodila!
 Ne bom pel vajne hvale bres plazhila
 Zel zhaf shivljenja, ko fromak Petrarka.
 She tridefeto leto prede Parka,
 Nobena me fhe d'viza ni ljubila. —
 Sato ni dana bla mi pevška shila,
 De vajno zhaf bi trobil bres prevdarka.
 Šit, nehvaleshnika! fim vajne tlake:
 Ponuja Temida mi rumenjake,
 Ponuja Evan polne mi bokale.
 Bog vaj' obvar' in vajne ljub'ze sale!
 Mofhniza polna, vina polna kup'za
 Prijatlize mi boti, boti ljub'za. (Zhbel, II.)

Dolži poet tu Amorja in Venero, da ga »vodita za nos«. Poje jima sicer »hvalo«; svojega duha moči prejeté je posvetil njima. A ona dva mu o betata za to službo dragoceno plačilo: lepoto ljubezni. A le o betata, o betata ... plačila pa le ni in ni. Zato jemlje poet tu srdito in odločno slovo od teh dveh dosedanjih gospodarjev dane mu — pevske žile, češ, preudaril da je sam pri sebi to nakano, ki jo imata z njim, prevarljivca, sebična prekanjenca lepobesednika: hočeta ga oslepariti. Ne bosta! Dolgo zadosti sta ga vodila za nos — z obljubami, a brez plačila; zdaj pa je vaju spoznal, Kupido! tebe, in tvojo — mater, prekanjenko: ne bosta ga še dalje ... »Ne bom pel vajne hvale bres plazhila zel zhaf shivljenja!« On ne! Tako ga ne bosta — kakor sta siromaka Petrarka! Brez plačila vama mora človek služiti — »tlako«. Nobene ljubezni, nobene device še nista pridobila,

da bi ga ljubila; nobene mu še ne vnela, dasi mu teče že trideseto leto. Ali ni že skrajni čas? Rada bi, da bi jima vse dni — kaj ne! — delal tlako »brez prevdarka«, brez vsakega lastnega premiselka!

Ne. Rajši si sam sebi jasno izračuna: ta služba — je »tlaka«. A zdaj je tlake — sit. Rajši pojde drugam v službo, svojega duha moči posoditi drugima dvema gospodarjema, ki plačata; slavit Evana, pet mu zdravice: ponuja mu ta za to polne bokale; služiti zvesto službo Temidi v pravih: ponuja mu ta za to rmenjakov polno mošnjico!

Zato — »Bog vaju obvari, in vajine ljubice zale«, ki mu jih obetata in obetata, a dasta ne; ne bosta več šal praznih izbijala s poetom: »obeti vajni so le prazne šale« (1847.) »Mošnjica polna, vina polna kup'ca«, to so tudi veselja življenja; zato jih pa le imejta samá, kar jih premoreta in delita vidva. Lepa hvala zanje! Živel bo tako brez njih še boljše...

Koliko vesele mladostne moči in razposajenosti, koliko živega, zlatega humora je tu v tej prvi obliki tega soneta (1831.), kar je vse minilo iz njega v Poezijah 1847.!

Toda, za tem zdravjem — je bolezen. Za tem humorom — globoka težka resnost. Vse to veselje je le navidezno, v resnici pa mu v sonetu duša prekipava ravno nasprotno neke nevolje. »Es möcht' kein Hund so länger leben!« Ta ista Faustova situacija je tega soneta vsebina pravzaprav. Nekaka že nevoljna srdita nestrpnost! Poet jo izraža kot nestrpnost radi dolge tlake (tističas je bil Preš. neplač. praktikant pri kom. prokuraturi...), tlake, ki sta ga vanjo premamila »lepa starka« — prekanjenka in nje neresno dete...

Zato pravim: Le duše poetove hrepenenje po resni, globoki, mogočni in čisti ljubezni je vse to, ki naj bi mu dušo prerodila in vzvalovila vso, prežarila jo s čisto in bogato lepoto. In to hrepenenje ga mori in tlači že dolgo v njegovi duši, nezadovoljeno, do nestrpnosti varano, in s tem

stopnjevano, kakor se vidi to iz nevolje, ki ž njo vehementno zmerja Amorja in lepo starko prekanjenko, in ki jima ž njo odreka dosedanje zvesto službo svojo. Saj mu že teče trideseto leto, a nista mu še in nočeta mu pridobiti nobene device in nobene prave ljubezni ...

Tedaj: tisto dolgotrajno, tako dolgo že utehe, zadovoljitve, krepke ognjene iskre si želeče in čakajoče, a do danes nevtolaženo, varano, zato bolj in bolj žejajoče hrepenenje duše njegove po močni, globoki ljubezni, ki bi mu pesniško njegovo dušo zgrabila in pretresla z vso dinamiko svojo ter mu jo — odprla, to je — vsa vsebina tega soneta, ki je izšel l. 1831., a nastal, ko je poetu Parka predla trideseto leto: 1830.

Ni pa li to pravzaprav ravno isto hrepenenje duše njegove po globoki, resni ljubezni, ki si je dobilo izraza tudi že v prejšnjih srednjih dveh sonetih te skupine? Ali ne izreka poet istega tu v »Kupido«, le da na drugačen način, z večo vehemenco in nestrpnostjo, kot tretjič, kar poprej v onih dveh, le da to zdaj po nekem izjalovljenem pozizkusu že, ki sta ga še z upom ožarjenega opevala poprejšnja dva soneta?

O sreči pa ljubezni ne pojejo ne »Kupido«, in ne srednja dva soneta. Uvodni sonet sam že pravi jasno, da pojo strune poetove (t. j. ti štirje soneti) — »ljubezni vam nesreče«; takó je tedaj ta sonet kot prolog neka dispozicija nadaljne vsebine, in — kjuč za pravo njih umevanje. A najjasneje pa nam razodeva »nesrečo ljubezni« ravno zadnji sonet (»Kupido«), nekak resumé dosedanjih doživljajev in izkušenj te vrste, a hkrati tretja, najvišja stopinja izraza ti isti vsebini, istemu hrepenenju, isti žeji, isti — nesreči ko prejšnja dva. Naglasil sem to nalašč takó na dolgo.

Tako spoznamo vso to četvorico kot eno v sebi sami začeto in v sebi zaključeno celoto, z neko enotno idejo.

Epilog njen je »Kupido«, nje središče — dva soneta, a nje prolog — »Očetov naših ...«

Zdaj pa za stopinjico dalje!

Če čitaš to četvorico kot celoto zase, začutiš sicer mej srednjima sonetoma neko vez; saj pojeta oba o neki prav določeni »kraljici srca«, ki jo že prvi uvodni sonet loči izmej Kranjic! Ti trije soneti imajo tedaj neke skupnosti in prehode, ki vežejo vse tri v eno celoto. Kar ti sledi četrti! A v njem — nobene besedice več o poprejšnjih sonetov »kraljici srca«, nobenega sledu ne več o tistem hrepenenju po eni »dragi deklici d'vici«, ampak naenkrat srd in jeza in uporna odpoved pokorne dosedanje službe, odločno slovo — Amorju in njegovi lepi materi; naenkrat kar nasplošna nevolja in nasplošno očitjanje, da — »nobena me fhe d'viza ni ljubila«. — Odkod ta nagli preobrat! Odkod oni jezni humor? Ta nam je za prejšnjima dvema sonetoma prestrm kontrast, prenenaden, prenagel, brez prehoda. Motivacije ni zanj v tej skupini štirih sonetov mej središča tiho srečo še in to jezo epiloga! Kaj se mu je moralo mejtem dogoditi poetu? Nekaj gotovo, a to nič prijetnega ne, nič všečnega mu. A kaj? Iz jeze njegove, da »nobena ga fhe d'viza ni ljubila«, sklepaš sicer lahko, da se mu je morala tista ljubezen srednjih sonetov prevreči v »ljubezni nesrečo«, če bi tega tudi ne napovedoval in ne komentiral že prolog! A kaj se je pravzaprav zgodilo, tega ti ne omeni poet niti z besedico ne. Sam si moraš tu takó ali takó domišljati gotove dogodke, neki razdor te komaj započete ljubezni. A če se ozreš po tedanji dobi Prešernovi, češ, kaj bi utegnilo biti, srečaš izven poezij v zadnjem pismu celovškem (mej 24.—31. marca m. 1832.) skoro neviden, skrit stavek Čopu: »Nach Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«. Nerazumljiv stavek — tako sam na sebi, kakor ti tu stoji brez vsake zveze mej drugimi osebnostmi. Koga je neki imel Preš. tačas v Gradcu, ki bi se mu ne upal več pisati? Tu je edini srečno ohranjeni

komentar temu stavku oni že navedeni sklep Prešernovega pisma Čelakowskemu z dne 14./III. 1833.: »... fim tako sanikarni pifar, de fe mi je ljubesen s' nekakfhino Gospodizhno v' Gradzu le savolj tega poderla, ker fim ji premalo-kedaj pifal«. (Zbor. VI. 180.) Nekam naivno se slišijo take besede izpod peresa Prešernovega v tej priprosti odkritosti, dozdevno brez vse one soli, ki smo je pri njem vajeni v pesmih in pismih sicer. A — dé ne to nič tu; saj razjasnijo pač pomen gorenjega celovškega stavka! Kdo in kaj pa je bila ta »gospodična v Gradcu«, in kaj je bilo pravzaprav mej njima, o tem nimamo najmanjše vesti do danes; edino ono, kar nam poet sam pove o neki 14./III. 1833. že »podrti ljubezni«, ki pa je bila vsaj leto poprej, o celovski dobi poetovi, tudi že rajnka, kakor nam to izpričuje tisti celovski stavek o »Gradcu« v pismu izmej dni od 24.—31./III. 1832.! To je vse, kar vemo! In to je res kaj malo. Morda se bo zdelo tu še vedno le vprašanje, ali nam je misliti tu na ta graški »razdor«, ki o njem govore pisma, ali pa je to kaka druga »nesreča ljubezni«, ki o nji pričajo ti prvi soneti Prešernovi iz l. 1831. Da pa je gotovoda misliti tu na tem mestu mej tretjim in četrtem sonetom te četvorice na neko »nesrečo«, če že ne graške, pa kake druge ljubezni (a katere, če ne graške!), ki bi nam zateknila to sedanjo vrzel in motivirala jezni humor epiloga, o tem ni dvojbe.

In to praznino, ta prepad brez prehoda, ta nedostatek, sodim, da je v skupini začutil tudi poet sam: o tem naravnost jasno priča ravno sonet »Strah«. Kako to? Zdaj smo tu na pravem mestu! V to zev stopi namreč v Poezijah 1847., a zdaj brez naslova, sonet Strah, ki je izšel v Zibel. III. sam zase kot edini sonet ljubavne vsebine.

Ta sonet — pa je izpoved nekega »spomina« poetovega, a spomina o »stari rani«, ki mu ni nič kaj mil. Zato beži pred novo. Priča je ta sonet o neki nesrečni ljubezni tistih dni; a ta nesreča je takrat, ko poje poet svoj sonet, le še

spomin, in le spomin nanjo, a tako neprijeten, da se izogiblje poet vsled njega kar vsaki taki novi »rani« ... Po kakovosti svoji stoji tedaj ta spomin gotovoda v Poezijah tam v oni zevi na izbornem, na svojem mestu, ko da je ravno zanjo spočet za inost čez oni prepad, čez zev, za prehod k oni jezi soneta »Kupido«. Zato sodim: Iz te umetniško-konpozicijske potrebe je zamislil tu Preš. ta svoj sonet, nikakor ne kot izraz žarkega hrepenenja ali žive še boli vsled one »nesreče«, ampak kot — spomin nanjo, a iz teh-le motivov: α) Poet je hotel vsaj opomniti dogodka, ki je njega posledica ona nestrpna, uporna nevolja sklepnega soneta »Kupido«; v vsebini ni potem one zevi več, ki prej strmi mej tiho srečo sredine in mej jeznim uporom epiloga. β) Od srednjih dveh sonetov je hotel poet dati skupini tudi nekak vnanji formalni prehod k sonetu, ki ogovarja Kupidina in njegovo mater; zato je tisti dogodek, ki mu je razdril ljubezen, izrazil z motivom one skupine teh dveh bogov. Zdi se potem bravcu ob naslednjem sonetu, ko da povzame poet tam le spet ono misel in oni motiv poprejšnjega soneta ter ga razvija tam le še nadalje; zato ne nastopita potem v epilogu Kupido in Venera več tako strmo brez prehoda ko l. 1831. γ) Zapreti je hotel Preš. ono spoznano praznino ter dozoriti s tem ono skupino do umetniško dovršene, enotne celotnosti ter skleniti sonete trdno v eno samo, v sebi skončano umetnino, — za spomenik in pričo eni, prvi ljubezni. — In ta umetniški akt je poet izvršil že l. 1831., ker je sonet v Zbel. III. l. 1832. že izšel.

Več se meni vidi v sonetu zaraditega — Prešerna-umetnika ko človeka, veliko več umetniško velike ko čustvene vsebine; izraz mi je ta sonet v prvi vrsti neke velike originalno Prešernove, umetniško-konpozicijske ideje. In s te strani ga štejem mej največje umetniške ustvaritve Prešernove, ki pomeni tudi po originalnosti svoje snovi, one primere o Amorju in Veneri in o dveh živih sestrah, s katero si je umetnik zajel iz duše oni spomin svoj o »stari rani« sonetu za vsebino, nekaj posebnega.

Potemvsemtakem pa spoznamo pač, da je, in zakaj je, in kakó je »Strah« vzrastel iz one iste, stare rane, ki so nje izraz oni prvotno samo štirje soneti v Zhbel. II. l. 1831., in nikar ne — iz kake nove rane. Kot spomin na tisto davno »nesrečo ljubezni« tiče zato ta sonet v ono skupino sonetov, vzniklih iz neke predhodne, starejše ljubezni, ki se je poetu že podrla, ko mu je Parka predla — trideseto leto. A kako, ne bi li mogli ti soneti biti pa morda že tudi iz Julijine dobe? Po vsem dosedanjem kaže se nam stvar taka: Če »Strah« ne velja Juliji, potem tudi vsa skupina ne.

3. Da pa Strah ne velja Juliji, priča mi še drugi vzrok. — V isti Zhbel. III. ko ta sonet, izšla je l. 1832. še ena ljubezenska pesen: elegija »She míru ferzhnimu nevarne léta«, ki nima tam še nobenega naslova, ampak na njega mestu latinski distih iz Propercija:

Qui nullam tibi dicebas iam posse nocere,
Haesisti: cecidit spiritus ille tuus. Propertius.

Po naše: Ti, ki bahal si, da že ti ne more škodit' nobena, glej, obvisel si; ubit tisti pónos je tvoj.

Že ta naslov ti sam napoveduje — neki dogodek nov, naglašujé ti neki kontrast s poprejšnjo dotedanjo dobo. In kar naslov, pripoveduje ti potem na široko pesen sama. Tega naslovnega distiha vsebino ponove ti doslovno v s o še enkrat stance njene:

»Qui nullam tibi dicebas jam posse nocere«:

She míru ferzhnimu nevarne léta,
Mladofti léta fo flovo jemale,
Domazhe fim lepé posnál dekleta,
Deshél fim ptujih vidil d'vize sale;
Serzá mi proftoft vender ni bla vseta,
Mi f'roti fo prevsetne mifli [»spiritus ille«] vítale,
De mal' al' nizh ljubesen ne opravi
Pri t'mu, kdor fe refnizhno v' bran ji ftavi.

»Haesisti«:

Prifhlá je angeljſke lepote d'viza —
 Deb' vidil jeſt ne bil podóbe njéne!
 Rudezhi sor oframoté nje liza,
 In nje ozhí nebefhkih svesd plaméne;
 Vezh sdrav ne bode ta, ki ga puſhíza
 Pogleda biſtriga v ferzé sadene;
 O, kdo popífal uſt bi ljubesnivoſt,
 In kdo nedolſhnih perſ bi ſapeljivoſt! —

Nameſt ifkat' ſavetje v' mnosh'zi goſti,
 Ko ti enaka ſtála je pred mano,
 Ki je od njé na ſadnji petik v' poſti,
 Petrarka! tvoje blo ferze uſhgano,
 Pogleda njen'ga vſhival fim fladkoſti,
 Tak dolgo, de dobil fim ferzhno rano,
 Ki pezhe nozh in dan me bres hladila,
 Kateri najd'ti ni nikjer sdravila.

»cecidit ſpiritus ille tuus«:

Ne omezhé je liza obledéne,
 Ne peſem ſhaloſtnih glaſovi mili,
 In ne ozhí od ſpanja ſapuſhène,
 Solsé ne, ki is njih tekó po fili;
 Vefelje, mir ſbeſhala ſta od mène,
 Obúp topí ferzé, ker ſe ne vfmili. —
 Tako, kdor miſli terdno ſtati, páde;
 Nevarno gledat' je dekleta mlade.

Sklep:

Satorej, komur mar je proſtoſt ſlata,
 Zvetezhnih dekliz naj ne ogleduje;
 Ozhefa bla mirú ſta moj'ga tata!
 Na fvoje naj pogléde vedno zhuje;
 Ozhí odpró ljubesni dur' in vrata,
 Skos té ſe naſha pamet premaguje.
 Kdor ne verjame téga, bres deb' ſvedil,
 V' nefrezhe moje revesh bo ſabredil.

Očitno je, da si je Preš. vzel Proporcijev distih za motiv ter razvil in razplel zvesto iz njega svoje stance, a obrnil v njih vsebino distiha doslovno na sebe in svoj doživljaj; spominja te ta način onega arhitektonskega principa v španski glosi, ki si vzame za svoj tema pa neko štirivrstično strofo, in ki iz vsakega nje štirih verzov razvije po eno desetvrstično strofo z dotičnim verzom samim za sklep. In res, hodila je Prešernu ravno tisto leto, ko je izšla ta breznaslovna elegija v Zhbel. III., po glavi ravno ta arhitektonska ideja: zlagal in zložil je tisto leto znano svojo »Gloso«, ki je stala 1833. l. že v rokopisih Zhbel. IV. (Prim. Zb. M. Sl. V. 131).

Arhitektonika je potemtakem jasna.

Uvod: stanca 1;

Jedro: stance 2, 3, 4; —

Sklep: stanca 5.

Človeku se zdi na prvi pogled čudno, ko vidi v tej elegiji neko razblinjeno mnogobesednost v zadnji stanci; sam ne veš, zakaj ni Preš. te strofe kar opustil. Zahteva simetrične arhitektonike, ki hoče »jedro« zaobjeti z eno stanco kot uvod in z eno na koncu kot sklep, ti razloži to posebnost. Pripomnim naj še, da imamo tu v tej elegiji sorodno arhitektoniko kakor v oni prvi petorici sonetov kot eni celoti. Tudi tam stoji za — prolog: — 1 sonet; osrednje jedro obsega tri take enote: 3 sonete; epilog sklepa objem te sredine, odgovarjajoč prologu, spet: z 1 sonetom:

Prolog: sonet 1;

Jedro: sonetje 2, 3, 4;

Epilog: sonet 5.

Izšla je ta elegija leta 1832. v Zhb. III., ki je bila dotiskana meseca junija tistega leta; 15./VII. 1832. jo že ima Čopov brat Janez v Milanu, in se že zahvaljuje zanj bratu (Preš. alb. 760). A vemo, da je Čop poslal prvi dve poli, ki obsegati ravno Prešernove prispevke, že 24./III. 1832. dotiskani Prešernu v Celovec (Zbor. VI. 186. 187.), nakar mu Preš. odgovarja v zadnjem, tistem nedatiranem pismu celovškem

(mej 24.—31. III.), kjer našteva tudi tiskovne napake svojih pesni v tistoletni Zhbelizi (Lj. Zv. 1888. 691). Pa vemo še več o nji. Dne 13./I. 1832. piše Čop Šafariku:

»... Krajnfka Zhbeliza, von der das 3. Bdchen schon vor längerer Zeit der Censur vorgelegt, aber noch nicht erledigt worden ist« — (Zborn. I. 120).

Če je pa bilo ž njo tako že 13. I. 1832, morala sta biti cenzurna rokopisa že spisana še v starem letu, da sta mogla ob novem potem koj v cenzuro! Morale so potemtakem vse pesni tiste Zhbelize III. eksistirati vsaj že v drugi polovici l. 1831., mej njimi tudi »Strah« in »She miru«. — To je prvi fakt.

A tudi po vsebini imata »Strah« in »She miru« svoj stik. Prva stanca naravnost povzame misel Strahú: poet naglaša v nje uvodu, da se je ljubezni »resnično v bran stavil«, in da so mu zato že »s'roti prevzetne misli vstale, de mal' al' nič ljubezen ne opravi« pri njem. Sonet Strah pa ima kot glavno misel ravno to, da nam priča o poetu, kako se ta plašno izogiblje vsaki kaki novi ljubezni in da beži naravnost pred vsako tako nevarnostjo.

Takoj po prvi pa stopijo nadaljne stance v kontrast s sonetom. »Strah« priča o neki poetovi prostosti srca, ki je noče izgubiti; tedaj — kar oni verz prve stance: da »srca mu prostost ni bila vzeta«, čeprav so miru srčnemu nevarna leta, mladosti leta, jemale že slovo. Kar čuj strmo nato, v živem kontrastu k poprejšnji dobi »prevzetnih že misli« in »prostosti srca«, krotkoponižno izpoved nove, nenadne resnice: »Haesisti!« Obvisel si... »Prifhlá je angeljske lepote d'viza — Pogleda njen'ga vshival fim fladkofti tak' dolgo, de dobil fim ferzhno rano, ki pezhe nozh in dan me bres hladila...« (Zhb. III. 18. 19.) Živo in jasno naglaša tu poet neko novo fazo svojega dušnega življenja, v nasprotju s poprejšnjo, staro; neko novo rano tu opeva in odkrito-srčno izpričuje, da ga zdaj »peče noč in dan brez hladila«.

To je tisto, kar je v »She miru« že nova vsebina in o čemer ni v »Strahu« še nič sledu! — To je drugi fakt.

In komu veljajo te elegične stance in z njimi ta nova doba? Pojó nam, da se je pričela poetu ta nova faza v cerkvi — kakor nekdam Petraraku. Venca uvodni sonet pa pripoveduje ravno tisto: »Ko je stopila v cérkev razsvetljêno, v sercé mi padla iskra je ognjêna, ki vgásnit' se ne dá z močjó nobêno«. (Poez. 132.) To je ravno glavni motiv tistega soneta; in zdi se, kakor da bi bil hotel poet sam s to istostjo nekega značilnega motiva v obeh umetninah naravnost spojiti te stance in oni sonet, ter jasno izreči, da velja ona elegija eni ter isti ljubezni ko ta sonet. Venec sonetni nam pa pove z imenom, kdo je bila ona, ki je stopila tisti dan na Trnovem v cerkev razsvetljeno! »She miru« — velja brez dvojbe že — Juliji! — In to je tretji fakt.

In kaj sledi iz vsega tega? a) Da »Strah« še ni iz te nove faze, ki o nji poje »She miru«; ampak iz one dobe, ki jo slika prva štrofa te elegije, in ki stavijo sedanjo fazo kot novo njene nadaljne stance v živ kontrast proti oni poprejšnji kot dobi »srca prostosti« in »prevzetnih misli«; b) če velja pa ta nova doba Juliji, tedaj ne velja še njej — »Strah«; c) če pa ne velja Strah Juliji, tedaj ji tudi ona četvorica sonetov iz l. 1831. (oz. 1830.) ne, ki je postavil vanjo v Poezijah sam Preš. ta sonet za prehod mej 3. in 4. sonetom! d) potemtakem je ta petorica, ta pesen o veliki žeji in velikem hrepenenju Prešernove duše po resni, živi, globoki ljubezni — izraz neke faze v njega dušnem razvoju, katera leži pred Julijino dobo, prav kakor stoji teh pet sonetov v celoti Poeziji pred Julijinimi soneti.

Tu je tedaj dokaz o Strahu in oni četvorici — že dognan!

Če se pa tu spomnimo, kako piše Čop o rokopisu Zhbelize III., ki je v nji izšla prvič elegija »She miru«, že dne 13. januarja 1832. Šafaříku, da je šel Ms. »vor längerer Zeit« v

cenzuro (Zbor. I. 120), prisilijo nas te stance, ko so nas Gazele že v l. 1832., še za eno leto niže: tja v l. 1831. kot leto, ko je poet že mislil na Julijo in ji zložil že to elegijo po motivu Propercijevega distiha; in sicer nas to prisili — najmanj tja v leta 1831. drugo polovico. Saj so vendar take stance nastale in sploh mogle nastati pri Prešernu pač šele, ko je njih vsebina in čustvo bilo že v poetovi duši, in ne — prej kar tako iz rokava; in naj Venca uvodni sonet kar že hoče govori o 6. IV. 1833. leta.

4. Pravilnost teh izvajanj pa mi naravnost potrjuje še en historičen dokument: »Romanca od Dohtarja«.

Izšla je ta prvič v Zhb. IV. l. 1834. (str. 12, 13.). Bila je tedaj v nje rokopisu že pred pomladjo l. 1833. (ker 14./III. 1833. že Preš. piše Čelakovskemu o Čopovi cenzuri Zhbelize IV.) A vemo še več. Romanca ta je bila že l. 1832. v rokopisu iste Zhbelize III., ki je prinesla »She miru« in »Strah«, in ki o nji poroča Čop Šafariku, kakor ravnokar rečeno, dne 13. januarja 1832. že, da je šla »vor längerer Zeit« v cenzuro. Tudi »Dohtar« je tedaj že iz leta 1831.!

Odkod vemo to o romanci? Preš. sam priča o tem v tistem nedatiranem pismu celovškem iz l. 1832. Tisto pismo pa je iz dni mej 24./III. in 31./III., tedaj iz zadnjega tedna meseca marca 1832. Toliko se da določiti iz vsebine pisma samega¹. Preš. piše tam Čopu: »— Dass ihr die Romanze od

¹ Dne 20./III. 1832 piše namreč Čop Prešernu iz Ljubljane, da mu danes ne more poslati še njegovih poezij iz Zhbel. III. v odtisku; »der erste Bogen wird erst Abends fertig; mit der Post vom kommenden Samstag aber schicken wir Dir die beyden ersten Bogen zu, oder noch mehr, wenn deine Sachen mehr einnehmen sollten«. Ta sobota je bila dne 24./III. 1832. Čop pa ni tega svojega pisma odposlal ta dan. Zamudil je pošto. In takó ima ta list pripisek z dne 24./III., to je z dne »prihodnje sobote«: »Laibach 24. März 1832. Die neuliche Post habe ich versäumt; ich fahre also heute fort...« Ta dan pa je Prešernu dodal nemško razlago neke separatno izišle Zupanove čestitke »Liubimu Joshi Pocliucarju sdravie.« (Zb. M. Sl. VI. 186.) In Preš. odgovarja na to ravno v tistem nedatiranem svojem pismu o tem Zupanovem nestvoru: »Jakons

Dohtarja unterdrückt habet, ist mir recht, denn es schickt sich doch nicht für einen Poeten von meinen Jahren so kindisches Zeug den Leuten aufzutischen«. (Priobč. Levec, Lj. Zv. 1888. 691.) In to pravi Preš., ko govori o prvih dveh tiskanih polah Zhbel. III., ki mu jih je 24./III. bil odposlal Čop iz Ljubljane, in ki v njih zdaj Preš. ni našel svojega Dohtarja! Iz tega je spoznati, da je v rokopisu Zhbelize III. bila, in — da mu je ni črtala cenzura, ampak Čop ali pa urednik Kastelic, pač na Čopovo besedo, šele, ko je šel rokopis v tiskarno in je Preš. bil že v Celovcu; tedaj, kakor se zdi, kar vprek njegovi misli in nameri.

Tako nam vse to Dohtarja premakne iz l. 1834., ko je izšel, v isto leto 1831., ki smo je spoznali za leto stanc »She

Gratulazion habe und hätte ich niemanden lesen lassen...«, le k večjemu Smolnikarju in Slomšku bi jo pokazal; a še tema dvema je ni hotel; češ: »die zwei aber kaum so liberalen Sinnes seyn dürften, um so was zu verdauen.« (Lj. Zv. 1888. 691). Tudi našteva v tem pismu Preš. tiskarjeve napake v svojih poezijah, (kakor stojé res še danes v Zhbel. III.) Oboje to dvoje nam že datira na eno stran pismo Prešernovo: nastalo ni pred 24./III. 1832., t. j. pred dnem pisma in odpošiljatve Čopove, ampak po tem dnevu. — V istem pismu pa govori Preš. še o drugi čestitki Zupanovi: »Ejusdem auctoris Gratulazionscarmen in Schmidburg vide ultim. Carynth., hat hier sehr missfallen. Die deutsche Übersetzung ist kanibalsch.« (Lj. Zv. 1888. 691). Ta čestitka je v celovski »Carinthiji« izišlo vezilo (v slov. originalu in nemškem prevodu): »O godi Jega Ekfzellenzije... Baron Joshef Kamilo Shmidburga...« — »Zur Geburtsfeier Sr. Excellenz des Herrn Herrn Joseph Camillo Freiherrn von Schmidburg...« Izšla je ta prigodnica ravno tisto soboto, ko je Čop pošiljal in poslal iz Ljublj. Prešernu prvi dve poli Zhbel. III. (24./III. 1832). Ker pa Preš. tu imenuje tisto Carinthijo, ki je v nji izšla ta klasična Zupanova »pesen« — z a d n j o (»vide ultim. Carynth.«), ni tedaj izšla dotlej, ko je poet pisal to pismo kot odgovor na ono Čopovo z dne 24./III., še nobena nova številka Carinthije za ono z dne 24./III. 1832. Bil pa je ta list takrat tednik, ki je izhajal vsako soboto (»Sonnabende«). Pisal je tedaj Preš. ta svoj odgovor Čopu še pred prihodnjo, 13. štev. tega lista, to je ono z dne naslednje sobote 31./III. 1832. S tem je pismo datirano na drugo stran. Nastalo je mej tema dvema številkami Carinthije, po 24./III. in pred 31./III. 1832.; to je bil pa ravno za dnji teden marca.

miru«. Nastati je moral najkasneje v drugi polovici tistega leta, če je bil v rokopisu Zhbelize III., ki o nji piše Čop 14./I. 1832., da je šla že pred precejšnjim časom v cenzuro.

In kaj nam ta romanca kot listina izpričuje?

»... ferzé le sa-te ushgano,
Ti sheli v' ljubesni flúshit';
Bres pokoja to sa tabo
Vódi mi poglede, mipli
In nogé s mozhjó nesnano,
Koder hodifh ti, deviza,
Mlada rosha, ferze drago!« — (Zhbel. III. 13.)

A kdo je ta »devica, mlada roža, serce drago«? Komu veljajo ti ogovori poetove duše?

Sama o sebi pripoveduje deklé, da ima neko staro, a bogato teto, ki bo ona njena — dedinja; sama pa da je premlada še, »de bi pismo shenitvanjsko fe pifalo«.

Dohtar — pa nam v svojem odgovoru pove o nji še več:

»Je v' fheftnajstimu ref létu
Se moshiti fhe prekmalo —
De te ljubít' ni presgodaj,
Tvoji mi pogledi prav'jo ...«

(Zhbel. III. 13.)

Nam je tu le mar, ali velja ta romanca Juliji že, ali še ne! Dohtarjeva »mlada roža« je, kakor sam poje, v — 16. letu. Rodila se je Julija 30. (ali 31.) maja 1816.¹ Prestopila je torej tisti dan maja 1. 1831. iz dovršenega petnajstega v svoje šestnajsto, ki jej je teklo od 30./V. 1831. — 30./V. 1832. Za tega Julijinega šestnajstega leta pa je tista Zhbel. III. v roko-

¹ Korš pravi, da se je J. rodila 31. maja 1816. (str. XXII.) Tako uči tudi Levec (Zv. 1879. 53.), in tako stoji tudi v matrikah stolne cerkve Šenklaške: 31. Mai 1816. Na grobu pa ima Julija na Šmihelskem pokopališču pri Novem mestu, kjer ležita mati Julijana in hči njena pl. Scheuchenstuelova, skromen neznaten kamen s tem napisom:

»Julie edle v. | Scheuchenstuel | geb. Primitz, | Präsidents-
Gattin | geb. am 30. Mai 1816 | gest. am 2. Februar 1864. | Sie ruhe im
Frieden!«
A. Ž.

pisih ravno nastajala, dá, celó v natisku svojem že skoraj dozorela! V njej pa je bil — vsaj o Silvestrovem 1831. tudi že Dohtar.

Romanca je izraz neke — nove ljubezni. Po svojem dogodku, ki ga opeva, je odkrita, a prva izpoved dohtarjeva o njegove duše čustvovanju do te šestnajstletne rože mlade. A kdo je ta »dohtar«, in celo ta »jezični dohtar«, vidi že oko samo: pravedni dohtar Prešeren. Značilno je, da ga ženska ogovori s tem socialnim naslovom njegovim; pomeni to nekaj, če poet to stran, to svoje socialno ime naglaša tu v prvi izpovedi te ljubezni svoje.

Ravno ta nova ljubezen, ki jo izpoveduje romanca, pa je nam važna; kot novo in »prvo« jo izpričuje tudi še tista rahla, a mirna nežnost, in v nji tisti dih upa sicer, a tudi še negotovosti... Ni prezreti tu, da pusti ona dohtarjevo izpoved — brez vsakega svojega odgovora! Tudi to ima tu svojo vsebino. Pomeni namreč, da pušča dohtarja mlada roža — v negotovosti; isto tedaj, kar izreka jasno l. 1833. (ozir. 1832.) gazela 2: »Oči sim tvoje prašal...«

Neka nova ljubezen tedaj tu, — kakor v stancah »She míru«. In to tako v dveh pesmih, v obeh enako, ki sta obe iz istega leta: 1831.! Komu pa veljaj sicer »Dohtar«, če ne Juliji, ki je bila tiste mesece res ravno v šestnajstem!

Zdi se mi pa še nekaj drugega tu dobra priča. Zakaj je Čop Prešernu l. 1832. zatrl Dohtarja, ko je bil poet v Celovcu; in kakor se zdi, kar na svojo roko, ne da bi Prešernovega privoljenja kaj čakal! Preš. sicer to odobruje, a kako! Ali bodi res dovolj resnega vzroka v njegovi motivaciji: »...denn es schickt sich doch nicht für einen Poeten von meinen Jahren so kindisches Zeug den Leuten aufzutischen?« Zakaj pa je potem ta isti »kindisches Zeug« vsilil l. 1833. v rokopis prihodnje Zhbelize (IV.), in pustil l. 1834. tudi res natisniti je, da je izšla romanca na str. 12/13? Saj je

bil takrat dve leti še celó starejši že ko leta 1832.! In vendar... Kaj, da se mu zdaj ni več zdela — »kindisches Zeug«?

Ni pač resno vpoštevati tedaj tiste opazke Prešernove o zatrtem Dohtarju iz l. 1832. Pisal je tisto pismo svoje o jako kritičnem času, tisti teden pred svojimi celovškimi izpiti. Zato pa je obsojal in v nič deval sploh vse svoje pesmi (nele Dohtarja) tisti teden; tudi Soldaško, Že miru, Strah, Astrologe in Sršene, vse po vrsti. In vendar je Soldaška n. pr. izmed najlepših in najbolj dovršenih Prešernovih, ki se kosa z najboljšimi iz zadnje, najzrelejše dobe njegove. Psuje jih »Cantilenen«, »diese Liedlein«. Ej, bila mu je pred očmi resnost situacije: prihodnji teden izpiti, znati pa še pol tvarine ne! »Wenn ich diese Liedlein mit meiner gegenwärtigen Prüfung in Verbindung bringe, so fange ich an, an mir selbst zu verzweifeln, ob ich jemals gescheidt werden werde. Künftige Woche melde ich mich zur Prüfung, bis nun bin ich noch nicht mit der Hälfte der Materie fertig.« (Zadnje celovško pismo njegovo; Lj. Zv. 1888. 691.) Tako obsoja pesmi in samega sebe. No, — pač: »te besede je govoril v jezi svoji — tisto uro...«

Vzroki, da so mu Dohtarja tisto leto črtali kar sami v Ljubljani, so bili pač drugi. Dohtar, celo »jezični dohtar«, postopa za mladim dekletom v tisti pesmi, ki poje tudi celó »o dedini bogati« njeni, sicer res da le — po teti, ne po materi... In to dekle bogato, »mlada roža, serce drago«, je v šestnajstem letu!

Besede so res dovolj jasne!

Tudi se človeku skoraj zdi, da odkriti verz: »de te ljubiti« ni prežgodaj nekako že meri na neko jasnejšo mu pričo nego so le pogledi njeni, ki mu v pesmi to dokazujejo... Pripoveduje nam Ernestina, da je bila 1833. Julija že zaročena s pl. Scheuchenstuelom, ko je njena mati prišla k Primčevim (Spomini, 14.) Kedaj se je zaročila, tega nam ne ve povedati; tudi nam sicer žal da to ni znano do

danes.¹ Vendar bo skorajda verjetno, da je o postajanju naše romance (v drugi polovici l. 1831.) zahajal že kaj v hišo o šestnajstem letu Julijinem plemeniti gospod, ki je bila z njim zaročena l. 1833., tedaj morda že v svojem sedemnajstem letu, če se je zaročila pred 30./V. tistega leta; a če ne, pa gotovo da ne dolgo po dovršenem sedemnajstem! Pač so si potemtakem s Scheuchenstuelom bili v drugi polovici leta 1831. vsaj znanci že kaj... In morda — se je tudi že kaj govorilo, da zahaja ta in ta v hišo, kar je utegnil slišati tudi »dohtar« ...

¹ Tominšek govori tudi o tem v svojem »odlomku« na str. 547. Lj. Zv. 1905.; pripoveduje tam po Ernestini o nekem mladem doktorju, ki je »po ostrem spopadku silno razburjen ostavil hišo; Julijin brat je tekel za njim in je hotel v Ljubljano«; (kdo? brat ali doktor?) »Julija je jokala, pa doktorja ni bilo več blizu. To je pripovedovala — žal, dokaj nejasno — Ani Jelovškovi Primčeva hišna, ki je nad 20 let služila pri hiši. »Ko bi pa vendarle bil Prešeren ta doktor«, vprašuje pisateljica »Spominov« (str. 87).« — Res: do tu gre Ernestina; a pristavlja, da doktorjevega imena hišna ali ni vedela. ali pa ga ni hotela povedati (str. 87). Tominšek pa gre dalje; vzame to opombo o Prešernu že kot fakt ter konkludira na podlagi tega: »Ta afera je bila menda nekako v začetku leta 1833.; od druge polovice leta 1833. do 1835. leta pa Prešerna tam ni bilo k hiši; tedaj je bila tam Ana«. Ta sklep pa je napačen. V Ljubljani pri oo. frančiškanih imajo župne matrike »defunctorum«, kakor mi poroča g. p. Severin Fabiani, te-le date o bratu Julijinem:

»Name und Beiname des Verstorbenen, dessen Alter und Confession: *H[err] Johann Primitz, ledig, 19 J. alt, katholisch.* Wohnung: *Kapuziner-Vorstadt, Nro. 43.* Krankheit und Todesart: *Ablagerung des Krankheitsstoffes auf's Gehirn.* Versehen: *Hi. letzte Ölung.* Der einsegnende Priester: *P. Felician Rant, Guardian und Pfarrer.* Tag und Jahr des Todes: *28. März 1832.*« —

Kar je v latinici, je v matriki tiskano: kar leži, pa pisano; izimši lastna imena. — Potemtakem ni mogel brat Ivan teči v prvi polovici l. 1833. proti Ljubljani; izdahniti je že l. 1832. Izvajanje Tominškovo je tedaj nepravilno. V Spominih pravi Ernestina o tem bratu Ivanu, da »je Julijin dvaindvajsetletni brat umrl na sušici« (str. 13). Matrike govore, da je bil devetnajst let star o svoji smrti; o bolezni nam ne povedo pravzaprav pa nič jasnega. Tominšek govori, da je bil brat Julijin visokošolec (str. 547). V matrikah ni o tem nobene beležke, kaj je bil, ko je umrl. Vprašanje je tedaj tu še odprto.

A. Ž.

Preodkriti podatki o — »roži mladi« v Dohtarju zde se mi, da so bili Čopu prejasni, zakar je črtal tisto leto to romanco, češ, kaj bi si s temi »otročarijami« (*»kindisches Zeug«* je Prešernov izraz!) spravljal prijatelj brez potrebe na vrat takih vplivnih ljudi zamero. V zobe se je bal Čop, da bi znala dati ta pesmica blebetavi, omejeni Ljubljani Julijo, tega otroka še na pol, ki je »igrala lani še med otroci« ... Dobro leto kasneje — ni imela več takega odkritega pomena; zato jo je pripustil v Zhbelizo IV. Isti se mi zde tu razlogi Čopovi proti Dohtarju, kakor kasneje l. 1834. v Zhbel. V. proti — Vencu!

S tem pa smo dognali: a) »Dohtar« in »She miru« pomenita v poeziji Prešernovi neko razdobje: novo pomlad pričenjata, tisto dobo, ki jo je poet sam ločil v svojem življenju in (v svoji poeziji posebej) ter jo označil Vrazu kot svojo »Liebesperiode« (l. 1837.) In sicer ste te dve pesmi prvi nje glasnici, pred njima dvema pa še nobena ne. b) Sonet »Kupido« pa, in ž njim šaljivka o »Učencu« ter »Strah« kot tretji zaključujejo navzdol neko drugo, predhodno dobo, ki je bila nekaka pripravljavna doba umetniku Prešernu za poezijo Julijino; lep, krepak sklep ene skupine sonetov je tisti jezni humor soneta »Kupido«, a hkrati pa sklep ene cele dobe v Prešernovem življenju.

Dognal sem dokaz o tem že ob vsebini elegije »She miru«; a — »Dohtar« mi ga je le podkrepil, potrdil mi njega pravilnost.

* * *

Ne zdi se mi skoraj, da bi bilo potrebno o edini nam še preostajajoči »romanci o učencu« razpravljati kaj več. Določil sem ji že trdno mesto, češ, da sklepata s sonetom »Kupido« ono dobo, ki leži pred Julijino. Izšla je 14./I. 1832. v Illyr. Bl.-u, ter je tedaj vsaj iz druge polovice že leta 1831., kakor »Dohtar« in »She miru«. Po času bi lahko veljala že Juliji, toda ne — po vsebini! Že tisti humor, tista nje šalji-

vost zlata jo loči od vseh onih, ki tičejo novi ljubezni poetovi¹. Prejasno pa govori konec o neki poprejšnji, zdaj »na pepelnično jutro« že skončani historiji mej »učencem filozofije« in — mlado deklico nezvesto... ki mu jo je pust poročil.

Si omoshil drago ljub'zo,
Mojiga ferzá kraljizo,
Lepo Resiko Nemfhkúto...

(Prvi natisek, l. 1832.)

Ali ni, ko da bi ti hotele te besede potrditi, kar smo domnevali o »kraljici srca«, ki ji velja prva četvorica sonetov iz l. 1830., a izišlih l. 1831. v Zhbel. II.? Tu in tam »nesreča ljubezni«. Tu in tam isto ime: »srca kraljica«. Že sem tam naglašal, da čutim na dveh mestih tiste skupine neki kontrast mej to »srca kraljico« in a) Kranjicami, b) posebej — ljubljanskimi »gospodičnami«. Tu pa — odkrita beseda, da je »draga ljub'za, mojiga ferzá kraljiza — (lepa Resika) — Nemfhkuta«! In ni li tedaj vse to táko, da te nehote spomni — »Gospodične v Gradcu«? Zato se mi zdi, da odtu naprej ni več vprašanja, da nam je misliti ob oni četvorici, oziroma

¹ Da je umeti to romanco kot šalo in humor, kot jezo na pepelnično sredo zjutraj, ko kolne »učenec filozofije« pust, — o tem nam priča podčrtana, lastna Prešernova opazka, ki jo ima ta pesem v prvi objavi v Ill. Bl. 14./I. 1832: »Da dem Verfasser der gegenwärtigen Scherzromance (podčrtal se to jaz!) mehrere Lobsprüche wegen der im letzten illyr. Blatte vorkommenden trefflichen krainischen Uebersetzung eines dalmatinischen Gedichtes zu Theil geworden sind, solche ihm aber nicht gebühren, so findet er sich veranlaßt, die Leser dieses auf die Verschiedenheit der beiderseitigen Namensschiffen aufmerksam zu machen«. — Preložil je namreč Zupan v št. 4. kratko pesnico, ki jo je »pel pred sto letmi po dalmaškem Ivan Ivanifhevizh... Pokrajnzhil Pr.—n«. Prinesla je ta prevod potem 1832. tudi Zhbel. III. na prvem mestu: »Predgovor dalmaškemu pešmamu Ivana Ivanifhevizha, imenovanim Kita zvetja rasniga. — Pokrajnzhil S.« Zdi se, da je hotel namenoma tu hudomušni Zupan Prešernu mešati predivo. Zato se je podpisal »Pr.—n.«, kar pomeni »Pr[of. Supa]—n«, kar pa čitaš tudi lahko »Pr[e-ther]n«; odtod potem, da je Preš. objavil svojo šaljivko in dodal ji gorenjo opazko.

petorici sonetov — na »podrto ljubezen« graško. Na »doh-tarjevo« do Julije gotovo da še ne! A potem pa na katero, če ne na tisto »učencevo« do — Rezi-ke Nemškute! Vidi se mi zato ta »romanca o učencu« osebno lirski, radi česar jo je tu vpoštevati.

Ne tako pa romanca o »Turj. Rozamundi«. Ta ni izraz nikakega poetovega čustva do neke gotove »deklice« — »kraljice srca«, ampak le izraz nekega njegovega nazora o ženski nasploh. Zato nisem niti v pregledu dokumentov o ljubezni Prešernovi upošteval te romance leta 1832. ob Zhbel. III., kjer je izšla prvič. Enako tudi ne »Hčere svèt« (Zhbel. II. 1831.), ki je le umetniško-metriški poizkus v — španski asonanci

Dokončano. Iz vsega tega pa določam:

a) Misel na Julijo zasledujem daleč takraj l. 1833. v poeziji Prešernovi, dol do l. 1831., in sicer tja nekako v njega drugo polovico. Dokument o tem je »Dohtar« s svojo v pristni številki izraženo kronološko določbo o šestnajstem letu njegovega dekleta; na drugo stran pa dejstvo, da je bil »Dohtar« v Zhbelize III. rokopisu, ki je dne 14./I. 1832. bila že dalj časa v cenzuri.

b) Docela se strinja s tem oni drugi dat, ki nam ga prinesó prvič l. 1847. Poezije, ozir. njih rokopisa l. 1846. Stance »She miru« so namreč dobile tu nov naslov: »Pèrva ljubézen« (str. 104); izgubile pa svoj distih. Ta novi naslov pa je tudi jasna kronološka določba. Te stance so namreč morale nastati, kakor smo dognali, l. 1831. In poet nam tu zdaj sam jasno izreče kot vsebino elegije ono dejstvo, ki smo jo že sami razbrali iz njenih verzov: glasnica je neke nove dobe. »Pèrva ljubézen« potrja, da je tisto leto, ko je pesem nastala, v poetovi duši bila — prva ljubezen, namreč ne prva sploh (imel je poet vsaj graško nemškuto poprej!), a pač pa prva — do Julije! Takó je umevati to pristno narodno frazo, ki jo imajo elegiji za naslov Poezije 1847.

c) Strinja se enotno z Dohtorja in Pèrve ljubézni datom tudi dan tistega prvega pisma celovškega, ki ga je pisal Preš. Čopu. Tam imamo znani stavek o vtisku neke mestne Celovčanke na poeta in o »nekom«, ki bi o tem ne smel izvedeti ničesa: »... einen Eindruck von dem jemand nichts erfahren dürfte«. (Lj. Zv. 1888. 568.) Dan tega pisma je peti februarja 1832. Bila sta Dohtar in Pèrva ljubézen takrat prišla že v manuskriptu Zhbelize III. iz cenzure in bila že na poti v tiskarno. Obe tedve pesmi pa veljati kot prvi — že Juliji. To smo dognali.

Tominšek pravi, da je »dokaz ex silentio« — a priori nezanesljiv. To je živa resnica! Hkrati izpodbija to mesto Tominšek s tem, »kar je poglavitno: Prešeren se je resno zaljubil v Julijo šele leto pozneje (1833)«. In tu si kliče v potrdilo te resnice Korša za pričo: »(gl. Korš XXXIII.)« Vse to tako v Lj. Zv. 1905, 547. Pa ga je zvodilo spet enkrat visoko ime! Že Levec je l. 1879. (str. 54) pri nas govoril o tem pismu prav tako ko še zdaj te nove kritike, le v toliko boljše, da se ni opiral na letnico 1833:

»Pred seboj imam pisma, katera je l. 1832. pisal Prešeren iz Celovca Čopu v Ljubljano. V teh pismih mnogo govori o ženskih: o Ljubljančankah in Celovčankah, o Kranjicah in Korošicah, o gospé Langusovi itd., a Julije ne omenja niti z eno besedico ne. In vendar mu je bil Čop najboljši prijatelj, ki je znal vse skrivnosti njegove; in vendar je bilo leto 1832. tisti čas, ko je Prešeren svojo Julijo že v pesmih slavil in prepeval«.

Tominškov nauk ni tedaj nič novega, ampak stara tradicija. Jaz pa vprašam: Ali imamo tu res takov pravcati »silentium«, ki dela dokaz nezanesljiv? Le stikov si treba in komentara poiskati, in beseda ti potem izpregovori jasno: Prešernov »jemand« z dne 5./II. 1832. krije misel o Juliji!

Vprašanje je namreč to: Ali misli ta »jemand« graško gospodično, ali morda Julijo, ali pa — kako tretjo?

Če bi 5./II. 1832. ta nežna obzirnost veljala še graški, kako se potem vjemaj to z onim drugim stavkom, ki je tudi o nji, in ki je — komaj dober poldrugi mesec mlajši: »Nach

Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«! Poznamo ga že, da je iz zadnjega celovškega pisma Prešernovega Čopu, iz dni zadnjega tedna meseca marca l. 1832. — Če veljaj namreč oboje graški, pripetiti bi se bilo moralo mej prvim in drugim vendar nekaj, kar bi bilo razbilo to razmerje; pripetiti torej po 5./II. in pred 24./III. 1832., ravno za Prešernovih celovških dni samih. Pa da bi potem ne imeli v pismih poetovih do Čopa o tem ni besedice? A utegnilo se nam je katero izgubiti. Dobro. A ni li pa neverjetno, da bi bil Preš. o čem takim Čopu govoril v enem samem pismu? A so se li pa morda ravno tista pisma vsa izgubila, ki so kaj govorila o tej zadevi? Preštudiraj tisto korespondenco Prešernovo, in preveriš se, da je ta skrajnost — nemogoča. Povrhu se nam kažejo tisti dnevi v Celovcu zdržema mirni za Prešerna; Zhbeliza III., poezije njegove zanjo in njih osoda, sonet o Kopitarju, metelčica in druge take slovstvene stvari, to so mu teh dni edina skrb, ter nad vsem — izpiti. Ne moti mu jih pa nobena taka afera.

In pa še nekaj! Prešeren omenja v zadnjem pismu celovškem Čopu Gradca tako čudno lakonski. To nam priča, da je stvar tu o bema davno znana, sicer bi Čop ne mogel umeti tega stavka. In vendar je moral Preš. pač presoditi, da ga Čop bo! Toda, kako bi ga ta sploh mogel, če — bi bil doživel Preš. prav za tistih celovških dni svojih to, kar je ljubezen razdrlo, a bi o tem novem celovškem doživljaju svojem Čopu nikjer ničesa ne izporočil prej? Ne mogel bi ga umeti, kakor ga mi ne moremo tako samega, brez komentarja v slov. pismu Čelakowskemu z dne 14./III. 1833. o »ljubezni z nekakšino Gospodično v Gradcu«. In pa, če bi se vse to primerilo Prešernu tiste dni, bil bi vendar vtisek še živ; ali bi bil li potem Preš. Gradca omenil kar takole mimogrede, le z dvema besedama? Neverjetno.

In tisti različni ton obeh stavkov iz iste celovške dobe pač tudi priča nekaj. Tisti nežno skrivajoči »jemand« govori

o nekem tihem, rahlem upu ter o nekem stalnem, dasi še mladem čustvu, ki je skrivnost šele dveh prijateljski si zvestovdanih, vse zaupajočih si duš, in ki je sicer ne pozna še nihče. V tistem »jemand« je polno neke nežnosti in obzirnosti, ki priča, da poet ceni dotično osebo. — Stavek o Gradcu pa je tak, ko da se je ž njim poet dotaknil nečesa starega, preživelega, a sicer — neprijetnega: kar tako mimo shiti poetova misel ob tem spominu!

Potemtakem sklepamo lahko, da veljata ta dva stavka dvema različnima osebama. Stavek o Gradcu neki že pokopani »ljubezni« (pismo Čelakowskemu!); stavek s tistim »jemand« pa neki živi, nežni, na pol šele porojeni — rani. Tam je zašlo nekaj v Gradcu, tu pa ko da vstaja neki mlad, nov zor... prav kakor govorita o tem nežni Dohtar in moralizujoče premišljujoča Përva ljubézen; — in ta »jemand« je prav iz tistih dni, ko je Čop črtal Dohtarja Prešernu, ki mu ga cenzura — ni. Čop je že vedel, zakaj...

Radi te istočasnosti onega »jemand« in Čopove črte preko Dohtarja — je vsaka misel o kaki tretji ljubezni, ki bi ji mogel veljati ta »jemand« in njegova nežna misel, kar naravnost — nezmisel, če govorimo o Prešernu!

d) Strinja se z vsem tem tudi Prešernov dat o »podrti ljubezni z gospodično v Gradeu« — zaradi prezanikrnega dopisovanja. Kako to? Dat ta je štirinajsti dan m. marca l. 1833., dobre tri tedne pred tistim šestim aprila 1833. Po vsem dosedanjem je čustvoval poet ob dnevu tega sloven. pisma Čelakowskemu že skoro dve leti za Julijo. Imela je takrat njegova poezija že v tem čustvovanju svoj vir, in zajel si je dotedaj poet iz njega že vsebino Dohtarja in elegije »She míru« (l. 1831.), posebej pa »Strunam« in Gazele (1832.); te so bile 14./III. 1833. že dolgo v rokopisih Zhbel. IV., ki je ravno tiste dni šla že iz cenzure Čopove v roke revizorja Pavška h guberniju. Vsa ta nova poezija iz Julijine dobe [Dohtar, Strunam, Gasele] je torej šele nameravala ravno

tiste dni v javnost; izšla je bila edina ena šele dotlej, le »She miru«, sicer nobena, ki bi veljala Juliji; Dohtarja je v Zhbel. III. bil zatrl Čop. Prvič pravzaprav je imela potem-takem priti v Zhbelizi IV. sedaj l. 1833. na dan — Julijina poezija, in prvič torej tudi stopiti sedaj, a to po dnevu sloven. pisma (14./III. 1833.), pred oči Čelakowskemu.

Čelakowski pa je bil Prešernov prvi javni kritik, še — pred Čopom; objavil je svojo oceno v ČČM. že v zadnjem kvartalu l. 1832. In imel je poet od takrat o njem veliko vero; ter kazal do njega veliko zaupanje. To vidiš posebno iz pisma z dne 22./VIII. 1836. na onem mestu, kjer mu piše o Kerštu svojem; sodil je, da mu bo Keršt umel vsaj on, ki je pokazal toliko finega čuta za njegovo poezijo, ko so mu jo doma vsi prezirali in devali v nič; a umel da mu bo tudi Keršt drugače kot so mu ga doma, ter znal umevati tiste opazke njegove o domači sodbi — kot žgočo ironijo... Bilo je poetu torej pač tudi zdaj na skrbi, da bi umel kritik njegov prav to novo njegovo poezijo Dohtarja, Strun in Gazel, ki naj bi mu prišla v najkrajšem času s Zhbel. IV. v roke. Zato je porabil Preš. zamudo svojega odgovora, da kar takó mimogredé opozori še pravočasno kritika v sklepu pisma na to — novo poezijo, a to s tem, da mu pove, kako in zakaj se mu je »podrla v Gradcu« poprejšnja ljubezen ter se s tem skončala stara doba. Pove mu tedaj poet s tem intimnim dogodkom iz svojega osebnega življenja hkrati neki dogodek iz literarnega svetá, ker iz svoje poezije. Hotel je Preš., da vedi Čelakowsky, ko mu dojdejo n. pr. Gazele, da te niso več iz istega vira ko poprejšnje do-tedaj izišle pesmi erotične, posebej oni soneti v Zhbel. II., ki je enega izmed njih (»Tak kakor hrepení...«) češki kritik v svoji oceni celó počešil. Ta vir da je že usahnil, sedanje pesni pa da mu tekó iz druge — rane...

Potemtakem krije ta navidezno tako prazni stavek o »podrti ljubezni« vse kaj drugega ko to vsebino. Kaže se

očesu takó brez vse soli Prešernove, da te kar preseneti; v resnici pa izporoča ž njim poet Čelakowskemu neko intimno literarno vest, ter se potemtakem tudi v tej dozdevno tako osebni notici ne premakne s stališča literarnega pisma »od mojiga in drugih pifarjev pozhenjanja« (Zbor. VI. 179). Zato je ta stavek za naše vprašanje dvojne važnosti: α) Dne 14./III. 1833. je izporočil Preš. Čelakowskemu že to vest o podrti poprejšnji ljubezni svoji, ter s tem vest — o novi dobi ... In ta je veljala, kakor pričajo tistočasne poezije njegove, — Juliji. Potemtakem imamo v tem stavku lastno poetovo besedo, ki nam priča, da ni mogla Julijina doba pričeti šele — 6./IV. 1833.! Le umeti treba govorico Prešernovo! β) Preš. imenuje tu izrekoma »ljubesen s' nekakšhino Gospodizhno v' Gradzu«, češ, ta da se mu je podrla ... In to takó, ko hoče Čelakowskemu izporočiti vest o sedanjí, novi dobi svojega duševnega življenja in svoje poezije! Ne pove li s tem pa Prešeren sam, komu je veljala prejšnja erotična poezija njegova? S tem nam Preš. sam po moji misli podkrepi ono dosedanje naše izvajanje o poeziji prve, pred Julijino ležeče dobe kot poezijo ljubezni — z lepo Reziko nemškuto, ki jo stavi poet v onih pet sonetih v kontrast s Kranjicami in Ljubljankami.

Sklep:

Letnica 1833 je kot letnica prve ljubezni do Julije potemtakem — padla. Pričetek te dobe Prešernove nam je iskati v letu, ki ga določa letnica »Përve ljubézni«: 1831.

Zakriči pa vsled tega bolj ko sicer dozdam ono protislovje tega rezultata z odkritim in jasnim kronološkim datom v Venca uvodnem sonetu: 6./IV. 1833.! Kako odpreti to strmo zagato?

III.

Dognali smo, kaj **ni**, dognati nam je še pozitivni del problema: kaj pa **je** ta letnica v Prešernu? To je drugo vprašanje našega raziskovanja.

»V sonetu: 'Je od vesel'ga časa teklo leto' Preširen celo sam pravi, da se je bil še le 1833. leta prvič zaljubil v Julijo.«

Tako razlaga tisto letnico našo prof. Stritar l. 1866., v podčrtani opazki na str. 7 svojega predgovora k Levstikovemu izdaji Prešernovih Poezij v Wagnerjevem Klasju (gl. tudi: Stritar, Zbr. spisi V. 66). In ker je Levstik vsprejel to opazko, kaže pač to, da je soglašal; izrazil pa je s tem svoje enako umevanje soneta! Sicer ni nikoli nikjer govoril sam o tem.¹

L. 1879. piše o Prešernu prof. Fr. Levec v Dun. Zvonu. A ne dotakne se te letnice, niti njenega soneta; pač pa pravi na str. 54., govoreč o Juliji ter pismih Prešernovih Čopu iz Celovca pisanih l. 1832., da v njih ne omenja Julije niti z eno besedico ne: »... in vendar je bilo leto 1832. tisti čas, ko je Preširen svojo Julijo že v pesmih slavil in prepeval«. Zdi se tedaj, da Levec tu v tisto letnico Prešernovo »1833« ne veruje; vendar se ji je izognil.

Leto kasneje modruje Edward Samhaber (Preširenklänge. Laibach, 1880) Nemcem tu o Prešernu tako-le:

»Es war Charsamstag des Jahres 1833. Man wanderte von Kirche zu Kirche, um den Erlöser zu schauen, der im heiligen Grabe lag. Der Klang der Osterglocken mag auch in dem Dichter jene wundersame Empfindung hervorgerufen haben, und wie in des Kindes schönster Zeit rief es ihn zum Grabe des Herrn. Er trat in die helldunkle Kirche — da schlug ihm aus zwei Mädchenaugen ein Feuer entgegen, und begraben

¹ Sicer je že prof. Janko Pajk govoril 30. maja 1864. v Gorici, (a objavil potem svojo »besedo« v Novicah 1864. št. 24.) o »Preširnu in Petrarku«, ter izrekel tudi to-le:

»Kje, kedaj in kako se je v Preširnu plamen vnel, to nam pripoveduje v sonetu na 132. strani. Od tiste dobe so se vse pesnikove misli okoli edinega uzora jegove ljubezni sukale...« (Izbrani spisi. V Mariboru. 1872. str. 131., in Novice, 15. VI. 1864., str. 192.).

Na str. 132. (seve: Poezij, 1847.) pa stoji ravno ta naš sonet. Potemtakem je J. Pajk še pred Stritarjem izrekel tisto sveto vero v ta sonet. Toda on ni vplival nič na daljavo; šele Stritar je s svojo študijo o Petrarku zasejal ta nauk ter zavezal ljudem misli. Zato omenjam Pajkove »besede« tu pod črto.

A. Ž.

war die Ruhe seines Herzens«. (str. 20) — In sledi za potrdilo »prevode« Prešernovega soneta: »Am heiligen Grabe« (str. 21).

In prof. dr. Fr. J. Celestin pravi l. 1881. (France Preširen. Vienac 1881. broj 46, str. 736):

»Uskrsnu subotu, u 10 sati u jutro opazio pjesnik u trnovskoj crkvi (u Ljubljani) dva oka »čistog plamena« te zapala mu srdce iskra, koja se utrnuti nedade«. Letnici sami se tudi izogne! Sonet pa umeva popolnoma po Stritarjevo.

Leta 1882. je izdal dobršen del Poezij (ne vseh) v češkem prevodu J. Penížek (»Básně Františka Preširna. Přeložil a životopisem básníkovým opatřil Josef Penížek. 1882. v Jičíně.) Na str. XXIII. življenjepisa pa stoji:

»Preširen prý již na gymnasiu studuje v Lublani zamiloval si začku svoji Julii Primicovu, dceru bohatého obchodníka, což ovšem není naprosto nemožno, básník však sám čas a místo, kdy a kde poznal a zamiloval si sličnou rusovlasou Julii, určitě projevuje ve znělce, jež počíná se slovy: Let osmnáctset od těch prošlo časů . . . , která jest ohlasem Petrarkovy znělky »Era 'l giorno« (I. 3.), čemuž přisvědčí laskavý čtenář srovnaje s ní ohlas Čelakovského téže znělky z r. 1820. vytištěný ve spisech basnických na str. 232«.

In Poljak docent Jan Leciejewski fantazira v svojem spisu: »Franciszek Preszern, poeta słowieński« (»Ateneum«, pismo naukowe i literackie. 1900. Rok XXV. Tom IV. Warszawa. Pag. 545—562):

»Tymczasem talent poety rozwijał się coraz bardziej. Jak u Mickiewicza, tak i u Preszerna przyczyniła się do tega miłość nieszcześliwa. Wybraną przez poetę dziewcziną była 17-to-letnia Julia Primicówna, córka bogatego kupca lublańskiego; obdarzona niezwykłą urodą, wykształcona, ale dumna, zimna i wyrachowana, zwracała ogólną uwagę na siebie. Poznał ją poeta przy grobie Chrystusa w wielki piątek roku 1833. Zmrok kościelny, świece, jarzące na oltarzu, cisza i urok miejsca podniosły jeszcze jej piękność, spotęgowały blask niebieskich oczu i połysk jasnych włosów, tak, że sprawiła na pocie niezatarte wrażenie«. (p. 553.)

Vseučiliški prof. ruski, Korš, uči v Predgovoru svojega prevoda vseh Prešernovih poezij (Stichotvorenija Franca Preširna. Moskva 1901.) tako-le:

»Прежде всего — онъ самъ заявляеть въ sonetѣ 6, что влюбилсѣ въ Juliju, увидавъ ee тогда чутъ ли не въ церквыѣ разъ, в Strastnuju subbotu 1833 g.« -- (p. XXII.)

In na str. LX. govori o Venca uvodnem sonetu kot šestem v Poezijah ter ga razlaga tako-le:

»6 (1847) — točnoe opredelenie vremeni i obstanovki načala svoje ljubvi k^ž Julii — v^ž desjatom^ž času utra Strastnoj subboty (31 marta = 7 aprělja) 1833 g., v^ž Ternóv^ž, predmest^žě Ljubljany. . . . Očevidnoe podražanie sonetam^ž Petrarki I 3 i 157; Petrarka vljubilsja v^ž Lauru v^ž pervom^ž času utra Strastnoj pjatnicy (6 aprělja) 1827 g. v^ž Avin^žon^ž, v^ž cerkvi sv. Klary (vpročem^ž m^žesto on^ž ukazyvaet^ž ne v^ž stichach^ž, a v^ž proze, po-latyni).«

In na str. LVI sodi Korš, pač na podlagi tega soneta, celo o Pervi ljubezni že, da ne velja — Juliji, ampak samo nekakovi deklici (»po vremeni — ne s^ž Juliej«). To sem že omenil.

Pa spet na str. XXXIII. istotam:

»Čto do ssylki na to, čto Preširn^ž v^ž svoich^ž piš^žmach^ž k^ž Čopu v^ž 1832 g., govorja o mnogich^ž ženščinach^ž, ne upominaet^ž o Julii, to eto obstojatel^žstvo ob^žjasnjaetsja v^žpoln^žě z^žavleniem^ž samogo Preširna, čto on^ž vljubilsja v^ž Juliju v^ž 1833 g., kogda ona, kak^ž možno dumat^ž na osnovanii »Doktora« i »Gazelej«, v^ž pervyj raz^ž pojavilas^ž v^ž obščestv^žě. (!) —

Enako tudi Hudec v svojem spisu v »Slov. Pregleda« letniku III., št. 9. l. 1901. (Dr. France Prešern. 1800—1849. Jeho život, doba a básnické dílo.) na str. 419:

»Jako Petrarka Lauru a Kollár Mínu poznali v chrámě, tak Prešerna, jenž o bílou sobotu chodil po kostelích lublaňských, z^žvábil s jinými křesťany Boží hrob do nešťastného chramu trnovského, kde nastal mu počátek hofe pro dvě oči jasného plamene. Sotva vkročí do svatyně, přichází za ním dívka a »Ko je vstoupila v cerkev razsvetljěno, v srce mi padla iskra je ognjěna, ki vgasnit^ž se ne dá z močjo noběno«. Po způsobu Petrarky básnicky udává Prešern i rok i hodinu chvíle té (zde bylo to r. 1833 o 10. hod. dopol.) . . .«

In tudi doktor Fr. Vidic je šel radoverno za drugimi; vsprejel je namreč takemu umevanju popolnoma soglasen X-ov prevod v svojega nemškega Prešerna (»Fr. Prešeren, Poesien«, Wien 1901); s tem je odobril to isto umevanje ter izrazil hkrati tudi svoje. Ni si namreč mogoče misliti, da bi bil vsprejel prelogo, ki bi o njej sodil in vedel, da je vsebinski napačna. Sonet slove:

Seit jene Zeit verrauscht, die wunderbare,
 in der Hosannah Engelszungen sangen
 in Bethlehems Gefild, waren vergangen
 zweimal neunhundert dreiunddreißig Jahre.
 Charsamstag war's; auf jeglichem Altare
 war Gottes Bild zu schauen grabumfängen;
 die Gläub'gen betend in die Kirchen drangen;
 Trnovô! hin gieng ich zu Gottes Bahre.
 Trnovo! Unglücksort, zur zehnten Stunde
 hat Unheil, Schmerz geschlagen mich in Ketten;
 es drang der Strahl aus reiner Augen Grunde.
 Als in die helle Kirche sie getreten,
 erlitt mein Herz die schwere Liebeswunde,
 und keine Macht der Welt mehr kann mich retten.

»Poesien«, p. 122.

Nadalje A. Aškerc (Prešernove poezije. V Ljublj. 1902., XX.):

»Zaljubl se je bil v krasotico Julijo, kakor sam pripoveduje v enem svojih sonetov, na veliko soboto v trnovski cerkvi ob božjem grobu l. 1833.«

In istega leta razpravlja Pavel Grošelj v Zbor. M. Sl. IV., 42., kako je Petrarka preložil simbolično začetek svojih ljubezni tja ob črnopregrnjeni božji grob ... kakor Prešeren:

»Tudi Prešeren na sličen način opeva svoje prvo srečanje z izvoljenko; sledeč Petrarki je tudi on v velikem tednu iskal osodepolnega dne, ko ga je ranila ljubezni puščica, da s tem bolj označi nesrečo tega dne: Je od vesel'ga časa...« Sledi potem ves ta sonet o l. 1833.

Ernestina Jelšovšek, 1903:

»Kakor sam pripoveduje v nekem svojem sonetu, prišlo mu je leta 1833. na misel opevati trgovčevu hčer, Primčevô Julijo«. — (Spomini na Prešerna: str. 13).

In, kakor rečeno, prof. dr. Tominšek (l. IX. 1905. v Ljublj. Zv.):

»Iz soneta 'Je od vesel'ga časa' namreč vemo, da se je Prešeren zaljubl l. 1833. (toliko mu smemo verjeti!)...« Str. 548.

In dalje:

»Pintar... je dognal... nedvomno, »da je bil sonetni venec po zimi l. 1834. že spleten«, seveda morda celo malo prej! Ta navidezno malenkostni rezultat, ki ga je celo Korš prezrl, je naravnost odločilnega pomena za presojo Prešernove ljubezni do Julije: Leta 1833. se je Prešeren resno zaljubil in vsaj po zimi 1834. l. je spleten sonetni venec,

Juliji izrecno z njenim imenom na čast! To je tesna prihiška zveza!« (548). — Sic!

In spet na str. 547.:

»... kar je poglavitno (gl. Korš. XXXIII.): Prešeren se je resno zaljubil v Julijo šele leto pozneje (1833)«. —

Srb nadalje Pavle Popović, univ. prof. slovan. lit. v Beogradu (»Franja Prešern«. — 1./X. 1905.):

»Kao Petrarka koji je prvi put video svoju Lauru u crkvi i zabeležio datum toga vidjenja u jednom sonetu, tako je i Prešeren, koji je Petrarku dosta čitao i na njega se ugledao, video Juliju prvi put u jednoj crkvi, na veliku subotu 1833, kao što je i on zabeležio u jednom svom sonetu«. (Srpski književni glasnik, XV. knjiga broj 7., Beograd.)

In l. 1905. docent dr. A. J. Jacimirskij v štev. 8. revije »Slavjanskija Izvēstija« (v članku: »Francъ Prešernъ i ego lirika«. 653—675):

»... въ 1833. г. происходить событие, окончательно заставившее уверовать поэта, что »все непрочное въ жизни сей«, i настроить лиру сообразно съ такимъ состояниемъ дуha. Eto событие — несчастная любовь поэта къ дочери ljubljanskago kupca Primca, Iuliji Primcevoj, дѣвушкѣ красивой...« (str. 659).

Sami krepki akcenti one naše zagate!

In mnogoštevilni ti glasovi — vsi ko en glas! Namnožiti bi se pa dalo teh glasov še dosti, če bi človek hotel vpoštovati vse feljtone in listke po raznih slov. in neslovenskih časnikih. Drugačnega umevanja tiste letnice pa nisem našel nikjer, ni na enem samem mestu ne, ampak povsod to isto modrost, dasi sem prečital še več virov kakor jih tu navajam.¹

¹ Naša slovstvena zgodovinarja prof. dr. Glaser in prof. dr. Sket nimata nikjer in besedice ne o tem sonetu, ne o njega letnici, ne o datu prve ljubezni do Julije. Tako tudi ne E. Gangl v svoji otrokom (!) iz Levca prepisani brošuri »Slava Prešernu« (1905), a niti ne »največi« naš poznavatelj Prešerna dr. J. Prijatelj, dasi je spisal že več celotnih živopisnih črtic o njem (Oesterr. Rundschau 1905, 45; Slavjanskija Izvēstija 1905/6, Nr. 5 i 6). — Pač pa ima prof. dr. Sket v »Slov. slovstveni Čitanki« (1906.) na str. 242. pod Sonetnim vencem Prešernovim letnico — 1834., s čemer je dokazal, da gre tudi on brez svoje misli za drugimi!

Enako ne omenijo te letnice ni tega soneta naslednji a) češki članki: Richard Klas (»France Prešeren. Listek na jeko mohyly. Feuil-

A kje ima ta soglasnost kritike svoj vir? V Stritarjevi razlagi Prešernovega soneta, ki je bil Stritarju in za njim vsem drugim brez izjeme historična listina. In ginljivo je, ko vidiš, kako si ni prav nihče upal odstopiti od Stritarjeve besede o tej letnici doslej. Vseh dolgih 40 let sèm prav nihče! Toda: Stritar je bil — prvi; ta je delal sam! A drugi pa ... vsi za njim! Prepisovali so, brez lastne — misli!

Tozadevni historični dokument pa je ta-le sonet:

Je od vesel'ga časa têklo léto,
 Kar v Bétlehemu angeljcov hosana
 Je oznanila, de je noč končana,
 Drakrát devétsto tri in trideséto.
 Bil vél'ki téden je: v sabóto světo,
 Ko vabi mólit bôžji grôb Kristjana,
 Po cérkvah tvójih hódil sim, Ljubljana!
 V Ternóvo, tjè sim úro šel deséto.

leton«. »Lumir« XXIX. 1900/1 str. 135); — nadalje v reviji: »Češská Revue«, Ročník IV. 1900/01. (»František Prešeren. K slavnostním dnům slovinského národa podává Dr. Josef Kárasek«.) Číslo 4, str. 393—401; precej površen pregled življenja in del poetovih; Číslo 5, str. 546—554: precej podroben opis »Prešernovega albuma«. — Nadalje: »France Prešern. K památce stých narozením jeko podává Gabriela Preissova«. (»Osvěta«. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice; redaktor a vydavatel Václav Vlček; ročník XXX. Díl II. 1900, číslo 12. str. 1064—1070); nedostatna sličica o poetu! — Nadalje b) naslednji polski: Justin Feliks Gajster (»Franciszek Preszern. Notatka jubileuszowa«; v listu »Prawda«, red. przez Aleksandra Świątochowskiego. Rok 1900. Warszawa; št. 38., pag. 546); dobro kolono dolga notica, komaj da vredna vpoštevanja! — Potem v svojem »ilustrovanem delu« peterburški »Kraj« (rok XIX. 1900, 24. listopada [7. grudnia], Nr. 47, p. 619/20: R. Zawiliński, »Franciszek Preszern. Z powodu setney rocznicy urodzin«. — c) Izmej ruskih: D. Bergun v svojih dveh člankih v »Slav. Věk-u«, 1900: α) »Fr. Prešern, slovenskij poet — vozroditel« (Nr. 1., in β) »K 100-letniju jubileju F. Prešerna« (Nr. 9, 10); oba sta površna.

Dobiti pa nisem mogel članka Rusa A. J. Stepoviča (»Ežegodnik kolegii P. Galagana«, god. VII. Kiev, 1902, Otd. II. 1—18), ter nič bulgarskega o Prešernu. — Enako ne člankov Čeha dr. Jaromira Boreckega; žal!

A. Ž.

Ternóvo! kráj nesréčniga iména;
Tam mēni je gorjé biló rojēno
 Od dvéh očésov čistiga plaména.
 Ko je stopila v cérkev razsvetljēno,
 V sercé mi padla iskra je ognjéna,
 Ki vgasnit' se ne dá z močjó nobēno.

Poezije 1847. 132.

In to zagato treba zdaj tu razgeniti!

1. »Preširnova ljubezen je Petrarkova ljubezen; Julija je Lavra, to se vé, da samo lepša, in če je mogoče še bolj popolnoma. Enako sta se uboga pesnika zaljubila, enako ljubila, solzila se in zdihovala...«

»Nahajajo se tudi sem ter tja posamezne podobe in izreki v Preširnu, kateri nas opominjajo Petrarkovih. Podajamo jih nekoliko za vzgled«.

Tako Stritar 1866. v svojem spisu o Prešernu. In sledé zdaj tu dotične primere (Gl. Zbr. sp. V. 101. 102) Za sklep pa pravi:

»Za nazadnje smo shranili tist slavní Petrarkov sonet, v katerem nam popisúje, kedaj in kako se je zaljubil. Da je ta sonet Preširen rés vedoma posnemal, to se pač ne more tajiti; saj niti pesnik tega ni hotel prikrivati svojemu bralcu, ker ga v pesmi: »Prva ljubezen«, sam opominja tega soneta.

Podajamo ga, kolikor je mogoče, zvesto prestavljenega, naj ga blagovoljni bralec sam primeri s Preširnovim: »Je od vesel'ga časa« i. t. d. Začenja se: Era 'l giorno (I. 3):

Bil dan je, ko je solnce obedélo
 Od žalosti, da Bog na križi vmíra;
 Ta dan začetek bil mi je nemíra.
 Ki vaše ga okó, gospá! je vnélo.
 V tem času ni se meni tréba zdelo.
 Da srce naj ljubezni se zapíra;
 Bá! nisem se — od tód gorjé mi 'zvira —
 Ki v splošni žalosti se je pričélo.
 Brez brambé najde Amorja me šrela,
 In skoz oči mi v srce pót brez straže,
 Ki imajo solzé ga za stezico.
 Ne vém, al' čast veliko to mu dela,
 Da tacega je vstrelil me s pušico,
 Vam pa še loka svoj'ga ne pokaže! — V. 103.

In spet:

»Oba pesnika sta si zvesto zapomnila in tudi nam oznanjata léto in dan (Petrarka celó uro), kedaj ju je zadéla vélika nesreča! Petrarka v sonetu (I. 149): »Voglia mi sprona!«

Trinajst sto sedemdvajsetega léta,
Ob uri prvi šestega aprila
Zašel sem v labirint —;

Preširen pa v sonetu: »Je od vesel'ga časa teklo leto«. — (Spisi V. 102.)

Po Petrarkovem je tedaj bilo dne 6. aprila 1327. ob prvi uri dneva, t. j. ob šesti zjutraj po naše, ko je »zašel v labirint«. Bil pa da je ta dan šestega aprila — tisto leto véliki petek. Toliko nam povedó poezije; kraja dogodku samega pa ne te! Tega izvemo iz lastnoročne notice Petrarkove na platnicah njegovega kodeksa Vergilijevih spevov: bil je — cerkev sv. Klare v Avignonu.

Po Petrarkovem pa je tudi umrla Lavra l. 1348. prav istega meseca, (celó isto uro) istega dne: 6. aprila, kakor se je pričela njegova ljubezen. Tudi to stoji pa le na platnicah tistega Vergilija.¹

¹ Sam nisem teh historij preiskoval nadalje, ker mi tega tu ni bilo treba. Prim. pa *Storia litteraria d' Italia, Scritta da una Società di Professori. Guglielmo Volpi: Il Trecento. Milano. Pag. 69/70.* Eno najnovejših del o tem. — Pri nas je pisal o tem razmerju P. Grošelj 1902. (»Prešeren in Petrarka«. Zborn. M. Sl. IV.) In na str. 37. pravi: »Astronomično pa je dokazano, da od Petrarke imenovani dan ni bil véliki petek, ampak ponedeljek pred vélikim tednom: in da bi bila Lavra umrla v času, ki tako natanko odgovarja prvemu srečanju, se nam dozdeva bolj romantično ko resnično«. Podaja nam Grošelj tam tudi svoj prevod tega soneta; sicer pa tudi stopica prav zvesto za idejo Stritarjevo. — Pred leti (1891.) je objavil J. Jurič neke marne: »Ljubezen v Petrarkovih rimah z ozirom na slovenskega lirika-prvaka« v III. tečaju Mahničevega »Rimskega Katolika«; besede mu tekó tam v tem smislu, kakšna serova, brezkulturna reva da je Preš. v primeri s Petrarkom! Pisali so pač reve, kakor je veleval mogočni »ukaz«! — Lani je prinesla »Prešernova priloga Slovincu št. 206« (9./IX. 1905) Lampetov člančič: »Elen. enti Prešernove poezije«, ki dokazuje odvisnost Prešernovo od Petrarka. Najprvi je pa mej nami o tem govoril prof. Janko Pajk v »besedi«: »Prešeren in Petrarka«. Beseda, govornjena v Gorici 30. maja 1864. (Novice 1864. št. 24., in pa: J. Pajka Izbrani spisi. Maribor. 1872. str. 130.—134.) Tedaj še pred Stritarjem. Toda, slišal ni njegovega glasu noviškega nihče.

Kaj sledi iz tega o Prešernu?

Analogije so gotovoda očitne. Tam — 6. dan aprila, tu — 6. dan aprila (in ne 7., kakor pravi Korš, str. LX). Tam določena ura: 6. zjutraj, tu — določena ura: 10. zjutraj. Tam jasna letnica, tu jasna letnica; tam 1327., tu — 1833., ker letnica ni mogla biti ista; določena letnica pa je vendar tu ko tam. Tam veliki teden, tu veliki teden. Tam cerkev, tu cerkev — kraj začetku ljubezni. — Petrarkovih vplivov pa Preš. ne skriva ni sam. V Zibelizi III. imamo k verzom »Pèrve ljubézni«:

Ko ti enaka ftala je pred mano,
Ki je od njé na sadnji petik v' pošti,
Petrarka!* tvoje blo ferze ushgano...

naravnost podčrtano opazko:

* Pogl. njegov fonet:

Era 'l giorno, ch' al sol si scolorato
Per la pietà del suo fatorre i rai,
Quand' i' fui presso ecc.

Tisti sonet je tedaj to, ki nam ga je prvi in najbolje poslovenil Stritar. In vendar, kaj nam je Prešeren ustvaril iz njega v svojem sonetu! Vse kaj drugega, nekaj originalno svojega in — večjega!

2. Za podlago si je vzel Preš. Petrarkov dogodek in Petrarkove verze; a to le, da nam pové neke svojega življenja dogodke, in sicer tri; tretji pa je kot zadnji izmed vseh treh in kot najkesnejši med njimi zaobjel ona prva dva ter ju enotno spojil, in porodil takó oni Prešernov sonet z letnico 1833. To treba zdaj — dokazati...

Kedaj se nam ta sonet pojavi prvič, in kako? Začetka l. 1846., ker v rokopisu Rudolfinskem Poezij (CRL), — kot uvod Vencu. Drugič ga imamo v Blaznikovem rokopisu (CRIL) — ravno tako za uvod Vencu. In tretjič prav tako v natisku Poezij, tudi še l. 1846, ker so 15./XII. 1846. bile te že dotiskane — z letnico prihodnjega leta 1847.

Poleg tega ga dobimo še enkrat samega zase na posebnem listu v lit. zap. kot točko 17., kjer je (že v gajici)

pisan z drugo, ne Prešernovo roko; zato ga Bleiweis v svoji objavi lit. zapuščine Prešernove še omenja ne, ampak kar izpusti (Let. Mat. Sl. 1875). Prepis je nemaren. Na čelu ima počekčano opombo: Für Hr. Dr. Prefhern, in na koncu zopet isto opombo in še več čekčarij in vaj v manuproprijiranju ter več poizkušanih začetnic: S S S etc. ... Schöfflißh.

Sicer ni pred l. 1846. pa o tem sonetu nobenega sledu. Prvi natis Venca ga še nima; in tudi ona redakcija Venčevih sonetov za Zhbel. V. v Kastelčevem zborniku (Zbor. V. 138) ne, ki pa ima že epilog (»Ni snal molitve...«) in še tri druge s Prešernovo lastno roko pripisane sonete. Šele — v Poeziji rokopisu prvič!

Ali nam vse to pa kaj razjasni ono očitno kronološko protislovje naše? Še ne! A nadaljujmo...

Misel o zbranih poezijah nastopi prvič l. 1836. — po Krstu v pismu, dne 22. VIII. t. l. pisanem Čelakovskemu. Napoveduje jih Preš. tam »über Jahr und Tag« in imenuje: »meine p e f m e«. Odslej zasledujemo to idejo Prešernovo lahko leta 1837. v dopisovanju z Vrazom, najprej v onem pismu brez data, kjer se opravičuje, da ne more poslati za Metuljčka nobenih prispevkov, in kjer o svojih dotlej še neobjavljenih pesnih pravi, »dass sie einzeln nicht gedruckt werden können« (str. 159); poslej pa tudi v pismu z dne 5./VII. 1837. (str. 161. Let. M. Sl. 1877.) Imenuje jih tu Carmina. Nadalje l. 1840¹. Dne 3./VIII. 1840. vprašuje poeta po njih Čelakowski (Let. M. Sl. 1875, 162). Dne 20/26. X. 1840. pa piše Smole Vrazu: »Der Herr Dr. Prefhern arrangiert jetzt seine Gedichte, um sie zur Censur zu geben«, a v svojem pripisku k temu pismu omeni svojo zbirko Preš. sam dne 26./X., češ, »man zweifelt, ob sie zu Stande kommt« (Zbor. M. Sl. IV. 191). Imenuje jih že »Gesammelte Poesien«. Smolé umre 30./XI. 1840., in Poezije ne izidejo. A l. 1843. dne 12./XII. jih jemlje Preš. v misel Vrazu, češ, da zлага zdaj nekatere pesmi, »die den Bauernburschen gefallen werden; wenn ich einige componiert haben

werde, so werde ich meine Carmina herausgeben« (Preš. alb. 821). Koga neki misli poet s svojimi »Bauernburschen!« Začetka l. 1846. gre rokopis »Poezije Dóktorja Fr. Prešérna« v cenzuro. In »13. siečnja 1846.« zdihuje že Luka Jeran v svojem, Vrazu pisanem listu: »Čuje se, da će dr. Prešern svoje pesme doskoro na svetlo dati; škoda da ovaj izverstni pėsnik svoga talenta na bolje ne upotrebljuje. — Sad jedna njegova satira kruži po varoši, koje k sreči svaki ne razumě«. (Zbor. M. Sl. IV. 188). Tako so Prešerna cenili tiste čase; pač po noviško in po — Bleiweisovo!

Zorele so potemtakem Poezije celih deset let. To je pač sveta resnost dela! Tako delo nam pa zori zato — večna dela.

In v vsem tem času desetih let se nam uvodni sonet Venca ne prikaže ni enkrat ne javno — do cenzurnega rokopisa Poezij. Šokličevega prepisa brez data ne moremo tu šteti.

A prav to dejstvo nam pripoveduje nekaj o sonetu. Na jasnem smo si že danes, da se je Julijina doba skončala že — pred Čopovo smrtjo, pred Krstom. A za nameravano Zhb. V. pošilja Preš. svoj tiskani Venec Kastelcu (po smrti Čopovi), dasi že z epilogom, pa še brez tega prologa (Zbor. V. 138).

Ali Preš. takrat tega soneta sploh še ni bil ustvaril, ali pa ga le ni hotel objaviti še takrat tam? Moremo li o tem kaj določiti?

a) Že Korš opomni prav o njem, ko primerja ž njim »Pěrvo ljubėzen« po kakovosti tona, češ, da je ta tako manirna in umetna, če že ne hladna, pa reflektorna, kakor sonet 6; ta da je pa napisan pač zaradi tega, da bi si poet ohladil svojo ljubezen z obširnim razmišljanjem o nje vzrokih in znakih (LXI).

Ne strinjam se sicer s tem Korševim vzrokom one manirnosti in hladnosti ne glede »Pěrve ljubėzni« ne glede

»soneta 6«, dasi sicer docela ž njegovo sodbo o kakovosti tona njunega.

O »Pèrvi ljubézni« vemo, da je nastala prav v začetku Julijine dobe. Njene naravnost moralizujoče stance, ki so res čudno mirne, imajo svoj vzrok v metrični kakovosti stance sploh že same po sebi, a povrhu pa v nazoru tedanje metrike, da mora imeti stanca takov kolorit, da mora biti mirna in do moralizovanja reflektorna; take so Prešernove stance — vse!

b) Odkod pa ima imenovani sonet ono sorodno hladnost in reflektorno mirnost svojo? Da se kar ne moreš ubraniti takega vtiska, posebno če ga primerjaš z drugo poezijo Julijine dobe, ni da bi šele dokazoval. A odkod ta njega posebnost?

Vemo že, kje in kako se nam pojavi prvič! Nikoli nikjer ne v tisku sam zase, ampak prvič in edino le v celoti Poezij mej soneti! In kje stoji tu v zaporedni njih vrsti?

Koj za sonetom »Kupido«, in prav pred Vencem; kot prvi pred vsemi Julijinimi soneti. Dognali pa smo že, da »Kupido« (in pa »Učenec«) sklemeta neko posebno samostojno dobo v poeziji Prešernovi, dobo, ki leži vsa — pred Julijino. Posebej pa je tista prva petorica sonetov, ki jo sklepa »Kupido«, ena arhitektonska in vsebinska celota za-se; velja pa še ne — Juliji.

Mislimo si zdaj tu nadaljno vrsto Prešernovih sonetov v Poezijah brez našega »Je od vesel'ga časa teklo leto«! Kaj se nam odkrije? Za tisto prvo petorico sonetov sledi neposredno največa pesem Julijine dobe, Venec »Primicovi Julji«. Nobenega prehoda ni od ljubezni »graške« potem brez našega soneta več k novi dobi, k Julijini ljubezni; širok prepad zazeva tu mej prvo dobo in soneti Julijinimi, ki prično zdaj z Vencem ter gredó do soneta »Odpèrlo bó nebó po sodnjim dnévi se zvóljenim ...« kot svojega sklepa!

In tu v to zev stopi a) kot prehod od prve dobe k Julijini naš sonet, b) kot prolog Vencu.

Zato sodim: Tu v tem hipu nastajanja celote »Poezija« vzkali iz te umetniško-konpozicijske zahteve sonetov, ki naj bodo vsi ena v sebi zaključena celota, šele naš »hladni« sonet. Zamislil ga je šele tu Preš., daleč že takraj prave Julijine dobe, nikakor ne več kot izraz žarkih, živih še čustev do Julije, ampak bolj kot realizacijo neke arhitektonsko umetniške ideje svoje. In sicer te-le ideje: Umetnik je hotel premostiti oni spoznani prepad mej predhodnimi soneti graške ljubezni in naslednjimi o Juliji ter skleniti s tem vrsto sonetov trdnó v eno samo celoto kot spomenik vse (t. j. oboje) svoje ljubezni...

Dosegel pa je ta umetniški prehod s tem, da v sonetu opomni dogodka, ki so njega posledica bili vsi nadaljni soneti od tam naprej, t. j. Venec sam in vsi za njim do »Odpèrlo bó nebó...«, ter sploh vsa doba Julijina... V vsebini ni več potem one zevi, ki prej strmi mej prvo petorico, nje nestrpnim, upornim že hrepenenjem po ljubezni ter Venca živim čustvom: tam v prvi dobi hrepenenje po ljubezni, tu pa že — živa ljubezen; prinesla mu jo je Julijina doba. Vmeš mej obe dobi pa poet zagodí pesen o dogodku, ki je porodil to drugo dobo.

Ne poznamo pa li v Prešernovi poeziji že nekaj podobnega? Ali se ne spomnimo tu soneta »Strah« in njegovega postanka iz enake konpozicijske potrebe ob vstvarjanju neke druge, a tudi v sebi enotne celote? Isto ulogo, ki jo ima »Strah« v oni skupini peterih sonetov iz prve ljubezni, isto ima tu »sonet 6.« v celoti »Poezija« mej prvo in Julijino dobo ljubezni. Le drugačna realizacija tu ko tam, na drugačnem mestu tu ko tam, a sicer realizacija docela enake konpozicijske ideje tu ko tam! Seveda, mogočniša, večja, ker rešuje sonet sicer res da enako arhitektonsko zahtevo, a to — na bolj težavnem, bolj eksponiranem mestu.

In še več; tudi vsebinsko sredstvo je tu in tam deloma isto: neki **spomin** poetov! Tam spomin »stare rane«; in tu? Dvoje spominov sicer; a glavni je tudi tu spet spomin »stare rane«, dasi druge ko tam!

In ravno to dejstvo, da ni sonet izraz več žarkih čustev do Julije, ampak da so mu vsebina — spomini ter posebej gotove arhitektonsko-umetniške ideje, to je vzrok oni reflektorni hladnosti tega soneta. Ne iz srca, ampak v prvi vrsti — iz razuma si ga je zajel umetnik, za prehod k Julijini dobi od onkraj sem, od one prve kratke, radi pisem »razdrte« ljubezni navzgor. Kakor v sonetu »Strah«, je tudi tu v tem več Prešerna-umetnika ko Prešerna-človeka, dasi je tudi tega precej. Toda ceniti nam je ta sonet v prvi vrsti z umetniškega stališča; kot tak pa krije ta sonet morda največi konpozicijsko-umetniški akt Prešernov, če ne vsega življenja njegovega, pa vsaj vseh — Poezij.

In odkod si vzame poet snov za realizacijo te svoje umetniške ideje? Iz tiste svoje pesni, ki je v nji pred leti in leti izrazil isti doživljaj svojega življenja, ki tu izraža le svoj spomin nanj: iz »Përve ljubézni«. In glej, vzame si iz te ono svojo podčrtno opazko, ravno oni citat iz Petrarka, ki stoji tam v Zhbel. III. — za komentar! Ta mrtvi motiv oživi ter dvigne Prešeren tu iz pozabe kot star spomin, da realizira ž njim svojo novo umetniško idejo, da reši ono konpozicijsko zahtevo »Poezij« kot ene umetnine, a da poleg tega izreče še neko novo vsebino! A káko? To nas sili dalje.

3. Sonet naš sam zase! Snov njegova je jako priprosta. V prvem arhitektonskem delu stoji:

Šesti dan m. aprila 1. 1833. Velika sobota sveta. In ta dan da je poet hodil po tvojih cerkvah, Ljubljana! Saj ta dan vabi molit božji grob — kristjana!

S tem vsprejme Preš. staro, karakteristično domačo navado ljubljansko kot lep, bogat, mogočen motiv v svojo

poezijo (nič tujega!), ter motivira ž njim svoje romanje do skrajne verjetnosti. —

Ob uri deseti, tej prazniško svečani uri cerkvenih največih slavnosti pa da je šel: ali mar v Šenklavža? Mar k velikemu Šenpetru? Ne. »V Ternóvo, tje sim úro šel deséto«. Uro deseto dene poet pod krepak naglas v rimo in na konec verza, in celó na konec prvih dveh kvartet soneta, tja na zadnje mesto vsega prvega dela arhitektonskega, ne — brez posebne vsebinske misli.

Dotu — prvi spomin! Kaj pa prinaša nadaljni, drugi arhitektonski del?

Na Trnovem da je bilo poetu »gorje« rojeno — iz dveh oči čistega plamena. A kakšno »gorje«? Tega ne označi poet pobliže, ampak le, kako mu je bilo rojeno in zakaj? Stopila da je namreč v cerkev razsvetljeno; to priča, da je morala cerkev praznovati tistidan ravno neko veliko svečanost. In ko je vstopila v cerkev razsvetljeno, tedaj je padla iz plamena njenih oči njemu v srce — iskra ognjena!

To je drugi spomin! A kedaj se je pripetilo to? Ob prvem spominu pove poet čas njegovega dogodka (1833); ob tem drugem — ne, ampak le: »Ko je stopila v cerkev razsvetljeno...« Mi pa vemo, (ker smo dejstvo že dognali), da je bilo to leta 1831.

Kaj ne, umeli ste me! — Dva dogodka z istega kraja, a ne z istega dné niti iz istega leta! Mogoče je namreč, da je kdo doživel na istem kraju dva dogodka, a prvega l. 1831., drugega pa l. 1833., in sicer kot posledico prvega. In mogoče je nadalje, da se kadrkoliže poslej spomni človek ob nekem istem hipu obeh teh dveh doživljajev svojih iz l. 1831. in iz l. 1833. hkrati, a to radi neke istosti v obeh, ki ju druží: n. pr. radi istosti kraja, kjer sta se primerila oba raznočasna, a istokrajna dogodka; odslej pa ga spominja že sam opomin, že samo ime tega kraja lahko da vsakikrat tudi obeh onih dveh tam dogodivših se mu doživljajev. Mogoče

je nazadnje, da ta svoj spomin, ki sta se mu v njem strnila oba tista dogodka z istega kraja, kedaj kesneje (recimo da l. 1837. ali l. 1840. n. pr.) tudi pove človek — kot neko novo dejstvo, recimo kot nov, kesnejši, tretji spomin svoj, ki je vzrastel iz prvih dveh, onih iz l. 1831. in iz l. 1833. ! In to, prav to je, kar se je zgodilo v našem sonetu.

No, s tem pa je že zgromelo ono kričavo kronološko protisloje mej našim sonetom in ostalo poezijo Julijine dobe! Veselo pa zgromi hkrati tudi vsa ona dose-danja, trhla učenost, ki je slonela doslej na tisti letnici Venčevega prologa, vsa od Stritarjeve razlage do tistega Tomiškovskega širocega prisezanja v visoka imena, »odlomka — o Prešernovi ljubezni« ! —

A pomudimo se še pri stvari! Sonet je stalna lirski forma ter ima določeno, zaukazano arhitektoniko. Deli se celota na dva dela, a to ne v dve polovici, ampak — dva neenaka, nesimetrična si dela. Prvi šteje dve štrofi, kakor sicer tudi drugi; a prvi po dve četverovrstni (dve kvarteti), a drugi po dve trovrstni (dve tercini); tako šteje prvi del osem, drugi šest verzov.

Mej obema tema deloma bodi jasna, čvrsta zev. A navzlic nji bodi sonet vendar kakor vsaka umetnina ves en sam organski kos, ena enotna, živa celota, ter ne dve polovici druga poleg druge; zato naj skrbi, kdor sklada sonete, za čvrst prehod, za krepak most preko te zaseke! Trdna vsebinska vez druži in spajaj oba dela, kvartetni s tercinskim!

Navada je postalo, da zahtevajo v ves prvi del po eno, ali pa celó po dve primeri, ki izražajta ali ki izražaj v podobi isto vsebino kakor za prvim soneta drugi del; in šele ta bodi jasna, odkrita beseda oni v prvem delu s primero le od daleč opisani misli! Kje pa ima ta zahteva svoj vir? Nič drugega ni to, kakor ena pot, akademično šolska šablona, po kateri pride v sonet neka idejna, vsebinska vez mej

obema arhitekonskima deloma kar takó sama ob sebi, da ju spoji v organsko celoto.

Ni pa, da bi to res moralo biti tako v vsakem sonetu. Tisto arhitekonsko zev premostí poet-umetnik lahko tudi na drugačne načine, če si jih le zna najti. In prav tu pokaže umetnik lahko svojo duhovitost in vso originalno moč.

Zgodi se pa lahko tudi še nekaj tretjega. Poet lahko sploh zavrže ono zaukazano delitev v dva dela; vzame si sonet kot štirinajsteroverzno formo, in izreče v nji eno, v sebi organski enotno misel, brez tistega odmora, prav kakor v katerikoli drugi pesni s štirinajstimi verzi, le da z določenimi rimami.

Prešeren ima vse te tri vrste arhitektonike v svojih sonetih. Naš pa tiče v drugo gorenjih treh vrst; ima namreč ono strogo arhitekonsko delitev na dva dela; a v prvem ni primere, ampak neka druga vsebina: Obiskovanje cerkvá ljubljanskih radi božjega groba, a z obiskom trnovske cerkve za sklep tega romanja poetovega, dne 6./IV. 1833. Tudi to obišče poet sicer radi božjega groba; a da jo nazadnje na koncu svoje božje poti po Ljubljani, in ravno o uri deseti, za to ima poseben, svoj vzrok!

»V Ternovo — uro deseto«. Zakaj pa ravno tja to svečano uro? Odkod tolika čast ravno trnovski cerkvi? Saj ni — ne stolna, ne sredi stólice naše. Zakaj to uro tja v tisto skromno cerkvico daleč tam na kraju mesta?

Poet pove vzrok svoj v naslednjem, tercinskem delu: V tej cerkvici je doživel dogodek, ki mu je tedaj (1833.) sicer že spomin, ki pa je njegovo življenje intimno in za vselej združil ž njo, da mu je poslej bolj imenitna in bolj v časti ko vse druge cerkve mesta, njemu, čeprav ne drugim ljudem; tam mu je padla v srce iskra ognjena iz dveh očí plamena...

Potemtakem veže v notranjem oba dela sonetova tista organska moč, tista krepka idejna vez, tista relacija, ki spaja vsako posledico ž njenim vzrokom v organsko enoto.

Najprej je povedal poet dogodek iz l. 1833., ki je bil posledica že nekega poprejšnjega dogodka: oni določeni obisk trnovske cerkve ob uri deseti. Za tem pa pove zdaj tisti poprejšnji dogodek iz l. 1831., ki je vzrok tega posebnega odlikovanja skromne cerkvice tam zunaj, predmestne cerkvice trnovske.

A to ni edino. Oba dela spaja še druga ideja. To je tisto čudo, ki da dvema doživljajema v duševnem svetu tvojem istočasnost, ki je doživljaja v realnem, vnanjem svetu nista imela. Postati pa morata poprej oba dogodka — spomina tvoja; dogoditi sta se ti morala že oba, potem ti ju lahko združi duša kot spomina v en sam hip, asocijira v en doživljaj, nov doživljaj svoj. Za tak spoj pa mora biti neka podlaga v obeh spominih, neka istost v obeh. — Tu ima prvi del soneta spomin poetov o nekem dogodku iz l. 1833.; drugi del pa spomin o drugem, bolj zgodnjem dogodku iz l. 1831. Oba ta dva spomina pa sta dapes v duši poetovi istočasno, oba gleda v duši svoji hkrati, kot nov doživljaj svoje duše. In kaj mu ju je spojilo? Istost kraja v obeh dogodkih! Spomin na tisti kraj »nesrečnega imena« mu je vzbudil obadva tista spomina o doživljaju iz l. 1831. in o onem drugem iz l. 1833., tisti božji poti njegovi na Trnovo na dan sobote svete. In kot vez obeh spominov stoji misel o trnovski cerkvi tudi v sonetu mej obema onima: prvi spomin se skonča z imenom tistega kraja na čelu prav zadnjega verza v prvem delu; drugi spomin pa se začne z imenom tega istega kraja na čelu najprvega verza in hkrati na čelu vsega drugega dela! In tisto eksponiranje tega imena na obeh dveh mestih ni — slučajno ali morda le iz namena nastalo, da doseže poet golo figuro anaforo. Tisti odkrh besede »Ternovo« je globlje preračunjen; naglasiti hoče umetnik z anaforo isti kraj kot ono vez, ki misel nanj v duši umetnikovi povzroča istočasno nastopanje obeh onih dveh spominov iz l. 1831. in iz l. 1833., ki ju asocijira

oba, takorekoč organsko vzbudi oba iz same sebe, in ju zato edini v eno organsko celoto. Tudi to je neka idejna spona mej obema arhitektonskima deloma v notranjem soneta.

V nanje pa ju družijo kot očem vidljiva vez ravno ona anafora v sklepnem verzu prvega in v začetnem drugega dela: ono isto, obakrat krepko odkrhnjeno, samostojno odločeno ime »Ternovo«, — prvič eksponirano z vejico, drugič s figuro apostrofa, tedaj vsakikrat z drugim, drugačnim, posebnim retorskim sredstvom.¹ —

Prehod od prvega dela k drugemu je v tem sonetu globoko nežen: istost kraja dveh različnih dogodkov-spominov. Vendar pa je krepko naglašen. Tisti strmi, direktni ogovor, ki pomeni pravzaprav prestop od tretje k drugi osebi (prim. enaki prehod v elegiji »V spominj M. Čopa«, 1845.!) in pa sledeča apozicija, kot prehod k mirni dikciji nadaljnjih verzov tercinskih, kako čudovita formalna sredstva so ti to! In kako srečno izkoristi poet etimološko razlago besede »Ternovo« kot »nesrečno ime«, ki pomenja pravzaprav kraj, kjer raste »trnje«. Če že sam po sebi, je pa ta kraj zanj, za poeta, še v drugem zmislu in posebej še »nesrečnega imena«. In zdaj sledi koj motiviranje tega privzdevka, ki z njim ogovori poet Trnovo naravnost v drugoosebnem apostrofu. Kako globoko psihološko opravičen je ta strmi ogovor tu, in koliko vsebine leži v njem, in ne le formalne moči! Od davnega dogodka, ko so peli angelci »hosana« v Betlehemu, premeri v duhu

¹ Prevodi tega soneta so vsi slabi; najboljši je ruski Koršev, ki pa nima ravno te važne finese, ki na nji sloni vsa arhitektonika in celotnost umetnine; prezrl je Korš pomen te anafore. Umel ni pač soneta! Prav nič slabši ni češki prevod Penížkov (»Básně Fr. Preš.« 1882, str. 65); ima pa isto napako: anafore ni. Umel ni soneta tudi on ne! In vendar sta Rus in Čeh pogodila misel dokaj dobro, ker — sta se zvesto držala originalnega besedila Prešernovega! Samhaberjev skrupceek ni nikak prevod, ampak povsem bedno zmašilo! »X« pa se je vrezal, da Bog pomagaj. Ima sicer — anaforo; ali vsaj sled njen. Ali sicer pa jo je prelagatelj revno zavozil, ter z njim vred Vidic: umela nista oba ni od daleč soneta!

poet vekove tja do l. 1833.; tu se mu vstavi spomin ob obiskovanju božjega groba po cerkvah ljubljanskih; od cerkve do cerkve gre njegova misel in pride nazadnje do Trnovega. In ko se domisli te cerkve in nesrečnega kraja njenega, tedaj poeta kar premagajo mogočni spomini: vsa dolga vrsta posledic, ki jih je doživel do tistega dne, ko poje ta sonet, in ki vse pomenijo zanj le — »gorje«, ki pa imajo vse pravzaprav svoj vzrok in vir v enem samem tistem dogodku v cerkvi l. 1831., vse mu vstanejo v duši kot spomin. In tedaj se kar nehote obrne poet naravnost k tistemu kraju ter ga ogovori strmo in z oponašanjem imena mu njegovega, češ: Trnovo, kraj, ki te že ime tvoje izpričuje kot nesrečnega, tam v tvoji cerkvi je bilo meni rojeno vse to »gorje«, bila porojena vsa ona dolga vrsta neprijetnih posledic, porojena iz — dveh oči...

In povrh tisti oksimoroni, tista prekoslovja, tisti fini vsebinski kontrasti, ki jih sonet kar prekipeva. Dvoje oči čistega plamena; in — vendar, rodilo se je poetu iz njih gorja toliko in toliko; kje bi to pričakoval kedaj človek iz tako neznatnega, čistega vzroka! In tisti kraj sam mu je kraj prebridkega spomina, kraj nesrečnega imena njemu; in — vendar, častit ga hodi kakor ne nobene druge izmed cerkva, dasi so mej njimi večje in bolj imenitne! In ta dan sobote svete in tista odlična, svečana ura nje deseta; tedaj se spodobi k Šenklavžu ali k Šenpentru k največi maši, ne pa v neznatno Trnovo. A poet ne ko drugi; on gre tja v predmestje, v tiho, skromno, od drugih nič odlikovano cerkvico tam na kraju nesrečnega imena... A nad vsem tem pa oni enotni kolorit, oni dih pobožne poezije in velikotedenskega ozračja! Čudovito, kaj je vsega nagromadil mojster v to skromno stvarico svojo, v te ozke meje drobnega sonetka!

Vse to so pa same neenakosti v primeri obeh sonetov o pričetku ljubezni njune, Petrarkove in Prešernove. Fine

originalne razlike, vse samorašče Prešernovo in nekaj domače našega, a nič tujega. Kje so v Petrarku taki spomini v enem, kje take umetniške kakovosti. Petrarka nam zapiše leto in dan in uro svoje zaljubitve. A Preš.? Nič takega. Petrarka ne pove kraja svoji nesreči nikjer v pesmih, Prešeren pa ravno kraj, in nič drugega. Kdor pozna psihologijo ljubezni, pač kar ostrmi ob tej globokosti okusa in ob tem psihološkem realizmu poezije Prešernove; njegova pratka ne ve dneva, še manj uro, kedaj je vzklila ljubezen njegova. Komaj leto nam pove, a to v motivu, prepojenem s čudovito poezijo: z roso mladostjo šestnajstega leta dohtarjeve — »rože mlade«, a ne s suho letnico. Kako samosvojo pot je ubral Prešeren v svojem sonetu, daleč od poti Petrarkove. Tu kar kliče naš poet v polni zavesti svoje moči laškega mojstra sonetov na veselo borbo duha, učenec učitelja, češ, kdo — bolje! A ni pa to, kar smo do sedaj dognali, še vse, kar tiči v tem plagijatku iz Petrarka. Zato dalje!

4. Pokazale so se nam že doslej analogije Prešernovega soneta s Petrarkovo poezijo kot vnanje le, rekel bi da dozdevne. Imel pa je zanje naš poet svoje vnanje vzroke.

V skupnosti Poezij šele so dobile stance »She miru«, prvotno še brez konkretnega naslova, svoje sedanje čelo: »Pèrva ljubézen«. In to je neki kronološki dat o Julijini dobi. V skupnosti Poezij pa nastopi tudi šele naš sonet s svojo letnico 1833. To povzroči pa ob datu »Pèrva ljubézen«, ki je že iz l. 1831., ravno ono kričeče, dasi le navidezno kronološko protislovje o — prvi ljubezni do Julije. Človeku zmoti to zveze in stike ter nekako zakrije resnico. Prav tu na tej meji mej dvema dobama v poeziji Prešernovi ti to kar ubrani in onemogoči jasen pogled v dejstva, kakor smo sami na sebi to doživljali in izkušali dolgo vrsto let do danes; in dokaz nam je prav to za resnico izrečene moje misli. Komu veruj, ali »Pèrvi ljubézni« ali -- sonetovi letnici!

In tu vidim jaz poseben namen poetov, in sicer isti, ki nam ga izreka dejstvo, da je Preš. v Poezijah sam zabrisal akrostih soneta »Magistrale«. Prestavil je v štirih verzih besede tako, da imamo o Julijinem imenu le še sledove: [S]RIMIC[J]VI[SZ]LJI. A le v »Magistrale« tako, ne pa v inicijalkah prvih 14 sonetov. In ni dal tega natisniti poet v vseh izvodih Poezij; prijateljem v dar namenjeni odtiski, ki se nam jih je ohranilo nekaj, imajo akrostih cel. Tudi Vrazu pošilja Preš. s pismom iz Kranja z dne 5./II. 1847. dva taka. »Hiemit erhältst Du 2 Exemplare meiner Gedichte, 1 für Dich, 1 für Euren löbl. Leseverein. Sie unterscheiden sich von den sonstigen dadurch, dass das Magistrale pagina 147 ein Akrostichon ist...« Tako naglaša to poet sam (Preš. alb. 823). Prvi natis Venca pa ni imel še te skrivalnice.

Zakaj to v Poezijah? Prosil je uradno, kakor vse kaže, tu Venec cenzuro prvič, da sme zakonito na dan. Gotovo pa bó, da ni prvi natisek ostal skrit, ampak da so izvedeli o njem širši krog. In gotovo da ga je dobila v roke tudi Julija sama. Saj nam Trdina priča, da »od konca jo je hudo jezilo, da v svojih ljubavnih pesmih Prešeren ni premolčal njenega imena« (Lj. Zv. 1905. 144). Ali naj je to bilo šele po — l. 1847., po Poezijah? Ne. Takrat je bila Julija že deželnosodnega predsednika soproga v Novem mestu! Bilo je to že vsaj 12 let prej, l. 1835. v Ljubljani, koj po prvi objavi njenega imena, ko je bila dvajsetletna zaročenka Scheuchenstuelova še, ter jej je bilo na tem, kaj si bo on mislil o nji! In Preš. je o tej jezi v Primčevi hiši dobro vedel, morda imel tudi kako besedo s svojim bivšim součencem Antonom, tedanjim ženinom v njegovi poeziji imenovane Julije!

Dokazi: Levec že nam poroča v Dun. Zvonu 1879. (str. 55), da se je Preš. poznejša leta rad »pobahal« ter porogljivo nasmejal: »Ich weiss es, ich habe die Primiz mit meinen Liedern ungemein — geärgert«.

Zdi se mi pa, da to ni bilo samó »bahanje«, ampak da je za tem tičalo dokaj neprijetnih spominov. In zdi tudi, da je prav Venec bil glavni »corpus delicti«, kar mi potrja že Trdina s svojo opazko o imenu Julijinem, potem pa tudi — Prešernovi soneti sami. Že v 14. sonetu Venca pravi poet:

Deb' te ne rasshalile poesije,

Od straha v perfih mi ferzé trepézhe. (I. natis.)

Za Zhbel. V. pa je poslal Preš. Kastelcu svoj Venec že z epilogom. In kaj je njega vsebina? Prošnja, naj mu Julija odpusti, naj mu ne zameri, kar jej je storil v Vencu vsled »plamena«, seve, do nje:

De préd, ko vgáfnila smert mózh plaména,

S ferzá je srafil vénez, ne same ri,

Ki zherke nofi tvojiga iména! — (Zborn. V. 138.)

Nastal je, po moji sodbi, ta sonet prav za tistih dni po I. natisku Venca, ko je poet izvedel, kako je vplival v Primčevi hiši akrostih z Julijinim imenom; in zato je pridejal ta epilog zdaj Vencu, ko ga je nameraval izdati drugič, in to v Zhbel. V. Kakor Trdina, tako tudi ta epilog naglaša ravno — Julijino ime kot tisti greh, ki je bil vzrok — zameri! In meni vsaj govori tisti klicaj za to opombo o imenu njenem, stoječ v rokopisu za Zhbel. V. že prav tako kakor v Poezijah 1847. (148), tudi v tem zmislu.

In še en sonet ima poet o tej jezi v Primčevi hiši: to je tisti, ki v njem primerja svojo poezijo o Juliji »mile lune« žarkom (Poez. 152). Kamorkoli posijejo ti, razkrivajo vsa tista čudesa, ki jih sicer krije noč, da jih ne vidi nihče. Nimajo pa tiste moči, ki jo imajo žarki solnca; brez »te« moči so, »ki pali«; zato niso lune žarki stvarjem na svetu neprijetni, nimajo moči, ki jih, kakor to izraža poet, »razžali«; in ker so brez moči solčne, ki pali, zato so — nenevarni.

Tako tudi njegove poezije!... Njih žarki so ko lune mile luč, a ne ko solnce, ki — pali, in zato žali. Kakor lune žarki imajo le to moč tudi njegove poezije, da razkrivajo

le »vse čudeže noči«, a žaliti pa ne morejo, ker ne palijo, ne žgó, ne ogrevajo, ne vnemajo; zato so nenevarne — Juliji in nje srcu, nenevarne — ljubezni in zvestosti njeni sedanjí, nenevarne — njenemu imenu! Zato:

Ne bójte pésem se, ki jih prepéva
 Tvoj pévec, tí, tvoj ljúbi, tvôja máti!
 In ki jih pél do zádnejga bo dnéva.
 Brez té móči, ko lúne žárki zláti,
 Se v njih le tvôja céna razodéva,
 Pred njími nóče léd sercá bežáti.

(Poezije 1847, 152).

Kakor pred lune žarki ne beže snega, ledu kristali ali demanti rose, kakor lune svit le njih lepoto razkriva in kaže, tako ne beži tudi pred pesmi poetovih žarki — led njenega srca, tako tudi one razkrivajo in razodevajo le lepoto tega ledu: strogost, trdó neizprosnost ter nje ledeno hladnost do njenega pevca, — njeno cenó! Češ, umejte moje pesmi prav, pa vas ne bodo žalile, in ne boste se jih bali.

Potrjuje nam tedaj tu lastna Prešernova beseda, o čemer pričata Levec in Trdina; Preš. sam nam tu poroča o vtisku Venca v Julijini hiši. In ni li, kakor da bi tu poet sam javno vsem ljudem pričal, da mu ni bila ona nikoli prijazna, ki je zdaj Scheuchenstuelova, ampak da je in je bila vedno le Scheuchenstuelova! Led da je njeno srce vedno do njega, pevca njenega! Ni li, kakor da bi tu poet zavračal vsako morebitno sumničenje njenemu imenu na kvar? Toda to ni, kar je nam tu glavno. Odkriti ogovor Julije, njenega »ljubega«, njene matere kaže, da velja ta sonet Primčevi hiši po zaroki Julijini, a priča tudi, da mu ni le hči in njena mati, ampak tudi Scheuchenstuel zameril Venec z imenom njegove zaročenke. Iz tega sledi, da je bila zamera, ki o nji poroča Trdina, že — iz tridesetih let vsled prve objave Venca, a ne šele iz dni po objavi Poezij (1847.); saj stoji ta sonet že v teh samih! Priča nam pa tudi, da ne bo iz trte izvito, če pravim, da

je Preš. imel s Scheuchenstuelom samim najbrže kako besedo o tem.¹

To bi bilo pa le eno. Venca prvi natis je gotovoda prišel pred oči tudi takratnim, nad Ljubljano in posebej nad Prešernom prezvesto čuvajočim cenzurnim policistom ljubljanskim, ženijalnemu Pavšku in dobrosrčnemu referentu Stelzichu. In ne rekel bi dvakrat, da se motim, če sodim, da je bila prav teh dogodkov iz l. 1835. posledica ona bridko srdita pesnica Prešernova, edina v vsi poeziji njegovi, ki je nje vsebina — grožnja; oni nemški sonet namreč, ki ima edini še poleg dveh drugih, a to obeh iz Julijine dobe, tudi — akrostih: prva dva sta ta v Vencu z Julijinim, in oni pregloboki z Langusovim, tretji pa z imenom: »An Pauschek und Stelzich«; samo ti trije so z akrostihom, sicer nobena pesen ne v vsi Prešernovi poeziji. A zakaj pa ravno tema dvema — akrostih? Pač ne brez posebnega vzroka, ampak vsled njunih šikan radi nelegitimne objave Venca z akrostihom Julijinega imena. Da ju plača za njuni blagohotni trud, zloži nekdanji pevec Kopitarjevih sonetov zdaj še njima enega z njunim imenom, češ nata še vidva svojega, če vaju takó boli — akrostih, ki pravzaprav noče vama ničesa in vaju tedaj ne briga nič; tu pa náta zdaj takega, ki vaju brigaj! In možema mislim, da se je kar zabliskalo! Vemo namreč, da je Preš. doposlal ta sonet cenzuri, tedaj ravno njima, ki jima je veljal akrostih. V Prešernovem alb. je objavil Krek (str. 749/50) iz Korytkovega zbornika lastnoročno Prešernov prepis tega soneta, ki stoji pod njim lastni podpis poetov:

¹ In sodim, da je tisti globokoobupni »Kam?«, ta poleg »Ribič« najburniša pesen Prešernova, nastal prav tiste dni iz kakovega takega dogodka, kake take »besede«. Imamo ga 30. IV, 1836. tudi že objavljenega s tisto značilno opazko, da je iz Zhbel. V. (Illyr. Bl.); doposlal ga je poet Kastelcu (po moji sodbi) nekako o Čopovi smrti, morda še kaj prej. Ali so »Ukazi« tudi že iz te dobe? Sonet »Oči bilé per nji v deklét so srédi« jim je jako soroden (Poez. 155). Ta pa je izšel, tudi že iz Zhbeliže V., 22. X. 1836. (Illyr. Bl.).

A. Ž.

»Dr. Prefhörn«, a hkrati pod prvotno besedo zadnjega verza: »Chorwölf!« ta-le drugačica: »Christlich«, ter opazka Prešernove roke: »Der letzte Vers lautete in dem der Censur vorgelegten Exemplare: Christlich: euch wird Lykambes Tod zu Theil.« — Sonet ta, ki bi po moji sodbi bil tedaj tudi v zvezi z Julijino dobo in bil tudi izraz poetu iz nje porojenega »gorja«, pa ni izšel v tisku nikdar; pač umljivo, da sta mu ga moža prepovedala. Čitala pa sta ga in poznala ga cenzorja gotovo; in to nam zadošča.

Kedaj pa je neki moralo biti to? Jaz sodim, da še l. 1835., takoj po smrti Čopovi! Verz s pozivom: »Steht ab von mir, dem schmerz durchwühlten, wunden...« bi vsaj meni pričal o dobi, ki je sledila neposredno oni nesreči, ki je poeta hudo zadela z naglo, nepričakovano izgubo prijatelja Čopa-Lelja! Umrl pa je Čop 6./VII. 1835. — Dne 22./VIII. 1836. pa piše Preš. Čelakovskemu, omenjajoč Čopove smrti in pošiljaje mu Kèrft, to »pesem milo« o smrti Čopovi, tako-le o sebi:

»Zhóp ... ist uns leider ... entrissen worden. Ich ... würde ein zweiter Johannes die Stimme erheben, und den Messias verkündigen; allein die Pharisäer und Schriftgelehrten lassen mich nicht zu Worte kommen, auch behagt mir die Wurzel- und Heuschreckenkost nicht. Mein neuestes Produkt: Kèrft per Savizi, das beiläufig Ende März erschienen ist, bitte als eine metrische Aufgabe zu beurtheilen, mit deren Lösung der Zweck in Verbindung stand, mir die Gunst der Geistlichkeit zu erwerben... Die geistlichen Herrn waren diessmal mit mir zufrieden und wollen mir auch meine vorigen Sünden vergeben;...« (Lj. Zv 1882. 110).

In ravno ta zadnji stavek se mi zdi tu na mestu; »die geistlichen Herrn«! Ni le tu spomin na »farizejce in pis-mouke«, ki mu kot poetu ne dadó do besede, a na cenzorja posebej, ki jima je posvetil akrostih: An Pavschek und Stelzich«. Saj očita ta sonet ravno — »farizejstvo« — pis-moukoma. A ti gospodje, pravi tu poet že, da so tokrat bili ž njim zadovoljni — (ko jim je pač predložil Kèrft v cenzuro): ter da mu hoté odpustiti tudi »poprejšnje grehe«. »Auch

meine vorigen Sünden«! Ali je misliti, da je Preš. šele po tem nenadnem prevratu vremena na strani »der geistlichen Herrn« zajel si iz duše ono ogorčenost proti njim, ki pla-pola iz soneta? In izraz: »meine vorigen Sünden« priča tudi ravno o bivših že zamerah, ki so ležale tu že pred Krstom, tedaj pred začetkom leta 1836; saj mu je Krst gospode ravno že spet »sprijaznil« in mu že pridobil njihov premilostni »absolvo«! Morale so biti te zamere že iz l. 1835. potemtakem. A kake so bile te? Kaj sicer ko ravno one radi akrostiha z Julijinim imenom, ki je povzročil sonet s črkami imen »duhovnih gospodov«! In zdi se mi, da to sodbo mojo o imenu Julijinem potrjata tudi verza v tistem sonetu »An Pavscek...«:

»Erprobet nicht des Liedes sich're Pfeile,
Lasst den das bess're Ziel, das sie gefunden!«

Kaj bi bil ta »boljši cilj, ki so si ga dobile njegovih pesni zanesljive puščice«? Kak cilj so pač dotlej imeli njegovi verzi? Le enega! Julijino »ceno« in ljubezen do nje da pojo, in — da poizkušajo pridobiti poetu nje srce! Iz tega namena je ravno vzrastel tudi Venec ž. nje imenom. Ne potrja li to spet one misli, da sta cenzorja zdaj nadle-govala Prešerna ravno radi tega dotedanjega cilja njegovih pesni ter si s tem izzvala ta njegov sonet, ki je v njem puš-čico obrnil poet nekam drugam ko sicer; doslej: »in das bess're Ziel, das sie gefunden«, v njeno, Julijino ime, tu pa — (češ, »erprobet des Liedes sich're Pfeile, Chorwölfl« enkrat!) tu — v njuno ime! Bilo je tedaj pač l. 1835., ko se je vse to godilo: ker očitno da pred Krstom (na podlagi tega pisma »vorige Sünden«), in tedaj pred l. 1836.; a še ne pa pred 13./X. 1834., ko je J. Čop še vpraševal, zakaj bi Venec ne izšel! Zdi se mi ta sonet pa tudi priča (posebno njegov verz: »Lasst ab von mir, dem schmerzdurchwühlten, wunden!«), da je bilo v Prešernu tačas tako razpoloženje, ki bi mu go-tovoda vzelo veselje do takega kljubovanja cenzuri, kakršno

je bila objava Venca! Ne ljubilo bi se mu to več poslej po nagli nesreči o Čopovi smrti; potrjuje mi to misel oni znani nam že stavek v pismu Čelakovskemu z dne 22./VIII. 1836.: »Ich als das schwankendste Rohr in der Wüste der krainischen Literatur würde ein zweiter Johannes die Stimme erheben, und den Messias verkündigen...« (Lj. Zv. 1882, 110); to je tisti stavek, ki že govori in priča o bivših izkušnjah s farizejci in pismouki, in ki naš sonet leži že davno pred njim — kot izraz ravno tistih bivših izkušenj. Ta stavek, kakor sploh tisto pismo celo, priča nam o izgubljenem poprejšnjem veselju Prešernovem do boja in borbe z nasprotno stranko! To pismo pa je ravno iz dobe po smrti Čopovi. Iz tega vsega sklepam, da bi Preš. ne bil po tistem doživljanju s Čopom objavil več Venca tako navzlic Čopu in njega cenzuri; minila bi ga bila taka volja tiste dni. In povrh je imel po smrti Čopovi druge interese literarne: »Kêrft« in njega objavo. Zato sem sodil, da je objavo Venca in njene posledice Čop še doživel — l. 1835., v njega prvi polovici. In l. 1835. sta tudi, a to po smrti Čopovi že, najbrže da dobila »duhovna gospoda« oni novi greh Prešernov, ko le nista in nista hotela tudi poslej ne mirovati (po smrti Čopovi, ko je bil Preš. že tako dovolj »schmerzdurchwühlt« in »wund« vsled nove, žive, sveže rane, da mu je vsa duša krvavela!), tisti nemški sonet v svojo cenzuro ter pred svoje oči... a to pač v l. 1835. drugi polovici!

A zdaj je prihajal Preš. pred ravno ta dva moža s Poezijami, in v njih s tem istim Vencem! A naj jima dene kar pod nož tudi tisti — akrostih? Osodo Poezije je potem vedel že lahko kar naprej!

In pl. Scheuchenstuel, tačas že več let mož Julijin,¹ je bil tudi še mej živimi, in bil mogočen gospod na Dolenjskem

¹ Poročila se je Julija Primiz dne 28. maja 1839. v škofovi kapeli v Ljubljani, a ne šele 1840. l., kakor to dosedaj uče enoglasno vsi. (Tako na podlagi matrik šenklaške fare v Ljublj.). A. Ž.

tiste dni, ko je bil Preš. pa še zmirom brez stalnega, svojega kruha ter prosil slučajno ravno tiste mesece, ko so Poezije bile v cenzuri, šestič (dne 26./IV. 1846.) za službo (Prim. Lj. Zv. 1890. 178, prošnje točka 6: »laut der Gesuche sub N—S...«). Trdina priča o tem gospodu, da je bil »...naš sovražnik, dolenski Napoleon ... ta prvak vseh dolenskih birokratov in oblastnikov«. (Lj. Zv. 1905. 144.) S tem nam pove o njem dovolj. In da je Preš. sam tudi tja v daljavo mislil še vedno nanj in računal ž njim kot neko — sovražno silo tudi še tisto leto, ko je ravno poslal Poezije v cenzuro, o tem govori še dovolj jasno tista njegova beseda v prošnji za advokaturu z dne 26./IV. 1846., kjer koj v uvodu prosi naravnost, naj ga ne denejo v novomeški okraj, ampak v postojnskega ali ljubljanskega, češ:

»Da meine persönlichen Verhältnisse so gestellt sind, dass ich keine Hoffnung habe, im Kreise Neustadt bei der Advokatur mein Fortkommen zu finden, so wage ich um die Verleihung einer der beiden ersten Advokatenstellen ... zu bitten.« (Lj. Zv. 1890. 176.)

In zdaj naj bi dal v svojih pesnih ženo njegovo poet ljudem v zobe kar z imenom! S tem bi oživil — stare rane! In pa, kaj bi ne bila ta stvar širši javnosti pravzaprav šele novica — iz starih časov o sedanji visoki gospé? In — ljudje sodijo radi, posebno če ne vedo, kaj je pravzaprav resnica...

Prešernu pa je bilo kaj na tem, da mu ne prepovedó Poezij. O tem priča dejstvo, da jih je poslal istega leta (1846.) dvakrat v cenzuro, ko so mu prvič črtali nekatere pesmi, in da jih je potem izdal brez tistih, ko mu je cenzura prvo svojo sodbo ponovila tudi drugič. (Prim. podčrtno opazko v mojem spisu o »Lelju«, v Dom i. Svetu 1905, str. 680).

A kaj bi bile Poezije, če bi mu n. pr. črtali Venec ali vsaj njega »Magistrale«, ki nosi črke njenega imena! In kaj, če bi mu katere druge ljubezenske pesmi iz Julijine dobe? Kar lepa človeška glava brez oči, kar cvetica brez cvetú... Zato je poet akrostih Julijin rajši modro razdril sam!

A — spomnil pa si je še drugo duhovitost, da si omogoči za vsak slučaj boj s cenzuro za »Poezije«, ta venec vseh živih dni svojih: izmislil si je tja na tisto kritično mesto svojih Poezij sonet o prvi ljubezni z jasno letnico 1833., ter s tem ono navidezno protislovje z vso svojo ljubavno poezijo prejšnjih let pred 1833.! — kot prolog ti-stemu nesrečnemu Venecu njenega imena, ki je bil že Zhb. V. skorajda edini on l. 1835. zadrževal vsled nesoglašanja Čopovega, a ki je poslej po prvi objavi poetu nakopal toliko sitnosti, srda in zamere.

Postavil je Preš. s tistim navideznim posnemanjem Petrarkovega soneta nele ta sonet sam, in ž njim nele »Pervo ljubézen«, ampak sploh vso svojo ljubavno poezijo v luč Petrarkove, češ, saj je vsa, kakor ta Venecu uvodni sonet, vsa, (in nele Venec) samó Petrarkova ljubezen in poezija — v slovenski besedi! Toliko ste, češ, nekdam prodajali sitnosti in hrupa, ko so te pesmice izhajale posamno, zdaj pa vidite, ko so skupne, kaj so pravzaprav: Petrarka v slovenski besedi; kakor je to umel in učil tudi Stritar sam!

In povrh stoji v sonetu jasna letnica in dan: 6./IV. 1833. Julija pa je bila takrat blizuda — že zaročenka. Kakó naj tedaj vse to resno velja nji? In posebej — Venec! Ko vendar sonet poje jasno prav isto kar že — Pèrva ljubézen, ki je že l. 1832. izšla, tedaj že leto popreje. Vse skup je tedaj pesniška igrača, nič resnega, »un oggetto immaginario«, kakor je sodil že do l. 1834. Janez Čop, »fikcija« le, kakor jo je videl sam Stritar v poeziji Prešernovi ter potem dolgo časa vsa veda in neveda...

¹ »V. Rizzi v je I. letniku 2. sešitku svojih novín »Deutsche Monats-schrift aus Kärnten« 1849. léta bil od 51. do 58. strani razglasil sploh jako dobro in ugodno kritiko o Prešernovih poezijah«. Tako piše že (Levstik v svoji oceni Kleinmayrove »Zgodovine slovenskega slovstva« Lj. Zv. str. 438, in Zbrani spisi V. 128). In Levec pripoveduje v Tolmaču, da je bil ta Rizzi »netjak ljubljanskega župana Hradeckega. Dvanajstleten deček je prišel Rizzi l. 1828. iz Kotoč (Kötschach) na

In pogodil jo je Preš. imenitno. Pod vplivom te očitno jasne, v oči bodeče enakosti z dobro jim znano Petrarkovo poezijo so umeli uradni in neuradni kritiki sodobni in poznejši ta sonet le povrhu in zato narobe, kot nekak poklon hvalnega učenca velikemu učitelju Petrarku. Opazili so očem vidljive, a le dozdevne istosti mej obema, prezrli pa fine razlike vsebinske. Različne, časovno daleč si narazne dogodke-spomine so umeli kot en istočasni doživljaj. Vpolagali so misli in vsebino Petrarkovo v sonet, ki jih sonet nima, a videli niso, kar je v njem Prešernovega: nekaj preveč, česar ni, a dosti premalo, kar je v sonetu. A to vse le, ker so v tajne globine Prešernove hoteli s Petrarkom v roki učenjaki, ne pa z glavo svojo ter s pomočjo rajši Prešerna samega!

Dosegel pa je Preš. to premoto res da v prvi vrsti z ono kričečo, dasi v resnici le dozdevno analogijo s Petrarkom.

Koroškem v Ljubljano, kjer se je učil do leta 1836. Tukaj se je naučil tudi slovenščine in osebno seznanil s Prešernom, kateremu je bil dober prijatelj«. (Levstik V. 362.) In ta Rizzi, osebni znanec Prešernov, piše v svoji gori imenovani oceni koj v uvodu ravno o boju Prešernovem s cenzuro tako-le:

»Wir haben das Jahr des Erscheinens dieser Gedichte dem Titel beigesetzt und nicht umsonst. Es erfaßt uns etwas wie Eckel, wenn wir ein Buch, und ein gutes obendrein zur Hand nehmen, auf welches die Censur früher ihre entweihende Hand gelegt hatte. Aber dem Geiste dieses Dichters konnte die Censur nicht beikommen, und jedes seiner Gedichte, mag es noch so harmlos erscheinen, ist, weil es eine freie Regung des Geistes ausspricht, ein Protest gegen die polizeiliche Aufsicht über die Literatur.« (S. 51). In pristavlja še o Prešernu, »daß er ... nicht der Mann gewesen, dem es an Geschick fehlte, seine Ansicht trotz aller Censur wenigstens anzudeuten.« — »Poezije doktorja Francéta Prešerna (Gedichte von Dr. Franz Preschern. Laibach 1847.)« — S. 53.

Navajam to tu, ker je to pisal sodobnik Prešernov, ki je občeval ž njim in ga poznal osebno. V Korytkovem zborniku so našli celó en lastnoročno Prešernov prepis Rizzijeve pesni »In der Gesellschaft«, iz l. 1834., ki jo je natisnil Illyr. Bl. 1836. (Nr. 11., 12. III.). Prim. o tem. Preš. alb. 748. in Zb. M. Sl. V. 150, pod črto. O Rizzijeve prim. »Nekaj črtic o R.« v Lj. Zv. 1881. 578. (iz »Slov. Naroda«).

Toda pravzaprav pa je v sonetu en zlog, en sam skrit, skromen zlog, dà, celó en sam naglas, ki nosi zavestno, preračunjeno, a prikrito dvoumljivost besede. Za krepkim naglasom, ki leži v verzu s pozivom: »Ternóvo!«, sledi koj besedica »tam«, kakor da brez vsega naglasa; posebej pa jo še zakrije oni krepki akcent takoj naslednje besede: »mèni«. Toda ravno ta neznatni zlog ima najkrepkejši poudarek v vsem sonetu: treba je »tam« zateglo izreči, ko si prvi verz prebravši odstavil prej in premolknil z daljšim odmorom! Uvaževati je namreč tisto podpičje na njega koncu! In če čitaš takó, odpré se ti koj oni vse drugačni pomen soneta, prava misel te besede. Zato sem »tam« v sonetu podčrtal. Uvaževati je namreč tudi, da stoji koj za krepkim podpičjem tostran odmora kot prva beseda, na čelu verza in vsega téksta, ta neznatni »tam«; to pa ni brez vsebine! Po pomenu svojem pa se ozira »tam« slednjič le na neposredno poprej imenovano, in tó s krepkim naglasom izrečeno ime kraja, kjer se je v naslednjem tekstu pripovedovani dogodek primeril, a ne na letnico mu in dan. »Tam« pravi poet, a ne — »takrat«. Res je, da so vse to same velike neznatnosti, ki jih lahko prezreš, posebno če čitaš sonet sam zase, kakor stoji pred Vencem, brez ozira na druge poezije; vse to nam pa le priča, kako je umel poet doseči svoje preračunjene namene, a hkrati dokazuje, kako so v Prešernu tudi en sam naglas, tudi kako njegovo podpičje, kakor n. pr. tudi kak neznaten pomišljaj drugod — polni misli in vsebine; a celó že kak droben zlog kar — zlató.

Vidi se nadalje sonetu, da si je Prešeren prizadeval, dati mu nalašč tisto toliko dozdevno priprostost, ki jo imajo v njem beseda in verz, a posebej še pričetek in sklep. Navadno zastavi Preš. svojo pesem s krepko, vsebine polno besedo. A tu? »Je ód vesel'ga časa téklo léto...« In sklep? Kaj nista zadnja dva verza le isto, kar v »Pèrvi ljubéznici« že stara historija: »Pogléda njén'ga vžíval sim sladkósti,

doklèr, de je sercé dobilo ráno, kí pèče nóč in dán me brez hladila, ki ni dobíti ji nikjér zdravila«. (Poez. 105.) Priprost posnetek se zdi ta sonetek sploh ves od kraja do konca; nič novega, ampak le slabotno revče, ki je nastalo le iz moči Petrarkove. Ko da je poet opešal tu, se ti zdi. In vendar koliko dozorele, velike, morda največe moči njegove je v njem! Govori ti vse pač, da je poet vse uporabil, da doseže svoj tihi skriti namen: nihče naj bi ne iskal v tem sonetu česa posebnega, ampak videl naj bi le skromen odmev Petrarkovega glasu, kakor tudi že v Pèrvi ljubézni. Hotel je pač — srečno preveslati svoje Poezije in njih Venec skozi Skilo in Karibdo Pavškove cenzure ljubljanske; zato si je izmislil takega angelca varha Poezijam svojim, kot prolog oni nevarni pesni njihovi, Vencu!

Toda, ni li sonet potemtakem pa vendarle pravzaprav mnogo svojega poprejšnjega pomena izgubil, če ni njegova letnica 1833 — dat prve ljubezni njegove? Puhloprazen zeva potem njega prvi del!

Preš. je hotel doseči ono zaslepljenje cenzure in javnosti, a to z jasno paralelo svoje s Petrarkovo ljubeznijo in poezijo! In iztaknil je srečno naključje, da je leto 1833. imelo svoj veliki teden začetka aprila. Petrarka pove jasno dan in uro svoje zaljubitve: veliki petek dne 6./IV. 1327., 6. ura v jutru. Isti dan aprila m. pa je bila za časa Prešernove ljubezenske dobe, in to ravno l. 1833. — velika sobota. In našel in izkoristil je poet to čudovito slučajnost za svoje namene: izmislil si je ravno za ta dan, ker je Petrarkov, svoj obisk trnovske cerkve o svečani uri deseti. In glej, imel je Preš. zdaj Petrarkov dan in teden v svoji poeziji in ljubezni, a kakó po svoje!

Ta namen, da zagrne cenzuri jasni pogled v dejstva, bi dal prvemu delu soneta že nekaj originalno, pristno Prešernove vsebine. Pa bilo bi Prešernu samemu vendarle to gotovo da premalo in preprazno. Leto 1833. je, kakor sodimo,

leto Julijine zaroke. Ali ni morda hotel tudi temu dogodku svoje ljubezni kot nekemu spominu svojemu iz l. 1833. postaviti tu poet spomenik v svoji poeziji? Morda! In nima morda celó snovni motiv o velikem tednu in božjem grobu tudi še kaj več osebne vsebine, češ, kot čas, o katerem se je res pričela njegova ljubezen do Julije, a to ne l. 1833., ampak l. 1831.; in če že ne o Veliki noči, pa tam o pomladi tistega leta? Morda! Z dosedanjimi rezultati bi se to vjemalo ...

Toda vsebina letnice 1833 je v prvi vrsti druga. In tu smo zdaj na vrhu. Obroč vsega dokazovanja se tu sklene; prispeli smo do strogo historičnega jedra vse razprave!

V I. poglavju smo si sezidali podstavo in ozidje, ki nanje položimo zdaj tu kar streho: dognal sem namreč iz pisem Jan. Čopa z dne 27./III. in 1./III. 1834. trdno »hipotezo«, da je Sonetni venec Prešernov videl že vsaj Silvestrovo noč l. 1833. In glej! Nič drugega, ampak to je, kar je vsebina in misel te letnice v sonetu o Trnovem, to je, kar nam tu Preš. potrdi in pove sam. Letnica 1833 je letnica Sonetnega venca. To leto je Venec nastal, če ne po ideji (kar morda še prej že), a pač pa — de facto. Prešeren je to pač vedel. In tako si je izmislil tisti svoj obisk trnovskega božjega groba, da je vanj zajel in vanj zavil ravno ta spomin o rojstvu največje umetnine iz svoje ljubavne dobe, tega Prešernove ljubezenske poezije resničnega venca, ki venča vso njegovo Julijino dobo, ne — Julije same. Zajel je ta kronološki spomin svoj v jasno letnico. In kam tiče tak spomin o Vencu primerneje kakor tja pred njega samega, v njegov — prolog!

Taka je torej »psihiška zveza« mej Vencem in letnico 1833, a ne tista, ki jo je vdehnilo Tominšku, in ki je v resnici — ni! To je moj drugi rezultat o Vencu, a tak, da potrjuje prvega, onega v I. poglavju... In če kaj, je ta »zveza«, a ne Tominškova, resnično odločilnega pomena za

presojo in umevanje, če že ne ljubezni Prešernove same, pa — poezije njegove iz dobe Julijine. In to je prvo!

Ima pa potemtakem sonet že bogatejšo vsebino kakor smo jo videli doslej v njem. In pravzaprav zdaj šele smo tu na tistem mestu, kjer lahko jasno presodiš sam, kar sem trdil o velikosti soneta. Zato naj tu združim pridelane rezultate!

* * *

Misliti si nam je Prešerna v tisti dobi, ko vstvarja vsebinsko enotnost svojim Poezijam. Bilo je to, ko je imel že za sabo dobo Julijino, pred sabo pa njene sadove v obliki pesnic, gazelic, sonetov in balad. In ko druží sonet k sonetu iz svojih poprejšnjih let, zadeneti strmo druga ob drugo dve vrsti: ona petorica o graški ljubezni ter druga vrsta sonetov o čustvovanju poetovem do Julije. Široka zev mej obema. Tu treba mostu, in sicer v obliki soneta. Pa ti zastavi poet tu svojo ženijalno, zavestno moč umetniško ter skuje z močnimi udarci čvrst organski sklep mej obe dobi. A kako? a) Sonet bōdi — prolog Vencu. Venec velja Juliji! Zato mora zajeti sonetu vsebino iz njene dobe, toda táko, da bo prijala pred Venec. Kje najti — tak spomin? b) Sonet ta pa stoj hkrati prvi pred vsemi soneti Julijine dobe; res da bodi posebej Vencu uvod, a tudi vsem deseterim sonetom, ki se vrsté za Vencem. Zato imej tudi s temi kak vsebinski stik ta uvod vse tiste dobe. Kje najti spomin, ki zadōsti oboji nalogi? In najde ga poet v dogodku, ki so se mu iz njega porodili nele Venec, nele vsi soneti Julijini, ampak vsa njena doba in vse ono »gorje«: v spominu mu vstane oni osodni doživljaj iz cerkve, ki mu je že l. 1831. postavil trajen spomenik v »Pèrvi ljubézni«. A v kateri cerkvi je bilo to? Tista elegija nam je ne imenuje!

Neka vez je že potemtakem res da tudi mej Vencem in sonetom, ki bodi njega prolog; a nič ožja, kakor mej sonetom in sploh vsemi soneti o Juliji. Tu treba še tesnejše

dotike: prolog povej letnico rojstva Venčevega (1833). A kako zvezati to misel, ta spomin z onim prvim o dogodku v cerkvi? In najde si velikan duha zlatá vredno snov. Izmisli si v tisto leto dogodek, ki vanj odene svojo misel in zaogrne svoj namen: izmisli oni pobožni svoj obisk božjega groba v isti cerkvi. A v kateri? To je tu z umetniškega stališča pač vse enako, ko ni imenoval poet dotedaj v svoji poeziji še nikjer kake cerkve; vezalo ga ni tu še nič! Le enega treba: obema dogodkoma mora biti prizorišče ista cerkev. In izbere si Trnovo. A je li to zvesto — po resnici? Ne vemo; zato morda da. A bilo bi to prečuden slučaj. Domneva se mi, da je poet izbral to ime le iz umetniških motivov, ker mu je ponujalo ono hkrati simbolično figuro o »kraju nesrečnega imena«!

In umetnik je že izvršil s tem ono umetniško zahtevo Poezij pravzaprav. Imel pa je še drugo, važno idejo, ki jo je bilo treba realizirati: dohtarsko preračunjeni namen, da postavi svojo ljubezen in nje poezijo v luč Petrarkove ljubezni — zaradi cenzure. In sodim, da je prav zato zajel v svojo poezijo božji grob in veliki teden! Če čitaš pazno »Prvo ljubézen«, ali se ti ne zazdi, da je čudno, kako da ni omenil tam še nič božjega groba ali velikega tedna, če se mu je ta dogodek res primeril o takem času? Le cerkev vzame v misel! In pa saj tudi tu ne trdi, da se mu je dogodilo to o velikem tednu, ampak se taki besedi krepko izogne. Vendar mu je bilo velikega tedna treba tu radi preračunjene analogije s Petrarkom! Izkoristi v ta namen oni motiv izpod črte pod stancami »She miru« v Zhbel. III. na str. 19. naš poet. In glej, kaj se mu še primeri? Leto 1833. je imelo svoj véliki teden začetka aprila; in Petrarkov dan 6. aprila je bil ravno velika sobota, dasi ne petek. Ali mu je pač kar zavriskalo srce, ko je zasledil ta kakor od Boga mu darovani slučaj! Vendar ni poetu bilo za ta dan, ampak le za letnico 1833; to, in le to je moral imenovati! In bolje je bilo, da tu ne imenuje dneva s številko, kakor ga Petrarka; zakaj? Da ne zakrije

preveč letnice in njene vsebine! Zato sodim, da bi poet prav takó vsprejel v svoj sonet veliki teden, le da morda ne sobote svete, če bi tudi ne bilo tistega slučaja z dnem Petrar-kovim 6. aprila! Le božji grob in veliki teden — radi analogije! Sonet bi se glasil, sodim, vendarle prav takó kakor se sedaj; k večjemu če bi stal na mestu sobote kak drugi dan, morda nedelja ali celo petek tistoletnega vélikega tedna. Obiskal bi bil potem poet v sonetu svo-jem božji grob pa tisti dan! Vse mi namreč kaže, da je v sonetu kakor cerkev, tako tudi ta obisk le fingiran, izmi-šljen — iz golih, dragocenih umetniških motivov, če nam n. pr. tudi že nič ne izpričuj dejstvo, da je bil Preš. tisto leto že koncipijent pri dr. Baumgartenu, in vsaj že ob devetih, če ko druge dni, v pisarni!

To pa še ni vse. Da je zajel v prolog ravno ta spomin svoj o Vencu, letnico rojstva njegovega, priča nam pač to, kako je Preš. cenil Venec, in kako imenitno, in morda celo osodno se mu je zdelo to leto njegovega življenja: vredno spomenika v lastni poeziji... In gledal je na to leto takó zdaj, daleč tostran Čopove smrti, in takraj Julijine dobe same; tedaj tudi tostran vseh onih dogodkov, sitnosti in neprijetnosti, ki mu jih je bil od l. 1833. sem nakopal ravno — Venec! Dolga vrsta spominov, ki jih je gledal poet v svoji duši... In ti spomini so mu obletavali vsi ravno to umetnino, ta njegov pónos iz Julijine dobe, zdaj, ko ga je prirejal za Poezije, toliko let po Venca postanku, po l. 1833. In v duši mu ni bilo ob teh spominih veselo... Vsega tega bi ne bilo zanj nikoli, če bi ne bilo nikoli Venca in v njem Julijinega imena! Zato mislim, da je šele zdaj tu mogoče prav in po-polnoma umeti tisti izraz Prešernov v prologu Venca: »tam mēni je gorjé biló rojēno...« Vsi ti spomini o Vencu se mi zde, da leže v besedi: »gorjé...« Vse tisto, kar mu je posledic socialnih in privatnih rodil Venec, vse zamere, vse sitnosti, vsi spori (prim. sonete Pavšku in Stelzichu,

Primčevim in Scheuchenstuelu), smrt Čbelice, posebej ono — nesoglasje s Čopom, ki je kalilo njune zadnje skupne žive dni in ostalo kot bridek spomin v Prešernu po nagli smrti prijatelja - Lelja, te poosebljene ljubezni; vse to se mi zdi kot en spomin — v eni besedi: »gorjé«; vse to, in ne morda — samo golo gorjé le »nesrečne« ljubezni do Julije... In kje je vse to pa pravzaprav imelo svoj vir? Tam, kjer Venec sam, kjer vsa Julijina poezija, kjer ljubezni nesreča poetova, kjer sploh Julijina doba vsa: tam v tistem dogodku v cerkvi, — »iz dveh oči prečistega plamena«! Potemtakem je ta sonet célo svetišče spominov poetovih; in potemtakem je v sonetu že neka docela druga in že vse bolj bogata vsebina kakor v »Pèrvi ljubézni«, če umevamo ta sonet samostojno kot prolog Venca posebej, in tudi Julijine dobe hkrati, ne pod vplivom tistih stanc s stališča l. 1831., ampak samostojno s stališča leta recimo 1840., ali morda kakega še kesnejšega. Vsebinska tistega »gorja« je potemtakem čudovito velika, a to vse sami spomini. In soglasno in dosledno z vso ostalo vsebino nam je potem umeti tudi zadnji, sklepni verz soneta — kot izraz nekega spomina, ki živi tačas še v poetovi duši: Tista iskra ognjena, ki je porodila vso Julijino dobo, se ne da vgasnit' še zdaj z močjó nobêno; živi mu spomin o njej v duši, ki ga ni mogoče vgasiti z močjo nikakšno, živi mu za spominom vsega tistega »gorjá«, kot »gorja« vzrok in vir! In da je to res, pričajo nam tudi »Sila spomina« in »Izgubljena vera«, ki ste nastali že takraj prave Julijine dobe, v dobi — Spominov poetovih, po letu 1840.! Če je morda res več Prešerna - umetnika v vsebini našega soneta kakor Prešerna - človeka, no, razvideti je potemtakem, da je tudi tega vendarle — bogato došti v njem!

Zari ti pač sedaj sonet v vse drugačni svetlobi kot ti je prej. Zažari ti pa tudi, če kje, krepki, veliki duh Prešernov prav tu iz tega, izmed vseh slovenskih po postanku z a d n j e g a soneta njegovega, zažari v vsi orjaški, originalni

ženijalnosti, a tudi globoko ženijalni hudomušnosti svoji. Zasvetil se ti je pa posebej, če prej ne, pač zdaj oni velikanski akt Prešerna-umetnika, ki ga je velikan duševne moči slovenske v tem skromnem plágijatku zamislil, dozoril in sijajno izvršil, ter ga zapustil v neznatnem sonetku za sabo — svojemu narodiču! In to je bilo, kar sem hotel dokazati — v brk vsej dosedanji tozadevni kritiki... Ali sem?

Sklep:

Razmáknil sem potemtakem ono trdo zagato dozdevnega protislovja mej »Përve ljubézni« ělatom in šestnajstim letom »mlade rože« Dohtarjeve na eni, a mej letnico Venčevega prologa (6./IV. 1833.) na drugi strani; s tem sem razrešil docela problem te razprave. Bistra soglasnost, svetla enotnost je zavládala tu v kronologiji Prešernove ljubezenske poezije. In iz meglá so se zasvetili novi jasni vrhovi! —

Naglasil sem pa tudi naslednje kronološke date o ljubavni poeziji Prešernovi: a) iz dunajske dobe njegove: 1825. Zarjavela devičica (tolážilno prorokovanje kolegu Traunu); 1825/26. že: Povodni mož, Lažnivi praktikarji in Lenora; isto leto je videla pa tudi že pesmica »Dekelcam«, ki je izšla že 12./I. 1827. v Ljubljani. Šteti nam jo je pač tudi tja v tisti l. 1831. sežgani snopič slovenskih pesni, ki ga je Preš. kot jurist četrtega leta pokazal Kopitarju; b) iz ljubljanske dobe: α) o graški ljubezni so iz l. 1830. oni štirje soneti, izišli v Zhbel. II. l. 1831., a iz l. 1831. samega pa peti sonet te skupine (»Strah«), ter tudi »Romanca o učencu«; β) o Julijini ljubezni so iz l. 1831. »Dohtar« kot prva nje izpoved, ter stance »Përva ljubézen« kot pesen o nje postanku; l. 1832. jo pripovedujejo Gazele, a l. 1833. jo venča Sonetni venec. —

Izpričal sem takó posebej leto 1831. kot leto prve ljubezni Prešernove do Julije, a to ob letnici »Përve ljubézni« ter ob Dohtarjevega dekleta letu šestnajstem. Zasledil, dognal in razkril sem pa ob Janeza Čopa pismih

z dne 1./III. 1834. in 27./III. 1834. prešernoslovju tudi tisto doslej toliko iskano in toliko zaželeno letnico Sonetnega venca v Prešernovem lastnem verzu: »létó — dvakrát devétsto tri in tridesétó«.

Vale faveque! —

Dostavek. Pregled razprave:

I. Venec: iz l. 1833.

II. 1. Gazele.

2. Sonet »Strah«! Petorica izpred Julijine dobe o prvi ljubezni.

3. Že miru... (Pèrva ljubézen).

4. Dohtar.

III. Venca uvodni sonet sam: letnica 1833; nje pomen. Konec: posnetek rezultatov. —

Gradec, 15. julija 1906.

Še dvoje troje dodatkov. V prvi vrsti naj tu objavim še tisti prepis onega soneta Prešernovega o Trnovem z letnico 1833, ki sloni na njem vsa razprava; na str. 179/80 tega spisa sem o njem že omenil, da se nam je ohranil v lit. zap. Prešernovi, daší ga Bleiweis v svoji objavi ni navedel; danes je v lic. bibl. ljubljanski kot točka 17. tistega zbornika. Slove pa to lice njegovo (že v gajici) tako-le:

Sonet.

Je od vesél'ga časa téklo létó,
Kar v Betlehêmu angeljcov hozana
Je oznaníla, de je noč kočana,
Dvakrát devét sto tri in tridesétó,

Blo velki tēden je v saboto svétó,
Ko vodi k božjim grôbam pot kristjana —
Po tvôjih cerkvah hôdil sim, Ljubljana!
V Ternovo tje sim uro šel desétó.

Ternovo, kraj nesrečniga imena!
 Oh, tam gorje je moje blo rojeno,
 Od dvéh očesov čistiga plamena!

Ko je stopila v cerkev razsvetljeno,
 V srcé mi padla iskra je ognjena,
 Ki vgasnit' se ne da z močjó nobeno.

für Hr. Dr. Prefhern J. Schöcklitzh.

Kaže nam potemtakem ta oblika soneta nekatere formalne razlike, dasi ne vsebinskih, če jo primerjamo z ono v Poezijah (str. 132). Prva kvarteta še ne, a pač pa druga. Nje 1. verz je dobil tu šele ono razdelitev na dva dela vsled podpičja; prvotno je bil tedaj tako cel, kakor drugi verzi. Verz 2. še nima tu izraza »molit«! Besede so tu bolj indiferentne. — V soneta verzu 9. je stopil v Poezijah za »Ternovo« klicaj, ki stoji tu še na koncu vsega verza, po apoziciji; klicaj je kesneje nadoméstilo — dvo-pičje. Naslednji verz 10. je imel na svojem čelu prvotno vzdih »oh«, kar bi bilo edinokrat v poezijah Prešernovih; sicer nimajo tega vzdih! Kesneje je verz izgubil to čelo, na njegovo mesto je poet del, tedaj šele kesneje, oni važni »tam« ter predrugačil verz tako-le: »Tam meni je gorje biló rojeno«. To je gotovoda formalen izboljšek! Drugih variant ni; le to bi bilo še omeniti, da so jati v tem prepisu — čudna izjema! — zaznamovani z: č. To je Preš. v Poezijah opustil. Eno pa je, kar je nam tu posebej važno: Sonet ima že tu ono konpozicijsko idejo prehodne anafore »Ternovo« ter oni »tam«! Vidi se, da je to že od prvega začetka ležalo že v zamislitvi sami. Tisti izjemni prvotni »oh« bi pa pričal, kako je poetu tu ležalo v duši dosti bridkega, kar bi bil rad izrazil; pa si je vse to hotel zlajšati, hotel se od vsega tega oddehniti z vzdihom »Oh...!«, kar motivira in opraviči potem tisti klicaj na koncu za 11. verzom. To obliko vzdih! sta verza 10. in 11. izgubila v Poezijah; na nje mesto je stopila mirna oblika; pozitivno in objektivno, možko le konstatiranje dejstva! Vse te razlike pričajo, da imamo tu prvotnejše lice pesni kakor je ono v Poezijah. Tista tukajšnja oblika onega važnega verza desetega: »Oh, tam...!« pa bi mi potrjala, da tisto »gorje« ne krije samo spomina na dogodek oni iz cerkve, ampak, kakor

sem rekel, vse kaj več. »Kdo uči — izbrisat' 'z spominja nek-dájne dni!« (»Oferzhenje. — Pévcu.« — Illyr. Bl. 6. jun. 1838; in Poezije 36). Neprijeten, težak spomin neprijetnih, težkih nekdanjih doživljajev krije ta beseda, prav kakor »gorjé«!

Prepisa črkopis je že gajica. Sodim, da je bil tak tudi že tu prepisani original. Šokličeva opazka ima ime Prešernovo še v bohoričici: »Dor. Prefhern«, kar priča, da je mož imel v svojem peresu še stare črke. Prešeren sam je vsprejel gajico šele leta 1845. Dne 16./I. 1845. ima »Judovfko deklè« (Illyr. Bl.) še v stari bohoričici; dne 16. IV. 1845. pa prinašajo Novice Prešernovo: »Pésem od želézne céste.« Dr. Prešérin. — Tu imamo prvič gajico v Prešernu: dotlej še ni nobene, ni ene pesni v tem črkopisu, dotlej dosledno vse z Bohoričevimi znamenji. In poslej je ostal Preš. spet si dosleden: poslej nimamo nobene več v stari, ampak vse v novi pisavi, ter tako tudi oba rokopisa Poezij iz l. 1846., ki je njih prvi šel v cenzuro koj po začetku leta (cenzurno tekoče število ulog je bilo: »Ad Nrum 291. 1846.« — Prim. Rudolfski rokopis!), a njih drugi pa mes. junija 1846. vsled opazke: »In die Zensur zu leiten. Laib. 10./VI. 1846.« (Prim. Blaznikov rokopis; ter Dom in Sv. 1905. 680., pod črto). Potemtakem bi morali ta sonet datirati v leto 1845. na podlagi njegove gajice! Žal, da ne vemo nič o prepisovalcu. Kdo je bil, kaj je bil, kedaj je živel, kje je bil, ko je sonet prepisal; in káko razmerje in káko poznanje, kaka zveza, káko občevanje je bilo mej njim in Prešernom, da mu je dal ta sonet, naj mu ga prepíše. Domneva se mi, da je moral Šoklič biti kak diurnist Prešernov v pisarni Crobathovi, ker je prepis tako nemaren! Da bi se nam tudi tu kaj zdanilo! Done-sek bi utegnilo biti to za datiranje tega imenitnega soneta.

Omenim naj tudi nekaj glavnih tiskovnih napak, ki so se vtihotapile v spis. Čitaj na naslednjih straneh v imenovanih verzih:

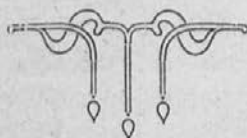
Str. 122, vrsta 4: v Zhbelizi V.; 125, 18: deklè (in tako vedno poslej); 127, zadnja vrsta: in pred 25./VII. 1835.; 129, 7: odkrito; 130, 19: v Zhbel.; 133, 20: pred sonetom II. 22./VI.): (kakor to stoji na str. 132.); 135, 26: siromák; 142, 22: ugíbljemo; 148, 22: O ljubezenski sreči pa...; 148, 26: ključ; 157, 30: Čop; 164, 25: podčrtal sem to...; 173,

7: 1327 g. (nam. 1827); 175, 19: Julii Primcevoj; 175, 30: nikjer ni besedice (nam.: in); 176, 13: Dvakrát; — 176, zadnja v.: jehó; 177, 26: obledélo...; 186, 8: protislovje; — Če treba še kje kaj, zlasaj ga škrate s svojo rokó!

Še vedno nisem mogel dobiti Čeha Boreckega študij o Prešernu. Opozorim pa naj še na spis: »O stogodišnjici rojdenja dra. Franceta Prešerna. Piše dr. Ivo Pilar.« (Nada VII., 1901., str. 3) Nima sicer tudi ta nič o letnici 1833, a pač pa drugih misli nekaj, ki so vredne branja. Za Petrarka opozorim naj na Šrep-ljevo branja vredno knjigo: »Preporod u Italiji u XV. i XVI. stoljeću« (Mat. Hrvatska 1899.), str. 116 i. n. — O Antonu Stelzich-u pa na opombo Pintarjevo v Lj. Zvonu (1898, 255), ki pravi, da so bili gospod »doma iz Košetic na Češkem, in od l. 1835. dalje v Ljubljani častni kanonik in cesarski svetnik.«

Nazadnje še eno. Zavarovati se mi bodi dovoljeno proti a n o n i m n e m u izkoriščanju in ponatiskovanju teh moj ih pri-delkov, ki so sad večletnih študij in večletnega dela. Žal da treba še kaj takega pri nas izreči! Prim. pa le tisto zrcalo, ki je je »spisal« prof. dr. Ozvald: »Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij«, posebej na straneh 31—35, in moj spis o Lelju (Dom in Sv. 1905). Njegov ugovor, da je imenoval ime na »častnem mestu« (kakor mi oponaša in krsti s tem velikim primkom tisto svojo 4. stran), je nag sofizem! Prosim le, je li raz-videti pošteno iz tiste 4. strani, ali so tisti rezultati — Levčevi, Murkovi, Pintarjevi, Prijateljevi ali Žigonovi? Ali pa so to morda celó — »plodovi svojega razmišljanja v tem pogledu«? Suum cuique. Capito! Saj drugega nima pri nas — pošten delavec!

Straßengel, na Samem 28. avgusta 1906.

Slovansko starinoslovje.

Dr. Lubor Niederle, professor české university v Praze: *Slovanské starožitnosti*. Díl I. Původ a počátky národa slovanského. V Praze. 1902. vel. 8° XV + VIII + 528 str. Dílu II. svazek 1. Původ a počátky Slovanů jižních. 1906. 280 str.

L. Niederle si je takoj v začetku svojih znanstvenih študij pred 20 leti izbral slovanske starine za svoj predmet ter si vzel za vzor P. J. Šafaříka, največega Slovana na tem polju, katerega spominu je posvečen I. del njegovih »Slov. Starožitnosti«. Šafaříkovo delo enakega imena, izdano l. 1837., je bilo za svoj čas neizmerne pomena za znanost in za vse Slované še posebe zaradi tega, ker je dokazalo njih starobilost v Evropi na strani drugih indogermanskih narodov; vendar kakor vsaka znanost napreduje, tako se je s tega časa tudi mnogo preiskavalo in pisalo o zgodovini krajev, v katerih iščemo in nahajamo stare Slované. Šafařík je pisal svoje delo kot historik in filolog, med tem časom pa so se pojavile popolnoma nove znanosti kakor antropologija in prehistorična arheologija, ki imata tudi besedo v težavnem vprašanju o pradomovini in selitvah Slovanov. In ravno v teh strokah je Niederle najprej nastopil s samostalnimi spisi. Njegovo obširno delo »Lidstvo v době předhistorické« (v Praze, 1893) s posebnim ozirom na slovanske dežele, ki je izšlo v ruskem prevodu F. Volkova (Čelověčestvo v doistoričeskija vremena, S. Peterburg 1898), je priročna knjiga za slovanske arheologe. Antropologične študije pa je porabil za Slované v knjigi »O původu Slovanů« (v Praze 1896). Mnogo pa se je bavil Niederle tudi z raznimi starimi zgodovinskimi viri, kar poleg drugih razprav dokazuje delo »Starověké zprávy (poročila) o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské« (Rozprávy české akademie, v Praze 1899). O pradomovini Slovanov je napisal poučen kratek članek v II. letniku (1899) »Slovanskega Přehleda«. Kako marljivo je Niederle zasledoval

vso literaturo svojega obširnega predmeta, kaže njegov »Věstník slovanských starožitností« (Praha 1898—1900 v 4 zvezkih) in pa njegovo sodelovanje pri »Věstník-u slovanské filologie a starožitností« (Praha 1901, 1902), ki je žalibog po dveh letnikih prenehal.

Niederle se je torej vsestranski pripravljajal za svojo veliko nalogo, da zbere in obdela vse gradivo o slovanskih starinah. V »Slov. Starožitnostih« bi rad podal »sliko prvotne historije in kulture slovanskega naroda na podlagi znanja poslednje dobe«. V štirih velikih delih hoče preiskati »etnologično-historične« slovanske starine in sicer v prvem: kaj vemo o početkih slovanskega naroda in kako se je v treh smerih širil v svoje zgodovinske sedeže, v drugem bo pripeljal južne Slované v njih dežele, v tretjem zahodne, v četrtem vzhodne. V petem in šestem delu pa hoče Niederle naslikati pogoje in podrobnosti prvotne slovanske kulture. Ako bo treba, prinesel bo še sedmi del sistematičen pregled vseh virov in pomočkov.

Da se še bolj prepričamo o veliki važnosti takega ogromnega dela, navedem še poglavja I. knjige: 1. O prvotnih sedežih Slovanov, 2. o postanku Slovanov, 3. početki razvoja slovanskega naroda, 4. zemljepisna poročila o domovini Slovanov v starovečnih virih, 5. prva poročila o slovanskih Venedih, 6. početki historije in prihod Skitov, 7. Skiti in njihovi sosedi za dobe Herodotove, 8. prvi vpad Germanov, Gali v Zakarpatju, 9. Sarmati in Rim, 10. Ptolomajeva Sarmatija, 11. arheološki razvitek Zakarpatja od neolita do rimske dobe. V »Dodatku« še posebej razpravlja teorijo o slovanskem izvoru Skitov in Sarmatov.

Kdor hoče pisati o vseh teh predmetih, mora znati ogromno literaturo v raznih strokah in v raznih jezikih. Niederle nas povsod seznanja z današnjim stanjem vsakega vprašanja, vodi pa nas tudi nazaj ter nam kaže, kaj se je o njem pisalo in lahko rečemo blodilo v dolgih stoletjih; marsikomu se to lahko zdi celo odveč, ali poučne so tudi razne blodnje in večkrat se moramo v zgodovini na nje ozirati, zatoraj smo lahko pisatelju hvaležni, da nam jih je opisal, vredil in večkrat tudi pojasnil.

Za primer navedem samo vprašanje, je li domovina Slovanov na jugu od Donave; kakor poročajo kijevski letopisec

(»Nestor«) in drugi slovanski in neslovanski kroniki in zgodovinarji (teorija ilirsko-balkanska), ali pa na severovzhodu (sarmatska ali sarmatsko-vandalska teorija). Ako čitamo jugoslovanske zgodovinarje, leksikografe, gramatike in razne pisatelje, navdušene za veliki slovanski svet, lahko takoj povemo, kaj je smisel njihovega večkrat dolgega modrovanja, katere teorije ali pa mešanice obeh se držijo.

Naglašati pa moram, da Niederle ni samo vesten kažipot, ampak tudi samostalen preiskovalec, ki ima povsod svoje utemeljeno mnenje ali pa pri marsikaterem zamotanem vprašanju priznava, da še ni rešeno ali pa ni dovolj obdelano.

Posebno dobro došle so tudi razne karte. Tako se nam predstavlja približno domovina starih Slovanov (str. 30), selitev iz nje (128), razmerje indeksa človeških lobanj po Evropi (110), vzhodna Evropa po starih virih (186), skitski tetragon v glavi Herodotovi (234), Ptolomajeva Evropska Sarmatija (376), narodopisna slika vzhodne Evrope v 5. stol. pred Kr. in ista slika na podlagi popravljene mape Ptolomajeve (na koncu I. dela).

Podrobnosti ne morem navajati. Omenim samo, da Niederle ni »autohtonist«, t. j. ne išče v zgodovinski dobi Slovanov že pred Kristusovim rojstvom po srednji in južni Evropi, ampak za Karpati med Vislo in Dneprom, kamor nas vodijo vsi zgodovinski in drugi viri; tam se je med Poljaki, Belo- in zahodnimi Malorusi ohranil najbolj čisti slovanski tip. Po takem so mu Slovani seveda samo baltijski, ne pa tudi jadranski Venedi. Najstarša poročila o Slovanih pa še nahaja pri Herodotu in za njim mu je do kijevskega letopisca najvažnejši pisatelj Ptolomaj, katerega izvrstno brani proti raznim prestrogim kritikom (342 sl.) Ptolomaj sam ne podaje natančnega popisa vzhodne Evrope v II. stol. po Kr., ampak zmes sodobnih in starših poročil (375), katera je treba primerno porabiti (301). Pri tem pa Niederle ne stoji na stališču Šafařika, Pervolfa in dr., da je bila vsa Sarmatija slovanska, ali odločno se postavlja tudi proti Zeussu, Müllenhoffu, Tomascheku, Muchu, Kossini med Nemci, proti Braunu in Pogodinu med Rusi (432), ki nas silijo, naj verjemo

v nekaj čudež, da je »veliki narod« (po Ptolomaju celo μέγας ἔθνος) Slovanov naenkrat izlezel iz zemlje kakor gobe po dežu. Iz navedenih imen vidimo, da se Niederle meri s prvimi starinoslovci, ki so pisali o srednji in vzhodni Evropi; in mirne vesti lahko rečemo, da jim je tudi kos.

Posebno hvaležni morajo biti filologi in historiki za obširno poglavje ob arheološkem razvitku Zakarpatja od neolita do rimske dobe (435—511). Kakor antropologične (80—110) ne morejo se tudi arheološke študije o Slovanih pohvaliti z gotovimi rezultati, ker te mlade znanosti še sploh niso dovolj napredovale in ker so poljski in ruski arheologi še premalo delali na tem polju, dasi so zbrali že mnogo važnega gradiva, ki pa zapadnim učenjakom navadno ni znano. Zaradi tega ima pisateljev s slikami podprti pregled dosedanjih najdenišč in izkopin ter njih ocena posebno važnost za vsakega, ki ne more sam slediti za tako raztreseno in nepristopno literaturo. Za razumevanje raznih tujk v vseh slovanskih jezikih je n. pr. jako važno, da vemo, kako je v mlajši neolitski dobi kultura prihajala iz severa in zahoda, samo tripoljsko- (okoli Kijeva) bilczewska pa z Balkana ob Donavi, Seretu, Prutu in Dnestru (460 sl.); brončeva kultura med Odro in Dneprom se je pa prinašala iz severnih dežel in iz Ogrskega; še le rimska kultura je izenačila zahodne in vzhodne zakarpatske kraje.

Niederle se vjema s Kossino, da so Arijci, posebno Slovani, prišli iz Skandinavije (468), ali v vseh drugih vprašanjih je jako oprezen; ne upa se povedati, kaj se naj v neolitski dobi pripisuje Slovanom, kje je bila njih domovina z arheološkega stališča (470), ali nikakor ne dvomi, da so Praslovani bili deležni arijske srednjeevropske kulture že v neolitski dobi; o lužiško-sleški kulturi se nagiblje mnenju, da je slovanska (509), ali to se ne vjema z dosedanjimi zgodovinskimi in filologičnimi dokazi. Dobro je Niederle opazil, da so že Praslovani pripadali različnim kulturam (511), kajti kulturne in jezikovne edinice se nikakor zmirom ne strinjajo. Najbližji primer nahajamo v naši dobi občne nivelizacije pri Slovencih, Hrvatih in Srbih, ki po svojih hišah in domači opravi pripadajo večinoma srednjeevropski

kulturi, ob jadranskem morju pa romanski; še celo majhna in patriarhalna Črna gora je v tem oziru razklana.¹

II. dela »Izvor in početek južnih Slovanov«, ki torej Slovence posebno zanima, je izšel še le 1. zvezek, v katerem nam Niederle podaje starovečni zemljepis in narodopis Podonavja in Balkana (tudi tu nahajamo poučne karte!), razpravlja vprašanje o autohtonizmu južnih Slovanov in opisuje podrobno njih prihod. Daljno zgodovino po 7. stoletju prepušča dotičnim strokovnjakom, v čemur se tudi razlikuje od Šafaříka.

Niederle seveda ne more verjeti, da so živeli Slovani za Dravo in Savo že pred rimsko dobo. K njegovi literaturi o slovanskosti starih Ilirov je treba omeniti, da nikakor ni popolna; ob ilirizmu pri Hrvatih, Srbih in Slovencih pred Gajem bi se dala pisati velika razprava ali cela knjiga, kajti tu se je treba ozirati tudi na leksikografe, gramatike in razne pisatelje, ki so jezik južnih Slovanov zvali ilirski (gl. besede Ilir, Ilirička, ilirički, Ilirida, Ilirija, Ilirijanin, ilirijanski, ilirijski. Ilirik, iliriški, ilirski v Rječniku hrv. ili srp. jezika), saj še Megiser v svojem »*Dictionarium quatuor linguarum*« (Graecii 1592) pravi o naši slovenščini »*Iluricae, quae vulgo Sclavonica appellatur*«, za hrvaščino-srbščino pa rabijo ta izraz prvi gramatiki B. Kašić (Cassius, *Institutionum linguae illyricae libri duo*, 1604) in razun Vrančiča vsi leksikografi Mikalja, Dellabella, Belostenec, Jambrešić, Stulli in Voltiggi. Po takem se ni čuditi, da se je teorija o slovanstvu starih Ilirov tako vkoreninila in razširila.

Niederle ni autohtonist, ali ne strinja se s šolo Müllenhoffovo in Roeslerovo, po kateri bi Slovani bili prišli k Donavi še le v V., na Balkan pa v VI. in VII. stol. N. sodi po zgodovinskih virih, da so dosegli Donavo že v I. stol. po Kr., vendar samo na nekaterih krajih v podobi večih ali manjših otokov med tujimi življi. To se da že a priori sklepati iz vednih selitev raznih narodov iz Zakarpatja od I.—V. stol. in iz ogromne razširjenosti Slovanov že pred VI. in VII. stol., kajti njih prvo-

¹ Pr. mojo razpravo »*Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven*« v *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* B. XXXV., 313—328, XXXVI., 12—40, 92—129.

bitni sedeži se niso izpraznili kakor pri Germanih, torej se je okupacija južnih dežel polagoma pripravljala. Kostoboki, katerih slovanskost je Niederle že v I. delu (str. 400 sl.) dokazoval, so vdrli na Balkan že l. 176 po Kr., Karpi, katerih slovanskost pa mu je vendar dvomljiva (175, tu pravi, da je v Archiv-u f. slav. Philol. XXV. precenil armenskega geografa Mojzesa Horenskega), v letih 214—295, Peutiugerova mapa navaja za III. stol. v dolnji Besarabiji Venadi Sarmatae (123), na Ogrskem so bili neslobodni Sarmatae limigantes Slovani (127 sl.); slovanske besede so Priskov μέδος (med) in Jordanesova strava, kajti Jordanes je bil sam Got in te besede ne bi povdarjal, če bi bila gotska (138). Nekaj jedra ja tudi v Nestorjevem poročilu o napadu Vlahov (t. j. galskega plemena Volhov, I. 312) na podonavske Slované in v spominih na Trajana-Trojana v narodnih pesnih in pripovedkah pri Srbih in Bolgarih. Izmed imen se Niederle sklicuje (148 sl.) v Panoniji na Pelso, Ulca, Ulcus, Όλλος (Vlčka — Vuka), Vrbas, Pelva, Metubarris, Σεργίτιον, Σεργίτιον pri Ptolomaju, Servitio na Peutiugerovi mapi, Servitti v poznejših virih, civitas Pistrensis (po neki reki Bistra = Bystra), v Dakiji na Černo (154), Brzavo in Pathissus. Moram pa omeniti, da so njih etimologije večinoma dvomljive. Pelso bi sicer lepo odgovarjalo češkemu in slovenskemu pleso, ali kako naj razložimo isto rusko obliko, kjer bi pričakovali peleso? Vrbas na vsak način ni star lokal, ampak tvorba s končnico асѣ (Miklosich, Vgl. Gram. II, 320), sicer pa pisatelj drugod (str. 86) sam misli na Urpanus. Oblika Pelya je pravilno prešla v Plêva, Pliva, kajti narečje je tam ikavsko (na pluti, plivati ni misliti!), ali baš to govori, da ime vendar ni slovansko, vsaj ne vemo mu korena. Pri Pistrensis moti pisava (p za b, še bolj bi pa pričakovali nekak oglas starega y), pri Pathissus ne morem misliti na sedanje srbsko Potisje, ker to je ime za kraj ne pa za reko. Če bi bili Rimljani in Grki v resnici sprejeli besedi veverica in kuna (165), še to ne bi dokazovalo mnogo, kajti kože teh živalic so lahko kupovali tudi iz Zakarpatja. Iz »dakijskih« rastlinskih imen pri Dioskoridu (167—168) se meni ne zdi nobeno slovansko. Germansko obliko imena za Ister-Donavo so Slovani lahko sprejeli že tudi na severu.

Ti primeri kažejo, kako malo zanesljivi so v slovanskih in tudi v drugih starinah jezikovni dokazi, posebno kar se tiče razlaganja imen. Zaradi tega Niederle sam pravi, da je nemetodično, ako se išče Slované samo na podlagi imen tam, kjer nam manjkajo zgodovinski viri, kajti brez tega bi lahko, kakor je rekel Miklošič, tudi Mekko in Medino razlagali iz slovansčine (86). Vendar večkrat se nahajamo v krajih in dobah, v katerih je nekdanje bivanje Slovanov verjetno, in po takem iščemo dokaze vendar v etimologiji ohranjenih imen. Tako postopa večkrat tudi Niederle, ali brez posebne sreče. Za primer navajam samo Herodotove Budine, katerih slovanskost Niederle dokazuje tudi z etimologijo, za katero so mu na razpolaganje kar trije koreni (I. 283): bud— (č. budovati, búda, p. budować, r. buda), b_ud— (b_uděti, buditi) in b_ud—. Zadnji koren odpada, ker vsi slovanski jeziki so imeli še v zgodovinski dobi nosnike; buda je nemška tujka, ali precej smisla še bi ipak imelo Maretičevo razlaganje: Budin_u, ki stanuje v budah, ko bi bila ta tujka posebno stara, ali ni že zaradi tega, ker se nahaja samo v severoslovanskih jezikih; pri b_ud—, budi— so težave s končnico (pr. Miklosich, Vgl. Gram. II, 115, 129).

Na to bi se lahko ugovarjalo, Niederle pač ni dober etimolog, kar so mu kritiki filologi kakor Sobolevskij (v Žurnalu ministerstva narodnago prosvěščenija) tudi očitali, in v uvodu v II. delu (str. 7) sam pravi, da ni »filolog po poklicu«. Tu ga moramo braniti proti njemu samemu: Niederle je prav dober filolog, ako tolmači stare vire, pač pa ni lingvist ali primerjajoči jezikoslovec. To je sicer nedostatek, kateremu se Niederle izogiblje kolikor more s tem, da se drži lingvistov (sveta si išče posebno pri svojih tovariših), ali kot slovanski filolog v širokem pomenu te besede rad priznavam, da mi je ljubše, ako slovanske starine piše dober klasični filolog, historik, arheolog in antropolog nego lingvist, kajti kar se da z lingvistiko doseči, si slovanski filologi laže sami poiščemo in dodamo, ne moremo si pa podobno pomagati v drugih strokah. Več lingvistike bo tudi Niederlu treba, ko bo pisal o stari slovanski kulturi. Sicer pa naglašam, da se je primerjajoče jezikoslovje po velikih uspehih, ki jih je imelo v prvi dobi tudi na polju slovanskih starin —

podalo nam je najjasnejši dokaz, da Slovani pripadajo arijskemu ali indogermanskemu plemenu — večkrat precenjevalo, posebno v »lingvistični paleontologiji« se je iz besed preveč sklepalo; s časom pa se je izgubilo v neplodnem formalizmu in nazadnje v prekritičnem nihilizmu (primer: P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*). Zaradi tega je njegova slava nekoliko pobledela in v novejšem času ga skuša graški primerjajoči jezikoslovec R. Meringer oživiti s tem, da zahteva, naj se pri besedah vedno in natančno misli tudi na stvar (pr. njegove članke »Wörter und Sachen« v »Indogermanische Forschungen« XVI—XVIII. ali pa moje poglavje o mizi pri južnih Slovanih v »Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien« XXXVI. B. str. 113—128). Koliko previdnosti je treba tudi pri razlaganju sedanjih slovenskih krajevnih imen, kako je treba zasledovati vse njihove dostopne oblike v teku stoletij, kažejo nam vzorne razprave prof. Štreklja v našem »Časopisu«. Te opazke pa naj bodo tudi svarilo vsem, ki bi hoteli še vedno brez potrebnega znanja etimologizirati, posebno na polju slovanskih starin.

Kako so se Slovani selili v južne dežele, se je večkrat popisovalo. Najboljši pregled imamo v novejšem času od St. Stanojevića (*Vizantija i Srbi*, Novi Sad 1903), ali tudi ž njim se je Niederle večkrat razšel (194). Slovani so prihajali v bizantijsko carstvo že pred prvim zapisanim vpadom leta 527, na začetku 6., če ne že na koncu 5. stoletja. Grško so že prej (l. 587—589) pustošili, nego se navadno misli, kar dokazuje nedavno izdana kronika Mihaela Sirskega (213); tudi naseljevali so se na Balkanu in na Grškem že v 6. stol. (215); sploh se Slovani z Balkana niso vračali za Donavo nazaj kakor Avari (233). Prava poplava balkanskega polotoka se je pa vršila od l. 602, ko je Bizantija opustila donavsko mejo. Na koncu 7. stol. je bilo slovansko zasedanje Balkana že dovršeno.

Marsikaj novega prinaša tudi poglavje o prihodu Hrvatov in Srbov. Proti poročilu Konstantina Porfirogeneta, da so se Srbi in Hrvati priselili še le za cesarja Heraklija ter se zagnali kakor klin med Kopitarjeve in Miklošičeve »Slovène«, so v

novejšem času odločno nastopili Rački in drugi zgodovinarji, med filologi pa Jagić in Oblak, ki sta tak dualizem pobijala s faktom, da predstavljajo južnoslovanska narečja po svojem sorodstvu nepretrgan lanec. Pervolf, Maretić in Jagić so Konstantinovo veliko Belo Hrvatsko in Belo Srbsko proglasili za prosto izmišljavo bizantijskega cesarja, Bolgar Drinov, ki je nedavno umrl kot profesor v Harkovu, pa je hotel Konstantina naravnost izključiti iz virov za slovansko zgodovino. Vendar razna poročila dokazujejo na severu Hrvate in Srbe, posebno pa nedavno najdena kronika Kardizi-ja in anonimni perzijski geograf iz 10. stol. Veliko Hrvatsko za Karpati še v 9—10. stol. (266 sl.). Po takem nahajamo še Hrvate in Srbe na Češkem, Poljskem in Ruskem, ali pri tem ne smemo misliti na različne narodnosti, ampak na odlomke iste skupine, ki so se razleteli na razne strani. Da češki Hrvati in lužiški Srbi spadajo k popolnoma različni jezikovni skupini, na kar se sklicujejo filologi (od Dobrovskega in Šafaříka) in tudi historik Rački, ni noben nasproten dokaz, kajti v 10. stoletju še razlika narečij sploh ni bila tako velika, iz 17—19. stoletja pa vemo, da za počesečenje hrvaških kolonij na Moravskem in Slovaškem ni bilo niti dveh sto let treba (272). Jaz vem še jasnejši primer: l. 1740 se je preselilo iz Avstrije 150.000 Srbov (gornji in dolnji lužiški Srbi štejejo danes nekaj čez 120.000 duš z dvema književnima jezikoma!) v Rusijo in danes so že vsi »nastojasčie (pravi) chochly« t. j. Malo-Rusi. Še bolj kuriozno pa je, da so ne posebno mnogoštevilne bolgarske kolonije v Herzonski guberniji iz l. 1801—1806 (vseh Bolgarov se danes tam šteje nekaj čez 25.000 duš) asimilovale Maloruse v koloniji Parkany¹ (bili so brez zveze z drugimi [rojaki]). Meni je o svojem času Jagićev in Oblakov dokaz z nepretrganim lancem južnoslovanskih narečij neizmerno ugajal, ali danes moram priznati, da je ta sorodnost delo več kot tisočletne asimilacije ne samo v različnih časih došlih slovanskih plemen, ampak, kar je posebno važno, tudi poslovanjenja raznih in mnogoštevilnih tujih življev (gl. K. Jireček, Die Romanen in den

¹ Izvěstija odt. ruskago jazyka i slovesnosti imp. akademii nauk, XI. (1906) kn. 1, 132.

Städten Dalmatiens, Denkschriften der kais. Akademie d. Wiss. in Wien, B. XLVIII, 33—44), tako da so se verige južnoslovanskega lanca še le pozno popolnoma sklenile. Podobne razmere opazujemo tudi pri sorodnosti indogermanskih jezikov in današnje stanje nikakor ni dokaz za prvotno, kar je Niederle dobro posnel po Delbrücku in Brugmannu (I. 68).

Za veliko zakarpatsko Srbsko nimamo podobnih dokazov, ali Srbe nahajamo že v II. stol. po Kr. pri Ptolomaju (279). Konstantin si je torej v 10. stoletju, ko je imel pred seboj Srbe in Hrvate, lahko Veliko ali Belo Srbijo stvaril po analogiji Velike Hrvatske; spomini o prihodu izza Karpatov so se posebno v kneževskih rodbinah pri Srbih in Hrvatih lahko ohranili do 10. stoletja in jedro Konstantinovega poročila je torej resnično.

Med historiki, ki so pisali o zakarpatski Hrvatski, pogrešam tudi metodično zanimivo delo T. Wojciechowskega »Chrobacya« (T. I. Kraków 1873), kjer se »Bela« ali »Velika Chrobacya« polaga naravnost v Malo Poljsko, ki je postala iz prvotne Karkovske škofije.

Nasęga Linhart »Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs« citira Niederle (76, 78) po izdaji Nürnberg 1796. To pa je gotovo samo izdaja z novim naslovnim listom za Nemčijo, kajti delo je izšlo v Ljubljani I. zvezek 1788, II. 1791. Pravi datum ni malenkost, posebno ker imamo Slovenci malo učenjakov, ki bi bili tako razumno pisali o naši preteklosti ter pri tem sklepali iz takratnega kulturnega stanja južnih Slovanov na starejše dobe.

Niederle pazi sicer na prava slovanska imena, vendar so tudi njemu spodletele »Veglianke« (91) za prebivalke otoka Krka in Friaul za Furlansko (239).

Niederlejevim Starožitnostim se večkrat pozna, da so hitro pisane: pisatelju gledamo preveč v njegovo delavnico, posebno nekateri ekskurzi so predolgi, večkrat se pretrguje, semtertje se ponavlja ali si pa oporeka (n. pr. so Bastarni I. 291 vzhodno-germansko pleme, že na str. 293 pa le »bržkone« [nejspiše]). Vendar te in druge slabosti radi spregledamo pri tako ogromnem delu, ki bo res »priročna knjiga na mizi vseh različnih

učenjakov, ki se zanimajo za početke slovanske zgodovine« kakor si pisatelj sam želi (I. str. VII). Mi pa želimo njemu, naj ga srečno dovrši, posebno tudi kulturni del, kajti nove in popolne »Slovanske starožitnosti« (Šafaříkove so ostale brez kulturnega dela) potrebujemo jako. Prihodnji zvezek bo za nas posebno važen, ker tam pridejo Slovenci na vrsto.

Vse naše znanstvenike pa to delo opominja, da ne smemo zanemarjati slovanskih jezikov. Poleg Niederlejevih Starožitnosti nam je samo češka književnost podarila v zadnjih letih še »Dějiny (zgodovino) slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda« (v Praze 1902) od Fr. Pastrnka, našim folkloristom moč biti znani spisi J. Polívke, literarnim zgodovinarjem pa J. Vlčka »Dějiny české literatury« posebno pa veliko delo raznih strokovnjakov »Literatura česká 19. století« (3 knjige 1902—1905). In k temu še prihajajo razni časopisi, izmed katerih tukaj omenim samo »Český časopis historický«, ki se lahko meri s vsemi podobnimi strokovnjaškimi listi, in pa »Národopisný Věstník českoslovanský«, ki naj kaže pot tudi našim »narodopiscem«,¹ posebno s svojimi književnimi poročili.

Želim, naj bi naši slavisti, historiki in arheologi jemali Niederlejeve Starožitnosti večkrat v roke in se ne dali motiti od njim laže pristopnih, ker tudi v nemščini izdanih spisov E. Boguslawskega »Methode und Hilfsmittel zur Erforschung der vorhistorischen Zeit in der Vergangenheit der Slaven« (Jena 1902)² in »Einführung in die Geschichte der Slaven« (Jena 1904). Ta rodoljubni Poljak je sicer neizmerno mnogo čital in nabral tudi precej lepega gradiva, ali njegova metoda in nazori ne bodo prinesli napredka v slovanske starine.

M. Murko.

¹ Izrazi folklore, folkloristika se naj ne prevajajo po nepotrebnem; posebno naj se ne pozabi, da angleški »folklore« pomeni le »tradicionalno« ali ustmeno književnost, torej ne tudi popisovanje domače kulture. Ime »folkloristični odsek« pri Slovenski Matici ni na svojem mestu.

² Gl. recenzijo, ki jo je napisal sam Niederle v Archiv f. slav. Philol. XXV, 145—149.

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

Odborova seja dne 31. oktobra 1906.

Davzoči: Dr. P. Turner, H. Schreiner, A. Kaspret, M. Ljubša, F. Kovačič, G. Majcen, dr. K. Vrštovšek, J. Vreže. Tajnik poroča, da je od zadnje odborove seje društvo izdal drugi zvezek »Zgodovinske knjižnice« v 1000 izvodih. Vis. c. kr. centralna komisija je v ta namen društvu posodila več klišejev, kar se z zahvalo vzame na znanje. Name-ravana predavanja o počitnicah se zaradi obolelosti enega predavateljev in zaradi mnogih političnih shodov niso mogla vršiti.

Prebere se dopis pripravljalnega odbora vseslovanske razstave v Pragi in soglasno pritrdi, naj se razstava vrši v Pragi l. 1910. »Zgodovinsko društvo« je pripravljeno začeti akcijo, da se za Štajersko organizira v ta namen osrednji odbor iz zastopnikov raznih korporacij.

Prof. Kovačič poroča o svojem potovanju v Posavju. Isti razvija tudi načrt, kako je ustvariti južnoštajerski narodni muzej. Odbor načeloma pritrdi, vendar se sklene, da se v tej zadevi skliče posebna enketa. Spis o nabiranju narodopisnega blaga se sprejme in sklene, v tej zadevi stopiti v dogovor z »Matico Slovensko«.

Za letošnji občni zbor se odobri dnevni red, določitev dneva se pa prepusti predsedništvu. Sklene se, ponuditi »Muzejskemu društvu« v Ljubljani ožjo zvezo v znanstvenem delovanju in v dobivanju društvenih publikacij od udov obeh društev.

Sprejmejo se še nekateri nasveti glede pridobitve raznih rokopisov in izdavanja kronik.

Imenik društvenikov l. 1906.

Redni udje.¹

Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.

Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.

Arnejc dr. J., učit. känd. v Ljubnem.

Atteneder Josip, župnik na Polzeli.

Avsec Fran, župnik pri Sv. Juriju p. Kumnom.

Barle Janko, prebendar v Zagrebu.

Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.

Bohak Fran, m. kapelan v Mariboru.

Bohanec Ivan, župnik pri Svetinjah.

Bohinc Fil. Jakob, vpok. stolni župnik v Braslovčah.

Bosina Ivan, kapelan pri sv. Juriju v Sl. gor.

Brejč dr. Janko, advokat v Celovcu.

Brenčič dr. Alojzij, odv. v Celju.

Brezovšek Martin, župnik pri Sv. Martinu na Poh.

Broljih Luka, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.

Brumen dr. Anton, odv. v Ptuj.

Cajnkari Jakob, župnik v Središču.

Cajniko Valentin, katehet v Varaždinu.

Cerjak Fran, kapelan v Šmarju.

Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.

Cestnik Anton, c. kr. gimn. prof. v Celju.

Chloupek dr. Karol, zdravnik v Ljutomeru.

Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.

Cilenšek Alojzij, župnik v Poličanah.

Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.

Čede Josip, župnik v Studenicah.

Čitalnica narodna v Celju.

Čížek Alojzij, katehet v Mariboru.

Čížek Josip, dekan v Jarenini.

Debevec Josip, c. kr. profesor v Kranju.

Dečko dr. Ivan, advokat v Celju.

Dobrevc Josip, m. kapelan v Celovcu.

Dovnik Fran, dekan v Gor. Gradu.

Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.

Feuš dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.

Firbas dr. Fran, c. kr. notar v Mariboru.

Fišer Andrej, župnik v Ribnici.

¹ Dosmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

- Flek Josip, prošt v Ptuj.
- Florijančič Josip, kapelan v Št. Juriju ob Taboru.
- Framska šola v Framu.
- Frangež Jernej, župnik pri Sv. Marjeti.
- Franc-Jožefova šola v Ljutomeru.
- Frančiškanski samostan v Mariboru.
- Fras Marko, c. kr. knjigovodja v Šoštanju.
- Gaberc Simon, dekan v Mariboru d. br.
- Glaser dr. Ivan, advokat v Mariboru.
- Globočnik Anton pl. Sorodolski, dv. sv. na Dunaju.
- Gomilšek Fran, kapelan pri Sv. Benediktu.
- Gorišek Ivan, vikar v Celju.
- Gorup Josip, učitelj na Polenšaku.
- Grafenauer Ivan, c. kr. g. prof. v Kranju.
- Gregorec dr. Anton, zdravnik v Ptuj.
- Gregorec dr. Lavoslav, kanonik in dekan v Novi cerkvi.
- Gregorc Pankracij, župnik v Venčesu.
- Grossman dr. Karol, advokat v Ljutomeru.
- Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v Ljubljani.
- Hajšek Anton, č. kanonik v Slov. Bistrici.
- Haubenreich Alojzij, kn.-šk. ekspeditor v Mariboru.
- Hauptmann Fran., c. kr. profesor v Gradcu.
- Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.
- Hirti Fran, župnik v Slivnici.
- Hohnjec dr. Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.
- Horjak Janez, kapelan pri Kapeli.
- Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Poh.
- Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.
- Hrašovec Fran, c. kr. okr. sodnik v Gradcu.
- Hrašovec dr. Juro, advokat v Celju.
- Hrašovec dr. Silvin, sodnik v Mariboru.
- Hribar Ivan, župan v Ljubljani.
- Hribovšek Karol, stolni dekan v Mariboru.
- Hrzič Anton, prof. v Zagrebu.
- Ilešič dr. Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
- Irgl Fran, župnik na Vranskem.
- Jager Avguštin, kapelan v Hajdini.
- Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.
- Jankovič dr. Fran, zdravnik v Kozjem.
- Janžek Eduard, župnik pri Sv. Marjeti nad Laškim.
- Janžekovič Jožef, župnik pri Sv. Lenartu v Slov. gor.
- Janžekovič Lovro, župnik v Veržeju.
- Janžekovič Vid, župnik v Svičini.
- Jarc Evgen, c. kr. prof. v Kranju.
- Jazbec Anton, župnik v Sl. Gradcu.
- Jazbinšek Fran, gimn. v Mariboru.
- Jeglič dr. Anton Bonaventura, knežsko škof v Ljubljani.
- Jelšnik Ivan, kapelan pri Sv. Juriju ob južni žel.
- Jerovšek dr. Anton, real. prof. v Mariboru.
- Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Josseck Ljudevit, c. kr. poštni ofic. v Mariboru.
- Jurčič Josip, dekan v Vuzenici.
- Jurko Ivan, kapelan na Sladki gori.
- Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.
- Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptuj.
- Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
- Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Sl. gor.

- Karba Matija, župnik v Zrečah.
 Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Kaspert Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.
 Kavčič Jakob, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Keček Andrej, župnik v Stopercah.
 Kelemina Matija, župnik v Št. Ilju.
 Klasinc dr. Ivan, odvetnik v Gradcu.
 Koblar Anton, dekan v Kranju.
 Kocbek Anton, župnik pri sv. Križu.
 Kociper Anton, kapelan pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
 Kociper J. Ev., kapelan v Ljutomeru.
 Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
 Kolar Anton, župnik na Koblju.
 Kolar Vinko, provizor v Reki.
 Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptuj.
 Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
 Kolšek dr. Josip, advokat v Laškem.
 Kolšek Vinko, c. kr. notar v Šoštanju.
 Kočevkar Makso, učitelj v Šoštanju.
 Komljanec dr. Josip, prof. v Ptuj.
 Koropec Ivan, učitelj v Šoštanju.
 Korošec dr. Anton, drž. poslanec v Mariboru.
 Kos Alojzij, župnik pri Sv. Martinu.
 Kos dr. Fran, c. kr. prof. v Gorici.
 Kosar Jakob, župnik v Žičah.
 Kosi Jakob, kapelan v Celju.
 Košan Janko, c. kr. prof. v Mariboru.
 Kotnik Fr., stud. phil. v Gradcu.
 Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
 Kozelj Fran, kapelan v Središču.
 Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
 Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Kranjc Josip, kapelan pri Sv. Petru pri Mariboru.
 Kranjc Viktor, c. kr. gen. major v Gradcu.
 Krek dr. Bogomil, dv. in sodn. advokat na Dunaju.
 Kronvogel dr. Josip, c. kr. sod. svet. pri Sv. Lenartu.
 Kropivšek Val., kapelan v Ptuj.
 Krošelj Fran, kapelan v Marenbergu.
 Kruljc dr. Fran, kapelan v Mariboru.
 Krušič Ivan, šolski svetnik v Celju.
 Krušič Jakob, župnik v Št. Andražu pri Velenju.
 Kukovec dr. Vekoslav, odv. kand. v Celju.
 Kukovič Anton, nadučitelj na Polenšaku.
 Kumer Karol, župnik v Prihovi.
 Lah Martin, župnik pri Mar. Snežni.
 Landergott p. Emerik, frančiškan v Brežicah.
 Lasbacher Ivan, trgovec v Slov. Bistrici.
 Lasbacher Josip, kapelan pri Sv. Antonu v Sl. gor.
 Leber Fran, župnik pri Sv. Janžu pri Sp. Drgrd.
 Lednik Anton, župnik v Ločah.
 Lekše Fran, župnik v Lučah.
 Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
 Lenart Martin, kapelan v Slivnici pri Celju.
 Lendovšek Mihael, župn. v Makolah.
 Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
 Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. Gori.
 Lončarič Josip, kapelan v Trbovljah.
 Lorbek Ivan, kapelan v Grižah.
 Lorenčič V., kapelan v Rajhenburgu.
 Majcen Gabriel, c. kr. vadm. učitelj v Mariboru.
 Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
 Majhen Josip, nadučit. v pok. v Studenicih.

- Majžer Anton, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
- Markošek Ivan, vikar v Mariboru.
- Marzidovšek Jakob, voj. duhovnik v Gorici.
- Matek Blaž, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
- Mayer dr. Fran, odvetnik v Šoštanju.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Menhart Jak., župn. pri Vel. Nedelji.
- Meško Martin*, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
- Misijonska hiša v Studencih pri Mariboru.
- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
- Mlakar dr. Ivan, kanonik v Mariboru.
- Močnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
- Moravec Fran, stolni župnik v Mariboru.
- Mraz Tomaž, nadžupnik v pok. v Selnici.
- Mrkun Anton, kapelan v Vel. Laščah.
- Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Napotnik dr. Mihael*, knezoškof i. t. d. v Mariboru.
- »Naprejš«, izobr. in zabavno društvo v Gradcu.
- Ogradi Fran, opat v Celju.
- Orožen Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
- Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru pri Radgoni.
- Ozmec Josip, župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
- Pajk Milan c. kr. prof. v Ljubljani.
- Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Petelinšek Martin, kapelan pri Sv. Magdaleni v Mariboru.
- Petovar Terezija, učitelj. pri Kapeli.
- Pintarič Fran, dekan v Radgoni.
- Pipuš dr. Radoslav, advokat v Mariboru.
- Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
- Planinc Fran, kapelan v Pišecah.
- Plepelec Josip, provizor pri Sv. Emi.
- Pleteršnik Maks, c. kr. g. prof. v p. v Ljubljani.
- Ploj dr. Miroslav, dv. svetnik na Dunaju.
- Podkrajšek Fran, železn. oficijal v Ljubljani.
- Posojilnica v Slov. Bistrici.
- Posojilnica v Brežicah.*
- Posojilnica v Celju.
- » v Dolu.
- » v Framu.
- » v Gornjemgradu.
- » v Jarenini.
- » v Konjicah.
- » v Ljutomeru.
- » v Mariboru.
- » v Ormožu.
- » v Ptuj.
- » v Gornji Radgoni.
- » v Šmarju.
- » na Slatini.
- » Savinjska v Žalcu.
- Potovšek Josip, župnik v Artičah.
- Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Vidu.
- Požar Alfonz, kapelan v Vojniku.
- Preglej Viktor, kapelan v Konjicah.
- Presker Karol, župnik v Kapelah.
- Pšunder Ferd., vikar v Ptuj.
- Pukl Jakob, tolmač v M. Enzersdorfu.
- Pučnik Anton, m. kapelan v Celju.
- Rabuza Anton, učit. kandidat v Mariboru.

- Rančigaj Anton, župnik pri Sv. Petru v S. d.
- Rantaša Tomaž, posestnik v Seliščih.
- Ravnateljstvo gimnazijsko c. kr. v Pazinu.
- Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
- Rauter Jakob, kapelan v Št. Ilju v Sl. gor.
- Reich Anton, c. kr. blag. preds. v Ljubljani.
- Repolusk Friderik, župnik pri Sv. Vidu.
- Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.
- Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
- Rosina dr. Fran, advokat v Mariboru.
- Rožman Janez, župnik v Zavodnjem.
- Savinjska podružnica slov. plan. društva v Gornjem gradu.
- Sernec dr. Janko, zdravnik v Celju.
- Sernec dr. Josip, odvetnik v Celju.
- Schoepl dr. Ant. vitez v Ljubljani.
- Sigl Josip, župnik v Trbonjah.
- Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
- Singer Štefan, župnik v Logavesi.
- Sinko Jožef, župnik pri Sv. Lovrencu.
- Sket dr. Jakob, c. kr. prof. v Celovcu.
- Slanc dr. Karol, advokat v Novem mestu.
- Slavič Fran, župnik pri sv. Antonu.
- Slavič dr. Matija, katehet v Celju.
- »Slovenija«, akad. dr. na Dunaju.
- »Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev« v Ljubljani.
- Somrek dr. Josip, ravnatelj tiskarne v Mariboru.
- »Srabočan Ant., župnik v Pišecah.
- Stegenšek August, prof. bogosl. v Mariboru.
- Stern Jurij, kovaški mojster v Mariboru.
- Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
- Sticker dr. Ljudevit, odv. kand. v Celju.
- Strelec Ivan, nadučit. v Št. Andražu v Sl. gor.
- Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
- Stroj Alojzij, katehet v Ljubljani.
- Suhač dr. Anton, dekan pri Sv. Ani.
- Svet Alfonz, gvardijan v Gradcu.
- Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.
- Šijanec Anton, župnik pri sv. Juriju v Sl. gor.
- Šinko Matija, prof. v p. v Središču.
- Škamlec Ignac, kapelan v Ljutomeru.
- Šket Mihael, župnik v Loki.
- Škalec Franc, trgovec pri Sv. Benediktu.
- Šlander Anton, dekan v Starem trgu.
- Šlebinger dr. Janko, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
- Šoba Alojzij, župnik v Zdolah.
- Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
- Špindler Fran, kn. šk. rač. rev. v Mariboru.
- Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
- Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.
- Štrekelj dr. Karol, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Štuhlec Fran, kapelan pri Sv. Juriju na Šč.
- Tiplič dr. Fran, zdravnik pri Sv. Lenartu.
- Tomanič Janez, župnik pri Sv. Urbanu.
- Tomažič Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
- Tomažič Marko, župnik v Pilštanju.
- Tombah Josip, župnik pri Sv. Petru p. Sv. gor.
- Tominšek dr. Josip, c. kr. prof. v Ljubljani.

- Topolnik Ivan, kapelan v Šoštanju.
 Trop Fran, vikar v Mariboru.
 Trstenjak Anton, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.
 Trstenjak Alojzij, gimnazijec v Mariboru.
 Trstenjak Ernest, vojni kurat v Gradcu.
Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.
 Učiteljišče c. kr. v Mariboru.
 Ulčnik Martin, župnik v Doliču.
 Vodnik Hinko, c. kr. prof. v Celju.
 Vodošek Jos., kapelan pri Sv. Pavlu.
 Vogrin Ivan, kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni.
 Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
 Vojsk Alojz, župnik pri Sv. Kungoti.
 Volčič Miroslav, kapelan v Slivnici.
 Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Sl. Bistrici.
 Vozlič Leopold, kapelan v Feldbachu.
 Vovšek dr. Fran, državni poslanec v Mariboru.
 Vraber Maks, kapelan v Vidmu.
 Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu v Sl. gor.
 Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v Mariboru.
 Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
 Vrstovšek dr. Karol, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Weixl Josip, župnik pri Sv. Križu.
 Zamuda Alojzij, kapelan na Vranskem.
 »Zarja«, akad. društvo v Gradcu.
 Zavod šolskih sester v Mariboru.
 Zemljič Matija, župnik pri Sv. Juriju ob Pesnici.
 Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.
 Zdolšek Andrej, župnik pri Sv. Štefanu.
 Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju ob Tab.
 Zdolšek Fran, župnik v Št. Jerneju.
 Zmazek Fran, župnik pri Sv. Benediktu.
 Zupančič Jakob, župnik v Gotovljah.
 Žičkar Marko, kapelan v Konjicah.
 Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof. v Kranju.
 Žunkovič Martin, c. kr. stotnik v Mostaru. 312

Umrli redni udje:

- Herg Lovro, stolni prošt v Mariboru.
 Vihar Filip, župnik pri Sv. Martinu.

